

GENERAL PREFACE

The Samskrit Education Society is one of the latest efforts made by lovers of Sanskrit in Madras to check the erosion or *elimination of Sanskrit which is imminent in the different sectors of its studies in this part of the country, notwithstanding that South India has been a stronghold of this language in the past amongst all those who prize intellectual stimulation and spiritual inspiration.* The Society was started with the blessings of H.H. Sri Chandrasekharendra Sarasvati, Sankaracharya of Kanchi Kamakoti Peetha, on the occasion of the Golden Jubilee of his accession to the Peetha. I have had the pleasure and privilege of being connected with its management from the inception.

In spite of the difficulties of the present situation and the many causes demanding the help and patronage of the philanthropists, we may assert that during the short period of our existence, we have made fairly steady progress, although it is not spectacular. In Pettai, near Madras, we have a large area of land where our buildings are coming up and a Sanskrit advanced study centre is functioning. We have been concentrating in training young Pandits already qualified in one Sastra to become equipped in another Sastra. We have started a few research projects and publication schemes. a *Concordance of Verbal Derivatives*, a *New Model Sanskrit Grammar* and a *Dictionary of Indeclinables*. Another undertaking of ours is the book on *The Teaching of Sanskrit*. This and the *Concordance of Verbal Derivatives*, I am happy we are able to release to the public now.

The maintenance and promotion of Sanskrit study in the schools face two difficulties today, one stemming from the language formulae of the Government which is explicitly unfavourable to Sanskrit and secondly, the lack of improved methods of making its learning easy and popular. The Society may well congratulate itself in having addressed itself to the latter problem and brought out these books written by able and experienced scholars, Pt. S. Ramasubba Sastrigal and Prof. K. Rama Varma Raja. On behalf of the Society, I must also express my appreciation of the services rendered to the Society by Dr. V. Raghavan who has been in general charge of these and other research projects and publications of the Society. What he and others have been

doing in this part of the country, in the midst of all sorts of difficulties, must evoke the admiration of Sanskritists all over the country.

These and other research projects and the teaching work of the Society have been receiving assistance from the Central Sanskrit Board which deserves all praise for its efforts to rehabilitate in the country Sanskrit, the bedrock of Indian culture.

I wish all success to Sri T. V. Viswanatha Aiyar, Secretary of the Society, who has been building up the resources of the Society and managing its affairs so well. I am quite sure that the Samskrit Education Society will ere long emerge as an active advanced Centre of a University type for Sanskrit in the South.

C. P. RAMASWAMI AIYAR

*President, The Samskrit
Education Society, Madras.*

PREFACE

In addition to evolving sound methods of teaching the language and works composed in it, ancient Sanskrit writers prepared also several ready-made tools to assist them in their pedagogic mission. The compilation of indexes and concordances is no new line of work fashioned by modern scholarship. These ready-made instruments of scholarship are as old as the post-Vedic literature, when different kinds of *Anukramanīs*, lists of words of different kinds of morphological kingship, etc., arose. In grammar itself, separate hand-books for alerting students on gender and other slippery matters were prepared. The difference is that all these old tools, including the dictionaries, were made in metrical form. Special sets of verses were composed to collect together words or roots which underwent identical modifications or took the same grammatical formative characteristics to enable easy memorisation by students, e.g. the verses listing roots which took two objects (*dvi-karmaka*) and the verses enumerating roots which do not take the augment 'i' 'इ' (*Aniṣkārīkās*). Difficult forms like the frequentative *Yanluganta* were also dealt with in special monographs by writers like Śeṣa Kṛṣṇa.

In modern times, the study of Sanskrit has called for the preparation of not only grammars arranged in a new way but also all kinds of 'made-easy' compilations for ready reference and getting at a glance all possible forms. The roots, *Dhatus*, the variety of conjugations, *Guṇa* and *Vṛddhi*, formative augments and the rules and exceptions in their incidence, these constitute a major scare, if we may say so, to students of Sanskrit. One of the tasks on which many modern teachers and authors of popular grammars and handbooks of Sanskrit had always engaged themselves is the compilation of dictionaries of conjugational forms. These varied in completeness and size but the publication of the stupendous *Dhaturatnākara* by the Jain Sadhu Lavanyavijaya in seven volumes, which superseded all lesser compilations, forms not only a monumental achievement in the field, but also one of the greatest boons to teachers and students alike of Sanskrit.

The difficulty of the *Dhatus* does not end with their conjugation. The primary derivatives from radical bases, the *Kṛt*-forms, including participles, infinitives, gerunds and reduplicatives, are not easily comprehended and mastered. Even those

constantly in touch with the language and its grammar get confounded in respect of many of these forms: 'num' coming or not coming in a present participle; the form of the past passive participle in the case of a particular root and the 'seṭ' and 'aniṭ' regulations in this respect*; the exact form of a desiderative or one kind or another of a reduplicative form of a root, all such doubts occur constantly, apart from the main doubts regarding the conjugation and the Ātmanepada or Parasmaipada character of a root. In the case of some of the out of the way roots and out of the way derivative forms, even Vyākaraṇa Pandits have doubts and differences of opinion. A carefully compiled concordance of all primary derivatives of all roots, original and derived, which would be an indispensable book of reference, had been in the mind of the undersigned for a long time and he is gratified that the scheme took proper shape and the work could be taken up by the Samskrit Education Society, Madras.

Pandit S. Ramasubba Sastrigal who was entrusted with the work of preparing this *Kṛdanta-Concordance* is the foremost Vaiyākaraṇa of South India. After studying Vyākaraṇa under the late Mahāmahopādhyāya Dandapanisvami Dikshitar of Chidambaram, Sri Ramasubba Sastrigal taught at the Annamalai University, at the Ramesvaram Devasthanam Sanskrit College, Madurai, of which he was also Principal for some time, and later at the R.M.S. Vidyasala, Chidambaram. An honoured member of the galaxy of erudite Pandits associated with the Kanchi Kamakotī Pitha, Śāstraratnākara Ramasubba Sastrigal has distinguished himself in many gatherings of Pandits in different parts of India. When the teaching unit of the Samskrit Education Society was started, and it was happily decided that special steps should be taken to equip the younger generation of Pandits with an adequate depth of knowledge in Vyākaraṇa, it was Sri Ramasubba Sastrigal whom the Society asked to take charge of their post-Siromaṇi course in Vyākaraṇa.

Apart from devoting its attention to ways and means of deepening the scholarship of young Pandits, the Society legitimately thought also of ways and means of propagating Sanskrit and facilitating its study and mastery by the wider community desirous

Cf. Kāśikā and Padamañjarī on VII. 2.22 where they illustrate the word Kaṣṭa by saying कष्टे व्याकरणम् and explain that it is so because it is hard to understand the rules of 'Idāgama' etc. व्याकरणम् रद्वत्वमिदामादिव्यवस्थाया दुर्गतिरसत् ।

of learning it. Towards the realisation of this aim, certain research and publication schemes were proposed by the undersigned and the Society approved them. One of the projects thus proposed is the present compilation *Kṛdantarūpamālā*. The idea became a practical proposition because of the availability at the Society of the services of the distinguished Vaiyākaraṇa, Sri Ramasubba Sastrigal, and the assistance of his two students in the first-batch, Nyāya-Śiromaṇis V. S. Srivatsankacharya and T. K. Pranatartiharān, both of whom qualified themselves in Vyākaraṇa under the Society's scheme.

There are about 2000 roots in the ten groups given in the *Dhātupāṭha*; these multiply further when we take also their twelve kinds of derivative forms, desiderative, casual etc., and the frequentatives of different kinds. One hundred and thirty suffixes, forming declinable and indeclinable words, could be added to them in their own form or when compounded with other words. Such formations are also affected by the special characteristics of the group to which a root belongs. All these factors make the *Kṛdanta* a bewildering department of Sanskrit grammar. In the present Concordance, the problems of this subject have been tackled and all possible care has been taken to formulate and present all the possible forms of all the roots. Twenty of the essential *Kṛts* are fully dealt with for every root; the rest are shown wherever, under special circumstances, they occur according to rules applicable to specific roots. For examples of roots under which the largest number of derivatives are given, *Kṛ* and *Gam* may be seen. The forms are presented in a specific order: First the root is given with its number, group and other characteristics which number seven; the meanings of the roots are then given; in respect of the above, authorities are also cited where necessary. Then the twenty *Kṛdanta*-forms are set forth and in the end, additional forms for desiderative etc. are also given; where necessary several further forms are added as under *Kṛ*. To support the forms set forth, citations of usages in *Bhāṣṭi Kāvya*, *Dhātu Kāvya* and other poems and also other relevant treatises are added in the footnotes. To conserve space and make the presentation neat and compact, a scheme of abbreviations has been employed and a key to this has been supplied.

A compilation called *Dhāturūpaprakāśikā* was brought out long ago by Sri Srikantha Sastrī in Telugu script from Mysore, where

along with conjugational forms, ten *Kṛts* alone were worked out. In 1885, W.D. Whitney, as a supplement to his *Sanskrit Grammar*, brought out his *The Roots, Verb-forms and Primary Derivatives of the Sanskrit Language*. The former book, whose scope was limited, is no longer available and the latter, in Roman script, although now reprinted, is neither full nor solely concerned with the derivatives; also its script prevents its use among the mass of Sanskrit students in the country. It may therefore be said that not only is our present effort more complete than any attempted previously but also the material has been arranged and presented in such a manner that maximum usefulness is assured for the work.

In the present work, it is proposed to deal completely with 1500 roots and with another 500 more in a brief manner. As the whole work will take some time to be completed and will also be very large in size, it is proposed to issue the book in convenient volumes of 250 pages each. The first of these volumes is now placed before the public.

In addition to formulating the lines on which this *Concordance* should be compiled and arranged, the undersigned has read and checked the proofs of each forme before it was struck; and in this work, he has been assisted by Pandit A. M. Srinivasa-chariar.

The Samskrit Education Society and Sri Ramasubba Sastrigal, the author, might be congratulated on undertaking and accomplishing this big and difficult work. Thanks are due to the Central Sanskrit Board who scrutinised and approved the plan of this work and extended some assistance; in view of the time, labour and expense which this project will involve, it is hoped the Board will continue their interest in this work and give it increased assistance for its early completion.

V. RAGHAVAN

॥ धीः ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

उपोद्घातः ।

अयि भोः मान्या गीर्वाणवाणीप्रणयिनः ! मवतां पुरतः कृदन्तरूप-
मालारूपमिमं ग्रन्थमुपहारतया समर्प्य सविनयं किञ्चिद्विज्ञाप्यते । मद्रपुरीस्थ-
संस्कृतविद्यासमितेः कृते ग्रन्थस्यास्य सम्पादने प्रवृत्तोऽहमभवम् ।

ग्रन्थरचनाप्रकारः ।

ग्रन्थेऽस्मिन् दशविकरणीपठितानां धातूनामकारादिक्रममाश्रित्य लेखनं
क्रियते । तादृशी लेखनक्रमानुस्यूता संख्या प्रथमतो निर्दिष्टा । तदनन्तरम्,
अर्थविशिष्टत्वेन धातुस्वरूपनिर्देशः । तदनु, उपात्तघातोर्गणसंख्या, पश्चात्
गणस्य नाम, ततः धातुपाठपठनक्रमानुसारिणी संख्या, तदुपरि सकर्मकत्वाकर्म-
कत्वादिनिर्देशः, अनन्तरम्, सेडनिडादिप्रदर्शनम्, ततः परस्मैपदात्मनेपदा-
दिसूचनम्, पश्चात् (सति सम्भवे) अन्तर्गणनिर्देशः (घटादिः, शमादिः),
कुत्रचित् (सम्भवे सति) दैवश्लोकश्च इत्येवं रीतिराहता । क्वचिद्घात्वर्थविचा-
रोऽपि, यत्रावश्यकता, तत्र प्रादर्शि । ततः, षुल्, तृच्, शता, शानच्,
क्प्, निष्ठा (क्तफवत्) पचाथच्, तव्यत्, अनीयर्, ष्यत्, खल्, (यक्,)
घञ्, तुमुन्, क्तिन्, ल्युट्, क्त्वा, ल्यप्, क्त्वाणमुलौ इत्येवं क्रमेण
रूपाणि प्रदर्शितानि । तत्र प्रथमतः शुद्धाद्धातोः, अनन्तरं ष्यन्तात्, तदनु
सन्नन्तात्, अन्ते सति सम्भवे यङन्ताच्च रूपाणि विलिखितानि । क्वचित्
क्वचित् उणादिप्रत्ययनिष्पन्ना अपि शब्दाः तत्तद्धातुप्रसङ्गे अर्थसामञ्जस्यं
प्रयोगपाचुर्यञ्चानुसृत्य दशपाद्युणादिबृच्यनुरोधेन प्रदर्शिताः ।

मूले यत्र रूपनिष्पत्तौ प्रमाणस्यावश्यकता, तत्राधोभागे 1,2,3
इत्यादिक्रमेण प्रमाणं प्रदर्शितम् । एवमेव प्रयोगप्रदर्शनार्थं A.B.C.
इत्यादिक्रमेण उपात्तग्रन्थगतसर्गश्लोकसंख्याप्रदर्शनपूर्वकं श्लोकसन्दर्शितः ।

[अ] इत्युपादाय कुत्रचित् घात्वर्थविचारादिः कृतः ।

यतोभयोर्धात्वोः रूपाणि सदृशानि, तत्र पुनर्लेखनस्यानपेक्षितत्वेन
पूर्वलिखितधातुसंख्यानिर्देशपूर्वकमतिदेशः कृतः । यद्यस्ति विशेषः, सोऽपि

प्रदर्शितः । तत्सूत्रोपादानस्थलेषु पाठकानां सौकर्याय यथासम्भवम्, अध्यायपादसूत्रसंख्या अपि प्रदर्शिताः । वार्तिकविषये तु—उपाचवार्तिकानां महाभाष्ये यत्रावतारः कृतः, तत्सूत्रसंख्या प्रदर्शिता ।

अवधेयाः शास्त्रीया विशेषाः ।

घातवो द्विविधाः—औपदेशिकाः, आतिदेशिकाश्चेति । घातुपाठे पाणि-
निना साक्षात् पठिनाः औपदेशिकाः । 'सनाद्यन्ता घातवः' (3-1-32)
इति सूत्रबोधितघातुसंज्ञकाः,

'सन् वचच् फाम्बच् वचङ् वचपोऽध्याचारक्विप् णिज्यङो तथा ।

यगाय ईयङ् णिङ् चेति द्वादशमी सनादयः ॥'

इत्युक्ताः सनादिप्रत्ययान्ताः द्वादश आतिदेशिकाः । तेषु णिच्-सन्-
यङन्तास्त्रय एवात्र कृत्प्रत्ययप्रकृतित्वेनोपात्ताः । यद्यपि वचजाद्यन्तेभ्योऽपि
घातुभ्यः एते साधारणाः कृत्प्रत्यया भवितुमर्हन्ति—यथा- पुत्रीयकः, पुत्रीयिता,
पुत्रकाम्यकः, पुत्रकाम्या—इति ; तथापि वचजादीनां सुबन्त प्रातिपदिक-
प्रकृतिकत्वेन तेषामानन्त्यात्, तेभ्यः कृत्प्रत्ययप्रदर्शनं दुस्साधमिति
परित्यक्तम् । यद्बलकस्तु केषाञ्चिन्मते छान्दसत्वात् तदन्तेभ्योऽपि नाल
कृत्प्रत्ययाः प्रदर्शिताः ।

आचार्यः, तत्तद्घातुषु अकाराद्यनुबन्धकरणेन कार्यविशेषं प्रतिपादयति ।
यथा—'एघ वृद्धौ' इत्यादिषु अनुदात्ताकारस्यानुबन्धस्य करणेन, 'ईङ् गतौ'
इत्यादिषु ङकारस्यानुबन्धस्य करणेन च 'अनुदात्तङित आत्मनेपदम्'
(1-3-12) इति शानच्प्रत्ययं शास्ति—एघमानः, अयमानः इति शानजर्थम् ।
एवम् 'अल गत्यादिषु' इत्यादिषु अकारस्य स्वरितत्वप्रतिज्ञानेन, 'ऋण्व्
आच्छादने' इत्यादिषु अकारभ्येत्संज्ञासम्पादनेन च, 'स्वरितङितः कर्त्रभिप्राये
क्रियाफले' (1-3-72) इति सूत्रेण विवक्षामेदेन आत्मनेपदं परस्मैपदं च
शास्ति । एवमाकारादीनां वर्णानां, जि टु डु इत्येतेषाञ्चानुबन्धानां करणेन
कार्यविशेषं तत्रतत्र प्रतिपादयति ।

घातोरर्थनिर्देशः मद्रपुरीस्थबालमनोरमासुद्रालयमुद्रितघातुपाठकोशमब-
लम्ब्य कृतः । तत्र प्रसिद्धिप्राप्त्यात् घात्वर्थ एको निर्दिष्टः । घातूनामने-
कार्थत्वात्, प्रामाणिका अन्ये अप्यर्थाः ज्ञेयाः । अत एव भाष्ये 'अनौ परि-

चाय्योपचाय्यसमूहाः' (3-1-131) इत्यत्र 'ऊहिरपि वक्ष्ये वर्तते । कथं पुनरन्यो नामान्यस्यार्थे वर्तते ? कथमूर्ध्ववर्षे वर्तते ? बह्वर्था अपि धातवो भवन्ति ।' इत्युक्तम् । 'सेधतेर्गतौ' (8-3-113) इत्यत्र गतिग्रहणम्, '.....गुद क्रीडायामेव' इत्यत्र एवकारग्रहणम्—इत्यादिकं धातूनामने-कार्यत्वे लिङ्गम् । एतत्सर्वमभिप्रेत्यैव—

'धातवश्चोपसर्गाश्च निपाताश्चेति ते त्रयः ।

अनेकार्थाः स्मृताः प्राज्ञैः ; पाठस्तेषां निदर्शनम् ॥'

इत्यभियुक्तैरुक्तम् ।

कचित्—सामान्यतः, अर्थनिर्देशे कृतेऽपि, अर्थविशेषे एव पर्यवसानं भवति । अत एव, "सत्यपि हि शब्दार्थत्वे भिद्यते एवैषामभिधेयम् । तथा हि—कवतिस्तावदव्यक्ते शब्दे वर्तते—उट्टः कोकूयते—इति । कुवतिरप्यार्त-स्वरे वर्तते—चोकूयते वृषल इति । पीडित इत्यर्थः । कौतिस्तु शब्दमात्रे ।" इति 'न कवतेर्भङ्गि' (7-4-63) इत्यत्र न्यासे प्रोक्तं सङ्गच्छते । एवम्,

'उपसर्गेण धात्वर्थो बलादन्यत्र नीयते ।

विहाराहारसंहारप्रहारपरिहारवत् ॥'

इत्युक्तरीत्यापि धातूनां नानार्थत्वं स्वयमेव यथायथमूह्यम् । यथाप्रमाणमेता-दृशार्थानामपि ग्रन्थेऽत्र प्रदर्शनं कृतम् ।

अर्थभेदेन, उपसर्गसमभिव्याहारेण च धातोः सकर्मकत्वमकर्मकत्वं च भवति । यथा—मूधातुरकर्मकोऽपि, सुखमनुभवति इत्यत्रोपसर्गसमभिव्याहारात् सकर्मको भवति । एवं जिघातुः पराभवायै सकर्मकः—शत्रून् जयति इति, जयार्थे अकर्मकः—देवदत्तो जयति इति । अतश्च सामान्यतः धातुपाठकोशेषु योऽर्थः प्रदर्शितः, तस्मिन्नर्थे तस्य धातोः कर्मान्वययोग्यतायां सकर्मकत्वम्, नो चेदकर्मकत्वम् इत्याशयेनात्र सकर्मकत्वमकर्मकत्वं च प्रदर्शितमित्यपि ज्ञेयम् ।

धातवः सेटः, अनिटः, विकल्पितेऽथेति त्रिधा भिन्नाः । सेटोऽपि धातोः कुत्रचित् प्रत्ययेषु इण्णिपेधः, इह्वविकल्पश्च भवति । अनिटोऽपि धातोः प्रत्यय-विशेषे क्वचिद्विधीयते । एतत्सर्वं प्रमाणप्रदर्शनपूर्वकं तत्र तल लिखितम् ।

परस्मैपदात्मनेपदोभयपदित्वेन धातवो भिन्नाः । तत्र परस्मैपदिनोऽपि धातोः उपसर्गवशात्, अर्थविशेषनिमित्ताच्च आत्मनेपदं भवति । यथा—जिघातुः

स्वये परस्मैपद्यपि 'विपराभ्यां जेः' (1-3-19) इति शास्त्रात् वि-परा-पूर्वकत्वे आत्मनेपदी भवति---विजयमानः, पराजयमानः इति । एवं आत्मनेपदिनोऽपि घातोः परस्मैपदं भवति—यथा ; रमुघातुरात्मनेपदी; तस्य 'व्याङ्परिभ्यो रमः' (1-3-83) इति शास्त्रात् परस्मैपदं, शता-भवति विरमन् इति । एवमादयो विशेषा अपि प्रमाणं प्रदर्श्य यथासम्भवं निरूपिताः ।

दशस्वपि विकरणेषु अन्तर्गणाः केचन कार्यविशेषार्थं निर्दिष्टाः । तेषां प्रयोजनमपि तत्तद्घातुषु प्रमाणोपन्यासेनास्माभिः प्रदर्शितम् । यथा—भ्वादिषु घटादयः इति केचन घातवः पठिताः । तेषां फलं तु—'घटादयो मितः' (गणसूत्रं भ्वादौ) इति मित्संज्ञा । मित्संज्ञाफलं तु—'मितां ह्रस्वः' (6-4-92) इति उपघाह्रस्वः । यथा—घटकः इत्यल प्यन्ताण्वुलि णिज्जिमिच्चक उपघाह्रस्वो भवति । एवमादयोऽन्तर्गणाः प्रायः सर्वेष्वपि विकरणेषु सन्ति । तत्र तत्रास्माभिस्तेषां प्रदर्शनं कृतम् । तत्र कृदन्तप्रकरणेषूपयुक्तानामेवान्तर्गणानामस्माभिः प्रदर्शनं कृतम्, नान्येषाम् । 'रुदादिभ्यः सार्वधातुके' (7-2-76) इत्यत्रोपात्तस्य रुदादिरूपादादिकावान्तरगणस्य कृदन्तरूपेष्वनुपयुक्ततया नात्रोपादानम्-इत्यादिकं यथायथमूह्यम् ।

देवनाम्ना प्राचीनवैयाकरणेन एकस्मिन् गणे, भिन्नेषु गणेषु वा पठितानां सरूपाणाम्, अंशतो भिन्नानां च धातूनां पुनः पाठस्य प्रयोजनप्रदर्शनार्थं श्लोकरूपः कश्चन ग्रन्थो निर्मितः, यस्य ग्रन्थस्य वैयाकरणनिकाये 'दैवम्' इत्याख्या । यथा—

'पठितस्य पुनः पाठे फलं वृत्तेन वक्ष्यते ।

न विना वृत्तबन्धेन वस्तु प्रायेण सुग्रहम् ॥

दाजो दत्ते ददातीति, दाणो यच्छति, दो घति ।

दाति दायति दाप्दैपोः, दयते रक्षणे ङितः ॥' इति ।

ग्रन्थस्यास्य श्रीकृष्णलीलाशुकमुनिविरचिता पुरुषकारवार्तिकारूपा व्याख्या वर्तते—यत्र च बहवोऽपूर्वांशाः प्रतिपादिताः । तयोः प्रकृतोपयोगी अवश्य-मुपादेयांशोऽस्मिन् ग्रन्थे तत्र तत्र प्रदर्शितः ।

पाणिनिना 'भू सत्तायाम्' इत्यारभ्य, 'बहुलम्, एतन्निर्दर्शनम्' इत्यन्ते घातुपाठे दशस्वपि गणेषु प्रायो द्विसहस्रसंख्याका घातवो निर्दिष्टाः ।

तेभ्यस्सर्वेभ्यः कर्तृकर्मभावादिष्वर्थेषु विहिताः कृतप्रत्ययाः प्रायेण त्रिंशदधिक-
शतसंख्याका उपलभ्यन्ते । ते सर्वेऽपि न सर्वेभ्यो धातुभ्यो भवन्ति ।
धातुस्वनिमित्तकाः केचन प्रत्ययाः । ते च ष्वुल्लृज्जादय आसन्नविशाः ।
धातुत्वव्याप्यनिमित्तकाः केचन युजादयः प्रत्ययाः—ते यथा 'चलनशब्दा-
र्थादकर्मकाद् युच्' (3-2-148) इत्यादयः । अन्ये केचन धातुस्वरूपोपादानेन
विहिताः—यथा 'हरतेरनुघमनेऽच्' (3-2-9) इत्यादयः । एते सर्वेऽपि
तत्र तत्र यथासम्भवं प्रतिपादिताः ।

सूत्रपाठक्रमे यद्यपि, 'घातोः' (3-1-91) इत्यनन्तरं तस्यदादयः
कृत्यप्रत्यया एव प्रकान्ताः ; तथापि ग्रन्थेऽस्मिन् कर्तृवाचकानां ष्वुलादीनां
प्राथम्यमाश्रितम् । तत्र निदानं तु—सकर्मकाकर्मकसाधारण्येन धातुमात्रात्
'कर्तरि कृत्' (3-4-67) इत्यनुशासनेन ष्वुलादीनां विधानात् तस्य व्यापक-
त्वेन प्राधान्यमिति । अनन्तरं भावकर्मार्थिकप्रत्ययानाम्, तदनु भावाद्यर्थकानां
घजादीनाम्, अन्ते, अव्ययसंज्ञायोग्यानां तुमुनादीनां च निवेशः—इति
क्रमोऽत्रादृतः । उणादीनां कुत्रचिदेव प्रदर्शनात्, तेषामन्ते निवेशः ।

अत्र ग्रन्थे ष्वुलन्तेन पदेन, 'ष्वुल्लृचौ' (3-1-133), 'तुमुन्-
ष्वुल्लौ क्रियायां क्रियार्थायाम्' (3-3-10), 'रोगारूपायां ष्वुल् बहुलम्'
(3-3-108), 'घात्वर्थनिर्देशे ष्वुल् घाच्यः' (वा. 3-3-103), 'संज्ञायाम्'
(3-3-109) इत्यादीनां तन्त्रेण निर्देशो ज्ञेयः । एवम्, तृजन्तेन पदेन
तच्छीलाद्यधिकारे 'तृन्' (3-2-135) इति सूत्रेण विहितस्य तृजन्तस्यापि
ग्रहणं ज्ञेयम् । शानजन्तेन, 'ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानश्' (3-2-129)
इति विहितस्यापि ग्रहणम् । कान्तेन पदेन 'निष्ठा' (3-2-102), 'आदि-
कर्मणि क्तः कर्तरि च' (3-4-71), 'गत्यर्थाकर्मक—' (3-4-72),
'क्तोऽधिकरणे च ध्रौव्यगतिप्रत्यवसानार्थेभ्यः' (3-4-76), 'नपुंसके भाषे
क्तः' (3-3-114) इति विहितानां तन्त्रेण निर्देशः । क्वत्वन्तेन पदेन,
'निष्ठा' (3-2-102), 'आदिकर्मणि निष्ठा वक्तव्या' (वा. 3-4-71)
इति विहितयोर्ग्रहणम् । तुमुजन्तेन, 'तुमुन्ष्वुल्लौ क्रियायां क्रियार्थायाम्'
(3-3-10), 'समानकर्तृकेषु तुमुन्' (3-3-158), 'कालसमयवेलाद्यु
तुमुन्' (3-3-167) इति विहितानां ग्रहणम् । एतेषां प्रत्येकमर्थः, कालः,

इत्यादिकं यद्यपि भिद्यते एव ; तथापि शब्दस्वरूपमात्रप्रदर्शनपरैरस्मा-
भिस्तेषां विशिष्य निर्देशो न कृतः—इति ज्ञेयम् ।

प्वल्, वृच्, शता, शानच्, क्तिप्, कक्तवतू, पचायच् इत्याद्याः
प्रत्ययाः प्रायः 'कर्तरि कृत्' (3-4-67) इत्यनुशासनात् कर्तरि भवन्ति ।
तव्यत्, अनीयर्, ण्यत् (यत्), खल्, (यक्) (क्चित् क्तप्रत्ययोऽपि),
इत्यादयः प्रत्ययाः 'तयोरेव कृत्यक्तखलर्याः' (3-4-70) इति वचनात्
सकर्मकेभ्यः कर्मणि, अकर्मकेभ्यो भावे च भवन्ति । घञ्, क्तिन्, अर्,
अच्, अकारप्रत्ययः, इत्यादयः भावे अकर्तरि च कारकादौ भवन्ति । तुमुन्,
क्त्वा, (ल्यप्) क्त्वाणमुलौ इत्येते प्रत्ययाः 'अव्ययकृतो भावे' (भाष्येष्टिः)
इति वचनात् भावे भवन्ति ।

शतन्तात् स्त्रियाम्, 'उगितश्च' (4-1-6) इति ङीप् नुमागम-
प्रवृत्तौ द्वाभ्यां सूत्राभ्यां पाणिनिर्निर्णयमकरोत्—तद्यथा—'शप्श्यनोर्नित्यम्'
(7-1-81) इति भ्वादिदिवादिगणपठितघातुप्रकृतिकशतन्तानां नित्यं नुम्—
भवन्ती, दीव्यन्ती, इति । तुदादिगणपठितानां, अदादौ आकारान्तघातूनां च
'आच्छीनघोर्नुम्' (7-1-80) इति वा नुम्-तुदती-तुदन्ती, याती-यान्ती इति ।
अन्येषां पण्णां शतन्तानां नुमागमो नैव भवति । यथा-श्वसती (अदादौ), दधती
(जुहोत्यादौ), सुन्वती (स्वादौ), कुर्वती (तनादौ), रुन्धती, (रुधादौ) क्रीणती
(कृधादौ), इति । चुरादीनां तु शन्नूपे विकरणप्रत्यये सति 'शप्श्यनोः—'
(7-1-81) इति नित्ये नुमि चोरयन्ती—इत्येव । एवञ्च 'प्रत्ययादाश्चसन्त्यः'
(मैघसन्देशे १. ८) इति पाठस्तु न प्रामाणिकः । आश्चसत्य इत्येव साधु ।
एतत्सर्वं तत्तद्घातुषु विवेचितम् ।

ग्रन्थेऽत्र प्रदर्शितेषु रूपेषु लिङ्गविशेषविवक्षा न । केवलं प्रातिपदिक-
प्रदर्शने एव तात्पर्यम् । शास्त्रेण लिङ्गविशेषनिर्देशपूर्वकं प्रत्ययविधानस्थलेषु तु
लिङ्गं विवक्षितमेव । यथा—'नपुंसके भावे क्तः' (3-3-114) शयितम्,
'स्त्रियां क्तिन्' (3-3-94) मूनिः, 'घञ्जपाः पुंसि' (लिङ्गानुशासनम्)
भावः, इति । एतत् सर्वमनुभवबलेन ज्ञेयम् ।

सकर्मकेषु घातुषु 'कर्मण्यण' (3-2-1) इति सामान्येन विहितो-
ऽप्यण् प्रत्ययः प्रयोगबलात् कुम्भकारः इत्यादिषु ऋचिदेव भवति ; न तु

‘आदित्यं पश्यति’ इत्यादौ । अत एव, ‘आदित्यं पश्यति’ इत्यादौ कर्मण्यण् कुतो न ? इत्याशङ्क्य, ‘अनभिधानात् ।’ इत्युक्तं भाष्ये (3-2-1) । अत्र कैयटः—‘ नित्यानां शब्दानामिदमन्वाख्यानमात्रम् । न च, आदित्यं पश्यतीत्याद्यर्थप्रतिपादनाय आदित्यदर्शादयः शब्दा लोके प्रयुज्यन्ते, इति शास्त्रेणापि साधुत्वेन नानुशास्यन्त इत्यर्थः ।’ इति ।

‘अज गतिक्षेपणयोः’ ‘अस भुवि’ ‘चक्षिङ् व्यक्तायां वाचि’ इत्यादिषु, कुत्रचिदेव प्रत्ययेषु घातुस्वरूपस्थोपलब्धिः, कुत्रचित् तत्स्थाने आदेशमृतस्यैवोपलब्धिरित्यादिकं यथाप्रमाणमत्र रूपप्रदर्शनसमये प्रदर्शितम् ।

सामान्यतः पठितानामपि घातूनां कुत्रचित् नियतप्रत्ययविषयका एव प्रयोगा इति भाष्यवचनादवगम्यते । तद्यथा—‘.... यथा—अन्यत्राप्यविशेषविहिताः शब्दाः नियतविषया दृश्यन्ते । कान्यत्र ? तद्यथा—घरतिरस्मै अविशेषेणोपदिष्टः ; सः घृतम्, घृणा, घर्म इत्येवंविषयः । रशिरस्मै अविशेषेणोपदिष्टः ; स राशिः, रश्मिः, रशना इत्येवंविषयः । लुशिरस्मै अविशेषेणोपदिष्टः ; स लोष्ट इत्येवंविषयः ।’ इति ‘तृज्वत् क्रोष्टुः’ (7-1-95) इत्यत्र भाष्यम् ।

ग्रन्थोऽयम्, अनधीतव्याकरणानां कृदन्तान् साधून् शब्दान् प्रयुयुक्षूणां महते फलाय प्रकल्पेतेति मन्ये ।

मद्रपुरीयविश्वविद्यालये संस्कृतविभागाध्यक्षाणां संस्कृतविद्यासमितेरङ्गभूतानाम्, तत्र प्रचाल्यमानग्रन्थप्रकाशनादिकार्यावैश्लकाणाम्, पद्मभूषण डाक्टर वे. राघवार्याणां जागरूकतया पुनः पुनः पर्यवेक्षणं मुद्रणस्य परिष्कृतत्वे निदानमिति तेभ्यो मदीयां कृतज्ञतां सामोदं निवेदयामि । किञ्च संस्कृतभाषाध्येतृभिः विद्यार्थिभिः, गैर्वाणीप्रणयिभिश्च घातुकृदन्तविषये अनुभूयमानं क्लेशं सन्देहं च पर्यालोच्य, एतादृशग्रन्थनिर्माणं सुबहु उपकुर्यादिति एतद्ग्रन्थनिर्माणस्यावश्यकतां, तन्निर्माणरेखां च निरूप्य एते एव श्रीराघवमहाशयाः समितये प्ररोचनामकुर्वन् ।

संस्कृतविद्यासमितेः प्रोत्साहनेनैवातीतवयस्कस्यापि नम, एतद्ग्रन्थनिर्माणे शक्तिः समुत्पन्नेति समित्यै विनयपूर्वकं प्रणामान् समर्पयामि ।

मातृकामन्थलेखने, परिष्कृततया मुद्रणोपयोगितया पुनर्लेखने, मुद्रणकाले संशोधने च सहयोगमातन्वते, न्यायशिरोमणये मन्निकटे व्याकरणमधीत्य व्याकरणविद्याप्रवीणपरीक्षोत्तीर्णाय अधीतवेदान्ताय श्री. उ. वे. पैयम्बाडि-चेट्टल्लर्-वा. श्रीवत्साङ्गाचार्याय ; तथा प्रमाणाद्यन्वेपणे, महाकवीनां प्रयोगादिसङ्कलने, मुद्रणकाले संशोधने च सहायभूताय न्यायव्याकरणशिरोमणये श्री. T. K. प्रणतार्तिहराय च भगवान् श्रेयांसि मूयांसि विदध्यादिति प्रार्थये । मुद्रणपत्राणां शोधनसमये निपुणं तत्तत् परिशोध्योपकृतवद्भ्यः, श्री. उ. वे. अ. मु. श्रीनिवासाचार्येभ्यश्च कार्त्तश्यमाविष्करोमि । किञ्चित् कालविलम्बेनापि मुद्रणकार्यं सोत्साहं सम्पादितवते कैरविणीक्षेत्रस्य भारतीविजयमुद्रणालयाधिकारिणे श्री. C. रामार्याय उत्तरोत्तरं श्रेयांसि भगवान् वितनुतादिति प्रार्थये ।

अत्र ग्रन्थे यथामति शान्त्राणि पर्यालोच्य रूपाणि विलिखितानि ।
तेषु यदि, अनवधानात् अमाद्वा दोषाः स्युः—तर्हि क्षमापरैः पण्डितवरैस्ते

‘ गच्छतः स्खलनं कापि भवत्येव प्रमादतः ।

हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति सज्जनाः ॥ ’

इति न्यायेन क्षन्तव्या इति सप्रश्रयं प्रार्थये ।

इत्थं सहृदयविधेयः

शास्त्ररत्नाकर, कुलपति,

कोट्टारमामाभिजनः श. रामसुब्रह्मण्यशास्त्री

प्रधानाध्यापकः संस्कृतविद्यासमितेः कलाशाला ।

नासरत्पेट्टे,
पूर्विकन्दवल्ली
मद्रास-५६
17-7-1965

॥ श्रीः ॥

॥ अस्मिन् ग्रन्थे उपयुक्तानां ग्रन्थानां ससङ्केताक्षराणां सूची ॥

अनर्घराघवम्—मुरारिविरचितम् । श्रीलक्ष्मणसूरिविरचितया आकराख्यव्याख्यया सह तञ्जानगरे पूर्णचन्द्रोदयमुद्राक्षरशालायां 1900 वर्षे मुद्रितम् ।

अभिधानरत्नमाला—हलायुधविरचिता । Williams & Norgate, London 1861.

अमरकोशः—अमरसिंहविरचितः । मानुजीदीक्षितकृतसुधाख्य-व्याख्यया साकं निर्णयसागरमुद्रणालये मुम्बय्यां 1944 वर्षे (षष्ठं संस्करणम्) मुद्रितः ।

अष्टाध्यायी—मद्रपुरीयबालमनोरमामुद्रणालये 1912 वर्षे मुद्रिता । वार्तिक-गणपाठ-घातुपाठसहिता ।

आख्यातचन्द्रिका—भट्टमल्लविरचिता । काशी-चौखाम्बासंस्कृत-मुद्रणालये 1936 वर्षे मुद्रिता ।

कविकल्पद्रुमः—धोपदेवविरचितः । आशुबोधविधामूषणेन कल्कतानगर्यां 1904 वर्षे प्रकाशितः ।

काशिका—वामनजयादित्यविरचिता । काश्यां चौखाम्बामुद्रणालये 1952 वर्षे मुद्रिता । तृतीयं संस्करणम् ।

किरातार्जुनीयम्—भारविविरचितम् ।

कुमारसम्भवः—कालिदासविरचितः ।

क्षीरतरङ्गिणी—क्षीरस्वामिरचिता । श्रीरामलाल कपूर ट्रस्ट-द्वारा संवत् 2014 वर्षे प्रकाशिता । प्रथमावृत्तिः ।

चम्पूरामायणम् (च. रा.)—भोजविरचितम् ।

दशपाद्युणादिवृत्तिः (द. उ.)—काश्यां सरस्वतीमवनद्वारा 1943 वर्षे प्रकाशिता ।

दुर्घटवृत्तिः—शरणदेवकृता । तिरुवनन्तपुरम् संस्कृत सीरीस्-द्वारा तिरुवनन्तपुरे 1942 वर्षे मुद्रिता । (द्वितीयं संस्करणम्)

दैवम्—देवकृतम् । कृष्णलीलाशुकमुनिविरचितपुरुषकाराख्यवार्तिकोपेतम् । अजमेर-नगरे भारतीयप्राच्यविद्याप्रतिष्ठान-द्वारा संवत् 2019 वर्षे मुद्रितम् ।

धातुकाव्यम् (घा. का.)—भट्टतिरिनारायणविरचितम् । मुम्बय्यां निर्णयसागरमुद्रणालये 1915 वर्षे काव्यमालायां १० संख्यायां सञ्चिकायां मुद्रितम् । (तृतीयं संस्करणम्)

धातुरूपप्रकाशिका—श्रीकण्ठशास्त्रिविरचिता । आन्ध्राक्षरे मैसूरु विद्यातरङ्गिणीशुद्रालये 1898 वर्षे मुद्रिता ।

न्यासः—जिनेन्द्रयुद्धिविरचितः । काशिकावृत्तिव्याख्यामूतः ।

पदमञ्जरी—हरदत्तविरचितकाशिकावृत्तिव्याख्या ।

परिभाषेन्दुशेखरः—नागेशवृद्धिविरचितः । भैरवी-तत्त्वप्रकाशिका-ख्यव्याख्याद्वयोपेतः । काश्यां चौखाम्बामुद्रणालये 1931 वर्षे मुद्रितः ।

प्रक्रियासर्वस्वम् (प्र. स.)—भट्टतिरिनारायणविरचितम् । तिरुवनन्तपुरे तिरुवनन्तपुरम् संस्कृत सीरीम्-द्वारा मुद्रितम् ।

प्रौढमनोरमा—भट्टोजीदीक्षितविरचिता । शब्दरत्न-भैरवी-भाव-प्रकाश-सरलाव्याख्यानसहिता काश्यां चौखाम्बामुद्रणालये 1939 वर्षे मुद्रिता ।

भट्टिकाव्यम्-I (भ., भ. का.) भट्टिविरचितम् । जयमङ्गलाल्य-व्याख्यासहितम् । निर्णयसागरमुद्रालये मुम्बय्यां 1900 वर्षे मुद्रितम् ।

भट्टिकाव्यम्-II चन्द्रकला-विद्योतिनीसहितम् । काश्यां चौखाम्बामुद्रणालये 1951 वर्षे भागप्रयात्मना मुद्रितम् । द्वितीयं संस्करणम् ।

भारतचम्पूः—अनन्तकविविरचिता ।

महाभाष्यम्—भगवत्पतञ्जलिमहर्षिभिरनुगृहीतम् । मुम्बय्यां निर्णयसागरमुद्रालये कैपटकृतप्रदीप-नागेशभट्टकृतोद्योतसहितं 1951 वर्षे पद्यसंस्करणतया मुद्रितम् ।

माधवीपधातुवृत्तिः (मा. घा. वृ.)—सायणाचार्यविरचिता । काश्यां मेडिस् हार्च नामके यन्त्रालये 1897 वर्षे मुद्रिता ।

यादवाम्बुदयः (या. अ.)—वेङ्कटनाथ(वेदान्तदेशिक)कृतः ।

रघुवंशः—कालिदासविरचितः ।

लघुशब्देन्दुशेखरः—नागेशभट्टविरचितः । चन्द्रिकादिव्याख्या-
सहितः काश्यां गायघाट भार्गवपुस्तकालये 1932 वर्षे मुद्रितः ।

वाचस्पत्यम्—तारानाथतर्कवाचस्पतिरचितम् । काश्यां चौखा-
म्बामुद्रणालये 1962 वर्षे पुनः प्रकाशितम् ।

वासुदेवविजयम्—(वा. वि.) वासुदेवविरचितम् । मुम्बय्यां निर्ण-
यसागरमुद्रणालये काव्यमालायां १०-सञ्चिकायां तृतीयसंस्करणतया 1916
वर्षे मुद्रितम् ।

शब्दकल्पद्रुमः—स्यार राजा राधाकान्तदेवबहादुरेण विरचितः ।
वाराणस्यां मोतिलाल बनारसीदास द्वारा 1961 वर्षे पुनः प्रकाशितः ।

शब्दकौस्तुभः—भट्टोजीदीक्षितविरचितः । चौखाम्बासंस्कृतमुद्रणा-
लये वाराणस्यां 1933 वर्षे मुद्रितः ।

शाकुन्तलम्—कालिदासविरचितम् ।

शिशुपालवधः—माघविरचितः । मुम्बय्यां निर्णयसागरमुद्रालये
मल्लिनाथकृतव्याख्यया सह 1910 वर्षे पञ्चमसंस्करणतया मुद्रितः ।

सरस्वतीकण्ठाभरणम्—भोजदेवविरचितम् । तिरुवनन्तपुरं संस्कृत
सीरीम् द्वारा तिरुवनन्तपुरे 1937 वर्षे मुद्रितम् । दण्डनाथकृतव्याख्यानेन
सहितम् ।

सिद्धान्तकौमुदी (सि. कौ.)—तत्त्वबोधिनीव्याख्यया सह मुम्बय्यां
श्री वेङ्कटेश्वर स्टीम् मुद्रणालये मुद्रिता ।

सिद्धान्तकौमुदी—II बालमनोरमाव्याख्यासहिता । मद्रपुर्यां
बालमनोरमामुद्रालये 1929 वर्षे मुद्रिता । एतद्ग्रन्थगतसंख्यैव धातुसंख्यायां
सूत्रपाठसंख्यायां चोपयुक्ता ।

अन्येऽपि वैराग्यपञ्चकादयः—यथायथमुपात्ताः ।

पारिभाषिकशब्दसङ्केताक्षरविवरणम्

अक	—	अकर्मकः
अनि-	—	अनिट्
आ or आत्म-	—	आत्मनेपदम्
उ or उभ-	—	उभयपदी
ग. सू.	—	गणसूत्रम्
प or पर	—	परस्मैपदम्
वे.	—	वेद्
श्लो.	—	श्लोकः
स or सक.	—	सकर्मकः
से.	—	सेद्

श्रीः

श्रीवाग्देवतायै नमः

कृदन्तरूपमाला

- (1) जगन्माता परा शक्तिर्मजतामिष्टदायिनी ।
कुरुताद् भावुकं देवी शब्दब्रह्मस्वरूपिणी ॥
- (2) पाणिनिं परमाचार्यं कात्यायनमुनिं तथा ।
भाष्यकारं फणीशं च नमामि सततं गुरुन् ॥
- (3) शङ्करामिख्यया ख्यातौ श्रौतस्मार्तक्रियारतौ ।
पितरावन्वगृहीतां माम्, अहं तौ सदा मजे ॥
- (4) श्रीदण्डपाणिमखिनामखिलागमवेदिनाम् ।
अव्याजकूपयाऽवाप्ता पाणिनीये नये मतिः ।
- (5) आलम्ब्य तां यथाबुद्धिं माचीनार्यैर्विनिर्मितान् ।
ग्रन्थान् संशील्य यत्नेन कृदन्तानां प्रदर्शिका ॥
- (6) पाणिनीयमहासूत्रप्रथिता मुमनोहरा ।
कृदन्तरूपमालेयं गुम्फिता सुधियां मुदे ॥
- (7) अत्यन्तक्लेशजटिलं कार्यं यत्साधितं मया ।
विबुधामोदनं तस्य पर्याप्तं पारितोषिकम् ॥
- (8) कोट्टारग्रामसम्भूतरामसुब्बाख्यशास्त्रिणा ।
कृदन्तरूपमालेयं रचिता जयताद्भुवि ॥

॥ कृदन्तरूपमाला ॥

(1) “अक कुटिलायां गतौ” (I-भ्वादिः-792 सकर्मकः-सेट्-परस्मैपदी)

घटादिः मित् ।

‘इदितस्त्वङ्कते तत्र कुटिलायां गतावकेत् ।’ (श्लो 41) इति देवः ।

	णिच्-	सन्-
प्युल्	आककः—किका, ¹ अककः—किका, अचिकिप ^{1A} कः—पिका;	
एच् (एन्)	अकिता-त्री, अकयिता-त्री, अचिकिपिता-त्री;	
शता	अकन्-न्ती, अकयन्-न्ती, अचिकिपन्-न्ती;	
	अकिप्यन्-न्ती-ती, अकयिप्यन्-ती-न्ती, अचिकिपिप्यन्-	
शानच्	अकयमानः, अकयिप्यमाणः; [न्ती-ती;	
किप्	अक्-अकौ अकः ;	
निष्ठा	अकितम्- ^A तः, अकितः, अचिकिपितः-तम्-तवान् ;	
अभ्ये प्रत्ययाः	अकः, अकः, ² अचिकिपुः, अचिकयिपुः ;	
तव्यः	अकितव्यम्, अकयितव्यम्, अचिकिपितव्यम् ;	
अनीयर्	अकनीयम्, अकनीयम्, अचिकिषणीयम् ;	
प्यत् OR यत्	आक्यम्, अक्यम्, अचिकिप्यम् ;	
खल्	ईपदकः-दुरकः-स्वकः :	
यक्	अक्यमानः, अक्यमानः, अचिकिप्यमाणः ;	
घञ्	आकः, अकः, अचिकिपः;	
तुमुन्	अकितुम्, अकयितुम्, अचिकिपितुम्;	
क्तिन्	^{2A} अकितः, अकना, अचिकिप ³ , अचिकयिषा;	

1. ‘मितां ह्रस्वः’ (6-4-92)

इति षौ उपधाया ह्रस्वः ।

1A ‘अज्ञादेर्द्वितीयस्य’ (6-1-2) इति द्वितीय
स्यैकाचः द्वित्वम् । ‘कुक्षेःपुः’
(7-4-62) इत्यभ्यासस्य चुत्वम् ।

2. ‘सनाशंसमिह उः’ (3-2-168)

इति उः प्रत्ययः ।

^{2A} ‘तितुत्त—’ (7-2-9) इतीणिण्येषः ।

3. ‘अ प्रत्ययात्’ (3-3-102)

इति स्त्रियामकारः प्रत्ययः । टाप् ।

A. ‘असाय्यमाक्षे स्थगये वर्यं वा कगामि
कि वा इरयेऽकिताय’ घातु-
काव्ये 2-8. श्लोकः ।

ल्युट्	अकनम्,	अकनम्,	अचिकिषणम् ;
फत्वा	अकित्वा,	अकयित्वा,	अचिकिषित्वा ;
ल्यप्	समक्य,	समकथ्य ¹ ,	समचिकिष्य ;
फत्वाणमुलौ	अकित्वा २, आकमाकम्,	} ² आकम् २, अकम् २, अकयित्वा २,	} अचिकिषम् २ ; अचिकिषित्वा २ ;

(2) “अकि लक्षणे” (म्वादिः-I-87. सक. सेट् - आत्मनेपदी ।)

लक्षणं=चिह्नम् ।

‘इदित्स्त्वङ्गते तस्य कुटिलायां गतावकेत् ।’ (श्लो 41) इति देवः ।

अङ्ककः-ङ्किका,	अङ्ककः-किका,	‘अञ्चिकिषकः-षिका ;
अङ्कित-त्री,	अङ्कयिता-त्री,	अञ्चिकिषिता-त्री ;
	अङ्कयन्-न्ती,	अङ्कयिष्यन्-न्ती-ती ;
अङ्कमानः,	अङ्कयमानः,	अञ्चिकिषमाणः ;
अङ्कियमाणः,	अङ्कयिष्यमाणः,	अञ्चिकिषिष्यमाणः ;
अन् ⁵ -अङ्कौ-अङ्कः ;		
अङ्कितः- ^B त्, अङ्कितः- तम्-तवान्,		अञ्चिकिषितः - तवान् ;
अङ्कः, अङ्कः,	अञ्चिकिषुः,	अञ्चिकिषिषुः ;
अङ्कितव्यम्,	अङ्कयितव्यम्,	अञ्चिकिषितव्यम् ;
अङ्कनीयम्,	अङ्कनीयम्,	अञ्चिकिषणीयम् ;
अङ्कयम्,	अङ्कयम्,	अञ्चिकिष्यम् ;
ईपदङ्कः-दुरङ्कः-स्वङ्कः ;		
⁶ अङ्कयमानः,	अङ्कयमानः,	अञ्चिकिष्यमाणः ;

1. ‘ल्यपि लघुपूर्वात्’ (6-4-56)

इति वेदमादेशः ।

2. ‘चिन्नामुल्लेदीर्घाऽन्यतरस्याम्’
(6-4-93) इत्युपधाया दीर्घविकल्पः ।

3. ‘इदितो तुम् घातोः’ (7-1-58)
इति तुम् ।

4. ‘न न्ः घञोऽगादन्ः’ (6-1-3) इति
नकारस्य द्वित्वनिषेधः । ‘ङङोदनुः’

(7-4-62) इत्यभ्यासस्य चकारः ॥

5. ‘ग्योगान्तरस्य श्लेषः’ (8-2-23) ।

6. इदित्वात् ‘अनिदिता’ (6-4-24)
इति नलोपो न ।

B. ‘फलाङ्कितान् षङ्कितवक्षिषङ्कितान्
वनप्रदेशान् उदकाच्छेकितान्’
पा.का. 1-3

अङ्कः, पर्यङ्कः- ¹	पर्यङ्कः, अङ्कः,	अञ्चिकिपः ;
अङ्कितुम्,	अङ्कयितुम्,	अञ्चिकिपितुम् ;
अङ्का ² ,	अङ्कना,	अञ्चिकिपा, अञ्चिकयिपा ;
अङ्कनम्, } ³ प्राङ्कनम् }	अङ्कनम्,	अञ्चिकिपणम् ;
अङ्कित्वा,	अङ्कयित्वा,	अञ्चिकिपित्वा ;
समङ्कय,	समङ्कय,	समञ्चिकिप्य ;
अङ्कमङ्कम् २ } अङ्कित्वा २, }	अङ्कम् २, } अङ्कयित्वा २, }	अञ्चिकिपम् ; २ } अञ्चिकिपित्वा ; २ } अङ्कुरः ⁴ ;

(3) “ अक्षु व्याप्तौ ” (भादिः-I-654. सक- वेद्- पर-)

‘ संघाते च ’ इति क्षीरस्वामी ।

अक्षकः- क्षिका,	अक्षकः-क्षिका,	अचिक्षिपकः-षिका ;
⁶ अक्षिता - त्री,	} अक्षयिता - त्री,	अचिक्षिपिता - त्री;
अष्टा - ष्ट्री,		
अक्षन् - न्ती,	अक्षयन् - न्ती,	अचिक्षिपन् - न्ती ;
⁶ अक्षणुवन् - वती,		
अक्षिप्यन्-अक्षयन्-ती-न्ती,	अक्षयिष्यन् ती-न्ती,	अचिक्षिपिष्यन्-
अक्षयमाणः, अक्षयिष्यमाणः ;		[ती-न्ती ;
अक्ष ⁷ -अक्षौ अक्षः,	अक्ष ⁸ अक्षौ-अक्षः,	
⁹ अष्टः-ष्टम् - ष्टवान्, अक्षितः,		अचिक्षिपितम्-तः-तवान् ;

-
1. ‘ परेश घाङ्गयोः ’ (8-2-22) इति लृत्वं वा । मघ इत्यर्थः ।
  2. ‘ गुरोश्च हलः ’ (3-3-103) इति स्त्रियां अकारप्रत्ययः ।
  3. ‘ इजादेस्सनुमः ’ (8-4-32) इति नियमात् णत्वं न ।
  4. औणादिक उरच् ।
  5. ‘ स्वरतिमूति— ’ (7-2-44) इतीड्विकल्पः ।
  6. ‘ अक्षीऽन्यतरस्याम् ’ (3-1-75) इति वा णुः । उवञ् ।
  7. ‘ स्कोः— ’ (8-2-29) इति कलोपः ।
  8. ‘ सयोगान्तस्य लोपः ’ (8-2-23) ।
  9. ऊदित्वात्, ‘ मस्य विभाषा ’ (7-2-15) इतीप्पिण्येषः । ककारलोपः ।

अक्षः, अक्षः,	¹ काष्ठाक्षः (ध्वलनः),	अचिक्षिपुः, अचिक्षियिषुः;
अक्षितव्यम् } अष्टव्यम् }	अक्षयितव्यम्,	अचिक्षिपितव्यम् ;
अक्षणीयम्,	अक्षणीयम्,	अचिक्षिषणीयम् ;
अक्ष्यम्,	अक्ष्यम्,	अचिक्षिष्यम् ;
ईपदक्षः-दुरक्षः-स्वक्षः;		
अक्ष्यमाणः,	अक्ष्यमाणः,	अचिक्षिष्यमाणः ;
अक्षः,	अक्षः,	अचिक्षिषः ;
अक्षितुम् - } अष्टुम्, }	अक्षयितुम्,	अचिक्षिपितुम् ;
अष्टिः,	अक्षणा, अचिक्षिषा,	अचिक्षिषिषा ;
अक्षणम्,	अक्षणम्,	अचिक्षिषणम् ;
अक्षित्वा, अष्टा,	अक्षयित्वा,	अचिक्षिषित्वा ;
समक्ष्य,	समक्ष्य,	समचिक्षिष्य ;
अक्षम् २, } अक्षित्वा २, } अष्टा २ }	अक्षम् २, } अक्षयित्वा २, }	अचिक्षिषम् २, } अचिक्षिषित्वा २, } अक्षि ^२ ॥

(4) “अग कुटिलायां गतौ” (भ्वादिः-I-793-सक. से. पर.) घटादिः।

आगकः-गिका, अगकः-गिका, अजिगिपकः-पिका; इत्यादि
सर्वे अक (1.) घातुवत् बोद्धव्यम् ।

(5) “अग्नि गतौ” (भ्वादिः-I-146-सक. से. पर.)

अङ्गन्-न्ती, अङ्गिष्यन्-न्ती-ती, अङ्गयन्-न्ती, अङ्गयिष्यन्-न्ती-ती;
अजिगिपन्-न्ती इत्यादिरूपाणि विना, अवशिष्टानि अङ्गि, 2.) घातुवत् बोद्धव्यानि।

अस्य घातोरौणादिके निमित्तये नलोपे (अङ्ग-ति=ज्वालारूपेणोर्ध्वं
गच्छति इत्यर्थे) अग्नि ॥

संज्ञायां घः = अङ्गम् । प्रशस्तानि अङ्गानि यस्याः सा = अङ्गना ।
 'अङ्गात् कल्याणे' (ग. सू.,-5-2-100) इति पामादित्वात् नः प्रत्ययः । 'विल-
 ङ्गदेणं शबराङ्गनाजनप्रवृद्धितं मङ्गलघेतुतङ्गितम्' घा-का. 1-20.

(6) 'अधि गत्याक्षेपे' (भ्वादिः-I-109-सक. सेट्-आ.)

गत्याक्षेपो = निन्दा (गतौ-गत्यारम्भे च) ।

अङ्ककः - द्विका, अञ्चिकयिकः-पिका, इत्यादिरूपाणि 'अकि लक्षणे'

(2.) इति धातुवद् बोध्यानि । अङ्कितम्=भावे क्तः - 'अरङ्क
 कोलैर्लघु तद्रथस्वनात् प्रबुद्धय सिंहेः पुनरङ्कितं सदा' घा. का-1-15.

(7) 'अङ्कः पदे लक्षणे च' (X-1927-चुरादिः सक. सेट्-उभ-) अदन्तः ।

'अङ्क लक्षण इत्यस्य भवेदङ्कयतीति णौ' (श्लो 41) इति देवः ।

¹अङ्ककः - द्विका,

अञ्चिकयिकः - पिका;

अङ्कयिता - त्री,

अञ्चिकयिपिता - त्री;

अङ्कयन् - न्ती,

अञ्चिकयिपन् - न्ती ;

अङ्कयिष्यन्-न्ती-ती,

अञ्चिकयिपिष्यन् - ती-न्ती ;

अङ्कयमानः,

अञ्चिकयिपमाणः ;

अङ्कयिष्यमाणः,

अञ्चिकयिपिष्यमाणः ;

अन् - अङ्कौ - अङ्कः ;

अङ्कितम् - तः - तवान् ,

अञ्चिकयिपितः - तवान् ;

अङ्कः ;

अञ्चिकयिपुः ;

अङ्कयितव्यम् ,

अञ्चिकयिपितव्यम् ;

अङ्कनीयम् ,

अञ्चिकयिपणीयम् ;

अङ्कयम् ,

अञ्चिकयिष्यम् ;

ईपदङ्कः-दुरङ्कः-स्वङ्कः ;

अङ्कयमानः,

अञ्चिकयिष्यमाणः ;

अङ्कः,

अञ्चिकयिपः ;

अङ्कयितुम् ,

अञ्चिकयिपितुम् ;

अङ्कना,

अञ्चिकयिषा ;

अङ्कनम्,	अञ्चिकयिषणम् ;
अङ्कयित्वा,	अञ्चिकयिषित्वा ;
समङ्कय,	समञ्चिकयिष्य ;
अङ्कम् २, } अङ्कयित्वा २, }	अञ्चिकयिषम् २ } अञ्चिकयिषित्वा २ }

१. घातोर्नित्यणिजन्तत्वाद् णिञ्जहिताद्रूपाणि न भवन्ति । अनेकाच्-
त्वाद् यङन्तरूपाण्यपि न ।

(8) 'अङ्क पदे लक्षणे च' (X-1928-चुरादिः-सक. सेट्-उम-)
अदन्तः ।

पूर्वघातुवत् (7) सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

(9) "अज गतिक्षेपणयोः" (म्वादिः-I-230-सक. सेट्-पर-)

क्षेपणम्=प्रेरणम् ।

¹वायक :-यिका, वायकः-यिका विवीपकः-²अजिजिपकः-यिका, ; वेवीयक ;^{1A}
वेता-त्री,²अजिता-त्री, वाययिता-त्री, विवीपिता-त्री,अजिजिपिता, वेवीयिता-त्री;
अजन्^A-न्ती, वाययन्-न्ती, विवीपन्-न्ती, अजिजिपन्-न्ती ;
वेप्यन्-न्ती-ती, अजिप्यन्-ती-न्ती, वाययिप्यन्-ती-न्ती,
विवीपिप्यन्-ती-न्ती, अजिजिपिप्यन्-ती-न्ती ;

वाययमानः, वाययिप्यमाणः, वेवीयमानः, वेवीयिप्यमाणः ;

परिवीः-परिव्यौ-परिव्यः, समक्-समजौ-समजः ;

वीतः, अजित-वायितम्-तः, विवीपितः, अजिजिपितः, वेवीयितः-तम्-तवान्,

अजः,^A अजा,³ अजिः,⁴ पदाजिः,⁴ विवीपुः, विवाययिपुः, अजिजिपुः,

आजिजिपुः, वेवीयः

चेतव्यम्-अजितव्यम्, वाययितव्यम्, विवीपितव्यम्, अजिजिपितव्यम्, वेवीयितव्यम्;

वियनीयम्, वायनीयम्, विवीषणीयम्, अजिजिषणीयम्, वेवीषनीयम्;
वेयम्, वाच्यम्, विवीष्यम्, अजिजिष्यम्, वेवीष्यम्;
ईषद्वयः, दुर्वयः, सुवयः;

वीयमानः, वाच्यमानः, विवीष्यमाणः, अजिजिष्यमाणः; वेवीष्यमानः;
१समजः, १A समाजः^B, उदाजः, -वायः, वात^Cमजा²:(मृगाः), व्यजः³, व्याजः^D;
वेतुम्, अजितुम्, वाययितुम्, विवीषितुम्, अजिजिपितुम्, वेवीयितुम्;
वीतिः, अक्तिः, ४समज्या, वायना, विवीषा, विवाययिषा, अजिजिषा, आजिजयिषा,
वेवीया ;

प्रवयणम्⁵ - प्राजनम्, वायनम्, विवीषणम्, अजिजिषणम्, वेवीयनम्;
वीत्वा, अजित्वा, वाययित्वा, विवीषित्वा, अजिजिपित्वा, वेवीयित्वा;
प्रवीय, प्राज्य, प्रवाच्य, प्रविवीष्य, प्राजिजिष्य, प्रवेवीष्य;
वायम् २, वीत्वा २, अजित्वा २, वायम् २ वाययित्वा २, विवीषम् २,
विवीषित्वा २, अजिजिषम् २, अजिजिपित्वा २, वेवीयम् २, वेवीयित्वा २;
औणादिके = अजिनम्⁶ - अजिरम्⁷;

1. 'समुदोरजः पशुपु'(3-3-69) इत्यप् ।	5. 'वा यौ' (2-4-57) इति षीभावो वा ।
1-A 'अजिजिष्योश्च' (7-3-60) इति ब्रुवं न भवति । 'पशुनां समजो ऽन्वेषां समाजोऽप्यसर्धमिणाम्' इति अमरकोशः ।	6. अजिनम् = चर्म । अजति - वीयते वा तत्-कर्म, कर्ता वा । इत प्रत्ययः।
2. 'वातशुनीतिलशेषेषु अजधेऽजहातीनां' (वा. 3-2-28) इति यश्च । मुम् । सावैषातुक्त्वाच्च षीभावः ।	7. अजिरम् = वेदम् । अजन्त्यस्मिन् इत्यधिकरणे किर प्रत्ययः ।
3. 'गोचरसंचरनक्षत्रजव्यज-'(3-3-119) इति घान्तो निपातितः ।	B. 'गुहादारेण निर्घातः समजेन पशुनिव' भट्टिकाव्ये -7-59.
4. 'संज्ञायां समज' (3 3 99) इति स्त्रियां ष्यप् । निपातनाच्च षीभावो न ।	C. 'मेघालयोपात्तवनेपशोभं कदम्बकं वातमजं मृगाणाम्' भ-वा-2-17.
	D. 'निर्घाजमिज्या वृते वचथ भूयो वभापे मुनिना कुमारः' भ-का-2-37.

(10) 'अजि भाषार्थः' (X - चुरादिः 1786-सक. सेट्. उम.)

अजकः - भ्रिका, व्यजकः,	अजिजयिपकः - पिका;
अजयिता - त्री,	अजिजयिपिता - त्री;
अजयन् - न्ती,	अजिजयिपन् - न्ती;
अजयिप्यन् - ती-न्ती,	अजिजयिपिप्यन् - ती - न्ती;
अज्यमानः,	अजिजयिपमाणः;
अजयिप्यमाणः,	अजिजयिपिप्यमाणः;
व्यन्-व्यज्ञौ - व्यज्ञः;	
अजितम् - तः-तवान्,	अजिजयिपितः - तवान्;
व्यज्ञः,	अजिजयिपुः;
अजयितव्यम्,	अजिजयिपितव्यम्;
व्यज्ञनीयम्,	अजिजयिपणीयम्;
अज्यम्,	अजिजयिप्यम्;
ईपदज्ञः, दुरञ्जः, स्वज्ञः;	
अज्यमानः,	अजिजयिप्यमाणः;
अज्ञः,	अजिजयिपः;
अजयितुम्,	अजिजयिपितुम्;
अजना - व्यजना,	अजिजयिपा;
व्यजनम्,	अजिजयिपणम्;
अजयित्वा,	अजिजयिपित्वा;
अभिव्यज्य,	व्यजिजयिप्य;
व्यज्ञम् २,	अजिजयिपम् २;
अजयित्वा २,	अजिजयिपित्वा २;

(11) 'अट गतौ' (I-म्वादिः-295 सक. सेट्. पर.)

आटकः - टिका, आटकः - टिका, अटिटिपकः - पिका, 'अटाटकः-टिका ;
अटिता - त्री, आटयिता - त्री; अटिटिपिता - त्री, अटाटिता-त्री ;

1. 'सूचिसूत्रि—' (भा. 3-1-22) इति यत् । 'अटाटकः' इत्यत्र 'वस्य हलः'
(6-1-49) इति यकारस्य लोपः 'अतो लोपः' (6-1-18) इत्यकारलोपः ।

अटन्-पर्यटन् - न्ती, आटयन् - न्ती ; अटिटिषन् - न्ती ;
 अटिष्यन् - ती - न्ती, आटयिष्यन् - ती-न्ती, अटिटिषिष्यन् - न्ती-ती ;
 आटयमानः, आटयिष्यमाणः, अटाट्यमानः^A ;

अट्, अटौ - अटः ;

अटितम्, आटितम्, अटिटिषितम् - तः - तवान् ; अटाटितम् - तः तवान् ;
 अटः,^B ¹पर्याटी, ²भिक्षाटः, ³रात्रिमटः ⁴राज्यटः, अटिटिषुः, आटिटिषिषुः,
⁴कुलटा, अंटाटः, अटनः^V ;

अटितव्यम्, आटयितव्यम्, अटिटिषितव्यम्, अटाटितव्यम् ;

अटनीयम्, आटनीयम्, अटिटिषणीयम्, अटाटनीयम् ;

आटयम्, आटयम्, अटिटिष्यम्, अटाटयम् ;

ईषदटः-दुरटः-स्वटः ;

अटयमानः, आटयमानः, अटिटिष्यमाणः, अटाटयमानः ;

आटः, आटः, अटिटिषः, अटाटः ;

अटितुम्, आटयितुम्, अटिटिषितुम्, अटाटितुम् ;

अट्टिः, अटा, आटना, पर्याटना, अटाटा⁵, अटिटिषा, आटिटिषिषा, अटा⁶टया ;

पर्यटनम्, आटनम्, अटिटिषणम्, अटाटनम् ;

अटित्वा, आटयित्वा, अटिटिषित्वा, अटाटित्वा ;

पर्यटय, समाटय, समटिटिष्य, समटाटय ;

1. 'सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छीक्ष्ये' इति (3-2-78) णिनिः ।	A. 'अटाटयमानोऽरण्यानि ससीतः सहलक्ष्मणः' म-का. 4-2
2. 'कर्मण्यण्' (3-2-1) इति अण् ।	B. 'अण्छेष्टकैः चाकृत्वाटुमापितैरट्टैः पदत्संरदिताजनोत्करैः' धा. का. 1-39. 5.
3. 'रात्रेः कृति विभाषा' (6-3-72) इति सुम् वा ।	
4. शक्न्प्यादित्वात् (वा. 1-1-64) पररूपम् ।	C. 'नारायणे रात्रिमटाङ्गनानामसातये तत्र जनिष्यमाणे' धासुषेवविज-यकान्ये 3.1.
5. 'परिसर्वापरिचर्यामृगयाटाट्टया - नामुपसंख्यानम्' वा (3-3-101) इति शे यकिटपशब्दस्य द्वित्वम्, पूर्वभागे मकारनिवृत्तिर्दोषश्च निपा-क्ष्यते । केवलं गमनमात्रमर्थः ।	V. मन्वादेराकृतिगणत्वात्सुः ।

आटम् २, } आटम् २, } अटिटिपम् २, } अटाटम् २; }
 अटित्वा २, } आटयित्वा २, } अटिटिपित्वा २, } अटाटित्वा २; }
 अटविः^R, अटवी ;

(12) अट्ट^A अतिक्रमहिंसनयोः (I-भ्वादिः-254. सक-सेट्. आ.)

अट्टकः-ट्टिका, अट्टकः-ट्टिका, ¹अटिटिपकः, अट्टिटिपकः-पिका ;

अट्टिता-त्री, अट्टयिता-त्री, अटिटिपिता-त्री, अट्टिटिपिता-त्री ;

अट्टयन्-न्ती, अट्टयिष्यन्-ती-ती ;

अट्टमानः, अट्टयमानः, अटिटिपमाणः, अट्टिटिपमाणः ;

अट्टिष्यमाणः, अट्टयिष्यमाणः, अटिटिपिष्यमाणः, अट्टिटिपिष्यमाणः ;

अट्ट, अट्टौ-अट्टः, ^Bमार्गात् ;

अट्टिनम्-तः-तवान्, अट्टिनः, अटिटिपितम्, अट्टिटिपितम्-तः-तवान् ;

अट्टः, अट्टः, अटिटिपुः, अट्टिटिपुः ;

अट्टितव्यम्, अट्टयितव्यम्, अटिटिपितव्यम्, अट्टिटिपितव्यम् ;

अट्टनीयम्, अट्टनीयम्, अटिटिपणीयम्, अट्टिटिपणीयम् ;

अट्टयम्, अट्टयम्, अटिटिष्यम्, अट्टिटिष्यम् ;

ईपट्टः, दुरट्टः, स्वट्टः ;

अट्टयमानः, अट्टयमानः, अटिटिष्यमाणः, अट्टिटिष्यमाणः ;

अट्टः, अट्टः, अटिटिपः, अट्टिटिपः ;

अट्टितुम्, अट्टयितुम्, अटिटिपितुम्, अट्टिटिपितुम् ;

अट्टा², अट्टना, अटिटिपा, अट्टिटिपा ;

R. औणादिकौ शब्दौ ।

1 धातुरस्यं तोपघः दोपघ इति मतद्वयम् । तोपघत्वे - अटिटिपकः इत्यादि, दोपघत्वे अट्टिटिपक इत्यादि च रूपाणीति ज्ञेयम् । दोपघोऽपि कल्पद्रुमे-तत्पक्षे क्विपि अट्ट इति ।

2. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इत्यः प्रत्ययः ।

A. 'हिंसातिक्रमयोरट्टेऽश्लेषेऽनादरेऽट्टयेत् ।' (श्लो 72) इति श्लोकः । अतिक्रमः = उल्लङ्घनम् ।

B. 'मार्गात् स दृष्टा हरिषादलाञ्छनं व्यवेष्टनोर्भ्यां महनीयचेष्टितः । तत्केलिसंघोष्टितलोष्टमानमद्वने मरुद्घट्टिनपोस्फुटद्रुमे ॥'

घा. का 1-31. तोपघे दोपघे वा क्विपि रूपम् ।

अष्टनम्, अष्टनम्, अट्टिट्टिपणम्, अट्टिट्टिपणम् ;

अट्टित्वा, अट्टयित्वा, अट्टिट्टिपित्वा, अट्टिट्टिपित्वा ;

समट्टय, समट्टय, समट्टिट्टिप्य, समट्टिट्टिप्य ;

अट्टम् २ } अट्टम् २ } अट्टिट्टिपम् २ } अट्टिट्टिपम् २ }
 अट्टित्वा २ } अट्टयित्वा } अट्टिट्टिपित्वा २ } अट्टिट्टिपित्वा २ } ;

(13) 'अट्ट अनादरे' (X - चुरादि:- 1561 अक-सेट्-उभयपदी ।)

'हिंसातिक्रमयोरङ्करद्वयेऽनादरेऽट्टयेत्' (श्लो 72) इति देवः ।

अट्टकः-ट्टिका, A	अट्टिट्टिपिकः-पिका ;
अट्टयिता-त्ती,	अट्टिट्टिपिता-त्री ;
अट्टयन्-न्ती,	अट्टिट्टिपन्-न्ती ;
अट्टयिष्यन्-न्ती-ती,	अट्टिट्टिपिष्यन्-न्ती-ती ;
अट्टयमानः,	अट्टिट्टिपिमाणः ;
अट्टयिष्यमाणः,	अट्टिट्टिपिष्यमाणः ;
अत् ¹ , अद्, अट्टौ-अट्टः,	
अट्टितम्-त्तः-तवान्,	अट्टिट्टिपितम्-त्तः-तवान् ;
अट्टः,	अट्टिट्टिपिपुः ;
अट्टयितव्यम्,	अट्टिट्टिपितव्यम् ;
अट्टनीयम्,	अट्टिट्टिपिणीयम् ;
अट्टयम्,	अट्टिट्टिप्यम् ;
ईषदट्टः, दुरट्टः, स्वट्टः ;	
अट्टयमानः,	अट्टिट्टिप्यमाणः ;
अट्टयितुम्,	अट्टिट्टिपितुम् ;
अट्टना,	अट्टिट्टिपिपा ;
अट्टनम्,	अट्टिट्टिपिपणम् ;
अट्टयित्वा,	अट्टिट्टिपिपित्वा ;
समट्टय,	समट्टिट्टिप्य ;

¹अयं शेषः । तत्रक्षे टकारस्य संयोगान्तलोपे 'वाऽवसाने' (8-4-50) इति चत्वे रूपद्वयम् ।

A. अस्य चुरादित्वात् शब्दभातो रूपाणि, अजादित्वाद्यन्तरूपाणि च न भवन्ति ।

अट्टम् २, } अट्टियिषम् २ ; }
 अट्टयित्वा २, } अट्टियिषित्वा २ ; }

(14) 'अठि गतौ' (I-भ्वादिः-261-सक. से- षा.)

'अकि लक्षणे' (2.) इति धातुवद्भाणि ज्ञेयानि ।

किपि अन्-इति रूपम् । संयोगान्तलोपः । न+अन्=अनन् ।

(15) 'अड उद्यग्ने' (I-भ्वादिः - 358-सक. से. पर.)

शतरि अडन् ४ । अडतीत्यडः=वृश्चिकलाङ्गूलः । विशिष्टोऽडः=व्यहः ।
 तस्यापत्यमत इञ् व्याडिः आचार्यः । संग्रहनामकस्य लक्षप्रन्थपरिमितस्य व्याकरण-
 शास्त्रस्य कर्ता पाणिनेर्भागिनेयः । स्वागतादित्वात् आदिषुद्धिपतिषेधः ।
 इति मा. धा. वृत्तिः । अन्यानि सर्वाणि रूपाणि 'अट गतौ' (11) इतिवत्
 बोध्यानि ।

(16) "अडु अभियोगे" (I-भ्वादिः-348-सक. से - पर.)

अभियोगः=समाधानम् । अयं दोषधः ।

अडुकः-डुिका, अडुकः-डुिका, ¹अडुडिपकः-पिका ;

अडुिता-त्री, अडुयिता-त्री, अडुडिपिता-त्री ;

अडुन्-न्ती, अडुयन्-न्ती, अडुडिपन्-न्ती ;

अडुडिप्यन्-न्ती-ती, अडुयिग्यन्-न्ती-न्ती, अडुडिपिग्यन्-न्ती-न्ती ;

अडुयमानः, अडुयिप्यमाणः ;

अट्, ² अत् - अट्^A - अट्टौ - अडुः ;

अडुितम् - तः-तवान्, अडुितः, अडुडिपितम्-तः-तवान् ;

अडुः, अडुः, अडुडिपुः, अडुडिपिपुः ;

A. 'अनन् कुमार्गेषु शुभाश्वनेव वन् प्रमन् मृशोरकण्ठितगोपिके हरी ।' धा. का. 1.35

B 'प्रोडकानङ्गविलोलितैर्वृत्तान् रतावडङ्गिः ललनाजनैः खलैः ।' धा. का. 1.46.

1. 'न ष्टाः संयोगादयः' (6-1-3) इति A. 'प्ररुण्डिताचैरुल्लङ्घ्यैर्हरेः प्रचुडुबो-
 दकारस्य द्वित्वनिषेधः । धादिः अतीव शोभितान्' धा. का.

2. दोषधपक्षे एव रूपम् ।

1-45.

अङ्कितव्यम्,	अङ्कयितव्यम्,	अङ्कित्विषितव्यम् ;
अङ्कनीयम्,	अङ्कनीयम्,	अङ्कित्विषणीयम् ;
अङ्कयम्,	अङ्कयम्,	अङ्कित्विष्यम् ;
ईषदङ्कः-दुरङ्कः,	स्वङ्कः;	
अङ्कयमानः,	अङ्कयमानः,	अङ्कित्विष्यमाणः ;
अङ्कः,	अङ्कः,	अङ्कित्विषः ;
अङ्का,	अङ्कना,	अङ्कित्विषा, अङ्कित्विषया ;
अङ्कितुम्,	अङ्कयितुम्,	अङ्कित्विषितुम् ;
अङ्कनम्,	अङ्कनम्,	अङ्कित्विषणम् ;
अङ्कित्वा,	अङ्कयित्वा,	अङ्कित्विषित्वा ;
प्राङ्कय,	समङ्कय,	समङ्कित्विष्य ;
अङ्कम् २, } अङ्कम् २, }	अङ्कित्विषम् २ ; }	
अङ्कित्वा २, }	अङ्कयित्वा २, }	अङ्कित्विषित्वा २ ; }

(17) “ अण शब्दार्थः ” (I-भ्वादिः 444-अक. से-पर.)

‘ अणेरणति शब्दार्थे, प्राणते त्वण्यते श्यनि । ’ (92) इति देवः ।

आणकः-णिका, आणकः-णिका, अणिणिषकः-षिका ;

अणिता-त्री, आणयिता-त्री, अणिणिषिता, त्री ;

अणन्-न्ती, आणयन्-न्ती, अणिणिषन्-न्ती ;

अणिष्यन्-ती-न्ती, आणयिष्यन्-ती-न्ती, अणिणिषिष्यन्-ती-न्ती ;

आणयमानः, आणयिष्यमाणः ;

आण्^१ आणौ-आणः ;

अणितम्-तः-तवान्, आणितम् तः-तवान्, अणिणिषितम्-तः-तवान् ;

अणः, प्राणः, आणः ध्वाङ्क्षाणी,^२ अणिणिषुः, आणिणयिषुः ;

1 ‘अनुनासिकस्य क्लृप्तलोः क्लृप्ति’
(6-4-15) इति दीर्घः ।

2 ‘कर्तुंयुपमाने’ (3-2-79) इति
विनिः ।

Λ ‘अणदिशः केलिरणैर्मनोज्ञया वाण्या
भणन्तो मणिभूषणोत्कणाः । वनात्
कुमारः कणितप्रथवेणको मणद्विषा-
वप्रणिशत्रवयुः ॥ धा-का 1-59-

अणितव्यम्,	आणयितव्यम्,	अणिणिषितव्यम् ;
अणनीयम्,	आणनीयम्,	अणिणिषणीयम् ;
आण्यम्,	आण्यम्,	अणिणिष्यम् ;
ईपदणः -	दुरणः -	स्वणः ;
अण्यमानः,	आण्यमानः,	अणिणिष्यमाणः ;
आणः,	आणः,	अणिणिषः ;
अणितुम्,	आणयितुम्,	अणिणिषितुम् ;
^१ आण्टिः,	आणना,	अणिणिषा, आणिणयिषा ;
अणनम्,	आणनम्,	अणिणिषणम् ;
अणित्वा,	आणयित्वा,	अणिणिषित्वा ;
प्राण्य,	प्राण्य,	समणिणिष्य ;
आणम् २ } अणित्वा २ }	आणम् ३, आणयित्वा २,	अणिणिषम् ३ } अणिणिषित्वा २ } ;

(18) “अण प्राणने” (IV. दिवादिः-1175 अक. से. आ.)

A^१ अणेरणति शब्दार्थे प्राणते त्वण्यते इयनि' (श्लो 92) इति देवः ।

आ ^२ णकः-णिका,	आणकः-णिका,	अणिणिषकः-पिका ;
अणिता-त्नी,	आणयिता-त्नी,	अणिणिषिता-त्नी ;
आणयन्-न्ती, आणयिष्यन्-न्ती-ती ;		
अण्य ^३ मानः,	आणयमानः,	अणिणिषमाणः ;
अणिष्यमाणः	आणयिष्यमाणः,	अणिणिषिष्यमाणः ;
^४ प्राण्-प्राणौ-प्राणः ;		
अणितः-तम् तवान्,	आणितः,	अणिणिषितम्-तः-तवान् ;
अणः, आणः,	अणिणिषुः,	आणिणयिषुः ;

1 'अनुनासिकस्य-' (6-4-15) इति दीर्घः । षुत्वम् ।

2. 'अत उपधायाः' (7-2-116) इति वृद्धिः ।

3. दिवादिवात् इयन् ।

4. 'अनुनासिकस्य—' (6-4-15) इति उपधायाः दीर्घः ।

A. 'अन' इति नकारान्तः, तवर्गीयान्तेषु पाठान्—इति शाकटायनः

अणितव्यम्,	आणयितव्यम्,	अणिणितव्यम् ;
अणनीयम्,	आणनीयम्,	अणिणियनीयम् ;
आण्यम्,	आण्यम्,	अणिणिय्यम् ;
ईषदणः, दुरणः, स्वणः ;	ईषदाणः, दुराणः, स्वाणः ;	
अण्यमानः,	आण्यमानः,	अणिणिय्यमाणः ;
आणः,	आणः,	अणिणियः ;
अणितुम्,	आणयितुम्,	अणिणियितुम् ;
आ ^१ ण्टिः, आणना,	अणिणिया, आणियिया ;	
अणनम् ^१ ,	आणनम्,	अणिणियणम् ;
अणित्वा,	आणयित्वा,	अणिणियित्वा ;
आण्य,	आण्य,	अणिणिय्य ;
आणम् २, } अणित्वा २, }	आणम् २, } आणयित्वा २, }	अणिणियम् २ ; } अणिणियित्वा २ ; }

(19) “ अत सातत्यगमने ” (I-भ्वादिः-38-सक. से. पर.)

‘ बन्धनेऽन्तति, सातत्यगमनेऽतति, चिन्तयेत् । ’ (सं. 94) इति देवः ।

सातत्यगमनम्=सन्ततगमनम् ।

आतकः-तिका,	आतकः-तिका,	अतितिपकः-पिका ;
अतिता-श्री,	आतयिता श्री,	अतितिपिता-श्री ;
(अ) अतन्-न्ती,	आतयन्-न्ती,	अतितिपन्-न्ती ;
अतिप्यन्-न्ती-ती,	आतयिप्यन्-ती-न्ती,	अतितिपिप्यन्-न्ती-ती ;
आतयमानः,	आतयिप्यमाणः ;	
अत्-अतौ-अतः,	मार्गात् ;	
(आ) अतितम्-तः-तवान्,	आतितः,	अतितिपितम्-तः-तवान् ;

अतः ^A , पदातिः ¹ , मार्गातः, आतः, अतितिपुः, आतितयिपुः ;		
अतितव्यम्, आतयितव्यम्, अतितिपितव्यम् ;		
अतनीयम्, आतनीयम्, अतितिपणीयम् ;		
आत्यम्, आत्यम्, अतितिप्यम् ;		
ईषदतः, दुरतः, स्वतः; ईषदातः, दुरातः, स्वातः ;		
अत्यमानः, आत्यमानः, अतितिप्यमाणः ;		
आतः, आतः, अतितिपः ;		
अतितुम्, आतयितुम्, अतितिपितुम् ;		
अतिः, आतना, अतितिपा, आतितयिपा ;		
अतनम्, आतनम्, अतितिपणम् ;		
अतित्वा, आतयित्वा, अतितिपित्वा ;		
समत्य, समत्य, समतितिप्य ;		

आतम् २, } आतम् २, } अतितिपम् २ ; }
 अतित्वा २, } आतयित्वा २, } अतितिपित्वा २ ; }

²अतिथिः, आत्मा³ ॥

(20) “अति बन्धने” (I-भ्वादिः-61-सक. सेट्. पर.)

‘बन्धनेऽन्तति, सातत्यगमनेऽतति, चिन्तयेत् ।’ (श्लो 94) इति देवः ।

अन्तकः-न्तिका, अन्तकः-न्तिका, अन्ति ⁴ तिपकः-पिका ;	
अन्तिता-त्री, अन्तयिता-त्री, अन्तितिपिता-त्री ;	
अन्तन्-न्ती, अन्तयन्-न्ती, अन्तितिपन्-न्ती ;	
अन्तिप्यन्-ती-न्ती, अन्तयिप्यन्-ती-न्ती, अन्तितिपिप्यन्-ती-न्ती ;	

A. “अमियाऽस्तायर्त्तं गुणं भूयते दचिरं पुरः । कर्त्तव्यं प्रसिधेर् धाम समरत्वं पुष्करेशणम् ।” म. का. 10-21.
 अतस्यायर्त्तः । पचायन्

1. ‘पादस्य पदाज्याति—’ (0-3-52) इति पद्माक्षः । जीवादिश्च इण् प्रत्ययः ।

2. दशपादुणादिशती 1-41. इयिन् प्रत्ययः ।

3. मणिष् प्रत्ययः 0-81. द-उ.

4. ‘न न्द्राः संयोगादयः’ (0-1-3) इति नक्षरस्य द्वित्वनिषेधः ।

B. ‘अतर्द्धास्त्वय विद्वर्द्धमाशयाः प्रत्यर्द्धैरसमन्तितान्तिकाः । धुगान्दुर्द्धयितगजेन्द्रोधिनेद्रुप्यन्तु सन्तो गुणबिन्दुलोदगाः ॥’ (पा. का. 1-9.)

अन्तयमानः,	अन्तयिष्यमाणः ;		
अन् ^१ ,	अन्तो,	अन्तः ;	
अन्तितम्-तः-तवान्,	अन्तितः,	अन्तितिपितम्-तः-तवान् ;	
अन्तः,	समन्ती,	अन्तितिपुः,	अन्तितयिपुः ;
अन्तितव्यम्,	अन्तयितव्यम्,	अन्तितिपितव्यम् ;	
अन्तनीयम्,	अन्तनीयम्,	अन्तितिपणीयम् ;	
अन्त्यम्,	अन्त्यम्,	अन्तितिष्यम् ;	
ईपदन्तः,	दुरन्तः,	स्वन्तः ;	
अन्त्यमानः,	अन्त्यमानः,	अन्तितिष्यमाणः ;	
अन्तः,	अन्तः,	अन्तितिषः ;	
अन्तितुम्,	अन्तयितुम्,	अन्तितिपितुम् ;	
अन्ता,	अन्तना,	अन्तितिषा ;	अन्तितयिषा ;
अन्तनम्,	अन्तनम्,	अन्तितिषणम् ;	
अन्तित्वा,	अन्तयित्वा,	अन्तितिषित्वा ;	
समन्त्य,	समन्त्य,	समन्तितिष्य ;	
अन्तम् २,	} अन्तम् २,	} अन्तितिषम् २ ;	} अन्तितिषित्वा २
अन्तित्वा २,			

(21) “ अद् भक्षणे ” (II-अदादिः-1011-सक-अनि.पर.)

आदकः-दिका,	आदकः-दिका,	त्रिपदसकः-त्सिका ;
अघा-त्री,	आदयिना-त्री,	त्रिपदमिता, त्री ;
अदन्-ती,	आदयन्-न्ती,	त्रिपदसन्-न्ती ;
अग्यन्-ती-न्नी.	आदयिन्-ती-न्ती,	त्रिपदसग्यन्-ती-न्ती ;

आ¹दयमानः, आदयिष्यमाणः ;
 सस्या^त, आमात्, कञ्यात्^{B 3}, कञ्या⁴दः, प्रा^Cणात्, आमिपा^Dदः ;
⁵जग्धम्-ग्धः-ग्धवान्, } आदितम्-तः, जिघत्सितम्-तः-तवान्,
⁶अन्नम्-न्नवान् ; }
⁷घसः, अन्ना⁸दी, पुत्रादिनी, आदिवान्, जक्षि⁹वान्, अद्¹⁰मरः, जिघत्^Eसुः,
 अत्तव्यम्, आदयितव्यम्, जिघत्सितव्यम् ;
 अदनीयम्, आदनीयम्, जिघत्सनीयम् ;
 आघम्, आघम्, जिघत्स्यम् ;
 ईपददः-दुरदः-स्वदः ;
 अघमानः, आघमानः, जिघत्स्यमानः ;
¹¹घासः, घसः, ¹²न्यादः^F, निघसः, आदः, ^Gसंघसः¹³, प्रघसः, जिघत्सः ;
¹⁴अतुम्-आदको (वा याति), आदयितुम्, जिघत्सितुम् ;

1. 'अदेः प्रतिशेषः' (वा-1-3-87) इति अस्य भक्षणार्थत्वेऽपि आत्मनेप-दित्वमेव ।	इति षत्त्वं ।
2. 'अदोऽनघे' (3-2-69) इति विद् ।	8. 'मुष्यजाती-' (3-2-78) इति णिनिः ।
3. 'कञ्ये च' (3-2-69) इति विद् ।	9. 'लिट्पन्थतरस्याम्' (2-4-40) इति षत्त्वं विहस्येन । 'वस्वेद्यञ्-' (7-2-67) इति इद् ।
4. 'वाऽघरूपो-' (3-1-94) इति न्याये-नाणपि ।	10. 'घृषत्यदः कनरष्' (3-2-160) इति तच्छीलादिषु कर्तुषु कनरष् प्रत्ययः ।
5. 'अदो जग्धित्यंप् ति किति' (2-4-30) इति जग्ध्यादेशः ।	11. 'घनपोष' (2-4-36) इति षत्त्वं ।
6. 'बहुलं तनि, अन्नघघृ-' (2-4-54) इति वार्तिकान् प्रयोगोऽयमपि सधुः । 'अध्राण्णः' (4-4-85) इति निर्देशाच्च ।	12. 'नी ण च' (3-3-60) इति वा अण् । 13. 'उपगर्गेऽदः' (3-3-59) इत्यर् । 14. 'तुनुत्तपुलौ क्रियायां क्रियापर्यायाम्' (3-3-10) इति तुनुत्तुलौ ।

अदनम्,	आदनम्,	जिघत्सनम्;
लग्धिः,	आदना,	जिघत्सा, जिघत्सयिषा;
जग्ध्वा,	आदयित्वा,	जिघत्सित्वा;
प्रजग्ध्य,	समाद्य,	प्रजिघत्स्य,
आदम् २,	} आदम् २,	} जिघत्सम् २;
जग्ध्वा २,		
^१ अत्रिः, ^२ अद्रिः;		

(22) 'अदि वन्धने' (I-भ्वादिः-62-सक. से. पर-)

घातोरस्य पूर्वलिखितान्ततिवत् (20) सर्वाणि रूपाणि बोध्यानि ।

(23) "अन प्राणने" (II-अदादिः-1070-अक. से. पर.)

प्रपूर्वकोऽयं प्रायेण ।

आनकः-निका, आनकः-निका, अनिनिषकः-षिका;

अनिता-त्री, आनयिता-त्री, अनिनिषिता-त्री;

अनन्-ती, } आनयन्-न्ती, } अनिनिषन्-न्ती;
^३प्राणन्^A, } प्राणयन्^B

प्राणियन्-ती-न्ती, प्राणयियन्-ती-न्ती, ^४प्राणिषियन्-न्ती-ती;

प्राणयमानः, प्राणयियमाणः;

हे ^५प्राण्; प्रा-^६प्राणौ-प्राणः;

प्राणितम्-तः-तवान्; आनितम्-तः, अनिनिषितम्-तः-तवान्;

1. औगादिकः क्तिन् प्रत्ययः (द. उ. 1.37.) । ऋषिः ।

2. औगादिकः (द. उ. 1-34.) क्तिन् प्रत्ययः ।

3. 'अनितेः' (8-4-19) इति णत्वम् ।

4. 'उभौ साऽद्यासस्य' (8-4-21) इति णत्वम् ।

5. 'पदान्तस्य' (8-4-37) इति निषेधं ऋषित्वा 'अन्तः' (8-4-20) इति

णत्वम् ।

6. क्तिषि, 'अनुनासिकस्य क्ति—' (6-4-15) इति दीर्घः । 'मलो-पः प्रातिपदिकान्तस्य' (8-2-7) इति नकारलोपः ।

A. 'न जिज्ञोवापुखो तातः प्राणता रहितस्त्वया' म. ऋ. 14-58-

B. 'प्राणयन्तमरिं श्रोत्रे राक्षसेन्द्रो विभीषणम्' म. ऋ. 9-101.

प्राणः, प्राणः, अनिनिपुः, ^Cप्राणिणिपुः, आनिनयिपुः ;
 प्राणितन्व्यम्, प्राणयितन्व्यम्, प्राणिणिवितन्व्यम् ;
 प्राणनीयम्, आननीयम्, अनिनिपणीयम् ;
 प्राण्यम्, प्राण्यम्, प्राणिणिप्यम् ;
 ईषदनः-दुरनः-स्वनः ;

अन्यमानः, आन्यमानः, अनिनिप्यमाणः ;
 प्राणः^D, अपानः, ध्यानः, उदानः, समानः, प्राणः, अनिनिपः ;
 अनितुम्, आनयितुम्, अनिनिपितुम् ;
 आन्तिः¹, प्राणना, अनिनिपा, आनिनयिपा ;

अननम्, }
 प्राणनम्, } आननम्, अनिनिपणम् ;

अनित्वा, आनयित्वा, अनिनिपित्वा ;
 प्राण्य, प्राण्य, प्राणिणिप्य ;

प्राणम् २, } प्राणम् २, } अनिनिपम् २, }
 अनित्वा २, } आनयित्वा २, } अनिनिपित्वा २ }

(24) “अन्चु गतिपूजनयोः” (I-भ्वादिः-188-स-पर.से.)

‘गतियाचनयोरञ्चत्यञ्चते, णौ विशेषणे । अञ्चयत्यञ्चतीत्येकं गतिपूजनयोरपि ॥’
 इति (श्लो 50) देवः ।

अञ्चकः-ञ्चिका, अञ्चकः-ञ्चिका, अञ्चिचिपकः-पिका ;
 अञ्चिता-त्री, अञ्चयिता-त्री, अञ्चिचिपिता-त्री ;
 अञ्चन्-न्ती, अञ्चयन्-न्ती, अञ्चिचिपन्-न्ती ;
 अञ्चिप्यन्-ती-न्ती, अञ्चयिप्यन्-ती-न्ती, अञ्चिचिपिप्यन्-ती-न्ती ;
 अञ्चयमानः, अञ्चयिप्यमाणः ;

1. ‘अनुनासिक्य कि—’ (6-1-15) इति शीर्षः ।
 D. ‘उदञ्चतन् प्राणमिवाप्य ऋक्षित्
 दृष्टा सलीलं मृदु जक्षतं तम्’
 घ. ऋ. 2-51.
 C. ‘प्राणिणिपुनं षपोऽयं योऽभास्वीन्
 प्रमदावनम् ।’ म. ऋ. 9-101.

¹प्राङ्, उदङ्, देवद्रव्यङ्, तिर्यङ्, अह^Aयङ्, न्यङ्^A, सध्यूङ्, सधी^Bची ;

अधितम्¹-तः^C-तवान्, } अधितम् - } अधिचिपितम्-तः-तवान् ;
 अक्तम्-क्तः-क्तवान्, } तः-तवान्, }
³समवनः-समवनवान्, }

अधः, अधः, अधिचिपुः, अधिचयिपुः ;

अधितव्यम्, अधयितव्यम्, अधिचिपितव्यम् ;

अधनीयम्, अधनीयम्, अधिचिपणीयम् ;

अङ्क्यम्, } अञ्च्यम्, अधिचिष्यम् ;
⁴अञ्च्यम्, }

ईषदञ्चः, दुरञ्चः, स्वञ्चः ;

अञ्च⁵यमानः, } अञ्च्यमानः, अधिचिष्यमाणः ;
 अच्यमानः, }

अञ्चः, ⁶उदङ्कः,^D } अञ्चः, अधिचिपः ;
 अङ्कः, }

1. 'ऋत्विग्-' (3-2-59) इत्यादिना क्तिन् । 'अनिदितां-' (6-4-24) इति नलोपे, 'उगिदवां-' (7-1-70) इति नुम् । नुमो नकारस्य, 'त्रिन्प्रत्ययस्य कुः' (8-2-02) इति कुरवम् ।	(7-2-15) इतीगिण्येषः ।
2. 'अधेः पूजायाम्' (7-2-53) इतीद् । गतौ नु नलोपः ।	4. गत्यर्थे निशायामनिद्रत्वात् कुत्वम् । पूजाया 'अधेः पूजायाम्' (7-2-53) इति सेदत्वात् कुत्वाभावः । 'चजोः कु षिण्यतोः' (7-3-52) इति कुरवम् ।
3. 'अधोऽनपादाने' (8-2-49) इति निष्ठानत्वम् । अपादाने नु 'उदक्तमुदकं कृपात्' इति भवति । 'उदितो वा' (7-2-56) इति क्त्वायां इङ्क्त्वात् 'यस्य विभाषा'	5. 'नाधेः पूजायाम्' (6-4-30) इति पूजायां नलोपनिषेधः । गतौ नु 'अनिदिताम्-' (6-4-24) इति नलोपः ।
6. 'उदङ्कोऽनुदके' (3-3-123) इति घमन्तो निपातितः ।	

- A. 'अधपदश्च शस्त्रमृतां रामः न्यञ्चस्ते प्राप्य मद्रिषः' म. 5-36.
 B. 'घोतां वीमिश्रिणा खषां सधीचीं प्रस्तुनेकिङ्कम्' म. 6-7.
 C. 'उधैरञ्चितलङ्गूलः शिरोऽञ्चितधेय एवहृत्' म. 9-40.
 D. 'इदयोदङ्कसेस्थने कृतान्ताऽऽनायषभिन्म' म. 7-83.

अञ्चितुम्, } अञ्चयितुम्, अञ्चिचिपितुम् ;
अक्तुम्, }

अञ्चा, अञ्चना, अञ्चिचिपा, अञ्चिचिपिपा ;

अञ्चनम्, } अञ्चनम्, अञ्चिचिपणम् ;
उदकोदञ्चनः, }

अञ्चित्वा, } अञ्चयित्वा, अञ्चिचिपित्वा ;
अक्त्वा, }

समञ्च्य, } प्राञ्च्य, समञ्चिचिप्य ;
समच्य, }

अञ्चम् २, } अञ्चम् २, } अञ्चिचिपम् २ ; }
अञ्चित्वा २, अक्त्वा २, } अञ्चयित्वा २, } अञ्चिचिपित्वा २ }

(25) “अन्वु गतौ याचने च” (I-म्वादिः-862. उभ.सक.से.)

‘गतियाचनयोरञ्चत्यञ्चते, णौ विशेषणे । अञ्चयत्यञ्चतीत्येकं गतिपूजन-
योरपि ॥’ इति (श्लो 50) देवः । शानचि-अञ्चमानः, अञ्चिप्यमाणः, अञ्चि-
चिपमाणः, अञ्चिचिपिप्यमाणः, इत्यादिरूपाणि अधिकानि । अवशिष्टानि
गतिपूजनार्थक (24) घातौ गत्यर्थकघातुवत् ज्ञेयानि । ‘अचि’ इति पाठे तु
निष्ठायां अञ्चितः इत्येकमेव रूपम् । ‘अनिदिताम्—’ (6-4-24) इति
नलोपो न भवति । “अचु” इति पाठे तु अचन्-अचन्ती इत्यादिरूपाणि ।
क्त्वायाम्, ‘उदितो वा’ (7-2-56) इतीडिकल्पः—अचित्वा-अक्त्वा इति
रूपे । निष्ठायां तु ‘यस्य विभाषा’ (7-2-15) इति वचनात् अक्तम्-इत्येकमेव
रूपम् ।

(26) ‘अन्वु विशेषणे’ (X-चुरादिः-1739. उभ. से.)

विशेषणम् = व्यावर्तनम् । उदिक्करणात् विभाषितो जिच् । ‘गति-
याचनयोरञ्चत्यञ्चते णौ विशेषणे । अञ्चयत्यञ्चतीत्येकं गतिपूजनयोरपि ॥’
इति (श्लो-50) देवः । जिच्यश्चे गतिपूजनार्थकघातौ (21) जिजन्तरूपाणीव,
जिजमावपश्चे च भीवादिकगत्यर्थका (21) ञ्चुघातुवद्गुणाणीति च ज्ञेयानि ॥

(27) “ अञ्जू व्यक्तिप्रक्षण(क्षण)कान्तिगतिपु ”
(VII-रुघादिः - 1458-सक. वेद्-पर.)

व्यक्तिः = प्रकटता । प्रक्षणं = घृतादिसेकः ।

व्यञ्जकः-ञ्जिका,	व्यञ्जकः - अञ्जिका,	अञ्जिजिष ¹ कः - पिका ;
अञ्जिता - त्री,	अञ्जयिता-त्री,	अञ्जिजिषिता - त्री ;
1 ^A व्यङ्क्ता-त्री,		
2 ^{व्यञ्जन्} - न्ती,	व्यञ्जयन्-न्ती,	अञ्जिजिपन् - न्ती ;
व्यञ्जिप्यन् -	न्ती, ती, व्यञ्जयिष्यन्-न्ती, ती,	अञ्जिजिपिप्यन्-न्ती-ती ;
व्यङ्क्षयन् -		
व्यञ्जयमानः,	व्यञ्जयिष्यमाणः ;	
व्यन् - व्यञ्जौ - व्यञ्जः ;		
व्यक्तम्-क्तः-क्तवान्,	व्यञ्जितम्,	अञ्जिजिपितम्-तः-तवान् ;
अञ्जः, अञ्जः,	अञ्जिजिपुः, व्यञ्जिजिपुः ^A ,	अञ्जिजिपुः ;
व्यञ्जितव्यम्,	अञ्जयितव्यम्,	अञ्जिजिपितव्यम् ;
अङ्क्तव्यम्,		
व्यञ्जनीयम्,	व्यञ्जनीयम्,	अञ्जिजिषणीयम् ;
3 ^{व्यञ्जयम्} ,	व्यञ्जयम्,	अञ्जिजिप्यम् ;
4 ^{आज्यम्} ,		
ईषदञ्जः- दुरञ्जः-स्वञ्जः ;		
5 ^{व्यञ्जयमानः} ,	व्यञ्जयमानः,	अञ्जिजिप्यमाणः ;
अङ्गः,	अञ्जः,	अञ्जिजिपः ;

1. 'स्मिपूङ्गर्भवशां घनि' (7-2-74)
इति नियमिद् ।

1. A. 'स्वरतिमूति—' (7-2-14) इति
कदिष्वादिहिक्त्वः ।

2. 'रुघादिभ्यः' (3-1-78) इति
अम्प्रथये 'इनान्तलोपे' (6-4-23)
'इनसोरलोपः' (6-4-111) ।

3. 'चञ्जोः कु पिण्यतोः' (7-3-52)
इति कुन्वम् ।

4. 'भाष्पूर्वादिन्जेः संज्ञः यानुपसंज्ञा-
नम् ।' (वा 3-1-109) इति कथपि
रूपम् । उपधानकारलोपः ।

5. 'अनिदिताम्—' (6-4-24) इति
नत्येरः ।

A 'सुसिस्मयिपमणोऽगात्' भाषां इय-
दिजिजिपुः द्विः' भ. ऋ. 9-53.

व्यञ्जितुम्, } व्यङ्क्तुम्, }	अञ्जयितुम्,	अञ्जिजिषितुम्;
व्यक्तिः, } व्यञ्जना, }	व्यञ्जिजिषा,	व्यञ्जिजयिषा ;
व्यञ्जनम्,	व्यञ्जनम्,	अञ्जिजिषणम् ;
अञ्जित्वा } अञ्जित्वा } अञ्जित्वा }	अञ्जयित्वा,	अञ्जिजिषित्वा ;
अमिन्व्यञ्ज्य,	अमिन्व्यञ्ज्य,	समञ्जिजिष्य ;
अञ्जम् २, अङ्क्त्वा २, } अञ्जित्वा २, अङ्क्त्वा २, }	अञ्जम् २, } अञ्जयित्वा २, }	अञ्जिजिषम् २ ; } अञ्जिजिषित्वा २ ; }
अञ्जलिः, २		

(28) 'अन्ध दृष्ट्युपघाते'

(X-चुरादिः- 1925. सक. सेट्-उम-)

'उपसंहारे' इत्येके ।

अन्धकः-न्धिका,	अन्दिधयिषकः-पिका ;
अन्धयिता-त्री,	अन्दिधयिषिता-त्री ;
अन्धयन्-न्ती,	अन्दिधयिषन्-न्ती ;
अन्धयिष्यन्-न्ती-ती,	अन्दिधयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
अन्धयमानः,	अन्दिधयिषमाणः ;
अन्धयिष्यमाणः,	अन्दिधयिषिष्यमाणः ;
अन् - अन्धौ - अन्धः ;	

1. 'जान्तनशा विभाषा' (6-4-32) इति 2. औगादिक अलिच् प्रत्ययः ॥
वा उपधानकरलोपः ।

A. 'मो ऋच्छिद्रिन एव वीर्यशतकृन् तस्मिन् पतत्यन्धयन्
पिशात्रस्म ममार दण्डितसलस्येशस्य पादाङ्कितः ।
कृष्णोऽप्यधुजलाङ्कितेऽतिमुत्सयत्यामुच्य पुष्पोऽकरं
देवोपे हनदुःखने रसयति श्याकर्यदेनं क्षितौ ॥' (घा. श्र. 3-62)

अन्धितम् - तः - तवान् ,

अन्धः, १ अनुषाऽन्धः,

अन्धयितव्यम् ,

अन्धनीयम् ,

अन्ध्यम् ,

ईपदन्धः - दुरन्धः - स्वन्धः ;

अन्ध्यमानः,

अन्धः,

अन्धयितुम् ,

अन्धना,

अन्धनम् ,

अन्धयित्वा,

समन्ध्य,

अन्धम् २,

अन्धयित्वा २, }

अन्दिघयिषितम् - तः - तवान् ;

अन्दिघयिषुः ;

अन्दिघयिषितव्यम् ;

अन्दिघयिषणीयम् ;

अन्दिघयिष्यम् ;

अन्दिघयिष्यमाणः ;

अन्दिघयिषः ;

अन्दिघयिषितुम् ;

अन्दिघयिषा ;

अन्दिघयिषणम् ;

अन्दिघयिषित्वा ;

समन्दिघयिष्य ;

अन्दिघयिषम् २ ; }

अन्धिदयिषित्वा २ ; }

(29) “अचि शब्दे” (I-म्वादि :- 378. अक-से-आ-)

अम्बकः - म्बिका,

अम्बिता-त्री,

अम्बयन्-न्ती,

अम्बमानः,

अम्बिष्यमाणः,

अन् - अम्बौ - अम्बः ;

अम्बितम्-तः-तवान् ,

अम्बः,

अम्बितव्यम् ,

अम्बकः-म्बिका,

अम्बयिता-त्री,

अम्बयिष्यन्-न्ती-ती,

अम्बयमानः,

अम्बयिष्यमाणः,

अम्बितः,

अम्बः,

अम्बयितव्यम् ,

अम्बिषिकः-पिका ;

अम्बिषिता-त्री ;

—

अम्बिषिषमाणः ;

अम्बिषिष्यमाणः ;

अम्बिषितम्-तः तवान् ;

अम्बिषिषुः, अम्बिषयिषुः ;

अम्बिषिषितव्यम् ;

1. 'पुंसाऽनुजो अनुषान्ध इति वक्तव्यम्' (6-3-3-वा.) इति तृतीयाद्याः
अलुक् ।

A 'सकम्पहेरम्बसमानलम्बनाः समावजन् अम्बिनघण्डिकास्तदा । प्रलम्बता-
नाः कवरत्विको वृषाः अङ्गोभिताः क्षीरतदाऽतिशोभराः ॥' धा. फा. 1-49.

अम्बनीयम्,	अम्बनीयम्,	अम्बिबिपणीयम् ;
अम्ब्यम्,	अम्ब्यम्,	अम्बिबिप्यम् ;
ईपदम्बः-दुरम्बः-स्वम्बः ;		
अम्ब्यमानः,	अम्ब्यमानः,	अम्बिबिप्यमाणः ;
अम्बः,	अम्बः,	अम्बिबिपः ;
अम्बितुम्,	अम्बयितुम्,	अम्बिबिपितुम् ,
अम्बा,	अम्बना,	अम्बिबिपा, अम्बिबयिपा ;
अम्बनम्,	अम्बनम्,	अम्बिबिपणम् ;
अम्बित्वा,	अम्बयित्वा,	अम्बिबिपित्वा ;
समम्ब्य,	समम्ब्य,	समम्बिबिप्य ;
अम्बम् २,	} अम्बम्,	} अम्बिबिपम् २ ;
अम्बित्वा २,		

(30) “अभि शब्दे” (I-म्वादि :-385. अक. से. आ.)

(29) अम्बितिवद्रूपाणि सर्वाणि ज्ञेयानि ।

(31) “अभ्र गतौ” (I-म्वादि:-556. सक. से. पर.)

अभ्रकः-श्रिका,	अभ्रकः-श्रिका,	अविभ्रिपकः-पिका ;
अभ्रिता-श्री,	अभ्रयिता-श्री,	अविभ्रिपिता-श्री ;
अभ्रन्-न्ती,	अभ्रयन्-न्ती,	अविभ्रिपन्-न्ती ;
अभ्रिप्यन्-न्ती-ती,	अभ्रयिप्यन्-न्ती-ती,	अविभ्रिपिप्यन्-न्ती-ती ;
—	अभ्रयमणः,	अभ्रयिप्यमाणः ;

अप् - अभ्रो - अभ्रः ;

अ^१भ्रितम्-तः-तवान्, अभ्रितः, अविभ्रिपितम्-तः-तवान् ;

अभ्रः, पर्यभ्रि^१, अभ्रः, अविभ्रिपुः, अविभ्रयिपुः ;

अभ्रितव्यम्, अभ्रयितव्यम्, अविभ्रिपितव्यम् ;

अम्रणीयम्,	अम्रणीयम्,	अविम्रिणीयम् ;
अम्रयम्,	अम्रयम्,	अविम्रिप्यम् ;
ईषदम्रः,	दुरम्रः, स्वम्रः ;	
अम्रयमाणः,	अम्रयमाणः,	अविम्रिप्यमाणः;
अम्रः,	अम्रः,	अविम्रिपः ;
अम्रितुम्,	अम्रयितुम्,	अविम्रिपितुम् ;
अम्रा,	अम्रणा,	अविम्रिषा, अविम्रयिषा ;
अम्रणम्,	अम्रणम्,	अविम्रिषणम् ;
अम्रित्वा,	अम्रयित्वा,	अविम्रिपित्वा ;
समम्रय,	समम्रय,	समविम्रिप्य ;
अम्रम् २,	} अम्रम् २, } } अम्रयित्वा २, }	} अविम्रिषम् २ ; } } अविम्रिपित्वा २ ; }
अम्रित्वा २,		

(32) 'अम गत्यादिषु' (I-भ्वादि : - 465-सक-से-पर.)

'गत्यादावमतीति स्याद् रोगे स्यादामयत्यमेः ।' (श्लो 147, पूर्वार्धम्) इति देवः ।

¹अमकः-मिका, आमक^{1A}:-मिका, अमिमिषकः-षिका ;

अमिता-त्री, आमयिता-त्री, अमिमिषिता-त्री ;

अ^Aमन्-न्ती, आमयन्-न्ती, अमिमिषन्-न्ती ;

अमिप्यन्-न्ती-ती, आमयिप्यन्-न्ती-ती, अमिमिषिप्यन्-न्ती-ती ;

आमयमानः, आमयिप्यमाणः ;

²आन्-आमौ-आमः ;

1. 'नोदात्तोपदेशस्य मान्तस्यानाच्चेः' (7-3-34) इति वृद्धिनिषेधः ।

1 A. अस्य धातोरमन्तत्वेन प्राप्तं मित्त्वे, 'न कर्म्यमिधमाम्' (ग. सू. भ्वादी) इति निषिध्यते । अतः 'मितां ह्रस्वः' (6-4-32) इति ह्रस्वो न ।

2. 'अनुनासिकस्य क्लृप्तोः क्लृप्ति' (6-4-15) इति दीर्घः । 'भो नो धातोः' (8-2-64) इति नत्वम् ।

A 'वनादने सानुममन् इमन् गृहे व्याघोक्तरोऽहम्मतिमीमिताशयः । चान्तामिष-
वृषान्तजलः फलावलीं जान्वा क्षमज्जेमनमकमीद् गुहाम् ॥' धा. का. 1-60.

अमितम्^A-तः-तवान्, } आमितः, अमिमिपितः-तवान् ;
 १वान्तम्-न्तः-न्तवान्, }

अमः, आमः, अमिमिपुः, आमिमयिपुः, अम्य^२मी ;^B

अमितव्यम्, आमयितव्यम्, अमिमिपितव्यम् ;

अमनीयम्, आमनीयम्, अमिमिषणीयम् ;

३अम्यम्, आम्यम्, अमिमिव्यम् ;

ईषदम :-दुरम :-स्वमः ;

अम्यमानः, आम्यमानः, अमिमिष्यमाणः ;

अमः, आमः, अमिमिषः ;

अमितुम्, आमयितुम्, अमिमिपितुम् ;

४आन्तिः, आमना, अमिमिषा, आमिमयिषा ;

अमनम्, आमनम्, अमिमिषणम् ;

अमित्वा, आमयित्वा, अमिमिपित्वा ;

समम्य, समाम्य, सममिमिव्य ;

आमम् २, } आमम् २, } अमिमिषम् २ }

अमित्वा २, } आमयित्वा २, } अमिमिपित्वा २ }

(33) 'अम रोगे' (X-चुरादिः 1721-सक. से. उ.)

'गत्यादावमतीति स्याद् रोगे स्यादामयत्यमेः ।' (श्लो 147 पूर्वार्धम् ।)

इति देवः ।

आमकः-मिका,

आमिमयिषकः-षिका ;

1. 'रुष्यमत्वरसंघुषाऽऽस्त्वनाम्' (7-2-29) इति निष्ठायामिड्विकल्पः । इह-
 भाषण्णे 'अनुनासिकस्य—' (6-4-15) इति दीर्घः ।

2. 'जिह्वशिविध्रीष्वमाभ्रवाभ्यमपरिभूप्रतृन्वष' (3-2-157) इति तच्छीला-
 दिपु कर्तुं इतिः ।

3. 'पोरदुषघात्' (3-1-99) इति यत् ।

4. 'तितुषे—' (7-2-9) तीणिषेधः । 'अनुनासिकस्य—' (6-4-15) इति
 दीर्घः ।

A 'तेषां निह्न्यमानानां संघुष्टैः कर्णमेदिभिः । अमूदम्यमितशासमास्वान्ता-
 शेयदिग् जगत् ॥' म. का. 9-21.

B 'श्लेसे विभ्रविणं शिष्रे अनादरिणमभ्यमी । न्माप्य परिमवी ऋहि वापमव्य-
 विने कपिम् ॥' म. का. 7-20.

¹ आमयिता-त्री,	(A)	आमिमयिपिता-त्री ;
^B आमयन्-न्ती,		आमिमयिषन्-न्ती ;
आमयिष्यन्-न्ती-ती,		आमिमयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
आमयमानः,		आमिमयिषमाणः ;
आमयिष्यमाणः,		आमिमयिषिष्यमाणः ;
² आन्-आमौ-आमः ;		—
आमितम्-तः-तवान्,		आमिमयिषितम्-तः-तवान्,
आमः, आमयः, ³		आमिमयिषुः ;
आमयितव्यम्,		आमिमयिषितव्यम् ;
आमनीयम्,		आमिमयिषणीयम् ;
आम्यम्,		आमिमयिष्यम् ;
ईषदामः, दुरामः, स्वामः ;		
आम्यमानः,		आमिमयिष्यमाणः ;
आमः,		आमिमयिषः,
आमयितुम्,		आमिमयिषितुम् ;
आमना,		आमिमयिषा ;
आमनम्,		आमिमयिषणम् ;
आमयित्वा,		आमिमयिषित्वा ;
समाम्य,		समामिमयिष्य ;
आमम् २,	}	आमिमयिषम् २ ;
आमयित्वा २,		आमिमयिषित्वा २ ;

1. अमन्तत्वेन मित्त्वं तु न । 'नान्ये मितोऽहेतौ' (ग. सू. पुरादौ) इति निषेधात् । स्वार्थे णिचि परतः ह्यदादिष्वक्यतिरिक्ताः मितो न भवन्तीति तदर्थः ।

2. 'मो नो धातोः' (४-२-६४) इति नत्वम् । न चात्र स्यान्निबद्धानः—'पूर्वत्रा-सिद्धे—' (वा. १-१-५८) इति तन्निषेधात् ।

3. औणादिकः अमच् । रोगः ।

A अस्य धातोश्चुरादिपाठान्तं शुद्धधातोरेव रूपानि । अजादित्वात् यच् न ।

B 'द्वागामयन् विचटदस्विकयाऽथ मुष्टया प्रास्फोटयत् तमजितोऽपि स घाटि-तजम् । दिष्टयैष दिष्टयति देव्यमर्षुं युषीति संमोदमर्जयति षोषति नाकिलोके ॥' वा. का. ३-३९.

(34) “अय गतौ” (I-भ्वादिः - 474. सक. से. आ.)

आयकः-यिका,	आयकः-यिका,	अयिधिपकः-पिका ;
अयिता-त्री,	आययिता-त्री,	अयिधिषिता-त्री ;
—	आययन्-न्ती,	आययिष्यन्-न्ती-ती ;
प्लायमानः,	} आययमानः,	अयिधिषमाणः ;
¹ पलायमानः,		
अयमानः,		
अयिष्यमाणः,	आययिष्यमाणः,	अयिधिषिष्यमाणः ;
² अत्, अतौ, अतः ;		
अयितम्-तः-तवान्,	आयितम्-तः,	अयिधिपितम्-तः-तवान् ;
अयः,	आयः,	अयिधिषुः, आयिधिषुः ;
अयितव्यम्,	आययितव्यम्,	अयिधिषितव्यम् ;
अयनीयम्,	आयनीयम्,	अयिधिषणीयम् ;
आय्यम्,	आय्यम्,	अयिधिष्यम् ;
ईषदयः, दुरयः, स्वयः ;		
अय्यमानः,	आय्यमानः,	अयिधिष्यमाणः ;
आयः,	आयः,	अयिधिषः ;
अयितुम्,	आययितुम्,	अयिधिषितुम् ;
³ अतिः,	आयना,	अयिधिषा, आयिधिषा ;
{ अयनम्,	} आयनम्,	अयिधिषणम् ;
¹ प्लायनम्-दुलयनम्,		
पलायनम्,		
{ शोभनं अन्त ⁴ रयणं, (देशादन्यत्)		अन्तरयनः-देशः,
अयित्वा,	आययित्वा,	अयिधिषित्वा ;
समाय्य,	समाय्य,	समायिधिष्य ;
आयम् २,	} आयम् २,	} अयिधिषम् २ ;
अयित्वा २,		

1. ‘उपसर्गस्यायतौ’ (8-2-10) इति 3. बलि श्लेषः ।

अयम् ।

2. बलि श्लेषे दुहृ ।

4. ‘अयनं च’ (8-1-25) इति शतम् ।

(35) “ अर्क स्तवने ” (X-चुरादिः-1644. सक. सेट्. उम.)

‘ तपने ’ इत्येके ।

अर्ककः-किंका,	अर्चि ¹ कयिषकः-षिका ;
अर्कयिता-त्री,	अर्चिकयिषिता-त्री ;
अर्कयन्-न्ती,	अर्चिकयिषन्-न्ती ;
अर्कयिष्यन्-न्ती-ती,	अर्चिकयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
अर्कयमाणः,	अर्चिकयिषमाणः ;
अर्कयिष्यमाणः,	अर्चिकयिषिष्यमाणः ;
² अर्क्-अर्को-अर्कः ;	
अर्कित ³ :- तम्- तवान्,	अर्चिकयिषितम्-तः-तवान् ;
अर्कः,	अर्चिकयिषुः ;
अर्कयितव्यम्,	अर्चिकयिषितव्यम् ;
अर्कणीयम्,	अर्चिकयिषणीयम् ;
अर्कय ^A म्,	अर्चिकयिष्यम् ;
ईषदर्कः, दुरर्कः, स्वरकः ;	
अर्कघमाणः,	अर्चिकयिष्यमाणः ;
अर्कः,	अर्चिकयिषः ;
अर्कयितुम्,	अर्चिकयिषितुम् ;
अर्कणा ⁴ ,	अर्चिकयिषा ;
अर्कणम्,	अर्चिकयिषणम् ;
अर्कयित्वा,	अर्चिकयिषित्वा ;
समवर्ध,	समर्चिकयिष्य ;
अर्कम् २,	अर्चिकयिषम् २ ;
अर्कयित्वा २, }	अर्चिकयिषित्वा २ ; }

1. ‘ न न्द्राः संयोगादयः ’ (6-1-3) इति रेफस्य द्वित्वनिषेधः ।

2. ‘ रात्सस्य ’ (8-2-24) इति नियमात् ककारस्य संयोगान्तलोपो न ।

3. ‘ निष्ठायां सेटि ’ (6-4-52) इति षेर्लोपः ।

4. ‘ ष्यासधन्वो युच् ’ (3-3-107) इति युच् ।

A. ‘ सौधे विटङ्गुषि पश्यति धूसितो-
ऽयं राजारिकीटवलचूर्णनयातिपूज्यः ।
अपवर्धेण तेन समरेष्वविशोडितस्त्वं
संशुण्डिताहितमदेन विजोडितोऽसि ॥’
षा क. 3-27.

(36) “अर्च पूजायाम्” (I-म्वादि :-204-सक. से. पर.)

‘पूजायां णौ विभाषाऽर्चैरर्चयत्यर्चतेऽर्चति । भूवादौ पाठ-
सामर्थ्यात् कर्तृगामिफलेऽर्चति ॥’ (श्लो-49.) इति देवः ।

अर्चकः-र्चिका,	अर्चकः-र्चिका,	¹ अर्चिचिपकः-पिका ;
अर्चिता-त्री,	अर्चयिता-त्री,	अर्चिचिपिता-त्री ;
अर्चन् न्ती,	अर्चयन्-न्ती,	अर्चिचिपन्-न्ती ;
अर्चिष्यन्-न्ती-ती,	अर्चयिष्यन्-न्ती-ती,	अर्चिचिपिष्यन्-न्ती-ती ;
—	अर्चयमानः,	अर्चयिष्यमाणः ;
अ ¹ Aर्क्-अर्चो-अर्चः;	—	—
अर्चितम्- ^A तः- ² तवान्, अर्चितः,		अर्चिचिपितम्-तः-तवान् ;
अर्चः,	अर्चः,	अर्चिचिपुः, अर्चिचयिपुः ;
अर्चितव्यम्,	अर्चयितव्यम्,	अर्चिचिपितव्यम् ;
अर्चनीयम्,	अर्चनीयम्,	अर्चिचिपणीयम् ;
³ अर्च्यम् ^B ,	अर्च्यम्,	अर्चिचिष्यम् ;
ईपदर्चः-दुर्चः-स्वर्चः ;	—	—
अर्च्यमानः,	अर्च्यमानः,	अर्चिचिष्यमाणः ;
अर्चः,	अर्चः,	अर्चिचिपः ;
अर्चितुम्,	अर्चयितुम्,	अर्चिचिपितुम् ;
अर्चा,	अर्चना,	अर्चिचिपा, अर्चिचयिपा ;
अर्चनम्,	अर्चनम्,	अर्चिचिपणम् ;
अर्चिता,	अर्चिपि ^B त्वा,	अर्चिचिपित्वा ;

समर्च्य,	समर्च्य,	समर्चिचिप्य ;
अर्चम् २, } अर्चित्वा २, }	अर्चम् २, } अर्चयित्वा २, }	अर्चिचिपम् २ ; } अर्चिचिपित्वा २ ; }
१अर्कः ;		

✓ (37) 'अर्च पूजायाम्' (X-चुरादि :-1809. से. उ. ^आधृपीयः ।)

'पूजायां णौ विभाषाऽर्चैरर्चयत्यर्चतेऽर्चति । भूवादौ षाठसामर्थ्यात् कर्तृगामिकलेऽर्चति ॥' (श्लो.49.) इति देवः ।

अर्चकः-र्चिका इत्यादिकानां ष्यन्ताष्यन्तसाधारण्येन लिखितत्वात् पूर्वोक्त (36) पूजार्थकार्चतिवद्रूपाणि ज्ञेयानि । ष्यन्तात् सनि तु

अर्चिचयिपकः-पिका,	अर्चिचयिप्यम् ;
अर्चिचयिपिता-श्री,	अर्चिचयिप्यमाणः ;
अर्चिचयिपन्-न्ती,	अर्चिचयिपः ;
अर्चिचयिपिप्यन्-न्ती-ती,	अर्चिचयिपितुम् ;
अर्चिचयिपमाणः,	अर्चिचयिपा ;
अर्चिचयिपिप्यमाणः,	अर्चिचयिपणम् ;
अर्चिचयिपितम्-तः-तवान्,	अर्चिचयिपित्वा, समर्चिचयिप्य ;
अर्चिचयिपुः,	अर्चिचयिपम् २, }
अर्चिचयिपितव्यम् ;	अर्चिचयिपित्वा २, }
अर्चिचयिपणीयम् ;	

इमानि रूपाणि-इति विशेषः ।

^ 'आधृषाद्वा' (ग. मू.) इति लिचो वैकल्पिकत्वम् । 'शेषात् कर्तरि परस्मैपदम्' (1-3-78) इति लिजभावपक्षे परस्मैपदी । शाश्वटापनभ्रु अनुदासत्त्वमस्य धातोर्द्गीकृत्यात्मनेपदित्थं भ्रूने । तत्पक्षे ज्ञानचि 'अर्चमानः' इति रूपम् ।

(41) 'अर्द गतो याचने च' (I-म्वादिः- 55-सक. से. पर.)

'अर्दयेदर्दतेऽर्देषीं हिंसनेऽर्दति याचने ।' (103) इति देवः । शाक-
टायनस्तु अनुदात्तेतमिमं धातुं मन्यते ।

'यातने च इत्येके' -इति क्षीरस्वामी । याचने द्विकर्मकः ।

अर्दकः-र्दिका,	अर्दकः-र्दिका,	अर्दिदिप ¹ कः-पिका ;
अर्दिता-त्री,	अर्दयिता-त्री,	अर्दिदिपिता-त्री ;
अर्दन्-न्ती,	अर्दयन्-न्ती,	अर्दिदिपन्-न्ती ;
अर्दिप्यन्-न्ती-ती,	अर्दयिप्यन्-न्ती-ती,	अर्दिदिपिप्यन्-ती-न्ती ;
—	अर्दयमानः,	अर्दयिप्यमाणः ;
अर्त्-अर्द्-अर्दो-अर्दः ;	—	—
समर्ण ^{1A} ः, न्यर्णः,	व्य ^B र्णः, अम्य ² र्णः-अम्यर्दितः (विदूरे) }	}
^A अर्दितम्-तः-तवान्,	अर्दितः, अर्दिदिपितम्-तः-तवान् ;	
अर्दः, जना ³ र्दनः,	अर्दः, अर्दिदिपुः,	अर्दिदिपिपुः ;
अर्दितव्यम्,	अर्दयितव्यम्,	अर्दिदिपितव्यम् ;
अर्दनीयम्,	अर्दनीयम्,	अर्दिदिपणीयम् ;
अर्घम्,	अर्घम्,	अर्दिदिप्यम् ;
ईषदर्दः-दुरर्दः-स्वर्दः ;	—	—
अर्घमानः,	अर्घमानः,	अर्दिदिप्यमाणः ;
अर्दः,	अर्दः,	अर्दिदिपः ;
अर्दितुम् ;	अर्दयितुम्,	अर्दिदिपितुम् ;

1. 'न न्द्राः संभोगादयः' (6-1-3.) इति रेफस्य द्वित्वनिषेधः ।

1.A. 'अर्दोस्तिनिविभ्यः' (7-2-24) इति इगिनिषेधः । 'रदाभ्यां निष्ठातो नः—' (8-2-42) इति नत्वे, णत्वे च रूपम् ।

2. 'अभेधादिदस्ये' (7-2-25) इति इगिनिषेधः ।

3. 'नन्दिप्रद्विवादिभ्यो—' (3-1-134) इति नञःसिद्धत्वात् कर्तरि ल्युः ।

A. 'पतःभ्यन्ताद्यनि रादन् बदद्रुणुं दक्षवभ्यानि रदन् मनां मनः । नदन् मदाद्दित-
संभयोऽपुना षणं राशो नर्दन्तु गर्दमस्वनेः' घा. षा. 1-8.

B. 'अभ्यर्णो गिरिभ्योऽभ्यर्णोनादिदद् द्रुतम् ।

इत्तच्छान् महारम्भान् अदान्तादिशदोरपि ॥' (भ. षा. 9-19.)

अर्दा,	अर्दना,	अर्दिदिप्रा, अर्दिदयिपा ;
अर्दिस्वा,	अर्दयित्वा,	अर्दिदिपित्वा ;
समर्दय,	समर्ध,	समर्दिद्विप्य ;
अर्दम् २,	} अर्दम् २, }	} अर्दिदिपम् २ ; }
अर्दित्वा २,		

(41 A) 'अर्द हिंसायाम्' (X - चुरादिः - 1829. सक. सेट्. उम.)

आधृषीयः । 'अर्दयेदर्दतेऽर्देधौ हिंसनेऽर्दति याचने' (103) इति देवः ।

शाकटायनपक्षे आत्मनेपदी ।

अर्दकः-र्दिका,	अर्दिदयिपकः-पिका,	अर्दकः-र्दिका ; ¹
अर्दयिता-त्री,	अर्दिदयिपिता-त्री,	अर्दिता-त्री ;
अर्दयन्-न्ती,	अर्दिदयिषन्-न्ती,	अर्दन्-न्ती ;
अर्दयिष्यन्-न्ती-ती,	अर्दिदयिष्यन्-न्ती-ती,	अर्दिष्यन्-न्ती-ती ;
अर्दयमानः,	अर्दिदयिषमाणः,	² अर्दमानः ;
अर्दयिष्यमाणः,	अर्दिदयिष्यमाणः,	अर्दिष्यमाणः ;
अर्त् ^{2A} -अर्द्-अर्दी-अर्दः ;	—	—
अर्दितम्-त्तः, अर्दिदयिपितः,	³ समर्णः-न्यर्णः-व्यर्णः-	⁴ अभ्यर्णः, अभ्यर्दितः ;
		सवान् ;
अर्दः, अर्दिदयिपुः, अर्दः,	⁵ जनार्दनः, अर्दिदिपुः,	⁶ समर्दी ;
अर्दयितव्यम् ,	अर्दिदयिपितव्यम् ,	अर्दितव्यम् ;
अर्दनीयम् ,	अर्दिदयिषणीयम् ,	अर्दनीयम् ;

1. गिजभाषपक्षे शुद्धाद्गतोऽसनि रूपाणि पूर्वलिखिता (41) दंतित्वात् शेषानि ।
2. शाकटायनपक्षे गिजभाषपक्षेऽनुदात्तेरान् शानञ् भवति ।
- 2.A. 'वाऽवसाने' (8-4-50) इति चत्वंविकल्पः । 'रात् घस' (8-2-24) इति नियमात् संयोगान्तल्लेपो न ।
3. गिजभाषपक्षे 'अर्देऽर्दनिविभ्यः' (7-2-24) इतीग्नियेधे, 'रदाभ्यां—' (8-2-42) इति निष्ठानत्ये णत्वम् ।
4. 'अनेयाविर्द्वे' (7-2-25) इति निष्ठायामिग्नियेधः । विद्वे तु 'अभ्यर्दित' इत्येव ।
5. गिजभाषपक्षे नन्यादित्वात् (3-1-134) कर्त्तरि न्युः ।
6. 'सुप्यत्राती—' (3-2-78) इति गितिः ताच्छ्रीत्ये ।

(38) 'अर्ज अर्जने' (I-म्वादिः-224-सक. सेट्. पर.)

पूजार्थक-भौवादिकार्चति (36) वद्रूपाणि सर्वाण्यप्यस्य ज्ञेयानि ।

(39) 'अर्ज प्रतियत्ने' (X-चुरादिः-1726-सक. से. उभ.)

'प्रतियत्नेऽर्जयेद्दर्जेरर्जतीत्यर्जने पदम्' इति (63) देवः । प्रतियत्नः = गुणाधानमिति कौमुदी ।

अर्जकः-र्जिका,

अर्जयिता-त्री,

अर्जयन्-न्ती,

अर्जयिष्यन्-न्ती-ती,

अर्जयमानः,

अर्जयिष्यमाणः,

अर्जितम्, तः,

अर्जः,

अर्जयितव्यम्,

अर्जनीयम्,

अर्ज्यम्,

ईषदर्जः-दुरर्जः-स्वर्जः ;

अर्ज्यमानः,

अर्जः,

अर्जयितुम्,

अर्जना,

अर्जनम्,

अर्जयित्वा,

समर्ज्य,

अर्जम् २ , }

अर्जयित्वा २, }

¹ अर्जुनः ;

अर्जिजयिषकः-षिका ;

अर्जिजयिषिता-त्री ;

अर्जिजयिषन्-न्ती,

अर्जिजयिषिष्यन्-न्ती-ती ;

अर्जिजयिषमाणः ;

अर्जिजयिषिष्यमाणः ;

अर्जिजयिषितम्-तः-तवान् ;

अर्जिजयिषुः ;

अर्जिजयिषितव्यम् ;

अर्जिजयिषणीयम् ;

अर्जिजयिष्यम् ;

अर्जिजयिष्यमाणः ;

अर्जिजयिषः ;

अर्जिजयिषितुम् ;

अर्जिजयिषा ;

अर्जिजयिषणम् ;

अर्जिजयिषित्वा ;

समर्जिजयिष्य ;

अर्जिजिषम् २ ; }

अर्जिजयिषित्वा २ ; }

(40) 'अर्थ उपयाञ्जनायाम्' (X-चुरादिः-1905-सक. सेट्-
आत्मने-आ¹गर्वीयः । अदन्तः)

अर्थकः-र्थिका,	अर्तिथयिषकः-षिका ;
अर्थयिता-त्री,	अर्तिथयिषिता-त्री ;
अर्थ ¹ यमानः,	अर्तिथयिषमाणः ;
अर्थयिष्यमाणः,	अर्तिथयिषिष्यमाणः ;
अर्थ ² -अर्थो-अर्थः ;	—
अर्थितम् ^A -तः-तवान्,	अर्तिथयिषितम्-तः-तवान् ;
अर्थः, विद्यार्थी,	अर्तिथयिषुः ;
अर्थयितव्यम्,	अर्तिथयिषितव्यम् ;
अर्थनीयम्,	अर्तिथयिषणीयम् ;
अर्थ्यम्,	अर्तिथयिष्यम् ,
ईषदर्थः, दुरर्थः, स्वर्थः ;	—
अर्थ्यमानः,	अर्तिथयिष्यमाणः ;
अर्थः ;	अर्तिथयिषः ;
अर्थयितुम्,	अर्तिथयिषितुम् ;
अर्थना, अभ्यर्थना,	अर्तिथयिषा ;
अर्थनम्,	अर्तिथयिषणम् ;
अर्थयित्वा,	अर्तिथयिषित्वा ;
समर्थ्य, अभ्यर्थ्य, ^B	समर्तिथयिष्य ;
अर्थम् २, अर्थयित्वा २,	अर्तिथयिषम् २, अर्तिथयिषित्वा २ ;

1. 'आगर्वादात्मनेपदिनः', इति ग. सू. चुरादौ । तेन प्यन्ताच्छानजेव । "प्राथ-
यन्ति शयनोत्पिते प्रियाः" इत्यादि तु कृदन्तात् 'तत्करोति—' इति णिचि
नेयम्' इति मा धा. वृत्तौ ॥

2. 'रात् सख्य' (8-2-24) इति नियमात् संयोगान्तलोपो न ।

3. 'सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छोत्ये' (3-2-78) इति णिनिः ।

A. 'तच्चाकर्ष्य सरोधमुत्पद्यते स्मोत्तुन्नमर्षं हरिः
प्रोत्तिष्ठन्नसिन्धुमणी गृहितवान् कंसोऽपि मृग्योऽसताम् ।

दृष्ट्वा कृहकोऽय शरयितृभिः स्तुत्योऽसिना वीर्या-
नके स्थूलिनभोतिरर्थितवधास्त्रत्राशनैर्गर्बितैः' (धा. का. 3-58.)

B. 'न जिहियाश्चकाराथ सीतामभ्यर्थ्यं तर्जितः ।

नाप्यूजां विमरामास वैदेशीं प्रसितो मृतम् ॥" भ. का. 6-3.

A अर्धम्,	अर्दिदयिष्यम्,	अर्धम्;
ईपदर्दः, दुरर्दः, स्वरदः;		
अर्धमानः,	अर्दिदयिष्यमाणः,	अर्धमानः;
अर्दः,	अर्दिदयिषः,	अर्दः;
अर्दयितुम्,	अर्दिदयिषितुम्,	अर्दितुम्;
अर्दना,	अर्दिदयिषा,	अर्दा;
अर्दयित्वा,	अर्दिदयिषित्वा,	अर्दित्वा;
समर्ध,	समर्दिदयिष्य,	समर्ध;
अर्दम् २,	अर्दिदयिषम् २,	अर्दम् २
अर्दयित्वा २,	अर्दिदयिषित्वा २,	अर्दित्वा २

(42) 'अर्ध गतौ' (I-भ्वादिः 415-सक. से. पर.)

अर्धकः-र्विका,	अर्धकः-र्विका,	¹ अर्धिविषकः-षिका;
अर्धिता-त्री,	अर्धयिता-त्री,	अर्धिविषिता-त्री;
^B अर्धन्-न्ती,	अर्धयन्-न्ती,	अर्धिविषन्-न्ती;
अर्धिष्यन्-न्ती-ती,	अर्धयिष्यन्-न्ती-ती,,	अर्धिविषिष्यन्-न्ती-ती;
—	अर्धयमाणः,	अर्धयिष्यमाणः;

अर्प् - अर्ध - अर्धो - अर्धः;

अर्धितम् - तः-तवान्, अर्धितः अर्धिविषितम्-तः-तवान्;

अर्धः, अर्धः, अर्धिविषुः, अर्धिविषयिषुः;

अर्धितव्यम्, अर्धयितव्यम्, अर्धिविषितव्यम्;

अर्धणीयम्, अर्धणीयम्, अर्धिविषणीयम्;

अर्ध्यम्, अर्ध्यम्, अर्धिविष्यम्;

ईपदर्धः-दुरर्धः-स्वरर्धः; —

—

1. 'न ग्राः—' (G-1-3) इति रेफस्य द्वित्वनिषेधः ।

A. 'कृष्णोऽविधयितारिभीरभिमयन् दोष्णा प्रयन् भ्रामयन्
क्षार्थ्यं प्रोषितवान् अशीकिनमतिं भूमावचोक्कन्तुम् ।

महोऽष्टः स च द्विसितः पदमुगतास्मीद्धरेः शुन्धितः

तावत् स्वं बलमष्टदं जुषितवान् मुष्टया हली मुष्टिध्म् ॥' घा. का. 3-50

B. 'हयैस्सुरार्धैर्दुतमर्धतो रवेः पर्वद्विरालम्बेन रक्षिमा करैः ।

प्रबर्ध्यं धीलानुपमर्ध्यं पथिनीं प्रकृष्यं वाशाः धनशोलितैरिष ॥ घा. का. 1-51.'

अर्ह्यमाणः,	अर्ह्यमाणः,	अर्हिविप्यमाणः ;
अर्हः,	अर्हः,	अर्हिविपः ;
अर्हितुम्,	अर्हयितुम्,	अर्हिविपितुम् ;
¹ अर्हा,	अर्हणा,	अर्हिविषा, अर्हिवयिषा;
अर्हणम्,	अर्हणम्,	अर्हिविषणम् ;
अर्हित्वा,	अर्हयित्वा,	अर्हिविपित्वा ;
समर्ह्य,	समर्ह्य,	समर्हिविप्य ;
अर्हम् २, } अर्हित्वा २, }	अर्हम् २, } अर्हयित्वा २, }	अर्हिविपम् २ ; } अर्हिविपित्वा २. }

(43) “ अर्ह हिंसायाम् ” (I-भ्वादिः-584. सक. सेट्. पर.)

अर्हक[^] :-र्हिका, अर्हिविपकः- पिषा,

इत्यादिकानि (42) अर्हतिवद्रूपाणि सर्वाणि ज्ञेयानि ।

A⁴ अर्हतिताकाङ्क्षितमर्हकं सतां मांसादिसर्धर्वकदुष्टमर्हकम् ।

कर्वद्वधूकेलिरसेन खर्वितं गर्वार्वकं शर्वपरेण सर्वताम् ॥' घा. का. 1-74

(44) “ अर्ह पूजाजाम् ” (I-भ्वादिः-740-सक. से. पर.)

' —पूजनेऽर्हति चार्हयेत् । ' (197) इति देवः ।

अर्हकः-र्हिका, अर्हकः-र्हिका, ²अर्हिविपकः-पिषा ; .

अर्हिता-ती, अर्हयिता-त्री, अर्हिविषिता-त्री ;

अर्हन्-न्ती, अर्हयन्-न्ती, अर्हिविपन्-न्ती ;

अर्हिव्यन्-न्ती-ती, अर्हयिव्यन्-न्ती-ती, अर्हिविप्यन्-न्ती-ती;

— अर्हयमाणः, अर्हिव्यमाणः ;

³अर्ह-अर्ह-अर्हो-अर्हः ; —

अर्हः, पूजा⁴र्हः-पूजार्हा, अर्हः, अर्हिविपुः, अर्हिव्यिपुः, ⁵अर्हन् ;

1. 'गुरोध हलः' (3-3-103) इति स्थितौ अकारप्रलयः भाषादी ।

2. 'न न्नाः—' (6-1-3) इति रेफस्य द्वित्वनिषेधे 'कुहोरनुः' (7-1-62) इति चुत्वम् ।

3. 'हो वः' (8-2-31) इति वत्वम् ।

4. 'अर्हः' (3-2-12) इत्यच् कर्मण्युपपदे । अदन्तत्वात् टाप् ।

5. 'अर्हः प्रशंसायाम्' (3-2-133) इति प्रशंसायां शता । प्रशंसाया अन्यत्र 'वध-मर्हति घोरः' इति लडेव ।

अर्हितव्यम्,	अर्हयितव्यम् ;	अर्जिह्यितव्यम् ;
^A अर्हणीयम्,	अर्हणीयम्,	अर्जिह्यणीयम् ;
अर्हम्,	अर्हम्,	अर्जिह्यम् ;
ईपदर्हः, दुरर्हः, स्वरहः ;		—
अर्हमाणः,	अर्हमाणः,	अर्जिह्यमाणः ;
अर्हः, ¹ अर्घः,	अर्हः,	अर्जिह्यः ;
अर्हितुम्,	अर्हयितुम्,	अर्जिह्यितुम् ;
अर्हा,	अर्हणा,	अर्जिह्यिणा, अर्जिह्यिणा ;
अर्हणम्,	अर्हणम्,	अर्जिह्यणम् ;
अर्हिस्वा,	अर्हयित्वा,	अर्जिह्यित्वा ;
समर्ह,	समर्ह,	समर्जिह्य ;
अर्हम् २, } अर्हिस्वा २, }	अर्हम् २, } अर्हयित्वा २, }	अर्जिह्यम् २ ; } अर्जिह्यित्वा २. }

(45) “ अर्ह पूजायाम् ” (X-चुरादिः-1782-सक. सेद्. उम.)

‘ —पूजनेऽर्हति चार्हयेत् । ’ (197) इति देवः ।

पूर्वोक्तमौवादिकार्हतिवत् (44) रूपाणि सर्वाणि ज्ञेयानि । प्यन्तात्
सनि तु ह्मानि रूपाणि—

अर्जिह्यिपकः-पिका ;	अर्जिह्यिपितः-प्यम् ;
अर्जिह्यिपिता-त्री ;	अर्जिह्यिपणीयम् ;
अर्जिह्यिपन्-न्ती ;	अर्जिह्यिप्यम् ;
अर्जिह्यिपिप्यन्-न्ती-ती ;	ईपदर्जिह्यिपः-दुरर्जिह्यिपः-स्वरर्जिह्यिपः ;
अर्जिह्यिपमाणः ;	अर्जिह्यिप्यमाणः ;
अर्जिह्यिपिप्यमाणः ;	अर्जिह्यिपः ;
अर्जिह्यिपितम्-तः-तवान् ;	अर्जिह्यिपितुम् ;
अर्जिह्यिपुः ;	अर्जिह्यिपिणा ;

1. ‘ न्यद्वादीनां च ’ (7-3-53) इति कुरवम् । ‘ मूढ्ये पूजाविधावर्घः—’ इत्यमरः

A. ‘ गोविन्दस्तुदिनांशुरम्यवदनः कंसं जगद्दोहिनं प्रोहिष्यन्नगदर्हणीयमदिना मोदेन
निन्द्ये निशाम् ’ घा. ५1. 1-92.

अर्जिहयिषणम् ;	अर्जिहयिषम् २ ;	}
अर्जिहयिषित्वा ;	अर्जिहयिषित्वा २ ;	
समर्जिहयिष्य ;	इति ॥	

(45A) “अर्ह पूजायाम्” (X-चुरादिः-1831. सक. से. उम.)

आधृषीयः ।

‘—पूजनेऽर्हति चार्हयेत् ।’ (197) इति देवः ।)

‘आधृषाद्वा’ (गणसूत्रं चुरादौ) इति णिचो वैकल्पिकत्वम् । णिज-
न्तात् पूजार्थक-चौरादिका (45) र्हयतिवत्, णिजभावपक्षे भौवादिकार्हतिवत्
(44) च रूपाणि ज्ञेयानि । शाकटायनमते णिजभावपक्षे आत्मनेपदी ।
तदानीं शानचि ‘अर्हमाणः’ इति रूपम्—इति विशेषः ।

(46) “अल भूषणपर्यासिवारणेषु” (I-श्वादिः-515-सक. से. पर.)

आलकः-लिका,	आलकः-लिका,	अलिलिषकः-पिका ;
अलिता-त्री,	आलयिता-त्री,	अलिलिषिता-त्री ;
अलन्-न्ती,	आलयन्-न्ती,	अलिलिषन् - न्ती ;
अलिष्यन्-न्ती-ती,	आलयिष्यन्-न्ती-ती,	अलिलिषिष्यन्-न्ती-ती;
^A अलमानः	आलयमानः,	अलिलिषमाणः;
अलिष्यमाणः,	आलयिष्यमाणः,	अलिलिषिष्यमाणः ;
अल् - अलौ-अलः ;	—	—
अलितः-तं-तवान्,	आलितं-तः,	अलिलिषितः-तवान् ;
अलः, आलः,	अलिलिषुः,	आलिलिषिषुः ;
अलितव्यम्,	आलयितव्यम्,	अलिलिषितव्यम् ;
अलनीयम्,	आलनीयम्,	अलिलिषणीयम् ;
आलयम्,	आलयम्,	अलिलिष्यम् ;
ईषदलः-दुरलः-स्वलः ;	—	—

A. अयं घातुः स्वरितेत्—इत्येके—इति सिद्धान्तकौमुदी । तदानीं शानजपिति
विशेषः । मैत्रेयोऽप्येवमेव ।

अल्यमानः,	आल्यमानः,	अलिलिप्यमाणः ;
आलः, आलः, अलिलिपः, ¹ आली-आलिः,		अ ² लकम्, अ ³ लका ;
अलितुम्,	आलयितुम्,	अलिलिपितुम् ;
⁴ अलितिः,	आलना,	अलिलिपा, आलिलयिषा ;
अलनम्,	आलनम्,	अलिलिषणम् ;
अलित्वा,	आलयित्वा,	अलिलिपित्वा ;
समल्य,	समाल्य,	समलिलिप्य ;
आलम् २, } अलित्वा २, }	आलम् २, } आलयित्वा २, }	अलिलिपम् २ ; } अलिलिपित्वा २ . }

(47) “अव रक्षण गति कान्ति प्रीति तृप्ति अवगम प्रवेश श्रवण स्वाम्यर्थ याचन क्रियेच्छा दीप्ति अवाप्ति आलिङ्गन हिंसाऽऽदान भाग वृद्धिपु” (I-भ्वादिः-600 सक. से-पर.)

‘अव्=रक्षणे गतौ कान्तौ प्रीतौ तृप्तौ द्युतौ श्रुतौ । प्राप्तौ स्त्रेपेऽर्थने वेशे भागे वृद्धौ ग्रहे ववे ॥ स्वाम्यर्थेऽवगमे कामे कृतौ—’ इति योपदेवः ।

आवकः-विका,	आवकः-विका,	अविविपकः-पिका ;
अविता-त्री,	आवयिता-त्री,	अविविपिता-त्री ;
अवन् ¹ -न्ती,	आवयन्-न्ती,	अविविपन्-न्ती ;
अविप्यन्-न्ती-ती,	आवयिप्यन्-न्ती-ती,	अविविपिप्यन्-न्ती-ती ;
—	आवयमानः,	आवयिप्यमाणः ;

1. ‘इत् वपादिभ्यः’ (वा. 3-3-108) इतीम् । ‘कृदिकारादकिलः’ (ग. सू. 4-1-45) इति ङीप् ।
2. ‘अव्युन् शिल्पिसंज्ञयोः’ (द. उणा-3-5.) इति अव्युन् ।
3. ‘शिपकादीनां च’ (वा. 7-3-44) इति इत्वं न ।
4. ‘तिनुनेष्वमहादीनां—’ (7-2-0. वा) इति पयुंदायान् इह भवति ।
- A. तव विदितविषादो दृष्टकृत्स्नाऽऽभिपादः धियमनिसाम्प्रद्यन्तं परंतं माभ्यवन्तम् ॥
भ. का. 10-17.

¹ ऊः-जनौः, ^{1A} जनावौ-जनावः ;	—	—
अवितः-तम्-तवान्, आवितम्,		अविविषितम्-तः-तवान् ;
भवः, आवः,		अविविषुः, आविविषुः ;
अवितव्यम्, आवयितव्यम्,		अविविषितव्यम् ;
अवनीयम्, आवनीयम्,		अविविषणीयम् ;
आव्यम्, आव्यम्,		अविविष्यम् ;
ईषदवः, दुरवः, स्ववः ;	—	—
अव्यमानः, आव्यमानः,		अविविष्यमाणः ;
आवः, आवः,		अविविषः ;
² ऊतिः, आवना,		अविविषा, आविविषा ;
अवितुम्, आवयितुम्,		अविविषितुम् ;
अवनम्, अवनम्,		अविविषणम् ;
अवित्वा, आवयित्वा,		अविविषित्वा ;
समाव्य, समाव्य,		समविविष्य ;
आवम् २, } आवम् २, }		अविविषम् २ ; }
अवित्वा २, } आवयित्वा २, }		अविविषित्वा २ ; }
³ ओम्, अवनी- ⁴ अवनिः,		ओतुः ⁵ (विडालः) .

✓(48) “अश भोजने” (IX-क्रयादिः-1523. सक. से-पर-)

‘व्याप्तावश्नुत इत्याहुः, अश्नातीति तु भोजने ।’ (166) इति देवः ।

आशकः-आशकः-शिका, अशिशिकः-षिका, ⁶अशाशकः-शिका,
अशिता-त्री, आशयिता-त्री, अशिशिपिता-त्री, अशाशिता-त्री ;

1. ‘ज्वरस्वर—’ (6-4-20) इत्युपधावकारयोरूह ।
- 1A. ‘एत्येधत्यूरुसु’ (6-1-89) इति वृद्धिः ।
2. ‘ऊतिषूति—’ (3-3-97) इति किनि उदात्तान्तो निपातितः ।
3. औणादिके मन्प्रत्यये प्रत्ययस्य टिलोपे इडभावे ऊठि गुणे च रूपम् ।
4. औणादिकेऽनिप्रत्यये ‘कृदिकारात्—’ (4-1-45. ग. सू.) इति ङीषि रूपद्वयम् ।
5. औणादिकः तुन् प्रत्ययः, ऊट्ट गुणः ।
6. ‘सूचिपुत्रिमुद्ददथर्त्यशूर्णोतिभ्यो यद् वाच्यः’ (वा. 3-1-22) इति यद् ।

१ अशन्-ती, आ१शयन्-न्ती, अशिशिपन्-न्ती ;	—
अशिष्यन्-न्ती-ती,	आशयिष्यन्-न्ती-ती, अशिशिष्यन्-न्ती-ती ;
—	अशाश्यमानः, अशाशिष्यमाणः
३ अट्-अशौ-अशः ;	— —
३ ^A अशितम्- ^A तः, आशितम्-तः, अशिशिषितम्, अशाशितः-तवान् ;	
अशः, आशः, ४ अनाशः, कुण्डाशी, ५ नराशी, ६ ^B ७ ^C फलाशी, अशि ^D शिषुः ;	
अना ^६ शान् ;	
अशितव्यम्, आशयितव्यम्, अशिशिषितव्यम्, अशाशितव्यम् ;	
अश ^B नीयम्, आशनीयम्, अशिशिषणीयम्, अशाशनीयम् ;	
आश्यम्, आश्यम्, अशिशिष्यम्, अशाश्यम् ;	
ईषदशः-दुरशः-स्वशः ;	— —
अश्यमानः, आश्यमानः, अशिशिष्यमाणः, अशाश्यमानः ;	
आशः, आशः ;	अशिशिषः, अशाशः ;
अशितुम्, आशयितुम्, अशिशिषितुम्, अशाशितुम् ;	

1. 'कथादिभ्यः-' (3-1-81.) इति श्रा-
विकरणप्रत्ययः। 'श्राडभ्यस्तचोरातः'
(6-4-111) इति आलोपः।
2. 'निगारणचलना-' (1-3-97) इति
प्यन्तात् परस्मैपदमेव।
3. 'मशध्रस्ज-' (8-2-36) इति
पत्वम्। तस्य जश्त्वेन ङः।
3. A 'क्रीडधिकरणे च ध्रौव्यगतिप्रत्य-
यस्तानार्थेभ्यः' (3-4-76) इति
अधिकरणे कः।
4. 'कर्मण्यण्' (3-2-1) इत्यण्।
5. 'सुप्यजातौ णिनिः-' (3-2-78)
इति णिनिः।
6. 'उपेयिवान्-' (3-2-109) इति नञ्-
पूर्वकादस्मात् कसन्तो निपातितः।
- A. 'सदोद्गारसुगन्धीनां फलानामलमा-
शिताः' भ. का. (7-38) आङ्-
पूर्वात् 'आदिकर्मणि कः'- (3-4-71)
इति कर्तरि कः।
- B. 'परस्त्रीभोगहरणं धर्म एव नरा-
शिनाम्। मुखमस्तीत्यमाषिष्ठाः का
मे साशङ्कता त्वयि' भ. का. (9-122)
- C. 'फलाशिनो निशरकुञ्जभाजः
दिव्याङ्गनाडनङ्गरसानभिज्ञाः।' भ.
का. (12-49)
- D. 'लोकानशिशिवोस्तुल्यः कृतान्तस्य
विपर्यये। वने चिकरिषोर्दृशान् बलं
जिगरिषुः कपेः॥' भ. का. (3-54)
- E. 'अशनीयमिवाशंमुर्महानायाद-
शोभनः, भ.का. (7-70)

¹ अष्टिः, आशना, अशिशिषा, आशिशिषिषा,	अशाशा, ² अशनाया; ³
अशनम्, आशनम्,	अशिशिषणम्; अशाशनम्;
अशित्वा, आशयित्वा, अशिशिषित्वा,	अशाशित्वा;
समश्य, प्राश्य, समशिशिष्य,	समशाश्य;
आशम् २, } आशम् २, } अशिशिषम् २, } अशाशम् २; }	
अशित्वा २, } आशयित्वा २, } अशिशिषित्वा २, } अशाशित्वा. }	

(49) “अशू व्याप्तौ सङ्घाते च” (V-स्वादिः-1264-सक-वेट् - आ-)

‘व्याप्तावश्नुत इत्याहुरश्नातीति तु भोजने।’ इति देवः (166)

आशकः- शिका, आशकः-शिका, ⁴अशिशिषकः-षिका, ⁵अशाशकः-शिका;

⁶अष्टा-ष्टी, अशिता-त्री, आशयिता-त्री, अशिशिषिता-त्री, अशाशिता-त्री;

— आशयन्-न्ती, आशयिष्यन्-न्ती-ती;

⁷अश्नुवानः,^A आशयमानः, ⁸अशिशिषमाणः, अशाश्यमानः;

अशियमाणः } आशयिष्यमाणः, अशिशिषिष्यमाणः, अशाशियमाणः
अश्यमाणः }

अट्-अशौ-अशः; — — —

⁹अष्टम् - ष्टः-ष्टवान् ⁷आशितम्-तः, अशिशिषितः, अशाशितः-तवान्;

अशः, आशः, अशिशिषुः, आशिशिषिषुः, अशाशः¹⁰;

1. पत्वम् छुत्वम् । ‘तितुप्र-’ (7-2-9) इति नेट् ।	6. ‘स्वरतिसूति—’ (7-2-44) इति वा इट् ।
2. ‘अ प्रत्ययात्’ (3-3-102) इत्य-प्रत्ययः ।	7. ‘स्वादिभ्यः—’ 3. इति श्नुविकरणप्रत्ययः । ‘अचि श्नुधात्—’ (6-4-77) इत्युवच् ।
3. अशनमात्मन इच्छतीत्यर्थे क्यप्, ‘अशनायोदन्यधनाया बुभुक्षापिपासागर्धेषु’ (7-4-34) इति निपातनादीत्वाभावः ।	8. ‘पूर्ववत् सनः’ (1-3-62) इति शानच् ।
स्त्रियां कथजन्तादकारप्रत्ययः ।	9. ऊदित्वात् इहविकल्पः ‘यस्य विभाषा’ (7-2-15) इति इण्णिवेधः ।
4. ‘स्मिपूर्वप्ञ्चशां-’ (7-2-74) इति निलयमिट् ।	10. पचायच् (3-1-134.) ‘यणेऽचि च’ (2-4-74.) इति यणे लृक् ।
5. ‘सूचिसूत्रि—’ (वा. 3-1-22.) इति यच् । ‘दीर्घोऽकितः’ (7-4-83) इत्यभ्यासस्य दीर्घः ।	A. “सकृष्टिपरिघप्रासगदामुद्रप्राणयः। व्यश्नुयाना दिघः प्रायुः वनं दष्टि-विषोपमाः” म. का. (9.4.)

अशितव्यम्, } अष्टव्यम्, }	आशयितव्यम्, अशिशिपितव्यम्, अशाशितव्यम् ;
अशनीयम्, आशनीयम्, अशिशिषणीयम्, अशाशनीयम् ;	
आश्यम्, आश्यम्, अशिशिष्यम्, अशाश्यम् ;	
ईपदशः-दुरशः-स्वशः, — —	
अश्यमानः, आश्यमानः, अशिशिष्यमाणः, अशाश्यमानः ;	
आशः, आशः, अशिशिषः, अशाशः ;	
अशितुम्, } अष्टुम्, }	आशयितुम्, अशिशिपितुम्, अशाशितुम् ;
अष्टिः, आशना, अशिशिषा, आशिशिषिषा, अशाशा ^१ ;	
अशनम्, आशनम्, अशिशिषणम्, अशाशनम् ;	
अशित्वा, } अष्ट्वा, }	आशयित्वा, अशिशिषित्वा, अशाशित्वा ;
समश्य, प्राश्य, प्राशिशिष्य, समशाश्य,	
आशम् २, } अशित्वा २, } अष्ट्वा २, }	आशम् २, } आशयित्वा २, } अशिशिषम् २, } अशिशिषित्वा २, } अशाशम् २, } अशाशित्वा २, }

^१अधः, ^२अशनिः, ^३अशना, ^४अक्षः, ^५अक्षरम्, — इमे औणादिकाः ।

(50) “अप गतिदीप्त्यादानेषु”

(I-म्वादिः-886-सक-सेट्-उमयपदी)

उत्तरत्र विलेख्यमानस्य अस (51) घातोः पाठभेदोऽयम् - तद्वत् सर्वाणि रूपाणि बोध्यानि ।

1. 'अ प्रत्ययात्' (3-3-102) । इति यणन्तु अकारप्रत्ययः ।	4. मनिन् (द. उ. 6-75) प्रत्ययः ।
2. हन्प्रत्ययः (द. उ. 8-125) ।	5. मः प्रत्ययः (द. उ. 9. 21.) ।
3. अनिप्रत्ययः (द. उ. 1-1.) ।	6. 'अशोः घत्' (द. उ. 8. 60) इति सारन्प्रत्ययः ।

✓(51) “अस गतिदीप्त्यादानेषु”

(I-भ्वादिः-886-सक-सेट् - उभयपदी) .

‘असतेऽसति गत्यादौ, भुव्यस्ति, क्षेपणेऽस्यति ।’ (184 श्लोकः ।) इति देवः ।

आसकः-सिका,	आसकः-सिका,	¹ असिसिपकः-पिका ;
असिता-श्री,	आसयिता-श्री,	असिसिपिता-श्री ;
असन्-न्ती,	आसयन्-न्ती,	असिसिषन्-न्ती ;
असिष्यन्-न्ती-ती,	आसयिष्यन्-न्ती-ती,	असिसिपिष्यन्-न्ती-ती ;
असमानः,	आसयमानः,	असिसिषमाणः ;
असिष्यमाणः,	आसयिष्यमाणः,	असिसिपिष्यमाणः ;
² अः, असौ, असः ;	—	—
असितम्-तः,	आसितम्-तः,	असिसिपितः-तवान् ;
असः,	आसः,	असिसिषुः, आसिसयिषुः ;
असितव्यम्,	आसयितव्यम्,	असिसिपितव्यम् ;
असनीयम्,	आसनीयम्,	असिसिषणीयम् ;
आस्यम्,	आस्यम्,	असिसिष्यम् ;
ईषदसः, दुरसः, स्वसः,	—	—
आसः,	आसः,	असिसिषः ;
असितुम्,	आसयितुम्,	असिसिपितुम् ;
अस्तिः,	आसना,	असिसिषा, आसिसयिषा ;
असनम्,	आसनम्,	असिसिषणम् ;
असित्वा,	आसयित्वा,	असिसिषित्वा ;
प्रास्य,	समास्य,	प्रासिसिष्य ;
आसम् २, } असित्वा २, }	आसम् २, } आसयित्वा २, }	असिसिषम् २ ; } असिसिषित्वा २. }

1. ‘सन्मजेः’ (6-1-9) इति द्वित्वम् ।

2. क्तिपि, ‘सप्तजुषो रुः’ (8-2-66) इति क्त्वम् । ‘खरवसानयोर्विसर्जनीयः’ (8-3-15) इति विधर्मः ।

(52) “अस भुवि” (II-अदादिः-1065-अक. सेट्. पर.)

‘असतेऽसति गत्यादौ’ मुख्यस्ति, क्षेपणेऽसति’ (184) इति देवः ।

¹भावकः-विका, भावकः-विका, ^{1A}बुभूपकः-पिका, ²विभावयिपकः-पिका,

^{2A}बोभूयकः-पिका ;

भविता, भावयिता, बुभूषिता, विभावयिपिता-बोभूयिता-त्री;

³सन्-सती, भावयन्, बुभूषन्, विभावयिपन्-न्ती;

भविष्यन्, भावयिष्यन्, बुभूषिष्यन्, विभावयिषिष्यन्-न्ती-ती;

^{3A}व्यतिषाणः, भावयमानः, भावयिष्यमाणः, बोभूयमानः, बोभूयिष्यमाणः ;

भूः-भुवौ-भुवः ; — — —

⁴भूतः-तम्-तवान्, भावितः, बुभूषितः, विभावयिषितः-बोभूषितः-तवान् ;

भवः, भावः, बुभूषुः, विभावयिषुः, बोभूयः ;

भवितव्यम्, भावयितव्यम्, बुभूषितव्यम्, विभावयिषितव्यम्, बोभूषितव्यम् ;

भवनीयम्, } प्र⁶भावनीयम्, बुभूषणीयम्, विभावयिषणीयम्, बोभूयनीयम् ;
⁵प्रभवनीयम्, }

^{6A}भव्यम्, अवश्य⁷भाव्यम्, भाव्यम्, बुभूष्यम्, विभावयिष्यम्, बोभूष्यम् ;

ईषद्भवम्, दुर्भवम्, सुभवम् ; — —

भूयमानः, भाव्यमानः, बुभूष्यमाणः, विभावयिष्यमाणः, बोभूष्यमानः ;

1. ‘अस्तेर्भूः’ (2-4-52) इति आर्ष-
धातुकविषये ‘भू’ आदेशः ।

1. A ‘सनि प्रहृद्युहोश्च’ (7-2-32) इति
इणिविधेः । ‘इक्षो शल्’ (1-2-9)
इति सनः कित्त्वम् ।

2. ‘ओः पुयञ्चयरे’ (7-4-80) इति
अभ्यासोद्धारस्येत्वम् ।

2. A आर्षधातुकविषयायां भूभावः ।
अतश्च हलादित्वात् यङ्प्रत्यय उत्प-
द्यते—यथा अजघातो । ‘गुणो
यङ्प्रत्ययः’ (7-4-82) इत्यभ्यासे
गुणः ।

3. ‘असोरहोषः’ (6-4-111) इति
धात्वकारस्य लोपः । सन्तुः सावंधा-

तुक्त्वात् भूभावो न ।

3. A ‘कर्त्तरि कर्मव्यतीहारे’ (1-3-14)
इति सानञ् । ‘असोरहोषः’
(6-4-111) इति धात्वकारलोपः ।
‘उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्येवपरः’
(8-3-87) इति पत्वम् ।

4. ‘शुक्रुः किति’ (7-2-11) इतीण्-
णिविधेः ।

5. ‘न भाभू-’ (8-4-34) इति णत्वं न ।

6. ‘प्यन्तभादीनां-’ (वा 8-4-34)
इति णत्वं न ।

6. A ‘अचो यत्’ (3-1-97) इति यत् ।

7. ‘ओरावश्यके’ (3-1-125) इति प्यत् ।

¹ भवः } भावः }	² भावः,	बुभूषः ;	विभावयिषः, बोभूयः ;
भवितुम्, भावयितुम्,		बुभूषितुम्,	विभावयिषितुम्, बोभूयितुम् ;
मूतिः, भावना,		बुभूषा,	विभावयिषा, बोभूया ;
भवनम्, भावनम्,		बुभूषणम्,	विभावयिषणम्, बोभूयणम् ;
मूत्वा, भावयित्वा,		बुभूषित्वा,	विभावयिषित्वा, बोभूयित्वा ;
अनुभूय, अनुभाव्य,		अनुबुभूष्य,	अनुभावयिष्य, अनुबोभूय्य ;
भावम् २, } मूत्वा २, }	भावम् २, } भावयित्वा २, }	बुभूषम् २, } बुभूषित्वा २, }	विभावयिषम् २ ; } विभावयिषित्वा २ ; }
			बोभूयम् २ ; } बोभूयित्वा २. }

(53) “असु क्षेपणे” (IV-दिवादिः-1209. सक. से. पर.)

‘असतेऽसति गत्यादौ, मुञ्चस्ति, क्षेपणेऽस्यति ।’ (184) इति देवः ।

आसकः-सिका,	आसकः-सिका,	असिसिपकः-पिका ;
असिता-त्री,	आसयिता-त्री,	असिसिपिता-त्री ;
³ अस्यन्-न्ती, } निरस्यन्, }	आसयन्-न्ती,	असिसिपन्-न्ती ;
असिष्यन्-न्ती-ती,	आसयिष्यन्-न्ती-ती,	असिसिपिष्यन्-न्ती-ती ;
⁴ निरस्यमानः, निरस्यन्,	आसयमानः,	आसयिष्यमाणः ;
अः-असौ-असः ;	—	—
⁵ निरस्तम्- ^A स्तवान्, } ^B असितमनेन, }	आसितः,	असिसिपितः-तवान् ;
असः, सन्त्यासी ^C ,	आसः,	असिसिपुः, आसिसयिपुः ;

1. ‘कृदोरप्’ (3-3-57) इत्यप् भावे ।	A. ‘राक्षसान् वदयन्तेषु पिण्डीशरान् निरस्तवान् ।’ भ. का. (5-85-)
2. ‘एरञ्’ (3-3-56) इत्यञ् ।	
3. ‘दिवादिभ्यः श्यन्’ (3-1-60) इति श्यन् ।	B. ‘सौनागा अस्यतेर्भावे निष्ठायां विकल्पेन इटमिच्छन्ति’ इति काशिका (7-2-17.) । तेन इदमपि रूपं साधु ।
4. ‘उपसर्गादिसत्स्यूयोर्वाचिचनम्’ (वा. 1-3-20) इति ज्ञानजपि ।	C. ‘उवाच माहतिर्द्वे सन्त्यासिन्वत्र वानरान्’ भ. का. (7-76.)
5. घातोहदित्वात् ‘यस्य विनाशा’ (7-2-15) इतीष्ण ।	

असितव्यम्,	आसयितव्यम्,	असिसिषितव्यम्;
असनीयम्,	आसनीयम्,	असिसिषणीयम्;
आस्यम्, समस्या ¹ ,	आस्यम्,	असिसिष्यम्;
ईपदसः, दुरसः, स्वसः;	—	—
^A अस्यमानः,	आस्यमानः,	असिसिष्यमाणः;
निरासः, व्यासः, ^B प्रासः ² इप्वासः ^{2A} ,		आसः, असिसिषिः;
असितुम्,	आसयितुम्,	असिसिषितुम्;
अस्तिः, उपास्तिः,	आसना,	असिसिषा, आसिसयिषा;
निरसनम्,	निरासनम्,	असिसिषणम्;
³ असित्वा, अस्त्वा,	आसयित्वा,	असिसिषित्वा;
पर्यस्य-न्यस्य ^C -निरस्य,	निरास्य,	निरसिसिष्य;
आसम् २	} ⁴ द्व्यहात्यासं गाःपाययति,	} आसम् २, } असिसिषम् २; } } आसयित्वा २, } असिषित्वा २; }
असित्वा २		
अस्त्वा २;		
⁵ अमुरः, असिः ⁶ .		

(54) “अंस^D सङ्घाते” (X-चुरादिः-1918. सक. से. उभय.)

अदन्तः ।

अंसकः-सिका,
अंसयिता-त्री,

अंसिसयिषकः-पिका ;
अंसिसयिषिता-त्री ;

- बाहुलकात् संज्ञायां क्यपि समस्या इति रूपं साधु ।
- प्रास्यते इति प्रासः । ‘अकर्तरि च कारके संज्ञायाम्’ (3-3-19) इति भावे घञ् ।
- 2A. इपकोऽस्यन्ते अनेन इति इप्वासः । ‘हलश्च’ (3-3-121.) इति करणे घञ् । ‘इप्वासो घन्वघन्विनोः’ इति हिमः । इति अमरसुधा ।
- ‘उदितो वा’ (7-2-56) इतीह वा ।
- ‘अस्यतितृपोः कियान्तरे कालेषु (3-4-57) इति षमुल् ।
- ‘असेहरन्’ (द. उ. 8-24.) इति षरन् ।
- अस्यतीति = असिः । इः प्रत्ययः । (द. उ. 1. 68.)
- A. ‘दीव्यमानं शितान् बाणान् अस्यमानं महागदाः ।’ भ. का. (5-81.)
- B. ‘नाडायनो चादरिक्थ तस्मै ट्यासश्च कानीनमुनिर्गरीयान् ।’ घा. वि. 1-64.
- C. ‘प्रातरि न्यस्य यातो मां मृगावित् मृगयामसौ’ भ. का. (5. 82.)
- D. “अंस समाघाते । समाघातो = विभाजनम् । अंशयति । चन्द्रो दन्त्यान्तमाह-अंसयति । मयूरध्वंसकः ।” इति क्षीरतरङ्गिणी ।

अंसयन्-न्ती,	अंसिसयिषन्-न्ती ;
अंसयिषन्-न्ती-ती,	अंसिसयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
अंसयमानः,	अंसिसयिषमाणः ;
अंसयिष्यमाणः,	अंसिसयिषिष्यमाणः ;
अन् ^१ -अंसौ-अंसः ;	—
अंसितम्-सः,	अंसिसयिषितम्-सः-सयान् ;
अंसः,	अंसिसयिषुः ;
अंसयिष्यम् ,	अंसिसयिषित्यम् ;
अंसनीयम् ,	अंसिसयिषणीयम् ;
अंस्यम् ,	अंसिसयिष्यम् ;
ईष्यंसः, दुंसः, स्वेसः ;	—
अंस्यमानः,	अंसिसयिष्यमाणः ;
अंसः,	अंसिसयिषः ;
अंसयितुम् ,	अंसिसयिषितुम् ;
अंसना,	अंसिसयिषा ;
अंसनम् ,	अंसिसयिषणम् ;
अंसयित्वा,	अंसिसयिषित्वा ;
समंस्य ^२ , उंस्य ^१ ,	समंसिसयिष्य ;
अंसम् २, }	अंसिसयिषम् २ ; }
अंसयिषा २, }	अंसिसयिषित्वा २. }

(55) “ अह व्याप्तौ ” (V-स्वादिः-1272-सक.सोद्.पर.)

आहकः-दिका,	आहकः-दिका,	अजिदिषकः-पिका ;
अदिता-त्री,	आहयिता-त्री,	अजिदिषिता-त्री ;

अहुवन्-ती,	आहयन्-न्ती,	अजिहिषन्-न्ती ;
अहिष्यन्-न्ती-ती,	आहयिष्यन्-न्ती-ती,	अजिहिषिष्यन्-न्ती-ती,
—	आहयमानः,	आहयिष्यमाणः,
अ ^१ द्-अङ्-अहौ-अहः,	—	—
अहितम्-तः,	आहितः,	अजिहिषितः-तवान् ;
अहः,	आहः, अजिहिषुः,	आजिहयिषुः ;
अहितव्यम्,	आहितव्यम्,	अजिहिषितव्यम् ;
अहनीयम्,	आहनीयम्,	अजिहिषणीयम् ;
आह्यम्,	आह्यम्,	अजिहिष्यम् ;
ईषदहः, दुरहः, स्वहः,	—	—
अह्यमानः,	आह्यमानः,	अजिहिष्यमाणः ;
आहः,	आहः,	अजिहिषः ;
अहितुम्,	आहयितुम्,	अजिहिषितुम् ;
^३ आहिः,	आहना,	अजिहिषा, आजिहयिषा ;
अहनम्,	आहनम्,	अजिहिषणम् ;
अहित्वा,	आहित्वा,	अजिहिषित्वा ;
समाह,	समाह,	समजिहिष्य ;
आहम् २, } अहित्वा २, }	आहम् २, } आहित्वा २, }	अजिहिषम् २ ; } अजिहिषित्वा २. }

(56) 'अहि गतौ' (I-भ्वादिः-635-सक-सेद्. आत्मनेपदी)

'अहि षिद् वक्रगतौ' इति काशकृत्स्नघातुपाठे षट्प्रते-इति धीरस्यामी ।

^४अंहकः-हिका, अंहकः-हिका, अजिहिषकः-पिका ;
अंहिता-त्री, अंहयिता-त्री, अजिहिषिता-त्री ;

अंहयन्-न्ती,	अंहयिष्यन्-न्ती-ती ;	—
अंहमानः,	अंहयमानः,	अजिदिपमाणः ;
अंहिष्यमाणः.	अंहयिष्यमाणः,	अजिदिषिष्यमाणः ;
अन्-अंहौ-अंहः ;	—	—
अंहितः-त्तं,	अंहितः,	अजिदिपितः-तथान् ;
अंहः, अंहः,	अजिदिपुः ,	अजिदिपुः ;
अंहितव्यम् ,	अंहयितव्यम् ,	अजिदिपितव्यम् ;
अंहनीयम् ,	अंहनीयम् ,	अजिदिपणीयम् ;
अंशम् ,	अंशम् ,	अजिदिष्यम् ;
ईपदंहः, दुरंहः, स्वंहः ;	—	—
अंशमानः,	अंशमानः,	अजिदिष्यमाणः ;
अंहः,	अंहः,	अजिदिपः ;
अंहितुम् ,	अंहयितुम् ,	अजिदिपितुम् ;
अंहा ^१ , अंहना,	अजिदिपा ^२ ,	अजिदिपिपा ;
अंहनम् ,	अंहनम् ,	अजिदिपयम् ;
अंहित्वा,	अंहयित्वा,	अजिदिपित्वा ;
समंश,	समंश,	समजिदिष्य ;
अंहम् २, } अंहित्वा २, }	अंहम् २, } अंहयित्वा २, }	अजिदिपम् २, } अजिदिपित्वा २; }

^२अंहः-अंहसी.

(57) “अहि भाषार्थः” (X-शुसादिः-1798. अक. से. उभ.)

“अहि भाषार्थः” इति धीरस्वामी ।

इदित्करणसामर्थ्यात् णिचो धैकल्पितत्वम् । णिरूपक्षे, णिजभाषपक्षे च, पूर्वोक्तमौवादिकादिति (56) यद्वाणि झेयानि । परं तु, अस्य घातोः

1. ‘शुरोश्च हलः’ (3-3-103) इति अ. प्रत्ययः ।
2. औणादिकः अशुन्प्रत्ययः । षापमर्थः । ‘अतुष्यं वृजिनीनोपमं ह्योदुरित्तुष्ट-तम् ।’ इत्यमरः ।
3. ‘आदिष्ट जाताजिदिष्यत्तदाऽधी उत्कण्ठमानो भरतो शुरुणाम् ॥’ अ. का. (3-25) जाता अजिदिपा यस्य च इति षदुमीदिः ।

णिजमावपक्षे 'शेषात् कर्तरि परस्मैपदम्' (1-3-78) इति परस्मैपदित्वमेव । तदानीं शतरि-अंहन्-न्ती, अंहिष्यन्-न्ती-ती; ^Aदुरंहः, इति रूपाणि । प्यन्तात् सनि तु—

अञ्जि ¹ हयिषकः-पिका ;	अञ्जिहयिष्यम् ;
	ईषदञ्जिहयिषः-इत्यादि ;
अञ्जिहयिषिता-त्री ;	अञ्जिहयिष्यमाणः ;
अञ्जिहयिषन्-न्ती ;	अञ्जिहयिषः ;
अञ्जिहयिषिष्यन्-न्ती-ती ;	अञ्जिहयिषा ;
अञ्जिहयिषमाणः ;	अञ्जिहयिषितुम् ;
अञ्जिहयिषिष्यमाणः ;	अञ्जिहयिषणम् ;
अञ्जिहयिषितः-तवान् ;	अञ्जिहयिषित्वा ;
अञ्जिहयिषुः ;	समञ्जिहयिष्य ;
अञ्जिहयिषितव्यम् ;	अञ्जिहयिषम् २ ; } अञ्जिहयिषित्वा २ ; }
अञ्जिहयिषणीयम् ;	इत्यादिरूपाणीति विशेषः ।

आकारादिघातवः ।

(58) “ आच्छि आयामे ” (I-भ्वादिः-209-अक. से. पर-)

² आञ्छकः-ञ्छिका,	आञ्छकः-ञ्छिका,	आञ्छिच्छिपकः ³ -पिका ;
आञ्छिता, त्री,	आञ्छयिता-त्री,	आञ्छिच्छिषिता-त्री ;
आञ्छन्-न्ती,	आञ्छयन्-न्ती,	आञ्छिच्छिपन्-न्ती ;
आञ्छिष्यन्-न्ती-न्ती,	आञ्छयिष्यन्-न्ती-न्ती,	आञ्छिच्छिषिष्यन्-न्ती-ती ;
—	आञ्छयमानः,	आञ्छयिष्यमाणः ;

1. 'न न्नाः संयोगादयः' (6-1-3) इति नकारस्य द्वित्वनिषेधः । 'ब्रह्मोदयुः' (7-4-62) इति शुत्वम् । अनुस्वारः । परस्यवर्णश्च ।
  2. 'इदितो नुम् घातोः' (7-1-58) इति नुम् ।
  3. 'न न्नाः' (6-1-3) इति नकारस्य द्वित्वनिषेधः । 'छे च' (6-1-73) इति अभ्यासस्य द्वक् । शुत्वम् ।
- A. “वीर्यं दुरंहमभिरहय मंहयाभां मौर्घ्यं प्रलङ्घय च तोडय निर्गमरवम् । संनाडयन्त्य इति पूरितपेजशब्दः नार्यो हरेः समरकेलिमक्षिष्वदन्त ॥” धा. का. 3-47.

१आन्-आम्छौ-आम्छः ;	—	—
आम्छितम्- ^१ तः,	आम्छितः,	आधिच्छितम्-तः-तवान् ;
आम्छः, आम्छः,	आधिच्छिपुः,	आधिच्छिपुः ;
आम्छितव्यम्,	आम्छयितव्यम्,	आधिच्छितव्यम् ;
आम्छनीयम्,	आम्छनीयम्,	आधिच्छिपणीयम् ;
आम्छयम्,	आम्छयम्,	आधिच्छिप्यम् ;
ईषदाम्छः, दुराम्छः,	स्वाम्छः ;	—
२आम्छयमानः,	आम्छयमानः,	आधिच्छिप्यमाणः ;
आम्छः,	आम्छः,	आधिच्छिपः ;
आम्छितुम्,	आम्छयितुम् ;	आधिच्छिपितुम् ;
आम्छा, आम्छना,	आधिच्छिपा,	आम्निच्छिपिवा ;
आम्छनम्,	आम्छनम्,	आधिच्छिपणम् ;
आम्छित्वा,	आम्छयित्वा,	आधिच्छिपित्वा ;
समाम्छय,	समाम्छय,	समाधिच्छिप्य ;
आम्छम् २,	आम्छम् २,	आधिच्छिपम् २ ;
आम्छित्वा २,	आम्छयित्वा २,	आम्निच्छिपित्वा २ ;

(59) “ आप्लृ व्यासौ ” (V-स्यादिः-1260. सक. भनिद्-पर.)

“ आपयत्यापतीत्यापेयौ वा णौ रुग्ने पदे । व्याप्यर्भस्यास्य ह्र स्वादेराप्नोतीति पदं भवेत् ॥ ” (137) इति देवः ।

आपकः-प्रापकः-पिका,	आपकः-पिका,	ईप्सकः ^३ पिका ;
आप्ता-प्री,	प्रापयिता-प्री,	ईप्सिता-प्री ;
४आप्नुवन्-वती,	प्रापयन्-न्ती,	ईप्सन्-न्ती ;

1. छकारस्य ४ संयोगान्तस्य— (8-2-23) इति लोपः ।
2. इदित्कार 'भनिदिता' (11-1-24) इति ललोपो ण ।
3. सभि 'आप्लृधामीव' (7-1-55) इतीरये, त्तिरये, 'अन लोपोऽभ्यासस्य' (7-1-59) इत्यभ्यासलोपः ।
4. 'स्यादिभ्यः—' (3-1-73) इति वृत्प्रत्यये उवप् ।
5. 'दुराधिते ऋच्छजनेदुराधये शीलच्छिताञ्जे रिगतपुत्रसाधिते । यत्र रिधते वाञ्छितदे हरिद्रुगे तदाच्छित्तलीच्छनमारुत वग्धनम् ॥' धा. का. 1-24.
'दोर्दण्डाच्छित्तवग्धरोत्तरपुर्दण्डावग्नोयतः' इति श्लोकः शीत्स्याम्पुपातः ।

आप्स्यन्-न्ती-ती,	आपयिष्यन्-न्ती-ती,	ईप्सिष्यन्-न्ती-ती ;
—	प्रापयमाणः,	प्रापयिष्यमाणः ;
आपः ¹ ;	—	—
आप्तः- ^A संप्राप्तः-सम्-सवान्,	प्रापितम्,	^B ईप्सितः-तवान् ;
आपः, आपः, व्यापी-व्यापिनी, ^C	ईप्सुः, आपिष्यिषुः ;	—
आप्तव्यम्,	आपयितव्यम्,	ईप्सितव्यम् ;
आपनीयम्,	प्रापणीयम्,	ईप्सनीयम् ;
^D संप्राप्यः, } आप्यम्, }	— प्राप्यम्,	— ईप्स्यम् ;
ईषदापः-दुरापः-श्वापः ;	—	—
प्राप्यमानः,	प्राप्यमानः,	ईप्स्यमानः ;
आपः,	आपः,	ईप्सः ;
आप्तुम्,	आपयितुम्,	ईप्सितुम् ;
² आप्तिः,	प्रापणा,	ईप्सा, आपिष्यिषा ;
प्रापणम्,	आपनम्,	ईप्सनम् ;
आप्त्वा,	आपयित्वा,	ईप्सित्वा ;
प्राप्य,	^E प्रापय्य ³ =प्राप्य,	प्रेप्स्य ;

1. 'आप्नोतेर्ह्रस्वश्च' (द. उ. 7-1.) इति क्लिप्तसन्निभयोगेन ह्रस्वत्वे, 'अप्तुन्—' (6-4-11) इति सर्वनामस्थाने दीर्घः । 'आपः स्त्री भूमिर्वावादि—' इति अमरकोशात् नित्यं बहुवचनम् ।
2. 'क्विन् धावादिभ्यः निष्ठायां निष्ङ्भ्यः' (वा. 3-3-04) इति क्विन् । 'गुरोश्च हल' (3-3-103) इत्यस्यापवादः ।
3. 'विभाषाऽऽपः' (6-4-57) इति णेरयादेशो वा ।
- A. 'तस्य मिश्रीयतो दूतः संप्राप्तोऽस्मि वशंवदः' भ. का. 6-100.
- B. 'अन्वयादिविभिनानां यथाच्छेद्व्यमनीप्सितम्' म. का. 0. 132.
- C. 'दिग्भ्यादिनीर्लोचनलोमनीया मृजाऽन्वयाः स्नेहमिव क्षवन्तीः' भ. का. 2-13.
- D. 'संप्राप्यो निजशक्तिराद्धतपसः साधोः स देवोऽपि तामृञ्चीर्कृत्तुमुपानशे मुहृतिनी प्रसिप्तुवानः खलान् ॥' धा. का. 2-69.
- E. 'प्रापय्य शौरिमथ तां भगिनी च चाक्यैरक्षीणसौहृदमपेतमुचाऽवतानीत्' वा. वि. 3-56.

आपम् २, } आप्ला २, }	आपम् २, } आपयित्वा २, }	ईप्सम् २; } ईप्सित्वा २; }
-------------------------	----------------------------	-------------------------------

(60) “आप्लृ लम्भने” (X-चुरादिः-1840-सक. सेट्ट. उम.)

आट्टपीयः । लम्भनम्=प्राप्तिः—इति क्षीरस्वामी ।

‘आपयत्यापनीत्यापेयौ वा णौ लम्भने पदे । व्याप्त्यर्थस्यास्य तु स्वादे-
रामोतीति पदं भवेत् ॥’ (137) इति देवः ।

आपृपीयत्वात् णिचो वैकल्पिकत्वम् । णिचुरक्षे रूपाणि पूर्वं लिखि-
तस्याप्रोतेरिव (59) ज्ञेयानि । निजमावयने ‘शेषात् कर्तरि परस्मैपदम्’
(1-3-78) इति परस्मैरदिरत्वमेव । तत्र कर्तरि ‘आपन्-न्ती’ इत्येव रूपम् ;
शर औरसर्गिकत्वात् । ईप्सकः-इत्यादि च रूपम् । प्यन्तात् सनि तु—

आपिपयिषकः-पिका,	आपिपयिष्यम् ;	
आपिपयिपिता-श्री,	आपिपयिष्यमाणः ;	
आपिपयिपन्-न्ती,	आपिपयिपितुम् ;	
आपिपयिष्यन्-न्ती-ती,	आपिपयिषः ;	
आपिपयिषमाणः,	आपिपयिषा ;	
आपिपयिषिष्यमाणः,	आपिपयिषणम् ;	
आपिपयिषितः-तं-तवान्,	आपिपयिषित्वा ;	
आपिपयिषुः,	समापिपयिष्य ;	
आपिपयिषितव्यम् ;	आपिपयिषम् २ ;	} इति रूपाणि ज्ञेयानि ।
आपिपयिषणीयम् ;	आपिपयिषित्वा २ ;	

(61) “आस उपवेशने” (II-अदादिः-1021-अक. से. आ.)

आसक :-सिका, आमकः-सिका, आसिसिषकः-पिका, दुरासिका¹ ;
आसिता-श्री, आसयिता-श्री, आसिसिपिता-श्री ;

I. ‘संज्ञायाम्’ (3-3-109) इति ष्टुत् । ‘दुरीश्वरद्वारबहिर्दितदिक्कदुरासिकाये
रचिनोऽयमप्रलिः ।’ इति धैराग्यपञ्चके (3) ।

A. ‘आपन् श्चेदमरिं सनजनदितं चिपीइ गोपईरिः तूर्वोच्यो वितनन् ध्वनिदिदमगाद्
इतो यथा वादितः” धा. का. 3-51.

^A अध्यासयन्,	¹ आसयन्-न्ती,	आसयिष्यन्-न्ती-ती ;
² आसीनः,	^B आसिसिपमाणः,	आसिसिपिष्यमाणः ;
आः-आसौ-आसः ;	—	—
आसितम्-तः-तवान्,	आसितः,	आसिसिपितः-तवान् ;
आसः,	आसः,	आसिसिपुः, आसिसयिपुः;
आसितव्यम्,	आसयितव्यम्,	आसिसिपितव्यम् ;
आसनीयम्,	आसनीयम्,	आसिसिपणीयम् ;
आस्यम्,	आस्यम्,	आसिसिष्यम् ;
ईपदासः-दुरासः-स्वासः ;	—	—
^C उपास्यमानः,	आस्यमानः,	आसिसिष्यमाणः ;
आसः,	आसः, ³ कैलासः,	आसिसिपः ;
आसितुम्,	आसयितुम्,	आसिसिपितुम् ;
⁴ आसना, ^D उपासना, ⁵ उपास्तिः ^E ,	आसा, ⁶ आसिसिपा ;	
आसनम्,	^A आसनम्,	आसिसिपणम् ;

1. 'अणावकर्मकात् चित्तवत्कर्तृकात्' (1-3-88) इति ष्यन्तात् शतैव ।
2. 'ईदासः' (7-2-83) इति आनस्यादेरीकारः ।
3. "कैलिः प्रयोजनमस्य = कैलः 'ध्रुवादिभ्य उपसेख्यानम्' (वा. 5-1-110) इत्यण् । आस्यतेऽस्मिन् इत्यासः । 'हलश्च' (3-3-121) इत्यधिकरणे षम् । कैलासावासाश्चेति 'विशेषणं विशेष्येण—' (2-1-57) इति संज्ञात्वात् लोहित-शाल्यादिबत् समासो नित्यम् ॥" इति मा. धा. वृत्तिः ।
4. 'ण्यासधन्वो युच्' (3-3-107) इति शुद्धादेव धातोः युच् ।
5. बाहुलकात् क्तिन्—इति मा. धा. वृत्तिः ।
6. 'षाऽम्ररूप—' (3-1-94) इति न्यायेन ष्यदपि भावे इति मा. धा. वृत्तिः ।
- A. 'स्त्रिवर्गपारीणमसौ भवन्तम् अध्यासयन् आसनमेकमिन्द्रः । विवेकददवत्यमगत् सुराणां तं मैथिलो वाक्यमिदं वमत्ये ॥' म. का. 2-40.
- B. 'अध्यासिसिपमाणेऽयं विद्यन्मर्षं निशाकरे ।' म. का. 8-38.
- C. 'आकाशवारिवनिताभिरुपास्यमाना साऽऽह स्म तन्मनसिहृत्य महान्त-मयम् ४' वा. वि. 3-51.
- D. 'प्रायोपासनयत् शान्तिं मन्वानो बालिमुग्धवः । युक्त्वा योगं स्थितः शैले विष्टुर्विशितवेदनाम् ॥' म. का. 7-73.
- E. "इन्द्रोऽयमीशः समुपास्तिशीलैराशासितः पीतपटीं वसानः । स्वीयैश्चक्रंसे कृशनी १४वी रनोऽनिनो न विननेक्रो ॥" ध. क. 2-45.

आसित्वा,	आसयित्वा,	आसिसिषित्वा ;
उपास्य,	समास्य,	उपासिसिष्य ;
आसम् २,	} आसम् २,	} आसिसिषम् २ ; }
आसित्वा २,		

(61-A) “इ गतौ” (I-श्वादिः-३२०-सक-अनिद्-पर-)

‘अयत्येतीयते गत्यां अधीतेऽध्येति चेडिकोः ।’ (श्लो 14) इति देवः ।

‘इट किट कटी गतौ’ इति घातुपाठे निर्दिश्यते । ‘कटी’ इत्यत्र ‘कटि + इ-’ इति ह्रस्वेकारात्मकं घात्वन्तरं प्ररुष्टमिति केचित् । तस्य च अयति-इमाय-एता-इत्यादीनि रूपाणि । अत एव ‘उदयति विततोर्ध्वरश्मि-रञ्जौ अहिमरुचौ हिमघाम्नि याति चास्तम्’ (शिशुपालवधे 4-20), ‘उदयति दिननाथो याति शीतांशुरस्तम्’ इत्यादिप्रयोगाणामुपपत्तिः ।

आयकः-यिका, आयकः-यिका, ईपिषकः-पिका ;

एता-त्री, आययिता-त्री, ईपिषिता-त्री ;

उदयन् } अयन् } न्ती, आययन्-न्ती, ईपिषन्-न्ती ;

एष्यन्-न्ती-ती, आययिष्यन्-न्ती-ती, ईपिषिष्यन्-न्ती-ती ;

— आययमानः, आययिष्यमाणः ; —

इत्-इतौ-इतः ; — —

इतं-तः-तवान्, आयितः, ईपिषितः, तवान् ;

अयः, आयः, ईपिषुः, आयियिषुः ;

एतव्यम्, आययितव्यम्, ईपिषितव्यम् ;

अयनीयम्, आयनीयम्, ईपिषणीयम् ;

एयम्, उपेयम्, आय्यम्,^४ ईपिष्यम् ;

1. ‘इको इल्’ (1-2-0) इति सनः कित्वाद् गुणाभावः । ‘अज्जनगमा-’ (6-4-16) इति दीर्घः । ‘सन्यतः’ (7-4-79) इत्याभ्यासस्वेत्वम् । ‘अयुक्ः कृत्ति’ (7-2-11) ति इणिवेधः ।

2. ‘सार्धधातुकार्धधातुकयो-’ (7-3-84) रिति गुणः ।

3. ‘ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्’ (6-1-71) इति तुक् ।

4. ‘एडि पररूपम्’ (6-1-94) इति पररूपम् ।

A. ‘प्रकण्डिताशो द्यदंशुपण्डितैः कुण्डलेऽनुडितार्करीधितान् ।’ भा. का. 1-12

ईपदयः-दुरयः-स्वयः ;

^१ईयमानः, आय्यमानः,

^२अयः, ^३आयः, आयः,

एतुम्, आययितुम्,

इतिः, आयना,

अयनम्, आयनम्,

इत्वा, आययित्वा,

समित्य, ^४उपेत्य, समाप्य,

आयम् २ } आयम् २ }
इत्वा २ }, आययित्वा २ },

ईपिप्ययाणः ;

ईपिपः ;

ईपिपितुम् ;

ईपिपा, आयिपयिपा ;

ईपिपणम् ;

ईपिपित्वा ;

समीपिप्य ;

ईपिपम् २ }
ईपिपित्वा २ } ;

(62) “ इक् स्मरणे ” (II-अदादिः-1047-सक. अनिङ्-पर.)

‘ अयत्येतीयते गत्यां, अधीतेऽध्येति चेडिकोः । ’ (14) इति देवः ।

नित्यमधिपूर्वकः ।

अध्यायकः-यिका,

^६अधिगमकः-मिका,

^६अधिजिगमिपकः-पिका ;

अध्येता-त्री,

अधिगमयिता-त्री,

अधिजिगमिपिता-त्री ;

^Aअधीयन्-न्ती, अधियन्, अधिगमयन्-न्ती,

अधिजिगमिपन्-न्ती ;

अध्येप्यन्-न्ती-ती, अधिगमयिप्यन्-न्ती-ती,

अधिजिगमिपिप्यन्-न्ती-ती ;

—

अधिगमयमानः,

अधिगमयिप्यमाण ;

1. ‘ अकृत्सार्वधातुक्यो — ’ (7-1-25) इति दीर्घः ।

2. ‘ एरच् ’ (3-3-56) इति भावेऽच् ।

3. ‘ अर्कृतरि च कारके— ’ (3-3-19) इति घञ् ।

4. ‘ षत्वतुकोरसिद्धः ’ (6-1-86) इत्येकादेशशास्त्रस्यासिद्धत्वात् तुक् ।

5. ‘ गौ गमिरबोधने ’ (2-1-16) ‘ इण्वदिकः ’ (वा. 2-1-16) इत्यतिदेशान् गमादेशः ।
अमन्तत्वेन भिरत्वात् ‘ मितं ह्रस्वः ’ (6-1-92) इति उपधाह्रस्वः । अन्यत्र-बोधने
प्रत्याययकः-यिका-प्रत्यायितम्-इत्यादि ।

6. ‘ सनि च ’ (2-1-17) इति गमादेशः । ‘ गमेरिद् परस्मैपदेषु ’ (7-2-58)
इतीडागमः । बोधने तु प्रतीपिपकः इत्यादि ।

A. ‘ सूतोऽपि गङ्गासलिलैः पवित्वा सहाय्यमात्मानमनल्पमन्युः । ससीतयो राघव-
योरधीयन् श्वसन् कदुर्ष्णं पुरमाविवेश ॥ ’ म. का. 3-18 ‘ इण्वदिकः ’
(वा. 2-1-16) इति अतिदेशेन ‘ इणो यण् ’ (6-1-81) इत्यत्र यणा भाव्यम् ।
तदानीं ‘ अधियन् ’ इति रूपमिति केचिद् ।

अधीत्^१-अधीतौ-अधीतः ;

अधीतः-तम् ,	अधिगमितः,	अधिजिगमिषितः-तवान् ;	
अध्ययः, ^२ मन्त्राध्यायः,	अधिजिगमिषुः,	अधिजिगमिषुः ;	
अध्येतव्यम् ,	अधिगमयितव्यम् ,	अधिजिगमिषितव्यम् ;	
अध्ययनीयम् ,	अधिगमनीयम् ,	प्रत्यायनीयम् ,	अधिजिगमिषणीयम् ;
अध्येयम् ,	} प्रत्याय्यम् ,	} अधिगम्यम् ,	} अधिजिगमिष्यम् ;
^४ अधीत्यः,			

ईपदध्ययः, दुरध्ययः, स्वध्ययः ;

अधीयमानः,	अधिगम्यमानः,	प्रत्याय्यमानः,	अधिजिगांस्यमानः ^३ ;
अध्यायः,	अधिगमः,	प्रत्यायः,	अधिजिगमिषः ;
अध्येतुम् ,	अधिगमयितुम् ,	अधिजिगमिषितुम् ;	
अधीतिः,	अधिगमना,	अधिजिगमिषा,	अधिजिगमिषा ;
अध्ययनम् ,	अधिगमनम् ,	अधिजिगमिषणम् ;	
^४ अधीत्य,	^५ अधिगम्य,	अधिजिगमिष्य ;	
अध्यायम् २,	^६ अधिगमम् २ ,	} अधिजिगमिषम् २ ;	
	अधिगामम् २ ,		

(63) “ इख गतौ ” (I-भ्वादिः-140-सक. से-पर.)

एखकः-खिका, एखकः-खिका, ^१एचिखिषकः-षिका ;

1. ‘ षत्वतुकोरसिद्धः ’ (6-1-86) इत्येकादेशस्यासिद्धत्वात् तुक् ।
2. ‘ कर्मण्यण् ’ (3-2-1) इत्यण् ।
3. ‘ अज्जनगमां सनि ’ (6-4-16) इति दीर्घः ।
4. ‘ षत्वतुकोरसिद्धः ’ (6-1-86) इत्येकादेशशास्त्रासिद्धत्वात् तुक् ।
5. ‘ त्यपि लघुपूर्वात् ’ (6-4-56) इति णेरयादेशः ।
6. ‘ चिण्मुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम् ’ (6-4-93) इति दीर्घविकल्पः ।
7. ओणेः ऋदित्करणत्वात् लिङ्गात् उपधाकार्यं प्रथमम् । लघूपधगुणः ।
- A. ‘ इण्वदिकः (वा. 2-4-45) ’ इत्यतिदेशात्-‘ एतिस्तु ’ (3-1-109) इति क्यपि ‘ अधीत्य ’ इति रूपम् । ‘ इयः स्वधीतोपनिषद्विरेयामधीत्यणः स विष्णु ऋणेण । ’ घा. का. 2-48. इति प्रयोगः । ‘ .....‘एतिस्तु—’ (3-1-109) इति क्यञ्चिधौ नित्यमधिपूर्वत्वात्स्यैतिग्रहणेन न ग्रहः । तथा च भाष्ये—‘ अध्येयं व्याकरणं ’ इति चदन्तो निर्दिश्यते ’ इति माघघञात्तुष्टौ ।

एखिता-त्री,	एखयिता-त्री,	एचिखिपिता-त्री ;
[^] एखन्-न्ती,	एखयन्-न्ती,	एचिखिपन्-न्ती ;
एखिप्यन्-न्ती-ती,	एखयिप्यन्-न्ती-ती,	एचिखिपिप्यन्-न्ती-ती ;
एखयमानः,	एखयिप्यमाणः ;	—
इक्-इखौ-इखः ;	—	—
इखितः-तम्, एखितः,	एचिखिपितः-तवान् ;	
¹ इखः, एखः,	एचिखिपुः,	एचिखियिपुः ;
एखितव्यम्, एखयितव्यम्,	एचिखिपितव्यम् ;	
एखनीयम्, एखनीयम्,	एचिखिपणीयम् ;	
एख्यम्, एख्यम्,	एचिखिप्यम् ;	
ईपदेखः-दुरेखः-स्वेखः ;	—	
² इख्यमानः, एख्यमानः,	एचिखिप्यमाणः ;	
एखः, एखः,	एचिखिपः ;	
एखितुम्, एखयितुम्,	एचिखिपितुम् ;	
³ इखितः, एखना,	एचिखिपा,	एचिखियिपा ;
एखनम्, एखनम्,	एचिखिपणम् ;	
⁴ एखित्वा, एखयित्वा,	एचिखिपित्वा ;	
प्रेख्य, समिख्य, समेख्य,	समेचिखिप्य ;	
एखम् २, } एखम् २, } एचिखिपम् ; }		
एखित्वा २, } एखयित्वा २, } एचिखिपित्वा २, }		

(64) “ इखि गतौ ” (I-भ्वादिः-141-सक. सेट्. पर.)

⁵इङ्कः-खिका, इङ्कः-खिका, ⁶इञ्चिखिपकः-पिका ;

1. ‘इगुपघज्ञाप्रोक्तिरः कः’ (3-1-135) इति कर्तरि कः, गुणाभाषः ।
2. ‘विङ्ङिति च’ (1-1-5) इति गुणनिषेधः ।
3. ‘खरि च’ (8-4-55) इति चत्वम् ।
4. ‘न क्त्वा सेट् (1-2-18) इति क्त्वनिषेधे लघूपधगुणः ।
5. ‘इदितो जुम्—’ (7-1-59) इति जुम् ।
6. ‘अजादेद्वितीयस्य—’ (0-1-2) इति द्वित्वम् । ‘न न्द्राः संयोगादयः’ (0-1-3) इति नकारस्य द्वित्वनिषेधः ।
- A. “एख्यक्कोरोत्करमित्थितं शुक्लैः प्रेङ्ङ-तावभनरप्रमण्डपम् । विलङ्गदेण शबराङ्गनाजनप्रवह्णितं महलधेनुतङ्गितम् ॥ ” धा. का. (1-20)

इङ्गिता-ली,	इङ्गयिता-ली,	इङ्गिखिपिता-त्री ;
इङ्गन्-न्ती,	इङ्गयन्-न्ती,	इङ्गिखिपन्-न्ती ;
इङ्गिष्यन्-न्ती-ती	इङ्गयिष्यन्-न्ती-ती,	इङ्गिखिपिष्यन्-न्ती-ती ;
—	इङ्गयमानः,	इङ्गयिष्यमाणः ;
इन्-इङ्गौ-इङ्गः ;	—	—
^A इङ्गित-तम्,	इङ्खितः,	इङ्गिखिपितः-तवान् ;
इङ्गः, ^B प्रेङ्गणः, इङ्खः,	इङ्गिखिपुः,	इङ्गिखयिपुः ;
इङ्गितव्यम्,	इङ्गयितव्यम्,	इङ्गिखिपितव्यम् ;
¹ प्रेङ्गणीयम्,	इङ्गनीयम्,	इङ्गिखिषणीयम् ;
इङ्ग्यम्,	इङ्ख्यम्,	इङ्गिखिष्यम् ;
ईषदिङ्गः, दुरिङ्गः, स्विङ्गः ;	—	—
इङ्ग्यमानः,	इङ्ख्यमानः,	इङ्गिखिष्यमाणः ;
इङ्खः,	इङ्खः,	इङ्गिखिपः ;
इङ्गितुम्,	इङ्गयितुम्,	इङ्गिखिपितुम् ;
² इङ्गा,	³ इङ्गना,	⁴ इङ्गिखिपा, इङ्गिखयिपा ;
प्रेङ्गणम्,	प्रेङ्गणम्,	इङ्गिखिषणम् ;
इङ्गित्वा,	इङ्गयित्वा,	इङ्गिखिपित्वा ;
प्रेङ्ग्य,	समिङ्ख्य,	प्रेङ्गिखिष्य ;
⁵ इङ्गम् २, } इङ्गम् २, }		इङ्गिखिपम् २ ; }
इङ्गित्वा २, }	इङ्गयित्वा २, }	इङ्गिखिपित्वा २ ; }

1. 'कृत्यचः' (8-4-29) इति णत्वम् ।
2. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इति अप्रत्ययः ।
3. 'प्यासभ्रन्थो युञ्' (3-3-107) इति युञ् ।
4. 'अ प्रत्ययात्' (3-3-102) इत्यः प्रत्ययः ।
5. 'नित्यबीष्मयोः' (8-1-4) इति द्वित्वम् ।
- A. "एषचकोरोत्करमिङ्गितं शुके. प्रेङ्गतावत्पानरङ्गण्डपम् । विलङ्घनेण शबरात्रना-जनप्रवृत्तं महलधेनुतङ्गितम् ॥" धा. का. 1-20.
- B. "वनान्तप्रेङ्गणः पापः फलानी परिणितकः । प्रणिङ्गिष्यति नो भूयः प्रणिङ्गा-स्मान्मधून्ययम् ॥" भ वा. 9-106. 'प्रेङ्गतीति—प्रेङ्गणः । बाहुलकात् कर्तरि ल्युट् । इति भट्टिकाव्यव्याख्यानम् ।

(65) “इङि गत्यर्थः” (I-भ्वादिः-153. सक. से. पर.)

इङ्गकः-ङ्ङिका-^Aइङ्ङितम्-तः-तवान्, इत्यादीनि सर्वाण्यपि पूर्वोक्तेखि-
(64) घातुवद्रूपाणि ज्ञेयानि ।

(66) “इङ् अध्ययने” (II-अदादिः-1046. सक-अनिट्-आत्म.)

नित्यमधिपूर्वः । ‘अयत्येतीयते गत्यां, अधीतेऽध्येति चेडिकोः ।’ इति
(श्लो 14) देवः ।

‘घात्वर्थं वाघते कश्चित् कश्चित्तमनुवर्तते । विशिनष्टि तमेवार्थमुपसर्गगतिस्त्रिधा ॥’

इति क्षीस्तरङ्गिण्यामुद्धृतः श्लोकः ।

अध्यायकः-यिका,	¹ अध्यापकः-पिका,	² अधिजिगमिपकः-पिका ;
अध्येता-त्री,	अध्यापयिता-त्री,	अधिजिगमिपिता-त्री ;
³ अधीयन् पारायणम्, } ⁴ अधीयती,	} ^A अध्यापयन्- ^B न्ती,	अध्यापयिष्यन्-न्ती-ती ;
⁵ अधीयानः, ^B		—
अध्येष्यमाणः,	—	⁸ अधिजिगांसिष्यमाणः ;

1. ‘कीङ्जोनां णौ’ (6-1-48) इति आत्वे ‘अतिट्-’ (7-3-36) इति पुक् ।	0. इयङ् पूर्वम् । परत्वात् दीर्घः ।
2. ‘इषथ’ (2-4-18) इति सनि गमिः । ‘गमेरिट् परस्मैपदेषु’ (7-2-58) इति इट् । ‘परस्मैपदेषु’ इत्यस्य ‘तणानयोरभावे’ इत्यर्थः ।	7. ‘इषथ’ (2-4-48) इति गमादेशः । ‘अज्जनगमां सनि’ (6-4-10) दीर्घः ।
3. ‘इष्थार्योः शत्रुहृत्प्रणि’ (3-2-130) इति शता ।	8. ‘आर्धधातुहृत्पेट्-’ (7-2-35) इतीट् ।
4. उगिउथ’ (6-3-15) इति रिप्रयो धीप् । अधीयन् पारायणं अङ्- अट्प्रणःधीयान इत्यर्थः ।	A. ‘कार्थ्यमान् स्थण्डिलशापिनश्च युयु- क्षमाणान् अनिशं मुमुक्षुत् । अध्या- पयन्तं विनयान् प्रणेमुः पद्गाः भरद्वाजमुनिं वाशिष्यम् ॥’ म. का. 3-41.
5. ‘पुषपुषनशत्रुनेट्-’ (1-3-66) इति भ्यन्टान् परस्मैपदमेव ।	B. ‘ऋग्यजुसमधीयानान् सामन्यांश्च सामं च यत् । पुमुजे देवनात्पुत्सा शुभ्यमुद्र्यं च होमवान् ॥’ म. का. 4-9.

अभीतः ^A -तम्,	अध्यापितः,	अधिजिगमिपितः-तवान् ;
अध्ययः, ¹ मन्त्राध्यायः,	अध्यापः, अधिजिगमिपुः,	² अधिजिगापयिपुः ; अध्यापिपयिपुः ;
अध्येतव्यम्,	अध्यापयितव्यम्,	अधिजिगमिपितव्यम् ;
अध्ययनीयम्,	अध्यापनीयम्,	अधिजिगमिपणीयम् ;
अध्येयम्,	अध्याप्यम्,	अधिजिगमिप्यम् ;
ईपदध्ययः, दुरध्ययः, स्वध्ययः ;		—
³ अधीयमानः,	अध्याप्यमानः,	अधिजिगांस्यमानः ;
⁴ अध्यायः, ⁵ अध्यायः, ^B उपाध्यायः, उपाध्याया,	⁶ उपाध्यायी, ^C उपाध्यायानी,	
	अध्यापः,	अधिजिगमिपः ;
अध्येतुम्,	अध्यापयितुम्,	अधिजिगमिपितुम् ;
अधीतिः, अध्यापना,	अधिजिगमिपा, अधिजिगापयिपा,	अध्यापिपयिपा ;
अध्ययनम्,	अध्यापनम्,	अधिजिगमिपणम् ;
अधीत्य,	अध्याप्य,	अधिजिगमिप्य ;
अध्यायम् २,	अध्यापम् २,	अधिजिगमिपम् २ ;

(67) “ इट गतौ ” (I-भ्वादिः-318-सक. सेट्. पर.)

पटकः-टिका, पटकः-टिका, पट्टिपकः-पिका, पटन्^D-न्ती, इत्यादीनि रूपाणि
'इख' (63) धातुवत् बोध्यानि ।

1. 'कर्मण्यण्' (3-2-1) इत्यण् ।
2. 'णौ व संश्लोः ।' (2-4-51) इति गादेशः वा, पक्षे भात्ये पुकि अध्यापिपयिपुः इति रूपम् ।
3. कर्मणि यक् ।
4. 'अध्यायन्त्याय-' (3-3-122) इति संश्लोः अधिकरणे घञ् । पाप-भादः ।
5. 'इष्वा' (3-3-21) इति भावादौ घञ् अर्शशाम् । अध्यायन-अध्यायः ।
6. 'अपाःकाने श्रियामुपरंश्रयाने तदन्ताण्य वा षीत्' (वा. 3-3-21) इति षीत् वा ।
- A. 'इत्यः स्वधीतोपनिषद्विरेवामधीत्यरूपः ता पियन् कमेण । इयञ्जनं राजपथं समामान् वाताकुलोद्गातव-ताकमीशः ॥' भा. का. 2-48.
- B. 'ततः कविप्रमादारे एकनिश्चायमागतम् । उपाध्याय इवामार्गं सुभीशोऽध्यापिपद् दिशाम् ॥' भ. का. 7-31.
- C. 'मातृश्रेयाध्याययोरानुष्वा वा' (वा. 4-1-49.) इति शिप्रयामानुष्वा वा ।
- D. "षोडशित्थैश्चातुगतान् अयेतकैरेट्त्व-शक्रेटिरजः कटन् मकान् ॥" भा. का. 1-42.

(68) “इण् गतौ” (II-अदादिः-1045-अनिद्. सक-पर-)

‘अयत्येतीयते गत्याम्, अघीतेऽध्येति चेडिकोः’ (14 श्लो.) इति देवः ।

¹आयकः-यिका, ²गमकः-मिका, ³प्रत्यायकः-यिका, ⁴जिगमिपकः-पिका,
[⁵प्रतीपिपकः-पिका ;

एता-त्री, आययिता-त्री, गमयिता-त्री, जिगमिपिता-त्री, प्रतीपिपिता-त्री ;

⁶यन्
Aनिर्यन् } यती, प्रत्याययन्-न्ती, गमयन्-न्ती, जिगमिषन्-न्ती, प्रतीपिषन्-न्ती ;

एप्यन्-⁷न्ती-ती, प्रत्याययिष्यन्-न्ती-ती, गमयिष्यन्-न्ती-ती, जिगमिपिष्यन्- }
न्ती-ती, प्रतीपिपिष्यन्-ती-न्ती ; }

— प्रत्याययमानः, प्रत्याययिष्यमाणः ; —

⁸परीत्-परीतौ-परीतः ; — —
इतं-⁹इतः-इतवान्, ¹⁰उपेतः, प्रत्यायितः, अवगमितः, जिगमिपितः, }
प्रतीपितः-तवान् ; }

1. ‘अचो ङ्णिति’ (7-2-115) इति वृद्धौ आयादेशः ।
2. ‘णौ गमिरधोधने’ (2-4-46) इति गमादेशः । अमन्तत्वान्मिहत्वेन उपधाह्रस्वः ।
3. इणो धोधनार्थकत्वात् ‘अधोधने’ (2-4-46) इत्युपत्या गमादेशाभावः ।
4. ‘सनि च’ (2-4-47) इति गमादेशः । ‘गमेरिड् परस्मैपदेषु’ (7-2-58) इत्यत्र
‘परस्मैपदेषु’ इत्यस्य तदानयोरभावे—इत्यर्थकतया अत्र सन इड् भवति ।
5. ‘सनि च’ (2-1-17) इत्यत्रापि ‘अधोधने’ इत्यनुवृत्त्या गमादेशाभावे, अजादि-
त्वाद् ‘अजादेद्वितीयस्य’ (6-1-2) इति द्वितीयस्यैकाचो द्वित्वे, ‘अज्जनगमा
सनि’ (6-4-10) इति दीर्घः ।
6. ‘इणो यण्’ (6-4-51) इति यणादेशः ।
7. ‘आच्छीनघोर्नुम्’ (7-1-50) इति लुमागमस्य षैकत्विकत्वात् रूपद्वयम् ।
8. ‘पत्वनुकोरषिद्धः’ (6-1-56) इत्यनेन एकादेशशास्त्रस्यासिद्धत्वात् तुक् ।
9. आ+इतः एतः, उप+एत=इति स्थिते ‘एत्येधग्युट्ठु’ (6-1-89) इति वृद्धि
बाधित्वा, ‘धोमालोथ’ (6-1-95) इति पररूपम् ।
- A. ‘निर्यत्स्फुलिप्राकृतधूमरसि किं वृद्धि भूमौ पिनपम भावुम् । आदन्तनिष्पी-
डितपीतमिन्दुं छीवाम शुष्केऽलताऽस्थिरन्वम्’ ॥ भ. का. 12-18.
- B. ‘अद्वित धनेधरस्य युधि यः गमेनमायो धनं तमइमितो विलोक्य विभुधैः कृतोत्त-
मायोधनम् ।’ भ. का. 10-36.

अयः, आयः, गमः, ^१इत्वरः, ^२उपेयिवान्^३, ईयिवान्^४, समीयिवान्- }
^३उपेयुपी, ^४अत्ययी, ^५अत्यायः, जिगमिपुः, जिगमयिपुः, परीयिपुः;

एतव्यम्, ^६उपैतव्यम्, प्रत्याययितव्यम्, गमयितव्यम्, जिगमिपितव्यम्,
 [प्रतीपिपितव्यम्;

अयनीयम्, प्रत्यायनीयम्, गमनीयम्, जिगमिपणीयम्, प्रतीपिपणीयम्;
^७इत्यम्^७, अनभ्याशमित्यः^८, प्रत्याय्यम्, अवगम्यम्, जिगमिष्यम्,
 प्रतीपिष्यम्;

ईपदयः, -दुरयः-स्वयः, ईपदायः-ईपदयगमः-इत्यादि ; —

^९ईयमाना, प्रत्याय्यमानः, अवगम्यमानः, ^{१०}जिगांस्तमानः, प्रतीप्यमाणः ;

1. 'इण्निशित्तिभ्यः—' (3-2-103) इति तच्छीलादिषु करणम् । टुक् ।
2. 'उपेयिवान्नाधान्—' (3-2-100) इति कणुप्रत्ययान्तो निपातितः । 'उप' इत्यस्यापिपितव्यत्वात्-समीयिवान् - ईयिवान् - इत्यापि सिद्धयति । 'वीर्यं दृणः किति' (7-4-69) इति वीर्यः ।
3. 'उयितव्य' (1-1-0) इति षीप् । 'तयोः सम्प्रसारणम्' (0-1-131) इति सम्प्रसारणम् ।
4. 'जिदृदिभिधीन्—' (3-2-157) इत्यनेन तच्छीलादिषु द्विगि ।
5. 'स्वाङ्घ्र्यभाधुसंततीन्—' (3-1-111) इति 'अति' इत्युपसृष्टादपरमात् कर्तरि षः प्रत्ययः ।
6. 'एणेभरपूठ्णु' (6-1-89) इति ऋदिः ।
7. 'एतिस्तुषाम्—' (3-1-100) इति षयपि टुक् ।
8. 'इत्येडनभ्याशास्य' (षा-0-3-70) इति पूर्वपदस्य गुम् ।
9. 'अकृतसार्वधातुकयो—' (7-4-25) इति वीर्यः ।
10. 'अउमानममां सनि' (0-1-10) इति वीर्यः । आत्मनेपदपरकत्वात् सनो वेदः ।
- A. 'राक्षसः सुधुशान् सधुन् राक्षसानभ्युपेयुषः । स्वर्धे सुधुःसर्वापके प्राकाराणे निषेदिषान् ॥' अ. का. 11-22.
- B. 'निदृते भरते धीमान् अत्रे रामस्तपोवनम् । प्रपेदे पूजितस्तस्मिन् दृष्टकारण्य-मीयिवान् ॥' अ. का. 4-1.
- C. 'आदर्यस्तेन दृष्टेन स्तुरयो शुष्येण राजतः । इत्यः शिष्येण सुधुशान् पूष्यमर्धगवा-प्यति' अ. का. 0-55.

आयः, ^Aन्यायः¹, ²पर्यायः, ^B ³अध्यायः, समयः, ⁴ अन्वयः, उदयः, }
 न्ययः, व्ययः, ^Cअभ्युदयः, न्यायः⁶ अवगमः, प्रत्यायः ; }

एतुम्, प्रत्याययितुम्, गमयितुम्, जिगमिपितुम्, प्रतीपिपितुम् ;

⁶इत्या, अपीतिः, ⁷समितिः, इतिः, समित्⁸, प्रत्यायना, अवगमना,
 जिगमिषा, जिगमयिषा, प्रतीपिषा, प्रत्याययिषा ;

अयनम्, ⁹अन्तरयणम् (वर्तते), } प्रत्यायनम्, अवगमनम्, जिगमिषणम्, }
 अन्तरयणो (देशः), } प्रतीपिषणम् ; }

इत्वा, आययित्वा, गमयित्वा, जिगमिपित्वा, ईपिपित्वा ;

उपेत्य-परीत्य, प्रत्याच्य, ¹⁰अवगमच्य, अवजिगमिष्य, प्रतीपिष्य ;

1. संज्ञायाम् 'अध्यायन्याय—' (3-3-122) इत्यादिना घापवादो घञ् निपातितः ।
 न्याय इति शास्त्रस्य संज्ञा । न्येति—निधिनोति इति शास्त्रयुक्तत्वादिरत्र न्यायः ।
 न अत्रेपः ।

2. 'परावनुपात्यव इणः' (3-3-38) इति अजपवादो घञ् । कमस्यानतिक्रमोऽनुपा-
 त्ययः ।

3. 'अध्यायन्याय—' (3-3-122) इत्यादिना घापवादो घञ् निपातितः । संज्ञायाम्

4. 'एरच्' (3-3-56) इति भावेऽच् । एवं 'अभ्युदय' इति यावदच् प्रत्ययः ।

5. 'परिन्वोर्नीणोर्हृतश्चिप्रयोः' (3-3-37) इति घञ् । अत्रेयोऽस्खलनम् । न्याये स्थितः ।

6. 'संज्ञायां समजनियदनपतमनविदपुञ्चीश्चृञ्जिणः' (3-3-99) इति स्थिरयां
 भावे क्यप् ।

7. बाहुलकात् किल्लपि—इत्यात्त्रेयः । समितिः=समा ।

8. 'संपदादित्वात्—' (3-3-94) स्थिरयां भावादौ क्विप् । समित्=युद्धः ।

9. 'अयने च' (8-4-25) इत्यदेशे णत्वम् । देशविशेषे तु न—अन्तरयणो देशः ।

'अन्तश्चन्दस्याञ्किविधिणत्वेण उपसर्गत्वं क्तव्यम्' (वा. 1-4-58) इति
 वचनात् उपसर्गत्वम् । 'क्तव्यञ्' (8-4-29) इत्यनेनैव सिद्धे, देशे णत्वामावाय
 'अयने च' (8-4-25) इति सूत्रारम्भः ।

10. 'स्यपि लुपुपूर्वात्' (6-4-56) इति णेरयादेशः ।

A. 'नरक्तस्यावतारोऽयं प्रत्यक्षोऽस्माकमागतः । अचेष्टा यदिहान्यायात् भनेनात्स्या-
 महे वयम् ॥' म. का. 7-82.

B. 'न्यायं ययत्त तत् कार्यं पययिणाविरोधिभिः । निशोपशायः कर्तव्यः फलो-
 ज्ञामथ संहृतेः ॥' म. का. 7-41.

C. 'निराकरिण्युर्द्विजकुञ्जराणां तुणीहृताद्येयगुणोऽतिमोहात् । पाषाशयान् अभ्युदया-
 र्धमाञ्छीति प्रार्थनाप्रारम्भः प्रवृत्तः दशात्पः ॥' म. का. 11-41.

आयम् २,	} प्रत्यायम् २,	} ^१ अवगमम् २	गमयित्वा २,
इत्वा २,			
—	—	जिगमिपम् २,	} प्रतीपिपम् २ ;
—	—	जिगमिपित्वा २,	

(69) “ इदि परमैश्वर्ये ” (I-भ्वादिः-63-अक. से. पर.)

परमैश्वर्यम् = परमेश्वरक्रिया-इति क्षीरस्वामी ।

इन्दकः-दिका,	इन्दकः-दिका,	^१ इन्दिदियकः-पिका ;
इन्दिता-ती,	इन्दयिता-त्री,	इन्दिदिपिता-त्री ;
इन्दन्-न्ती,	इन्दयन्-न्ती,	इन्दिदिपन्-न्ती ;
इन्दिष्यन्-न्ती-ती,	इन्दयिष्यन्-न्ती-ती,	इन्दिदिपिष्यन्-न्ती-ती ;
—	इन्दयमानः,	इन्दयिष्यमाणः ; —
इन्-इन्दौ-इन्दः ;	—	—
इन्दितम्-तः-तवान्,	इन्दितः,	इन्दिदिपितः-तवान् ;
इन्दः,	इन्दः,	इन्दिदिपुः, इन्दिदयिपुः ;
^२ इन्द्रः-इन्द्राणी,	^३ इन्दिरा ;	—
इन्दितव्यम्,	इन्दयितव्यम्,	इन्दिदिपितव्यम् ;
इन्दनीयम्,	इन्दनीयम्,	इन्दिदिपणीयम् ;
इन्धम्,	इन्धम्,	इन्दिदिष्यम् ;
ईषदिन्दः, डुरिन्दः, स्विन्दः ;	—	—
इन्धमानः,	इन्धमानः,	इन्दिदिष्यमाणः ;
इन्दः,	इन्दः,	इन्दिदियः ;
इन्दितुम्,	इन्दयितुम्,	इन्दिदिपितुम् ;

1. ' विष्णुगुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम् ' (०-१-०३) इति णमुलि दीर्घविकल्पः ।
2. ' न भ्राः संयोगादयः ' (०-१-३) इति नकारस्य द्विरवनिषेधः ।
3. औणादिके (द. उ. ८-१०) रन् प्रत्यये रूपम् । स्त्रियां पुंयोगे ' इन्द्रवर्ण- ' (१-१-१०) इत्यादिना षीष्, तस्येभ्योयोगेनानुगागमश्च भवति ।
4. औणादिके किरत् प्रत्यये रूपम् ।
5. ' अतर्द्धकास्त्वय विकर्दमाशयाः प्रतर्द्धसौरसामन्तितान्तिकाः ।
धुतान्दुकेः चित्तवज्रेन्द्रोपिवा. तुभ्यस्तु तस्तो युगविशुद्धेऽताः ॥' भा. का. १-०.

इन्दा,	इन्दना,	इन्दिदिपा ;
इन्दनम्,	इन्दनम्,	इन्दिदिपणम् ;
इन्दित्वा,	इन्दयित्वा,	इन्दिदिपित्वा ;
समिन्ध,	समिन्ध,	इमिन्दिदिप्य ;
इन्दम् २, } इन्दित्वा २, }	इन्दम् २, } इन्दयित्वा २, }	इन्दिदिपम् २ ; } इन्दिदिपित्वा २, }

(70) “ञि इन्धी दीप्तौ” (VII-रूपादिः-1548-अक. से. आ.)

दीपनायामपि प्रयुज्यते ।

इन्धकः-न्धिका,	इन्धकः-न्धिका,	इन्दिधिपकः-पिका ;
इन्धिता-त्री,	इन्धयिता-त्री,	इन्दिधिपिता-त्री ;
—	इन्धयन्-न्ती,	इन्धयिप्यन्-न्ती-ती ;
¹ इन्धानः, ^A समिन्धानः, इन्धयमानः,		इन्दिधिपमाणः ;
इन्धिप्यमाणः,	इन्धयिप्यमाणः,	इन्दिधिपिप्यमाणः ;
² समिध्-समिधौ-समिधः;	—	—
अग्नीध् ³ , आष्टमिन्धः ⁴ , अग्निमिन्धः, इन्धः, इन्धनम् ^B		इन्दिधिपुः, इन्दिधयिपुः;
समिद्धम्, इद्धः ⁵ , इद्धवान्,	इन्धितम्-तः-तवान्,	इन्दिधिपितः-तवान् ;
इन्धितव्यम्,	इन्धयितव्यम्,	इन्दिधिपितव्यम् ;
इन्धनीयम्,	इन्धनीयम्,	इन्दिधिपणीयम् ;
इन्ध्यम्,	इन्ध्यम्,	इन्दिधिप्यम् ;
ईपदिन्धः, दुरिन्धः, स्विन्धः ;		—

1. 'रूपादिभ्यः श्म्' (3-1-78) इति श्रमि 'शन्नलोपः' (6-4-23) इति नलोपे 'दन्सोरक्षोपः' (6-1-111) इति अकारलोपः ।
  2. 'अनिदिता-' (6-4-21) इति नलोपः ।
  3. 'किं च' (3-2-76) इति कर्मणि व रूपे क्विप् ।
  4. 'कर्मण्यप्' (3-2-1) इत्यप्, 'घा-प्लग्न्योः—' (वा. 6-3-70) इति मुम् ।
  5. 'घोपः कः' (3-2-157) इति वत्-माने कः । 'घीदिनो निद्धया'
- (7-2-14) इतीडमावः ।
- A. 'यमे युनश्चि कान समिन्धानो-ऽस्त्रकौशलम्' । म. क. 0-37.
- B. 'अपो पतिनायमधिन्धनेन उवा-लवना मूनमशोपिनोऽभूत्' । याद घाभ्युदये 18-45.
- C. "समिद्धतरणा दीप्ता देहे लक्षा मते धरा । समिद्धतरणाऽऽदीप्ता देहेऽलक्षमतेररा ॥" म. क. 10-7.

इद्धयमानः,	इन्ध्यमानः,	इन्दिधिष्यमाणः ;
एषः ^१ ,	इन्धः,	इन्दिधिपः ;
इन्धितुम्,	इन्धयितुम्,	इन्दिधिपितुम् ;
इन्धा, समित् ^२ ,	इन्धना,	इन्दिधिषा, इन्दिधयिषा ;
इन्धनम्,	इन्धनम्,	इन्दिधिपणम् ;
इन्धित्वा,	इन्धयित्वा,	इन्दिधिषित्वा ;
समिध्य,	समिन्ध्य,	समिन्दिधिष्य ;
इन्धम् २, } इन्धित्वा २, }	इन्धम् २, } इन्धयित्वा २, }	इन्दिधिषम् २ ; } इन्दिधिषित्वा २. }

(71) “इल स्वप्नक्षेपणयोः” (VI-तुदादिः-1357-सक. सेट्. पर.)

‘- स्वप्नक्षेपणयोः’ इति धातुकाव्ये पाठः ।

एलकः-लिका,	एलकः-लिका,	^३ एल्लिषकः-षिका ;
एलिता-त्री,	एलयिता-त्री,	एल्लिपिता-त्री ;
^४ इलन् ^A -न्ती-ती,	एलयन्-न्ती,	एल्लिपन्-न्ती ;
एल्लिष्यन्-न्ती-ती,	एलयिष्यन्-न्ती-ती,	एल्लिपिषिष्यन्-न्ती-ती ;
—	एलयमानः,	एलयिष्यमाणः ;
इल्-इलौ-इलः ;	—	—
इलितम्-तः-तवान्,	एलितम्-तः,	एल्लिषितम्-तः-तवान् ;
^६ इलः, इला, एलः,	एल्लिषुः,	एल्लिषिषुः ;
एलितव्यम्,	एलयितव्यम्,	एल्लिषितव्यम् ;

1. ‘अबोधैधीच—’ (6-4-29) इति घञन्तो निपातितः । इध्म इत्यर्थः ।
2. ‘संपदादिभ्यः—’ (वा. 3-3-94) इति क्प् स्त्रियां भावादौ । युद्ध इत्यर्थः ।
3. उपधाकार्यस्य द्वित्वात् प्रबलत्वात् पूर्वं गुणे द्वितीयस्यैकाचः द्विष्वम् ।
4. ‘तुदादिभ्यः शः’ (3-1-77) इति शः । ‘सार्वधातुकमपिन्’ (1-2-4) इति शस्य ङिद्धद्वावाङ्घ्रपधगुणो न ।
5. ‘आच्छीनयोर्नुम्’ (7-1-80) इति तुम् विकल्पेन ।
6. ‘इगुपघञ्जाप्रीकिरः कः’ (3-1-135) इति कर्तरि कः । टाप् स्त्रियाम् । इला = भूमिः ।
- A. ‘चिल्लितपीतपटेन चलन् इलन् अविलितोरुकुपां परितो दशम् ॥’ धा. का. 2-78.

एलनीयम्,	एलनीयम्,	एल्लिषणीयम् ;
एल्यम्,	एल्यम्,	एल्लिष्यम् ;
ईपदेलः, दुरेलः, स्वेलः;	—	—
इल्यमानः,	एल्यमानः,	एल्लिष्यमाणः ;
एलः,	एलः,	एल्लिषः ;
एल्लितुम्,	एलयितुम्,	एल्लिषितुम् ;
इल्लितः- ^१ इल्लितिः,	एलना,	एल्लिषा, एल्लिषिषा ;
एलनम्,	एलनम्,	एल्लिषणम् ;
^२ एल्लित्वा,	एलयित्वा,	एल्लिषित्वा ;
समिल्य,	समेल्य,	समेलिल्लिष्य ;
एलम् २, } एल्लित्वा २, }	एलम् २, } एलयित्वा २, }	एल्लिषम् २ ; } एल्लिषित्वा २. }

(१२) “इल प्रेरणे” (X-चुरादिः-1661-सक. सेट्. उभ.)

पूर्वोक्तौदादिकेलतिवत् (७१) णिजन्तात् रूपाणि सर्वाणि ज्ञेयानि ।
प्यन्तात् पचाद्यचि टापि एला-बहुलगन्था, जलसंस्कारकफलविशेषः । द्राविड्यां
[‘ஏலக்காய்’] ‘एलकाय्’ इति प्रसिद्धः ।

एल्लिषिकः-पिका ;	एल्लिष्यमाणः ;
एल्लिषिपिता-श्री ;	एल्लिषिपुः ;
एल्लिषिपन्-न्ती ;	एल्लिषिपः ;
एल्लिषिपिष्यन्-न्ती-ती ;	एल्लिषिपितुम् ;
एल्लिषिपमाणः ;	एल्लिषिषा ;
एल्लिषिपिष्यमाणः ;	एल्लिषिषणम् ;
एल्लिषिपितः-तवान् ;	एल्लिषिषित्वा ;
एल्लिषिपितव्यम् ;	समेलिल्लिष्य ;
एल्लिषिषणीयम् ;	एल्लिषिषम् २ ; } इत्यादिरूपाणि-
एल्लिषिष्यम् ;	एल्लिषिषित्वा २ ; } इति विशेषः ।

१. इल्लित्तिरियत्र ‘तिष्ठप्रश्नप्रदाश्री—’ (का. १-२-७) इति पर्युदादादिह भवति ।

२. ‘न क्त्वा सेद’ (१-२-१८) इति किरणं न, तेन गुणः ।

(73) “इवि व्यासौ” (I-भ्वादिः-587. अक. सेट्-पर.)

इन्वकः-न्विका,	इन्वकः-न्विका,	¹ इन्विविपकः-पिका ;
इन्विता-त्री,	इन्वयिता-त्री,	इन्विविपिता-त्री ;
मेन्वन्-न्ती,	इन्वयन्-न्ती,	इन्विविपन्-न्ती ;
इन्विप्यन्-न्ती-ती,	इन्वयिप्यन्-न्ती-ती,	इन्विविपिप्यन्-न्ती-ती ;
—	इन्वयमानः,	इन्वयिप्यमाणः ;
इन्-इन्वी-इन्वः ;	—	—
[^] इन्वितम्-तः-तवान्,	इन्वितः-तम्,	इन्विविपितम्-तः-तवान् ;
इन्वः, इन्वका, ²	इन्विविपुः,	इन्विवयिपुः ;
इन्वितव्यम्,	इन्वयितव्यम्,	इन्विविपितव्यम् ;
इन्वनीयम्,	इन्वनीयम्,	इन्विविपणीयम् ;
इन्व्यम्,	इन्व्यम्,	इन्विविप्यम् ;
ईपदिन्वः, दुरिन्वः, स्विन्वः ;	—	—
इन्व्यमानः,	इन्व्यमानः,	इन्विविप्यमाणः ;
इन्वः,	इन्वः,	इन्विविपः ;
इन्वितुम्,	इन्वयितुम्,	इन्विविपितुम् ;
इन्वा,	इन्वना,	इन्विविपा ;
इन्वनम्, } मेन्वनम्, }	इन्वनम्,	इन्विविपणम् ;
इन्वित्वा,	इन्वयित्वा,	इन्विविपित्वा ;
समिन्व्य,	समिन्व्य,	समिन्विविप्य ;
इन्वम् २, } इन्वित्वा २, }	इन्वम् २, } इन्वयित्वा २, }	इन्विविपम् २ ; } इन्विविपित्वा २. }

(74) “इय गतौ” (IV-दिवादिः-1127-सक. सेट्. पर.)

‘इष्णात्याभीक्ष्ण्ये, इच्छायामिच्छेद्, गत्यर्थं इष्यति ।’ (श्लो 168)

इति देवः ।

एयकः-पिका,	एयकः-पिका,	¹ एपिपिकः-पिका ;
² एपिता-त्री,	एषयिता-त्री,	एपिपिपिता-त्री ;
³ इष्यन्-न्ती,	एषयन्-न्ती,	एपिपिपन्-न्ती ;
एषिष्यन्-न्ती-ती,	एषयिष्यन्-न्ती-ती ;	एपिपिपिष्यन्-न्ती-ती ;
—	एषयमाणः,	एषयिष्यमाणः ;
इद्-इषौ-इयः ;	—	—
इषितम्- ^A तः-तवान् ,	एषितम्-तः,	एपिपिपितः-तवान् ;
⁴ इयः, एषः, प्रैषः ⁵ ,	एपिपियुः,	एपिपियुः ;
एषितव्यम् ,	एषयितव्यम् ,	एपिपिपितव्यम् ;
एषणीयम् ,	एषणीयम् ,	एपिपिपणीयम् ;
एष्यम्, ^B प्रैष्यः,	एष्यम् ,	एपिपिष्यम् ;
ईषदेयः, दुरेयः, स्वेयः ;	—	—
इष्यमाणः,	एष्यमाणः,	एपिपिष्यमाणः ;
एषः,	एषः,	एपिपियः ;
^A एषितुम् ,	एषयितुम् ,	एपिपिपितुम् ;
⁶ एषणा, ⁷ परीष्टिः-पर्येषणा, अन्वेषणा,		एपिपिषा, एपिपिषिषा ;

1. षोणेर्द्धित्करणान् उपधाकार्यं प्रबलम् । पूर्वं लघूपधगुणे द्वितीयस्यैकावः ‘पिस्’ इत्यस्य द्वित्वम् ।
2. ‘लौपसह—’ (7-2-48) इतीडिबकल्पस्तु नात्र प्रवर्तते, ‘इषेस्तकारे इयन्प्रत्य-यात् प्रतिषेधो वक्तव्यः’ (वा. 7-2-48) इति वार्तिकम् ।
3. ‘दिवादिभ्यः इयन्’ (3-1-69) इति इयन् । इयन्ः षिद्धत्वात् गुणो न ।
4. ‘इयुपयज्ञा—’ (3-1-135) इति ष्ठीरि कः ।
5. ‘प्रद्वोदोवर्षेष्येयु’ (वा. 6-1-59) इति इडिः ।
6. ‘इषेरनिष्ठास्य’ (वा. 3-3-107) इति युच् ।
7. ‘परेषां’ (वा. 3-3-107) इति युच् वा ।
- A. ‘एषितुं प्रेषितो यानो मया तस्दातुजो वनम् ॥’ म. का. 5-82.
- B. ‘देहि प्रभोः प्रेष्य युक्तं दान्य मे जोषं शुभ्रपत्न्येनसोर्गं शुभ्रम् ॥’ वा. का. 2-57.

एषणम्,	एषणम्,	एपिपिषणम् ;
¹ एषित्वा,	एषयित्वा,	एपिपिषित्वा ;
प्रेष्य,	प्रेष्य,	समेपिपिष्य ;
एषम् २, } एषित्वा २, }	एषम् २, } एषयित्वा २, }	एपिपिषम् २ ; } एपिपिषित्वा २. }

(75) “इष इच्छायाम्” (VI-तुदादिः-1351-सक. सेट्. पर.) (अ)

‘इष्णात्याभीक्ष्ण्ये, इच्छायां इच्छेद्, गत्यर्थे इष्यति ।’ (168 श्लो) इति देवः ।

एषकः-पिका, ² एपिपिषकः-पिका ;	एष्टव्यम् } ;
³ एष्टा-ष्टी, ⁴ एषिता-त्री ;	एषितव्यम् } ;
⁵ इच्छन्- ^B न्ती-ती ;	एषणीयम् ;
एषिष्यन्-न्ती-ती ,	एष्यम् ;
⁶ इष्ट-इष्ट-इषी-इषः ;	ईषदेयः-दुरेपः-स्वेपः ;
⁷ इष्टः-ष्टम्-ष्टवान् ;	इष्यमाणः ;
इषः, एषः, एपिपिषुः, } ⁸ इच्छुः ^C ; ⁹ शरणैषी ^D }	एषः ; एष्टुम्—एषितुम् ;

1. ‘न क्त्वा सेट्’ (1-2-18) इति क्त्वनिषेधाद्गुणः ।

(अ) केचिदमुं धातुमुदितं पठन्ति । तत्फलं तु क्त्वायामिद्विकल्प इति वक्तव्यम् ।
‘इषेस्तकारे इयन्प्रत्ययात् प्रतिषेधो वक्तव्य’ इति भाष्यात् तकारादावार्धधातुके
इद्विकल्पः सिद्ध एवेत्यत उदितस्य फलं न ।

2. सनि, गौ च पूर्वोक्तेषु (74) धातुब्रूपाणि ज्ञेयानि ।

3. ‘तीपसह—’ (7-2-48) इति तादेरार्धधातुकस्य इडिकल्पः ।

4. ‘इषगमियमा छः’ (7-3-77) इति शे परे छकार आदेशः ।

5. ‘झलां जशोऽन्ते’ (8-2-30) इति जस्तवम् । चर्चविकल्पः ।

6. ‘यस्य विभाषा’ (7-2-15) इतीग्नियेषः ।

7. ‘विन्दुरिच्युः’ (3-2-160) इति तच्छीलादिषु उग्रप्रत्ययः छकारस्य निराकृतः ।

8. ‘सुप्यजतौ—’ (3-2-78) इति गिनिः ।

A. ‘एष्टारमेषिता संक्षेपे सोऽकारे सहिता गृह्यन् ।’ म. का. ७-31.

B. “सुरादिबन्धुः सुरपोरचैनाः पुरान् यानानां जननीवर्ही । कैवः स्थितो यत्र ततर्हं
लोर्हं स्तुडामराहृहकरानभीच्छन् ॥” पा. वा. 2-77.

C. ‘इच्छुः प्रगादे प्रणमन् सुप्रीव-प्रवदन् वृहम् ॥’ म. का. 7-24.

D. ‘अप्यसिनें श्रिं मक्षया शरर्थे शरणैषिणाम् ॥’ म. का. 4-4.

इष्टि¹; ^Aइच्छा²;
 एषणम्, एषणी³;
 एषित्वा; }
 इष्टा; }

प्रेष्य;
 एषम् २, एषित्वा २, इष्ट्वा २,
 इष्टका⁴.

(76) “इष आभीक्ष्ये” (IX - क्रयादिः-1525. सक. सेट्. पर.)

‘इष्णात्याभीक्ष्ये, इच्छायां इच्छेद्, गत्यर्थ इष्यति ।’ (श्लो. 168)
 इति देवः ।

‘इपेस्तकारे इयन्प्रत्ययात् प्रतिषेधो वक्तव्य’ (वा. 7-2-48) इति
 वचनान् अस्यापि घातोः तादेराद्धघातुकस्य इडिकल्पः । तदानीं शुद्धाद्धातोः
 (75) इच्छार्थकघातुवत्, ष्यन्तात् सन्नन्ताच्च (74) इषघातुवच्च रूपाणि
 ज्ञेयानि । शतरि परं—इष्णन्-ती (‘क्रयादिभ्यः श्वा’ (3-1-81) इति
 श्वाप्रत्ययः । ‘श्वाभ्यस्तयोरातः’ (6-4-112) इति आकारलोपे रूपम्) इति
 विशेषः । आभीक्ष्ये=पौनःपुन्यम्, भृशार्थो वा । तद्विषयायां क्रियायामित्यर्थः ।

(77) “ई (वी) गतिव्याप्तिप्रजनकान्त्यसनखादनेषु”

(II-अदादिः-1048 - स. अनि. पर.)

‘अयत्येतीयते गत्यां, अधीतेऽध्येति चेडिकोः ।’ (श्लो 14) इति देवः ।
 प्रजनम्=गर्मग्रहणम् । ‘वी गति—’ (II-1048. सक. अनि. पर.) इति
 घातौ प्रक्षिप्तोऽयं घातुः ।

आयकः-यिका,	आयकः-यिका,	ईपिकः-यिका ;
एता-त्री,	आययिता-त्री,	ईपियिता-त्री ;
ईयन् ^B -ती,	आययन्-न्ती,	ईपियन्-न्ती ;

1. ‘श्रुयत्रीयित्त्वभ्यः करणे’ (वा 3-3-94) इति किल् । बाहुलकाद्वायेऽपीष्टिरिति ।

2. ‘इच्छा’ (3-3-101) इति भावे शे यगभावो निपात्यते ।

3. करणे स्युटि स्थियो षीप् । तुलना ।

4. ‘इष्यशिभ्यां तच्छन्’ (द. व. 3. 30) इति तच्छन् प्रत्ययः । इष्यते धेयोऽविमि-
 रिति विग्रहः ।

5. ‘इको षत्’ (1-2-9) इति सनः किल्पम् । ‘पर्यन्त्यवृत्तं प्रवर्तते’ (भाष्यम्)
 इति न्यायात् ‘अज्जनगमां सनि’ (6-4-16) इति दीर्घः ।

6. ‘अवि इतुपातु—’ (6-4-77) इतीयत् ।

A. ‘निरधिकमदिच्छान्तः वानरौदृक्मावतः ॥’ म. ऋ. 7-70.

B. ‘इयच्छन्नं रात्रयं समायात् वताहुलोद्गलपताकमौतः ॥’ ध. ऋ. 2-19.

एप्यन्-न्ती-ती,	आययिष्यन्-न्ती-ती,	ईषिषिष्यन्-न्ती-ती ;
—	आययमानः,	आययिष्यमाणः ;
ईः-इयौ-इयः ;	—	—
^A ईतः-तम्-तवान्,	आयितम्-तः,	ईषिषितम्-तवान् ;
अयः, आयः,	ईषिषिषुः,	आययिषिषुः ;
एतज्यम्,	आययितज्यम्,	ईषिषितज्यम् ;
अयनीयम्,	आयनीयन्,	ईषिषणीयम् ;
एयम्, उपेयम् ^B ,	आप्यम्,	ईषिष्यम् ;
ईषदयः, दुरयः, स्वयः ;	—	—
ईयमानः,	आप्यमानः,	ईषिष्यमाणः ;
अयः,	आयः,	ईषिषः ;
एतुम्,	आययितुम्,	ईषिषितुम् ;
ईतिः,	आयना,	ईषिषिषा ; } आययिषिषा ; }
अयनम्,	आयनम्,	ईषिषणम् ;
ईत्वा,	आययित्वा,	ईषिषित्वा ;
सनीय-प्रतीय, ^C	सनाप्य,	सनीषिष्य ;
आयम् २, } ईत्वा २, }	आयम् २, } आययित्वा २, }	ईषिषम् २ ; } ईषिषित्वा २. }

(78) “ ईक्ष दर्शने ” (I-भ्वादिः-610. सक. सेट्. आत्म.)

ईक्षकः-क्षिका,	ईक्षकः-क्षिका,	ईचिषिषकः-षिका ;
ईक्षिता-त्री,	ईक्षयिता-त्री,	ईचिषिषिता-त्री ;
—	ईक्षयन्-न्ती,	ईक्षयिष्यन्-न्ती-ती ;

1. 'इहोरपुः' (7-1 62) इत्यभ्यासस्य तुल्यम् ।
- A. 'इदं बन्धोऽनुचरमाण ईते वस्तिन् स्वनाशाय शिशुं निरुप्यन्।' धासुदेशविजये — 2-20. ईते इति लुप्तान् सप्तमी ।
- B. 'ई यताविति षतोर्दन्, तस्मादेशमिति स्थिते । 'एषी'ति पररूपे स्वादुपेय-मिति न त्विषः ॥' इति प्रक्षिपासर्धस्वे (3. 80).
- C. 'प्रतीय सा पूर्वरेणे जनेन दीर्घानुसृतांशुःदिनकृतेव । एतन्न्यनश्चतस्रमन्वितःऽपि शोकन्धकारश्चतस्रंवेष्टा ॥' म. क. 3-19.

¹ कृष्णाय ईक्षमाणः, ^A	ईक्षयमाणः,	ईचिक्षिपमाणः ;
ईक्षिप्यमाणः,	ईक्षयिष्यमाणः,	ईचिक्षिपिष्यमाणः ;
² ईद्-ईक्षौ-ईक्षः ;	—	—
ईक्षितः-तं-तवान्,	ईक्षितः,	ईचिक्षिपितः-तवान् ;
ईक्षः, प्रतीक्षः, प्रेक्षी ³ ,	⁴ भरतप्रतीक्षः- ^B क्षा, ^C अवसरप्रतीक्षः,	ईचिक्षिपुः, ईचिक्षयिपुः ;
ईक्षितव्यम्,	ईक्षयितव्यम्,	ईचिक्षिपितव्यम् ;
ईक्षणीयम्,	ईक्षणीयम्,	ईचिक्षिपणीयम् ;
ईक्ष्यम्,	ईक्ष्यम्,	ईचिक्षिष्यम् ;
ईषदीक्षः-दुरीक्षः-स्वीक्षः ;	—	—
ईक्ष्यमाणः,	ईक्ष्यमाणः,	ईचिक्षिष्यमाणः ;
ईक्षः, व्यतीक्षा ⁵ ,	ईक्षः	ईचिक्षिषः ;
ईक्षितुम्,	ईक्षयितुम्,	ईचिक्षिपितुम् ;
ईक्षा, परीक्षा,	ईक्षणा,	ईचिक्षिषा, ईचिक्षयिषा ;
ईक्षणम्,	ईक्षणम्,	ईचिक्षिषणम् ;
ईक्षित्वा,	ईक्षयित्वा,	ईचिक्षिपित्वा ;
^D प्रेक्ष्य-परीक्ष्य,	समीक्ष्य,	समीचिक्षिष्य ;
ईक्षम् २, } ईक्षित्वा २, }	ईक्षम् २, } ईक्षयित्वा २, }	ईचिक्षिषम् २ ; } ईचिक्षिपित्वा २. }

1. 'राचीक्ष्योर्यस्य विप्रश्नः' (1-4-39) इति कृष्णस्य सम्प्रदानसंज्ञा ।
  2. 'स्त्रोः' (8-2-29) इति क्लोपः ।
  3. 'सुप्यजातौ णिनिः-' (3-2-78) इति ताच्छीत्ये णिनिः ।
  4. 'ईक्षिषमिभ्यां च' (वा. 3-2-1) इति कर्मण्युपपदे णः । टाप् ।
  5. कर्मव्यतीहारे विवक्षितेऽपि अभिधानस्वामाग्यात् अत्र णच् नेष्ट इति स्पष्टे भाष्ये (3-3-43) ।
- A. 'धीक्षमाणो मृगं रामः चित्रहृत्ति विसिधिमये ॥' (म. का. 5-51) । 'स्तुतिशीला हरिकामा फलभक्षा कानने प्रतान्वारा । तदुपग्रहप्रतीक्षा वसति द्वन्द्वसमा मुनि-श्रेणी ॥' इति प्रक्रियासचयंस्वे ।
- B. 'ताः सान्त्वयन्ती भरतप्रतीक्षा तं बन्धुता न्यक्षिपदाशु तैले ।' (म. का. 3-23) ।
- C. 'आसीत् राजाघसरप्रतीक्षः तदा प्रयासं वितर्धं न कुर्यात् ॥' (म. का. 12-29) ।
- D. 'सङ्केशितस्वकषदक्षणदीक्षितं तं प्रेक्ष्यैष जन्मफलमीपितवान् महात्मा ॥' (षा. का. 1-77) ।

(79) “ ईखि गतौ ” (I-भ्वादिः-142-सक. से.-पर.)

ईङ्कः-खिका, ईङ्कः-ङ्खिका, ईङ्खिखिषकः-षिका, ईखिता,
ईङ्खयिता, ईङ्खिखिपिता-त्री-ईङ्खन्^A-न्ती; इत्यादिकं सर्वं ‘इखि गतौ’
(64) इति घातुवत् ज्ञेयम् ।

(80) “ ईङ् गतौ ” (IV-दिवादिः-1143-सक. अनि-आत्म-)

‘अयत्येतीयते गत्यां, अधीतेऽध्येति चेडिकोः ।’ (श्लो-14) देवः ।

ईयमानः, एप्यमाणः, आययमानः, आययिष्यमाणः, ईषिषमाणः,
ईषिषिष्यमाणः; इति-शानचि रूपाणि । ^Bनिरीतः, अन्यानि सर्वाण्यपि ‘ई’
घातुवत् (77) रूपाणि ज्ञेयानि ।

(81) “ ईज गतिकुत्सनयोः ” (I-भ्वादिः-182-सक. सेट्-आत्म.)

ईजकः-जिका,	ईजकः-जिका,	ईजिजिषकः-षिका ;
ईजिता-त्री,	ईजयिता-त्री,	ईजिजिषिता-त्री ;
—	ईजयन्-न्ती,	ईजयिष्यन्-न्ती-ती ;
ईजमानः,	ईजयमानः,	ईजिजिषमाणः ;
ईजिष्यमाणः,	ईजयिष्यमाणः,	ईजिजिषिष्यमाणः ;
ईक्-ईजौ-ईजः ;	—	—
^C ईजितम्-तः-तवान्,	¹ ईजितः,	ईजिजिषितः-तवान् ;
ईजः,	ईजः,	ईजिजिषुः, ईजिजिषिषुः ;
ईजितव्यम्,	ईजयितव्यम्,	ईजिजिषितव्यम् ;
ईजनीयम्,	² ईजनीयम्,	ईजिजिषणीयम् ;
³ ईज्यम्,	ईज्यम्,	ईजिजिष्यम् ;

1. ‘निष्ठायां सेटि’ (6-4-52) इति गेर्लोपः ।

2. ‘गेरनिटि’ (6-4-51) इति गेर्लोपः ।

3. निष्ठायां सेट्त्वात् ‘चजोः—’ (7-3-52) इति कुत्वं च ।

A. ‘एखञ्जकरोत्करमिङ्खितं शुक्रैः प्रेङ्खलतावल्गनरत्नमण्डपम् ।’ (धा. का. 1-20) ।

B. ‘आधीय तद्गिरममाननिरीतरोषः प्रीतिं त्यतोऽस्य स करेण शिरोधिमच्छाव ।’
(धा. का. 2-59) ।

C. ‘अध्रेजि विभ्राग्मिरनीजितैश्च यत् कदाप्यशोचद्गिरशेषजन्तुभिः ।’ भा. का. 1-25.

ईपदीजः, दुरीजः, स्वीजः ;	—	—
ईज्यमानः,	ईज्यमानः,	ईजिजिप्यमाणः ;
ईजः,	ईजः,	ईजिजिपः ;
ईजितुम्,	ईजयितुम्,	ईजिजिपितुम् ;
ईजा,	ईजना,	ईजिजिपा, ईजिजयिपा ;
ईजनम्,	ईजनम्,	ईजिजिपणम् ;
ईजित्वा,	ईजयित्वा,	ईजिजिपित्वा ;
समीज्य,	समीज्य,	समीजिजिप्य ;
ईजम् २,	ईजम् २,	ईजिजिपम् २ ;
ईजित्वा २, } }	ईजयित्वा २, } }	ईजिजिपित्वा २. } }

(82) “ ईड स्तुतौ ” (II-अदादिः-1019. सक. से. आत्म.)

‘—स्तुत्यामीदृ तत्रेडयेणिचि ।’ (छो-84) इति देवः ।

ईडकः-डिका,	ईडकः-डिका,	ईडिडिपकः-पिका ;
ईडिता-त्री,	ईडयिता-त्री,	ईडिडिपिता-त्री ;
—	ईडयन्-न्ती,	ईडयिप्यन्-न्ती-ती ;
ईडानः,	ईडयमानः,	ईडिडिपमाणः ;
ईडिप्यमाणः,	ईडयिप्यमाणः,	ईडिडिपिप्यमाणः ;
ईड-ईडौ-ईडः ;	—	—
ईडितः-तं-तवान्,	ईडितः-तं,	ईडिडिपितः-तवान् ;
ईडः,	ईडः,	ईडिडिपुः, ईडिडयिपुः ;
ईडितव्यम्,	ईडयितव्यम्,	ईडिडिपितव्यम् ;
ईडनीयम्,	ईडनीयम्,	ईडिडिपणीयम् ;
ईडयम्,	ईडयम्,	ईडिडिप्यम् ;
ईपदीडः, दुरीडः, स्वीडः ;	—	—
ईडयमानः,	ईडयमानः,	ईडिडिप्यमाणः ;
ईडः,	ईडः,	ईडिडिपः ;
ईडितुम्,	ईडयितुम्,	ईडिडिपितुम् ;

A. ‘ईडघोऽयमीशः समुपास्तिशीलैरशास्त्रितः पीतपटीं वसानः । स्वीयैरुचकंसे कश-
नीयकाखी रमोष्ठसिखी नतचितनिञ्जी ॥’ धा. का. 2-45.

ईडा ^१ ,	ईडना,	ईडिडिपा, ईडिडियिपा ;
ईडनम्,	ईडनम्,	ईडिडिषणम् ;
ईडित्वा,	ईडयित्वा,	ईडिडिपित्वा ;
समीडघ,	समीडघ,	समीडिडिष्य ;
ईडम् २, } ईडित्वा २, }	ईडम् २, } ईडयित्वा २, }	ईडिडिष्यम् २ ; } ईडिडिपित्वा २. }

(82-A) “ ईड स्तुतौ ” (X-चुरादिः-1668. सक. सेद्. उमय.)

‘ —स्तुत्यामीष्टे तत्रेडयेणिचि । ’ (श्लो-84) इति देवः ।

ईडकः-डिका,	ईडिडियिपकः-पिका ;
ईडयिता-त्री,	ईडिडियिपिता-त्री ;
ईडयन्-न्ती,	ईडिडियिपन्-न्ती ;
ईडयिष्यन्-न्ती-ती,	ईडिडियिपिष्यन्-न्ती-ती ;
ईडयमानः,	ईडिडियिपमाणः ;
ईडयिष्यमाणः,	ईडिडियिपिष्यमाणः ;
ईट्-ईडौ-ईडः ;	—
ईडितम्-त्तः,	ईडिडियिपितः-तवान् ;
ईडः,	ईडिडियिपुः ;
ईडयितव्यम्,	ईडिडियिपितव्यम् ;
ईडनीयम्,	ईडिडियिपणीयम् ;
ईडघम्,	ईडिडियिष्यम् ;
ईपदीडः-दुरीडः-स्वीडः ;	—
ईडघमानः,	ईडिडियिष्यमाणः ;
ईडः,	ईडिडियिपः ;
ईडयितुम्,	ईडिडियिपितुम् ;
ईडना,	ईडिडियिपा ;

1. ‘ गुरोरच हलः ’ (3-3-103) इत्यः प्रत्ययः ।

A. ‘ खेदस्त्रियान् षट्द्वयर्दनगजिताशे रत्ने सगर्धनसुगदितबीरलोके ।

मयाप्रपूर्वितवृषे शिशुना रणे षः स्यादेव मानपरिजंसकम्नीडघधाम्नाम् ॥ ’

ईडनम्,		ईडिडयिपणम् ;
ईडयित्वा,		ईडिडयिपित्वा ;
समीड्य,		समीडिडयिप्य ;
ईडम् २,	}	ईडिडयिपम् २ ;
ईडयित्वा २,		ईडिडयिपित्वा २. }

(83) “ईर गतौ कम्पने च” (II-अदादिः-1018-अक. सक. सेद्. आत्म.)

‘—ईरयतीरति । ईरेः क्षेपे विभाषा णौ लुकीर्ते गतिकम्पयोः ॥’

(श्लो-159) इति देवः ।

ईरकः-रिका,	ईरकः-रिका,	ईरिरिपकः-पिका ;
ईरिता-त्री,	ईरयिता-त्री,	ईरिरिपिता-त्री ;
—	¹ ईरयन्-न्ती,	ईरयिप्यन्-न्ती-ती ;
ईराणः,	² ईरयमाणः,	ईरिरिपमाणः ;
ईरिप्यमाणः,	² ईरयिप्यमाणः,	ईरिरिपिप्यमाणः ;
ईः-ईरौ-ईरः ;	—	—
ईरितः-तम्-तवान्,	ईरितः-तं,	ईरिरिपितः-तवान् ;
³ ईरः, समीरः, ⁴ नीरः,	ईरः, ईरिरिपुः, ईरिरयिपुः,	⁵ स्वैरी, ⁶ समीरणः ;
ईरितव्यम्,	ईरयितव्यम्,	ईरिरिपितव्यम् ;
ईरणीयम्,	ईरणीयम्,	ईरिरिपणीयम् ;
ईर्यम्,	ईर्यम्,	ईरिरिप्यम्,
ईषदीरः-दुरीरः-स्वीरः ;	—	—
^A ईर्यमाणः, प्रेर्यमाणः,	ईर्यमाणः,	ईरिरिप्यमाणः ;

1. ‘निगरणचलनार्थेभ्यश्च’ (1-3-87) इति ष्यन्तात् परस्मैपदमेव ।
2. गत्यर्थेकत्वे तु ष्यन्तात् आत्मनेपदमपि भवति ।
3. ‘इगुपघज्ञाप्रोक्तिरः कः’ (3-1-135) इति कर्तरि कः । वायुः ।
4. ‘निम्नम् ईरं = गच्छतीति नीरम् = जलम् । वृत्तिविषये निश्चशब्दः निम्नार्थकः, इति माघवीयघातुवृत्तौ । ‘कर्मण्यण्’ (3-2-1) इत्यण् ।
5. स्वेन ईरितुं शीलमस्येति ताच्छील्ये ‘सुप्यजातौ—’ (3-2-78) इति णिनिः ।
6. ‘चलनशब्दाद्यादिकर्मकाद्युच्’ (3-2-148) इति युच् तच्छीलादिषु । वायुः । अथवा, ष्यन्तात् नन्द्यादित्वात् कर्तरि ल्युः ।
- A. ‘चिकीर्षिते पूर्वतरं स तस्मिन् क्षेमकरेऽर्थे मुहुरीर्यमाणः । मात्राऽतिमात्रं शुभयैव पुद्गल विरं प्रबोद्धमपि षं समाधत् ॥’ म. का. 12-6.

ईरः, 'स्वैरम्,	ईरः,	ईरिरिपः ;
ईरितुम्,	ईरयितुम्,	ईरिरिषितुम् ;
ईरा,	ईरणा,	ईरिरिषा; ईरिरिषा;
ईरणम्,	ईरणम्,	ईरिरिषणम् ;
ईरित्वा,	ईरयित्वा,	ईरिरिषित्वा ;
मेर्यं,	समीर्यं,	समीरिरिष्य ;
ईरम् २, } ईरित्वा २, }	ईरम् २, } ईरयित्वा २, }	ईरिरिषम् २ ; } ईरिरिषित्वा २. }

(84) “ ईर क्षेपे ” (X-चुरादिः-1811-सक. सेट्. उभ. आधृषीयाः)

‘ ईरयतीरति । ईरेः क्षेपे विभाषा णौ लकीर्ते गतिकम्पयोः । ’
(श्लो. 159) इति देवः ।

‘ आधृषाद्वा ’ (ग. सू. चुरादौ) इति णिचो वैकल्पिकत्वम् । ष्यन्तात् शुद्धाच्च घातोः पूर्वोक्तेरतिवत् (83) रूपाणि सर्वाणि ज्ञेयानि । णिजभावपक्षे ‘ शेषात् कर्तरि परस्मैपदम् ’ (1-3-78) इति शाखात् शतरि ईरन्-न्ती ईरिष्यन्-न्ती-ती इति रूपाणि—इति विशेषः । ष्यन्तात् सनि तु—

ईरिरिषिकः-षिका,	ईरिरिष्यम् ;
ईरिरिषिता-त्री,	ईपदीरिरिषिपः ;
ईरिरिषिष्यन्-न्ती,	ईरिरिष्यमाणः ;
ईरिरिषिष्यन्-न्ती-ती,	ईरिरिषितुम् ;
ईरिरिषिपमाणः,	ईरिरिषिषा ;
ईरिरिषिष्यमाणः,	ईरिरिषिषणम् ;
ईरिरिषिषितः-तवान्,	ईरिरिषित्वा ;
ईरिरिषियुः,	समीरिरिष्य ;
ईरिरिषिषितव्यम्,	ईरिरिषिषम् २ ;
ईरिरिषिषणीयम् ;	ईरिरिषित्वा २. }

इत्यादि रूपाणि ।

—

1. ईरणम् = ईरः । स्वैनाभिप्रायेणोऽस्मिन्-इति स्वैरम् । घञ् । स्वभावात्-पुंसकलिङ्गत्वम् ।

(85) “ ईक्ष्य ईर्ष्यायाम् ” (I-भ्वादिः-510-सक-सेट्.पर.)

ईर्ष्या = असहनम् ।

ईक्ष्यकः-क्ष्यका,	ईक्ष्यकः-क्ष्यका,	ईर्ष्यक्ष्यपकः-पिका ;
ईक्ष्यता-त्री,	ईक्ष्ययिता-त्री,	ईर्ष्यक्ष्यपिता-त्री ;
ईक्ष्यन्-न्ती,	ईक्ष्ययन्-न्ती,	ईर्ष्यक्ष्यपन्-न्ती ;
ईक्ष्यिष्यन्-न्ती-ती,	ईक्ष्ययिष्यन्-न्ती-ती,	ईर्ष्यक्ष्यपिष्यन्-न्ती-ती ;
—	ईक्ष्ययमाणः,	ईक्ष्ययिष्यमाणः ;
ईर्ष्य-ईक्ष्यो-ईक्ष्यः ;	—	—
ईक्ष्यितम्-तः-तवान्,	ईक्ष्यितः,	ईर्ष्यक्ष्यपितः-तवान् ;
ईक्ष्यः,	ईक्ष्यः,	ईर्ष्यक्ष्यपुः ;
ईक्ष्यितव्यम्,	ईक्ष्ययितव्यम्,	ईर्ष्यक्ष्यपितव्यम् ;
ईक्ष्यणीयम्,	ईक्ष्यणीयम्,	ईर्ष्यक्ष्यपणीयम् ;
ईक्ष्यम्,	ईक्ष्यम्,	ईर्ष्यक्ष्यप्यम् ;
ईषदीक्ष्यः, दुरीक्ष्यः, स्वीक्ष्यः ;	—	—
ईक्ष्यमाणः,	ईक्ष्यमाणः,	ईर्ष्यक्ष्यप्यमाणः ;
ईक्ष्यः,	ईक्ष्यः,	ईर्ष्यक्ष्यपः ;
ईक्ष्यितुम्,	ईक्ष्ययितुम्,	ईर्ष्यक्ष्यपितुम् ;
ईर्ष्या,	ईर्ष्यणा,	ईर्ष्यक्ष्यपा ;
ईर्ष्यणम्,	ईर्ष्यणम्,	ईर्ष्यक्ष्यपणम् ;
ईक्ष्यित्वा,	ईक्ष्ययित्वा,	ईर्ष्यक्ष्यपित्वा ;
समीक्ष्य,	समीक्ष्य,	समीर्ष्यक्ष्यप्य ;
ईक्ष्यम् २, } ईक्ष्यित्वा २, }	ईक्ष्यम् २, } ईक्ष्ययित्वा २, }	ईर्ष्यक्ष्यपम् २, } ईर्ष्यक्ष्यपित्वा २. }

1. अभ्यासे चकारेकारयोः, उत्तरखण्डे ककारपकारयकाराणां च धवणं बोध्यम् ।
  2. 'स्कोः संयोगदोः—' (8-2-29) इति ककारस्य लोपः । षकारस्य जश्चम् । यकारस्य संयोगान्तलोपः ।
- A. 'राधाकृतेक्ष्याकृलहावलोकनात् ईर्ष्या ह्यन्त्या रमया प्रमोदितम् ।' धा.का. 1-66.

(86) “ ईर्ष्य ईर्ष्यायाम् ” (I-म्वादिः-511-सक. सेट्. पर.)

ईर्ष्या=कामजम् असहनम्-इति क्षीरस्वामी ।

ईर्ष्यकः-र्ष्यिका, ईर्ष्यकः-र्ष्यिका, ईर्ष्ययिपकः-ईर्ष्यिपिपकः-र्षिका ;

ईर्ष्यिता-त्री, ईर्ष्ययिता-त्री, ईर्ष्ययिपिता, ईर्ष्यिपिपिता-त्री ;

ईर्ष्यन्-न्ती, ईर्ष्ययन्-न्ती, ईर्ष्ययिपन्-न्ती, ईर्ष्यिपिपन्-न्ती ;

ईर्ष्यिप्यन्-न्ती-ती, ईर्ष्ययिप्यन्-न्ती-ती, ईर्ष्ययिपिप्यन्-न्ती-ती,

ईर्ष्यिपिपिप्यन्-न्ती-ती ;

— ईर्ष्ययमाणः, ईर्ष्ययिप्यमाणः ; —

ईर्ष्य-ईर्ष्यो-ईर्ष्यः ; — —

ईर्ष्यितम्-तः-तवान्, ईर्ष्यितः, ईर्ष्ययिपितम्, ईर्ष्यिपिपितम्-तः-तवान् ;

ईर्ष्यः, ईर्ष्यः, ईर्ष्ययिपुः, ईर्ष्यिपिपुः ;

ईर्ष्यितव्यम्, ईर्ष्ययितव्यम्, ईर्ष्ययिपितव्यम्, ईर्ष्यिपिपितव्यम् ;

ईर्ष्यणीयम्, ईर्ष्यणीयम्, ईर्ष्ययिपणीयम्, ईर्ष्यिपिपणीयम् ;

ईर्ष्य्यम्, ईर्ष्य्यम्, ईर्ष्य्ययिप्यम्, ईर्ष्य्यिपिप्यम् ;

ईषदीर्ष्यः, दुरीर्ष्यः, स्वीर्ष्यः ; —

ईर्ष्यमाणः, ईर्ष्यमाणः, ईर्ष्ययिप्यमाणः, ईर्ष्यिपिप्यमाणः ;

ईर्ष्यः, ईर्ष्यः, ईर्ष्ययिपः, ईर्ष्यिपिपः ;

ईर्ष्यितुम्, ईर्ष्ययितुम्, ईर्ष्ययिपितुम्, ईर्ष्यिपिपितुम् ;

ईर्ष्या, ईर्ष्यणा, ईर्ष्ययिषा, ईर्ष्यिपिषा ;

ईर्ष्यणम्, ईर्ष्यणम्, ईर्ष्ययिषणम्, ईर्ष्यिषणम् ;

ईर्ष्यित्वा, ईर्ष्ययित्वा, ईर्ष्ययिपित्वा, ईर्ष्यिपिपित्वा ;

समीर्ष्य, समीर्ष्य, समीयिप्य, समीर्ष्यिपिप्य ;

ईर्ष्यम् २, } ईर्ष्यन् २, } ईर्ष्ययिपम् २, } ईर्ष्यिपिपम् २ ; }
 ईर्ष्यित्वा २, } ईर्ष्ययित्वा २, } ईर्ष्ययिपित्वा २, } ईर्ष्यिपिपित्वा २. }

1. ‘ ईर्ष्यतेस्तृतीयस्य ’ (वा. 6-1-3) इति वार्तिके तृतीयस्य व्यञ्जनस्य, तृतीयस्य एकाच्च इति वा पक्षद्वयमभिप्रेतम् । धाद्यपक्षे एवं रूपम् । यकारस्य द्वित्वम् ।

2. द्वितीयपक्षे सनो द्वित्वम् ।

3. ‘ लोपो व्योर्बलि ’ (6-1-66) इति बलि लोपे, ‘ श्रुत्वा जशोऽन्ते ’ (8-2-39) इति जदत्वम् । ‘ राट् सस्य ’ (8-2-24) इति नियमत्त्वं संयोगान्तलोपो न ।

A. ‘ राधाकृतेर्क्ष्याकलदाबलोकनात् ईर्ष्या ह्यन्त्या रमया प्रनोदितम् । ’ धा.का. 1-66.

(87) “ ईश ऐश्वर्ये ” (II-अदादिः-1020. अक. सेट्. आत्म.)

ईशकः-शिका,	ईशकः-शिका,	ईशिशिपकः-षिका ;
^A ईशिता-त्री,	ईशयिता-त्री,	ईशिशिषिता-त्री ;
—	ईशयन्-न्ती,	ईशयिष्यन्-न्ती-ती ;
^B ईशानः,	ईशयमानः,	ईशिशिषमाणः ;
ईशिष्यमाणः,	ईशयिष्यमाणः,	ईशिशिषिष्यमाणः ;
¹ ईद्-ईशौ-ईशः,	^C भुजगेट् ;	—
ईशितः-तम्-तवान्,	ईशितः,	ईशिशिषितः-तवान् ;
^D ईशः, ² ईश्वर ^B :-रा,	ईशिशिषुः, ईशानः,	^F ईश्वरी ⁴ , ईशिशिषुः ;
ईशितव्यम्,	ईशयितव्यम्,	ईशिशिषितव्यम् ;
ईशनीयम्,	ईशनीयम्,	ईशिशिषणीयम् ;
ईश्यम्,	ईश्यम्,	ईशिशिष्यम् ;
ईषदीशः, दुरीशः, स्वीशः;	—	—
ईश्यमानः,	ईश्यमानः,	ईशिशिष्यमाणः ;
ईशः,	ईशः,	ईशिशिषः ;
ईशितुम्,	ईशयितुम्,	ईशिशिषितुम् ;

1. शान्तत्वान् ‘मदचभ्रस्ज—’ (8-2-36) इति पत्वे, जदत्वम् ।
  2. ‘स्थेशमासपिसकसो वरच्’ (3-2-175) इति वरच् ताच्छीलिकः । ‘नेद् वशि कृति—’ (7-2-8) इतीणिषेघः । द्वित्रयां टाप् ।
  3. ‘ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानश्’ (3-2-129) इति चानश् ।
  4. ‘अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते’ (3-2-75) इति वनिषि, द्वित्रयां ‘वनो र च’ (4-1-7) इति षीप् रेफादेशश्च । आश्रेयादयस्तु व्याप्तचर्यकादश्नुतेरौणादिके (5-17) वरटि घातो-रीकारे, द्वित्र्यात् षीपि समर्पयन्ति । बहुलप्रहणादीशघातोरेव वा वरटि रूपमि-त्यपि च केचित् ।
- A. ‘तमीशितारं तिसृणां गतीनां सुस्वाय नृणामुररीकृताङ्गम् ।’ वा. वि. 3-24.
 B. ‘अमितेपचमीशानं सर्वभोगीणमुत्तमम् ।’ म. का. 6-97.
 C. ‘भुजगेशि निशाकराभिरामे द्विपतां शोककरे तदाऽवतीर्णे’ । वा. वि. 2-67.
 D. ‘ईदृषोऽयमीशः समुपास्ति शीलैराशासितः पीतपटीं वसानः ।’ घा. का. 2-45.
 E. ‘अमीहरवसे स्त्रीभिः मासुराभिरिहृद्वरः ॥’ म. का. 7-25.
 F. ‘समप्रशक्तिस्समयोपयातः प्राणेश्वरीं प्राप्नुमिषेव दौरिः’ वा. अ. 13-1. गौरा-दित्वात् षीप् ।

ईशा,	ईशना,	ईशिशिषा, ईशिशिषिषा ;
ईशनम्,	ईशनम्,	ईशिशिषणम् ;
ईशित्वा,	ईशयित्वा,	ईशिशिषित्वा ;
समीश्य,	समीश्य,	समीशिशिष्य ;
ईशम् २, } ईशित्वा २, }	ईशम् २, } ईशयित्वा २, }	ईशिशिषम् २ ; } ईशिशिषित्वा २. }

(88) “ ईष गतिर्हि सादर्शनेषु ” (I-भ्वादि:-611-सक. सेट्. आत्म.)
‘ ईषतीतीष उञ्छेऽर्थे, गत्यादावीपते भवेत् । ’ (श्लो-169) इति देवः ।

ईजघातुवत् (81) रूपाणि ज्ञेयानि । मनीषा—‘गुरोश्च हलः’
(3-3-103) इति अपत्ययः । ‘शकन्ध्वादिषु टेः पररूपं वाच्यम्’ (6-1-94)
इति पररूपम् । मनस ईषा=मनीषा । ईषितवान्^A ।

(89) “ ईष उञ्छे ” (I-भ्वादि:-684-सक. सेट्-पर.)

‘ ईषतीतीष उञ्छेऽर्थे, गत्यादावीपते भवेत् । ’ (श्लो-169) इति देवः ।

ईषन्-न्ती, ईषिष्यन्-न्ती-ती, ईषयन्-न्ती, ईषयिष्यन्-न्ती-ती,
ईषिषिषन् न्ती, ईषिषिषिष्यन्-न्ती-ती, इति शतरि परं विशेषः । घञि ईषः^B ।
अन्यानि रूपाणि सर्वाण्यपि ईजघातुवत् (81) ज्ञेयानि ।

(90) “ ईह चेष्टायाम् ” (I-भ्वादि:-632. अक.सेट्. आत्म.)

ईज गतिकुत्सनयोः—(81) इति घातुवत् सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

अभिधानस्वाभाव्यात् स्त्रियां कर्मव्यतीहारेऽपि णच् नेष्ट इति, तेन
व्यतीहा-इत्येव रूपमिति च भाष्ये ।

(91) “ उक्ष सेचने ” (I-भ्वादि:-657. सक. सेट्-पर.)

उक्षकः-क्षिका,	उक्षकः-क्षिका,	उचिक्षिपकः-पिका ;
उक्षिता-त्री,	उक्षयिता-त्री,	उचिक्षिपिता-त्री ;

A. ‘ संक्लेशितस्वकथदक्षणदीशितं तं प्रेक्ष्यैष जन्मफलमीषितवान् महात्मा ॥ ’
घा. का. 1-77.

B. ‘ शषन् दशोरसूतयूपमज्जषकस्त्वं भूषस्यनूपमतिरीषभुजां प्रियः क्षमाम् ॥ ’
घा. का. 1-86.

^A उक्षन्-न्ती,	उक्षयन् न्ती,	उचिक्षिपन्-न्ती ;
¹ व्यत्युक्षमाणः,	उक्षयमाणः,	उक्षयिष्यमाणः ;
उक्षिष्यन्-न्ती-ती,	उक्षयिष्यन् न्ती-ती,	उचिक्षिपिष्यन्-न्ती-ती ;
² उद्-ङ्-उक्षौ-उक्षः ;	—	—
उक्षितम्-तः,	उक्षितः-त्तं,	उचिक्षिपितः-तवान् ;
उक्षः, उक्षः,	उचिक्षिपुः,	उचिक्षयिषुः ;
उक्षितव्यम् ,	उक्षयितव्यम् ,	उचिक्षिपितव्यम् ;
उक्षणीयम् ,	उक्षणीयम् ,	उचिक्षिपणीयम् ;
उक्ष्यम् ,	उक्ष्यम् ,	उचिक्षिष्यम् ;
ईषदुक्षः, दुरुक्षः, सूक्षः ;	—	—
उक्ष्यमाणः,	उक्ष्यमाणः,	उचिक्षिष्यमाणः ;
उक्षः,	उक्षः,	उचिक्षिपः ;
उक्षितुम् ,	उक्षयितुम् ,	उचिक्षिपितुम् ;
उक्षा-उक्षणा, ^{B3} व्यात्युक्षी, उचिक्षिपा,	उक्षयितुम् ,	उचिक्षयिपा ;
प्रोक्षणम् ,	उक्षणम् ,	उचिक्षिपणम् ;
उक्षित्वा,	उक्षयित्वा,	उचिक्षिपित्वा ;
प्रोक्ष्य,	अभ्युक्ष्य,	प्रोचिक्षिष्य ;
उक्षम् २, } उक्षित्वा २, }	उक्षम् २, } उक्षयित्वा २, }	उचिक्षिपम् २ ; } उचिक्षिपित्वा २. }
⁴ उक्षा.	—	—

1. 'कर्तरि कर्मव्यतिहारे (1-3-14) इति धातमनेपदम् ।

2. 'स्त्रेः—' (6-2-29) इति क्लोपः ।

3. 'कर्मव्यतिहारे णच् स्त्रियाम्' (3-3-43) इति णचि 'णचस्त्रियाम्' (5-4-14) इत्यम् । 'टिड्ढा—' (4-1-15) इति ङीप् ।

4. 'इवन् उक्षन्—' (द. उ-6-55.) इत्यादिना कनिन्प्रत्ययः । उक्षा = इष्यमः ।

A. 'उक्षन्नेन मन्दहासेन रक्षन् विश्वन् निक्षन् वडवीस्त्रिक्षितायाः ॥' घा. ऋ. 1-83.

B. 'ताः ऋतैस्सह ऋषुःकरेरिताम्बु व्यात्युक्षीमभिसरणम्लहामदीव्यन् ॥' शिशु-पालचये (8-32) ।

(92) “ उख गत्यर्थः ” (I-भ्वादिः-128-सक. सेट्. पर.)

ओखकः-खिका,	ओखकः-खिका,	¹ ओचिखिषकः-षिका ;
ओखिता-त्री,	ओखयिता-त्री,	ओचिखिषिता-त्री ;
ओखन्-न्ती,	ओखयन्-न्ती,	ओचिखिषन्-न्ती ;
ओखिष्यन्-न्ती-ती,	ओखयिष्यन्-न्ती-ती,	ओचिखिषिष्यन्-न्ती-ती ;
—	ओखयमानः,	ओखयिष्यमाणः ;
उक्-उखौ-उखः ;	—	—
² ओखितम् ^A ,	} तः-तवान्, ओखितः-तं,	ओचिखिषितम्-तः-तवान् ;
उखितम्,		
³ उखः,	ओखः,	ओचिखिषुः,ओचिखयिषुः ;
ओखितव्यम्,	ओखयितव्यम्,	ओचिखिषितव्यम् ;
ओखनीयम्,	ओखनीयम्,	ओचिखिषणीयम् ;
ओख्यम्,	ओख्यम्,	ओचिखिष्यम् ;
ईषदोखः, दुरोखः,स्वोखः ;	—	—
उख्यमानः,	ओख्यमानः,	ओचिखिष्यमाणः ;
ओखः,	ओखः,	ओचिखिषः ;
ओखितुम्,	ओखयितुम्,	ओचिखिषितुम् ;
⁴ उक्तिः,	ओखना,	ओचिखिषा,ओचिखयिषा;
ओखनम्, ⁶ प्रोखणम्,	ओखनम्,	ओचिखिषणम् ;
⁶ ओखित्वा,	ओखयित्वा,	ओचिखिषित्वा ;

1. ओणेः ऋदित्करणात् द्वित्वात् उपधाकार्यं प्रबलम् । तेन पूर्वं लघूपधगुणः । पश्चात् द्वित्वम् । ततः ‘ब्रह्मोद्बुः’ (7-4-62) इति अभ्यासे सुत्वम् ।
2. ‘उदुपधात् भावादिकर्मणोरन्यतरस्याम्’ (1-2-21) इत्यत्र ‘शब्धिकरणेभ्य एवेध्वते’ (वा. 1-2-21) इति वार्तिकान् कित्त्वविकल्पः ।
3. ‘इगुपध—’ (3-1-135) इति कर्तरि कः । उखौ मुनिः ।
4. ‘तितुप्र—’ (7-2-9) इति नेट् । ‘खरि च’ (8-4-55) इति चत्वम् ।
5. ‘एचि पररूपम्’ (6-1-94) इति पररूपम् । ‘कृत्वचः’ (8-4-29) इति णत्वम् ।
6. ‘न क्त्वा सेट्’ (1-2-18) इति कित्त्वनिषेधाद्गुणः ।
- A. ‘अराखितत्वनिभरलाखिनच्छदैः प्रदाखितान्नाखाखिफलेथ शाखिभिः । (घा. का. 1-18) प्रश्न खितं प्रोखितसत्समुद्धितं खगैखन् मास्तवद्विवीरभम् ॥’

समुख्य,	समोख्य,	समोचिखिप्य ;
ओखम् २, } ओखित्वा २, }	ओखम् २, } ओखयित्वा २, }	ओचिखिपम् २ ; } ओचिखिपित्वा २. }

(93) “उखि गतौ” (I-भ्वादिः-129-सक.सेट्-पर.)

गत्यर्थकेहृतिवत् (64) सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

(94) “उङ् शब्दे” (I-भ्वादिः-953-अक. अनि. आत्म-)

आवकः-विका,	आवकः-विका,	¹ ऊपिषकः-पिका ;
ओता-त्री,	आवयिता-त्री,	ऊपिषिता-त्री ;
—	आवयन्-न्ती,	आवयिष्यन्-न्ती-ती ;
^A अवमानः,	आवयमानः,	ऊपिषमाणः ;
ओप्यमाणः,	आवयिष्यमाणः,	ऊपिषिष्यमाणः ;
² समुत्-समुतौ-समुतः ;	—	—
उतम्-तः-तवान्,	आवितम्-तः-तवान्,	ऊपिषितम्-तः-तवान् ;
³ अवः,	आवः,	ऊपिषुः, आविवयिषुः ;
ओतव्यम्,	आवयितव्यम्,	ऊपिषितव्यम् ;
अवनीयम्,	आवनीयम्,	ऊपिषणीयम् ;
⁴ अव्यम्, ⁵ अवश्याव्यम्,	आव्यम्,	ऊपिष्यम् ;
ईषदवः-दुरवः-स्ववः ;	—	—
⁶ ऊयमानः,	आव्यमानः,	ऊपिष्यमाणः ;
⁷ अवः,	आवः,	ऊपिषः ;

1. 'इको षळ्' (1-2-9) इति सनः किरवे, 'अङ्गनगर्मा सनि' (6-4-16) इति दीर्घः । द्वित्वम् ।
2. 'ह्रस्वस्य पिति—' (6-1-71) इति तुक् ।
3. पचायच् ।
4. 'अवो यत्' (3-1-97) इति यत् ।
5. 'ओरावश्यके' (3-1-125) इति ष्यत् ।
6. 'अकृतसार्वधातुकयोर्दीर्घः' (7-4-25) इति दीर्घः ।
7. 'ऋदोरप्' (3-3-57) इत्यप् भावे ।
- A. 'स्तोत्राद्यमानैः दुतवैशुवीणैः ऋताश्रुभैर्ष्वोमचरैर्ज्युतं वै । प्रवे भवाब्धिप्रवमास्तानां धनामयं मक्तिनिवेशमङ्घ्रिम् ॥' घा. षा. 2-36.

ओतुम्,	आवयितुम्,	ऊपिपितुम्;
उतिः,	आवना,	ऊपिपा, आविवयिपा;
अवनम्,	आवनम्,	ऊपिपणम्;
उत्वा,	आवयित्वा;	ऊपिपित्वा;
समुत्थ,	समाव्य,	समूपिप्य;
आवम् २, } उत्वा २, }	आवम् २, } आवयित्वा २, }	ऊपिपम् २; } ऊपिपित्वा २. }

(95) “उच समवाये” (IV दिवादिः-1223. सक. सेट्. पर.)

समवायः=ऐव्यम्-इति क्षीरस्वामी ।

ओचकः-चिका,	ओचकः-चिका,	ओचिचिपकः-पिका;
ओचिता-श्री,	ओचयिता-श्री,	ओचिचिपिता-श्री;
¹ उच्यन्-न्ती,	ओचयन्-न्ती,	ओचिचिपन्-न्ती;
ओचिष्यन्-न्ती-ती,	ओचयिष्यन्-न्ती-ती,	ओचिचिपिष्यन्-न्ती-ती;
—	ओचयमानः,	ओचयिष्यमाणः;
उक्-उचौ-उचः;	—	—
उचितम्-तः-तवान्,	ओचितः-तं,	ओचिचिपितः-तवान्;
ओकः ² :-न्योकः ³ , ओकः,	ओचिचिपुः,	ओचिचिपिपुः;
ओचितव्यम्,	ओचयितव्यम्,	ओचिचिपितव्यम्;
ओचनीयम्,	ओचनीयम्,	ओचिचिपणीयम्;
ओच्यम्,	ओच्यम्,	ओचिचिष्यम्;
ईपदोचः, दुरोचः, स्वोचः,	—	—
उच्यमानः,	ओच्यमानः,	ओचिचिष्यमाणः;
ओकः-न्योकः ⁴ ,	ओकः,	ओचिचिपः;

ओचितुम्,	ओचयितुम्,	ओचिचिपितुम् ;
उक्तिः,	ओचना, ओचिचिपा,	ओचिचयिपा ;
ओचनम्,	ओचनम्,	ओचिचिपणम् ;
¹ ओचित्वा,	ओचयित्वा,	ओचिचिपित्वा ;
समुच्च्य,	समोच्य,	समोचिचिप्य ;
² ओचम् २, } ओचित्वा २, }	ओचम् २, } ओचयित्वा २ ; }	ओचिचिपम् २ ; } ओचिचिपित्वा २. }
ओकः ³ -ओकसी.	—	—

(96) “ उच्छि उच्छे ” (I-भ्वादिः-215-सक. सेद्, पर.)

‘ शशपोरुच्छतीत्युच्छे स्वरभेदाद् द्विरुच्यते । ’ (श्लो-55) इति देवः ।

उच्छकः-च्छिका,	उच्छकः-च्छिका,	⁴ उच्छिच्छिपकः-पिका ;
उच्छिना-क्षी,	उच्छयिता-त्री,	उच्छिच्छिपिता-त्री ;
उच्छन्-न्ती,	उच्छयन्-न्ती,	उच्छिच्छिपन्-न्ती ;
उच्छिप्यन्-न्ती-ती,	उच्छयिप्यन्-न्ती-ती,	उच्छिच्छिपिप्यन्-न्ती-ती ;
—	उच्छयमानः,	उच्छयिप्यमाणः ;
उन्-उच्छौ-उच्छः ;	—	—
उच्छितः-त-तवान्,	उच्छितः-तम्,	उच्छिच्छिपितः-तवान् ;
उच्छः,	उच्छः,	उच्छिच्छिपुः, उच्छिच्छिपिपुः ;
उच्छितव्यम् ,	उच्छयितव्यम्	उच्छिच्छिपितव्यम् ;
उच्छनीयम् ,	उच्छनीयम् ,	उच्छिच्छिपणीयम् ;
उच्छयम् ,	उच्छयम् ,	उच्छिच्छिप्यम् ;

1. ‘ न फत्वा सेद् ’ (1-2-18) इति कित्त्वनिषेधात् गुणः ।

2. ‘ आमीक्ष्ये णमुल् च ’ (3-4-22) इत्यत्र चकारात् वत्वाऽपि । ‘ नित्यवीषयोः ’ (8-1-4) इति द्वित्वम् ।

3. औणादिके अणुप्रत्यये बाहुलकात् कृत्वम् । ‘ मुस्तामोष्यमसः कितिस्त्वमसमो लुग्यन् खलानोकसो भृश्यद्भ्रंशनवशैकाकृशदयस्तृष्णाःहरो हृष्य मे ॥ ’ धा का. 2-66.

4. ‘ न न्द्रः संयोगादयः ’ (6-1-3) इति नकारस्य द्वित्वनिषेधः । ‘ छे च ’ (6 1-37) इति वृक् । अस्याभ्यासावयवत्वाभावात् हलादिदेशो न ।

ईषदुच्छः, दुरुच्छः, सूच्छः ; —

उच्छद्यमानः,	उच्छद्यमानः,	उच्छिच्छिष्यमाणः ;
^A उच्छः,	उच्छः,	उच्छिच्छिषः ;
उच्छितुम्,	उच्छयितुम्,	उच्छिच्छिषितुम् ;
उच्छा,	उच्छना,	उच्छिच्छिषा, उच्छिच्छिषिषा;
^B उच्छनम्,	उच्छनम्,	उच्छिच्छिषणम् ;
उच्छित्वा,	उच्छयित्वा,	उच्छिच्छिषित्वा ;
समुच्छद्य,	समुच्छद्य,	समुच्छिच्छिष्य;
उच्छम् २, } उच्छित्वा २, }	उच्छम् २, } उच्छयित्वा २, }	उच्छिच्छिषम् २; } उच्छिच्छिषित्वा २. }

(97) “ उच्छी उच्छे ” (VI-तुदादिः-1254-सक. सेट्. पर.)

‘शशपोरुच्छतीत्युच्छे स्वरभेदाद् द्विरुच्यते ।’ (श्लो-55) इति देवः ।

शतरि परं^Cउच्छती-उच्छन्ती इति रूपम् । ‘आच्छीनद्योर्नुम्’ (7-1-80) इति नुमो वैकल्पिकत्वम् । अन्यत् सर्वमपि भौवादिकोच्छतिषत् (98) ज्ञेयम् ।

(98) “ उच्छी दिवासे ” (I-भ्वादिः-216. सक. सेट्. पर.)

विवासः=समाप्तिः । प्रायेणायं विपूर्वकः प्रयुज्यते इति पुरुषकारः । ‘शशपोरुच्छतीत्युच्छे स्वरभेदाद् द्विरुच्यते । उच्छतीति विवासे स्यात् इदितोऽनिदितस्तयोः ।’ (श्लो-56) इति देवः ।

व्युच्छकः-च्छिका,	उच्छकः च्छिका,	उच्छिच्छिपकः-पिका ;
व्युच्छिता-त्री,	उच्छयिता-त्री,	उच्छिच्छिपिता-त्री ;
व्युच्छन्-न्ती,	उच्छयन्-न्ती,	उच्छिच्छिषन्-न्ती ;

- A. ‘उच्छो धान्यश आदाने. कणिशायर्जनं सिलम् ।’ इति धाद्वप्रकाशः ।
- B. ‘अहूर्णचिताः परिमूर्छितप्रताः स्फूर्णमिया अग्रपुशः कृतोच्छनाः । भजन्ति मां श्युष्टिमतोऽपि भूयसीं प्रजन्ति यत् प्रजनमात्रतो जनाः ॥’ धा. का. 1-29.
- C. ‘इषणभ्याचरसोच्छती फलगणानव्युच्छितायां निशि स्नान्ती नच्छति विच्छिता भुजनता यस्मिन् द्वितं जनेती ।’ धा. का. 2-73.

व्युच्छिप्यन्-न्ती-ती,	उच्छयिप्यन्-न्ती-ती,	उचिच्छिपिप्यन्-न्ती-ती ;
—	व्युच्छयमानः,	व्युच्छयिप्यमाणः ;
¹ व्युद्-व्युशौ-व्युशः ;	—	—
² व्युष्टः-ष्टम्-ष्टवान्- ^A व्युष्टा, व्युच्छितम्-तः-तवान्,	उच्छिपितम्-तः-तवान्,	उचिच्छिपितः-तवान् ;
उच्छः,	उच्छः,	उचिच्छिपुः, उचिच्छयिपुः ;
व्युच्छितव्यम्,	व्युच्छयितव्यम्,	उचिच्छिपितव्यम् ;
व्युच्छनीयम्,	उच्छनीयम्,	उचिच्छिपणीयम् ;
व्युच्छघम्,	उच्छघम्,	उचिच्छिप्यम् ;
ईषदुच्छः-दुरुच्छः-सूच्छः ;	—	—
व्युच्छयमानः,	उच्छयमानः,	उचिच्छिप्यमाणः ;
उच्छः,	उच्छः,	उचिच्छिपः ;
उच्छितुम्,	व्युच्छयितुम्,	उचिच्छिपितुम् ;
^{B3} उष्टिः-उच्छा ⁴ ,	व्युच्छना,	उचिच्छिपा, उचिच्छयिपा ;
उच्छनम्,	उच्छनम्,	उचिच्छिपणम् ;
उच्छित्वा,	उच्छयित्वा,	उचिच्छिपित्वा ;
व्युच्छघ,	व्युच्छघ,	व्युचिच्छिप्य ;
उच्छम् २, } उच्छम् २, }	उच्छयित्वा २, }	उचिच्छिपम् २ ; }
उच्छित्वा २, }	उच्छयित्वा २, }	उचिच्छिपित्वा २. }

(99) “उछी विवासे” (VI-तुदादिः-1295-सक. सेट्-पर.)

‘शशपोरुच्छतीत्युच्छे स्वरभेदाद् द्विरुच्यते । उच्छतीति विवासे स्यात् इदितोऽनिदितस्तयोः ॥’ (श्लो-55) इति देवः ।

1. ‘च्छकोः शङ्—’ (6-3-19) इति शः । पदान्ते ‘वक्ष—’ (8-2-36) इत्यादिना यत्वे जस्त्वे च रूपम् ।
2. ‘श्रीदितो निष्ठायाम्’ (7-2-14) इति इद न । ‘मक्षप्रस्व—’ (8-2-36) इति पत्वम् ।
3. बाहुलकात् फिन् । यत्वम् । ‘व्युष्टिः फले समृद्धौ च’ इत्यमरः ।
4. ‘गुरोश्च हलः’ (3-3-103) इति अप्रत्ययः ।
- A. ‘रजन्यां व्युष्टायासुषसि जनयामास तनयम् ।’ इति क्षीरतरङ्गिण्यामुपात्तः श्लोकः ।
- B. “अहूर्णचित्ताः परिमुच्छितव्रताः स्फूर्णमिया अप्रयुक्ताः कृतोच्छनाः । भजन्ति यो व्युष्टिमतोऽपि भूयसीं ध्रजन्ति यत् ध्रजन्मात्रतो जनाः ॥” घा. का. 1-29.

‘अतिक्रमणबन्धनवर्जनेषु च द्रुमे-’ इति धातुकाव्ये । शतरि उच्छन्-
न्ती-ती-इति रूपाणि, ‘आच्छीनघोर्नुम्-’ (7-1-80) इति नुमो वैकल्पि-
कत्वात् । अन्यानि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिकोच्छतिवत् (98) ज्ञेयानि ।
^उच्छितम् ।

(100), “ उज्झ उत्सर्गे ” (VI-तुदादिः-1304-सक. सेद्. पर.)

उज्झकः-ज्झिका,	उज्झकः-ज्झिका,	१उज्झिषिकः-षिका;
उज्झिता-त्ती,	उज्झयिता-त्ती,	उज्झिषिता-त्री;
उज्झन्-न्ती,	उज्झयन्-न्ती,	उज्झिषन्-न्ती;
उज्झिष्यन्-न्ती-ती,	उज्झयिष्यन्-न्ती-ती,	उज्झिषिष्यन्-न्ती-ती;
—	उज्झयमानः,	उज्झयिष्यमाणः;
उत्-उज्झी-उज्झः;	—	—
^B उज्झितम्-तः,	उज्झितः-तं,	उज्झिषितः-तवान्;
उज्झः, उज्झः,	उज्झिषिषुः,	उज्झिषियुः;
उज्झितव्यम्,	उज्झयितव्यम्,	उज्झिषितव्यम्;
उज्झनीयम्,	उज्झनीयम्,	उज्झिषणीयम्;
² उद्वयः ^C नदः, उज्झयम्, उज्झयम्,	—	उज्झिष्यम्;
ईषदुज्झः, दुरुज्झः, सूज्झः;	—	—
उज्झयमानः,	उज्झयमानः,	उज्झिष्यमाणः;
उज्झः,	उज्झः,	उज्झिषिषुः;
उज्झितुम्,	उज्झयितुम्,	उज्झिषिषितुम्;
उज्झा,	उज्झाना, उज्झिषिषा,	उज्झिषिषिषा;

1. दोषधोऽयं धातुः । ‘न न्नाः—’ (6-1-3) इति दकारस्य द्वित्वनिषेधः ।
2. ‘भिद्योद्धवौ नदे’ (3-1-115) इति क्यपि धकारः निपातितो नदे । उज्झति—
उदकमित्यर्थे कर्तरि क्यप् ।
- A. ‘शृक्णव्यावरसोच्छती फलगणान् अज्युच्छितायां निशि स्नान्ती नच्छति
भिच्छिता सुजनता यस्मिन् हितं जर्जती ।’ घा. का. 2-73.
- B. ‘नित्यं भूपतिमुज्जनोज्झितमना यत्रास्त खल्या सुखम् ॥’ घा. का. 2-73.
- C. ‘समुत्तरन्तावव्यप्यौ नदान् भिद्योद्धयसञ्चिमान् ।’ म. का. 6-59. ‘तोयदागम
इवोद्धयभिययोर्नामधेयसदृशं विचेष्टितम् ॥’ रघुवंशे—11-8.

उज्झनम्,	उज्झनम्,	उज्जिशिपणम्;
उज्झित्वा,	उज्झयित्वा,	उज्जिशिपित्वा;
समुज्झय,	समुज्झय,	समुज्जिशिप्य ;
उज्झम् २, } उज्झित्वा २, }	उज्झम् २, } उज्झयित्वा २, }	उज्जिशिपम् २; } उज्जिशिपित्वा २. }

(100-A) “उठ उपघाते” (I-म्वादिः-४३४-सक. सेद्. पर.)

Aओठकः-ठिका, ओठकः-ठिका, ओटिठिपकः-पिका—इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि उख (92) धातुवज्ज्ञेयानि ।

(101) “उध्रस उञ्छे” (X-चुरादिः-1743. सक. सेद्. उम.)

‘ध्रस्नाति ध्रासयत्युञ्छे पदे तु श्रि णिचि ध्रसेः ।’ (श्लो-190) इति देवः ।

१उध्रासकः-सिका,	उदिध्रासयिपकः-पिका ;
उध्रासयिता-त्री,	उदिध्रासयिपिता-त्री ;
उध्रासयन् ^B -न्ती,	उदिध्रासयिपन्-न्ती ;
उध्रासयिप्यन्-न्ती-ती,	उदिध्रासयिपिप्यन्-न्ती-ती ;
उध्रासयमानः,	उदिध्रासयिपमाणः ;
उध्रासयिप्यमाणः,	उदिध्रासयिपिप्यमाणः ;
उध्राः-उद्धासौ-उध्रासः ;	—
उध्रासितम्-तः-तवान्,	उदिध्रासयिपितः-तवान् ;
उध्रासः,	उदिध्रासयिपुः ;
उध्रासयितव्यम् ;	उदिध्रासयिपितव्यम् ;
उध्रासनीयम्,	उदिध्रासयिपणीयम् ;

1. ‘उध्रस’ इत्यत्र उञ्छरः धात्ववयव इति काश्यपक्षीरस्वाम्यादीनां पक्षमवलम्ब्य रूपाणि विलिख्यन्ते । कथादावप्ययं धातुः पठ्यते । उभयत्र उकार इत्—इत्यन्ये । देवोऽप्येवमेवाह ।

A. ‘बनाध्रयत्वेऽपि सकाठयंठद्रठन् भृगाःलीहठकर्मवर्जितान् ।

रोठन् नृशंसालुठितैरनोठकैर्नृगान् धनाडपैर्मणिपीठसंभ्रयैः ॥’ धा. का. 1-44.

B. ‘शौर्वाधितेन घृतलिङ्गिनचेलकेन संमोदितो हलधरोऽपि च मुष्टिकेन ।

मुष्टया वृद्धन् मुहुःरतिप्रसदाशु दोभ्यामुध्रासयज्जननुतस्तममोचयच ॥’

उघ्रास्यम्,	उदिघ्रासयिष्यम् ;
ईषदुघ्रासः-दुरुघ्रासः-सूघ्रासः ;	—
उघ्रास्यमानः,	उदिघ्रासयिष्यमाणः ;
उघ्रासः,	उदिघ्रासयिषः ;
उघ्रासयितुम्,	उदिघ्रासयिषितुम् ;
उघ्रासना,	उदिघ्रासयिषा ;
उघ्रासनम्,	उदिघ्रासयिषणम् ;
उघ्रासयित्वा,	उदिघ्रासयिषित्वा ;
समुघ्रास्य,	समुदिघ्रासयिष्य ;
उघ्रासम् २, } उघ्रासयित्वा २, }	उदिघ्रासयिषम् २ ; } उदिघ्रासयिषित्वा २. }

(102) “ उन्दी क्लेदने ” (VII-रुधादिः-1457-अक. सेह. पर.)

उन्दकः-न्दिक्का,	उन्दकः-न्दिक्का,	¹ उन्दिदिषकः-पिका ;
उन्दिता-त्री,	उन्दयिता-त्री,	उन्दिदिषिता-त्री ;
² उन्दन्-ती,	उन्दयन्-न्ती,	उन्दिदिषन्-न्ती ;
उन्दिष्यन्-न्ती-ती,	उन्दयिष्यन्-न्ती-ती,	उन्दिदिषिष्यन्-न्ती-ती ;
—	उन्दयमानः,	उन्दयिष्यमाणः ;
³ उत्-उन्दौ-उन्दः ;	—	—
⁴ उन्नः-त्तम्-त्तवान्,	उन्दितम्-त्तः,	उन्दिदिषितः-त्तवान् ;
⁵ समुत्तः-त्तम्-त्तवान्,		
उन्दः, उन्दः,	उन्दिदिषुः,	उन्दिदयिषुः ;
उन्दितव्यम्,	उन्दयितव्यम्,	उन्दिदिषितव्यम् ;
उन्दनीयम्,	उन्दनीयम्,	उन्दिदिषणीयम् ;

1. 'न न्दाः—' (6-1-3) इति नकारस्य द्वित्वनिषेधः ।
2. 'श्नात्तलोपः' (6-4-23) इति नलोपे 'इत्तलोपः' (6 4-111) इति अकारलोपः ।
3. 'अनिदितां—' (6-4-24) इत्युपधानकारस्य लोपः ।
4. 'श्वीदितः—' (7-2-14) इतीगिण्येधः । 'नुदविदोन्द—' (8-2-56) इति निष्ठानखं विकल्पेन भवति ।
- A. 'को नस्तृणैदि हिनसाम समुत्तमासैः तं गोपसूनुमिति तैल्लवाक्यपान्नाः ।'
घा. का. 3-3.

उन्म्यम्,	उन्म्यम्,	उन्दिदिप्यम्;
ईषदुन्दः, दुरुन्दः, सून्दः ;	—	—
^१ उद्यमानः,	उन्म्यमानः,	उन्दिदिप्यमाणः ;
^२ अवोदः, } ओद्य, }	उन्दः, उन्दः,	उन्दिदिपः ;
उन्दिदितुम्,	उन्दयितुम्,	उन्दिदिपितुम्;
उन्दा,	उन्दना,	उन्दिदिपा, उन्दिदयिपा ;
उन्दनम्,	उन्दनम्,	उन्दिदिपणम् ;
उन्दिदित्वा,	उन्दयित्वा,	उन्दिदिपित्वा ;
समुद्य,	समुन्म्य,	समुन्दिदिप्य ;
उन्दम् २, } उन्दिदित्वा २, }	उन्दम् २, } उन्दयित्वा २, }	उन्दिदिपम् २, } उन्दिदिपित्वा २ ; }
^३ इन्दुः,	^४ उदकम्-कः,	^५ ओदनम् .

(103) “ उन्म पूरणे ” (VI-तुदादिः-1320-सक. सेद. पर.)

उम्भकः-म्भिका,	उम्भकः-म्भिका,	उम्भिमिपकः-पिका ;
उम्भिता-त्री,	उम्भयिता-त्री,	उम्भिमिषिता-त्री ;
^६ उम्भन्-न्ती-ती,	उम्भयन्-न्ती,	उम्भिमिषन्-न्ती ;
उम्भियन्-न्ती-ती,	उम्भयिष्यन्-न्ती-ती,	उम्भिमिषियन्-न्ती-ती ;
—	उम्भयमानः,	उम्भयिष्यमाणः ;
उप्-उब्-उम्भौ-उम्भः ;	—	—
उम्भितः-तम्-तवान्,	उम्भितः, तम्,	उम्भिमिषितः-तवान् ;
उम्भः, उम्भः,	उम्भिमिषुः,	उम्भिमिषुः ;

1. 'अनिदितां हल—' (6-4-24) इति नलोपः ।
2. 'अवोदेषौद्यप्रथमद्विमथयाः' (6-4-29) इत्यनेन अस्मादातोर्ध्वि नलोपः, मन्प्रत्यये नलोपः गुणश्च निपात्यते । अवोदः=इयदारः । ओद्य=उन्दनम् ।
3. 'उन्देरिच्चादेः' (द. उ. 1-197) इत्युः प्रत्ययः ।
4. 'क्वचुन् शिल्पिसंज्ञयोः' (द. उ. 3-5) इत्यौणादिकः क्वचुन् ।
5. 'उन्देर्नलोपश्च' (द. उ. 5-22) इत्यौणादिको युच् ।
6. 'अनिदिताम्' (6-4-24) इति नलोपे 'जे तुम्कादीनां' (वा. 7-1-59) इति वृत् ।

उम्मितव्यम्,	उम्मितव्यम्,	उम्बिमिपितव्यम् ;
उम्मनीयम्,	उम्मनीयम्,	उम्बिमिषणीयम् ;
उम्भ्यम्,	उम्भ्यम्,	उम्बिमिष्यम् ;
ईषदुम्भः, दुरुम्भः, सूम्भः ;	—	—
उम्भ्यमानः,	उम्भ्यमानः,	उम्बिमिष्यमाणः ;
उम्भः, ¹ कुम्भः ^A ,	² अयस्कुम्भः,	³ कुम्भी, उम्भः, उम्बिमिषः ;
उम्भितुम्,	उम्भयितुम्,	उम्बिमिषितुम् ;
उम्भा, उम्भना,	उम्बिमिषा,	उम्बिमिषया ;
उम्भनम्,	उम्भनम्,	उम्बिमिषणम् ;
उम्भित्वा,	उम्भयित्वा,	उम्बिमिषित्वा ;
समुम्भ्य,	समुम्भ्य,	समुम्बिमिष्य ;
उम्भम् २, } उम्भित्वा २, }	उम्भम् २, } उम्भयित्वा २, }	उम्बिमिषम् २ ; } उम्बिमिषित्वा. }

(104) “ उम पूरणे ” (IV-तुदादिः-1319-सक. सेट्ट. पर.)

ओमकः-भिका,	ओमकः-भिका,	‘ओविमिषकः-भिका ;
ओमिता-श्री,	ओमयिता-श्री,	ओविमिषिता-श्री ;
^१ उमन्-न्ती-ती,	ओमयन्-न्ती,	ओविमिषन्-न्ती ;
ओमिष्यन्-न्ती-ती,	ओमयिष्यन्-न्ती-ती,	ओविमिषिष्यन्-न्ती ती ;
—	ओमयमानः,	ओमयिष्यमाणः ;
उप्-उन्-उभौ-उमः ;	—	—

1. केन उम्भ्यते=पूयंते इति कुम्भः । कर्मणि षम् । पृषोदरादित्वात् परस्परम् ।
‘अतः कृष्मिर्कम्कुम्भम्—’ (8-3-40) इत्यत्र निगतनादात् परस्परम् ।
2. ‘अतः कृष्मिर्कम्’ (8-3-40) इति विपर्ययस्य सार्वम् ।
3. ‘जातेरस्त्रीविषयात्’ (4-1-63) इति षीप् ।
4. उपधाकार्यं द्वित्वात् प्रबलम् इति पूर्वं सप्पूर्वपशुनः । अनन्तरं द्वितीयेकः
‘सन्त्यजोः’ (6-1-0) इति द्विषम् ।
5. चाप्रत्ययस्य ‘सार्धपशुष्मपिप्’ (1-2-1) इति षिष्वात् सप्पूर्वपशुनो न ।
6. ‘षीयूषेभिनहेमबु उभविद्युमदशोऽनुष्मलमा रण्यस्यपरपूतचैदविषितां ओमा
हृत्तनकोऽनुवद् ।’ भा. ऋ. 3-75.

^उमितः, उमितम्-तवान्, ओमितः-तम्,	ओविभिषितः-तवान् ;	
^उभौ, ओभः,	ओविभिषुः, ओविभयिषुः ;	
ओमितव्यम्,	ओभयितव्यम्, ओविभिषितव्यम् ;	
ओमनीयम्,	ओमनीयम्, ओविभिषणीयम् ;	
ओभ्यम्,	ओभ्यम्, ओविभिष्यम् ;	
ईपदोमः, दुरोमः, स्वोमः ;	—	
उभ्यमानः,	ओभ्यमानः, ओविभिष्यमाणः ;	
ओभः,	ओभः, ओविभिषः ;	
ओभितुम्,	ओभयितुम्, ओविभिषितुम् ;	
उब्धिः,	ओभना, ओविभिषा, ओनिमयिषा ;	
ओमनम्,	ओमनम्, ओविभिषणम् ;	
^ओमित्वा,	ओभयित्वा, ओविभिषित्वा ;	
प्रोभ्य,	प्रोभ्य, प्रोविभिष्य ;	
ओमम् २, } ओमम् २, }	ओविभिषम् २ ; }	
ओमित्वा २, }	ओभयित्वा २, }	ओविभिषित्वा २. }

(105) “उब्ज आर्जवे” (VI-तुदादिः-1303-अक. सेट्. पर.)

उब्जकः-जिका,	उब्जकः-जिका,	^उब्जिजिषकः-जिषिका ;
उब्जिता-त्री,	उब्जयिता-त्री,	उब्जिजिषिता-त्री ;
उब्जन्-उब्जती-न्ती,	उब्जयन्-न्ती,	उब्जिजिषन्-न्ती ;

1. ‘इगुपधश्च’ (3-1-135) इति कः । नित्यद्विवचनान्तः ।
  2. ‘न षत्वा सेट्’ (1-2-18) इति कित्वाभावात् गुणः ।
  3. ‘ह्यवरद्’ (माहेश्वरसूत्रम्-5) सूत्रस्थवार्तिके क्त्वात् अस्योपध्मानीयोपधत्वं लभ्यते । तदा उपध्मानीयस्य शर्तुं पाठात् शल्त्वेन ‘झलां जश्’ (8-4-53) इति जदत्वेन बकारे यद्यपि—उब्जिता-उब्जितव्यम्-इत्यादिरूपाणि भवन्ति । तथापि उब्जिजिषकः-षिका इत्यादिरूपाणामसिद्धया दोषघपाठः भाष्यकृता आदतः । “न न्द्रा” (6-1-3) इति दकारस्य द्वित्वनिषेधः । असिद्धे ‘स्तोः श्चुना’ (8-4-40) इत्यनन्तरं “भ उब्जेः” (वा. 8-4-40) इति दकारस्य भकारः ।
- A. ‘पीयूषोमितहेमकुम्भविश्रुमद्दशोजशुम्भत्तमा—’ धा. का. 2-75.

ऊर्द्विप्यमाणः,	ऊर्द्वियिप्यमाणः,	ऊर्दिदिपिप्यमाणः ;
^१ ऊर्द्व-ऊर्द्वी-ऊर्द्वः ;	—	—
ऊर्द्वितः-तम्-तवान्,	ऊर्द्वितः-तं,	ऊर्दिदिपितः-तवान् ;
ऊर्द्वः, ^२ समूर्द्वी,	ऊर्द्वः, ऊर्दिदिपुः,	ऊर्दिदियिपुः ;
ऊर्द्वितव्यम्,	ऊर्द्वयितव्यम्,	ऊर्दिदिपितव्यम् ;
ऊर्द्वनीयम्,	ऊर्द्वनीयम्,	ऊर्दिदिपणीयम् ;
ऊर्द्वम्,	ऊर्द्वम्,	ऊर्दिदिप्यम् ;
ईषदूर्द्वः, दुरूर्द्वः, सूर्द्वः ;	—	—
ऊर्द्वमानः,	ऊर्द्वमानः,	ऊर्दिदिप्यमाणः ;
ऊर्द्वः,	ऊर्द्वः,	ऊर्दिदिपः ;
ऊर्द्वितुम्,	ऊर्द्वयितुम्,	ऊर्दिदिपितुम् ;
ऊर्द्वी,	ऊर्द्वना,	ऊर्दिदिषा, ऊर्दिदयिषा ;
^१ ऊर्द्वनम्,	ऊर्द्वनम्,	ऊर्दिदिषणम् ;
ऊर्द्वित्वा,	ऊर्द्वयित्वा,	ऊर्दिदिपित्वा ;
समूर्द्वम्,	समूर्द्वम्,	समूर्दिदिप्यम् ;
ऊर्द्वम् २, } ऊर्द्वम् २, }	ऊर्द्वित्वा २, }	ऊर्दिदिपम् २ ; }
ऊर्द्वित्वा २, }	ऊर्द्वयित्वा २, }	ऊर्दिदिपित्वा २. }

(107) “ उर्वी हिंसार्थः ” (I-भ्वादिः-५६९-सक. सेट्. पर.)

^३ ऊर्द्वकः-र्विका,	ऊर्द्वकः-र्विका,	^४ ऊर्द्विषिकः-पिका ;
ऊर्द्विता-त्री,	ऊर्द्वयिता-त्री,	ऊर्द्विषिता-त्री ;
ऊर्द्वन्-न्ती,	ऊर्द्वयन्-न्ती,	ऊर्द्विषयन्-न्ती ;
ऊर्द्विप्यन्-न्ती-ती,	ऊर्द्वयिप्यन्-न्ती-ती,	ऊर्द्विषिप्यन्-न्ती-ती ;

1. ‘ रात्स्य ’ (४-२-२४) इति नियमात् दकारस्य ‘ संयोगान्त ’ (४-२-२३) लोपो न ।

2. ‘ सुप्पजाती—’ (३-२-७४) इति ताप्धीस्ये णिनिः ।

3. ‘ वषघायो च ’ (४-२-७९) इति दीर्घः ।

4. ‘ न न्याः संयोगादयः ’ (६-१-३) इति रेफस्य द्वित्वनियेयः ।

A. ‘ मुदा स चेतो दददे चिरं हरौ स्वादान् धुरैः स्वदिमत्रलोर्द्वने । अकूर्द्वेवास्य पुरः स्वर्द्वैकैर्वान्तगूर्दी रिपुगोदसूयघौ ॥’ घा. का. १-४.

—	ऊर्वयमाणः,	ऊर्वयिष्यमाणः ;
^१ ऊः-उरौ-उरः ;	—	—
^२ ऊर्णः-र्णम् ^A -र्णवान्,	ऊर्वितम्-तः,	ऊर्विविषितम्-तः-तवान्;
ऊर्वः,	ऊर्वः, ऊर्विविषुः,	ऊर्विविषुः ;
ऊर्वितव्यम्,	ऊर्वयितव्यम्,	ऊर्विविषितव्यम् ;
ऊर्वणीयम्,	ऊर्वणीयम्,	ऊर्विविषणीयम् ;
ऊर्व्यम्,	ऊर्व्यम्,	ऊर्विविष्यम् ;
ईषदूर्वः, दुरूर्वः, सूर्वः ;	—	—
ऊर्व्यमाणः,	ऊर्व्यमाणः,	ऊर्विविष्यमाणः ;
ऊर्वः,	ऊर्वः,	ऊर्विविषः,
ऊर्वितुम्,	ऊर्वयितुम्,	ऊर्विविषितुम् ;
ऊर्वा,	ऊर्वणा,	ऊर्विविषा, ऊर्विविषा;
ऊर्वणम्,	ऊर्वणम्,	ऊर्विविषणम् ;
ऊर्वित्वा,	ऊर्वयित्वा,	ऊर्विविषित्वा ;
समूर्व्य,	समूर्व्य,	समूर्विविष्य ;
ऊर्वम् २, } ऊर्वित्वा २. }	ऊर्वम् २, } ऊर्वयित्वा २, }	ऊर्विविषम् २ ; } ऊर्विविषित्वा २. }

(108) “उष दाहे” (I-भ्वादिः-696. सक. सेट्. पर.)

ओषकः-पिका,	ओषकः-पिका,	^३ ओषिषिकः-पिका ;
ओषिता-त्री,	ओषयिता-त्री,	ओषिषिषिता-त्री ;
ओषन्-न्ती,	ओषयन्-न्ती,	ओषिषिपन्-न्ती ;
ओषिष्यन्-न्ती-ती,	ओषयिष्यन्-न्ती-ती,	ओषिषिषिष्यन्-न्ती-ती ;

1. ‘राहोपः’ (6-4-21) इति वकारस्य लोपः । ‘भोरुपधाया दीर्घं ह्रः’ (8-2-76) इति दीर्घः ।
2. ‘श्रीदितः—’ (7-2-14) इति इग्निषेधः । ‘राहोपः’ (6-4-21) इति षलोपः । ‘हलि ष’ (8-2-77) इति दीर्घः । ‘रदाभ्यां—’ (8-2-42) इति निष्ठात्वम् । णत्वम् ।
3. ओषेः ऋदित्करणान् लिङ्गात् उपधाकार्यं दित्वात् श्रवणम् । तेन युजः ।
4. ‘प्रक्ष्युतगोपीशुचमूर्णोपूतनं तूर्णानस धूर्णवकादिदानवम् ।
दुदर्विष्यन् धूर्वितुमेव गूर्वणं मूर्वन्तनापूर्वितपर्वताष्टरम् ॥’ धा. का. 1-73.

—	ओपयमाणः,	ओपयिष्यमाणः ;
उट्-उपौ-उपः ;	—	—
¹ प्रत्युष्टम्, उपितम्, } ओपितम्,	तः, ओपितः-तम्,	ओपिपितः-तवान् ;
² उपः,	ओपः,	ओपिपिपुः, ओपिपयिपुः ;
ओपितञ्चम्,	ओपयितञ्चम्,	ओपिपिपितञ्चम् ;
ओषणीयम्,	ओषणीयम्,	ओपिपिपणीयम् ;
ओप्यम्,	ओप्यम्,	ओपिपिप्यम् ;
ईपदोपः, दुरोपः, स्वोपः ; —	—	—
उप्यमाणः,	ओप्यमाणः,	ओपिपिप्यमाणः ;
ओपः,	ओपः,	ओपिपिपः ;
ओपितुम्,	ओपयितुम्,	ओपिपिपितुम् ;
उष्टिः, } व्युष्टिः, }	ओषणा,	ओपिपिपा, ओपिपिपा ;
ओषणम्,	ओषणम्,	ओपिपिषणम् ;
³ ओपित्वा,	ओपयित्वा,	ओपिपिपित्वा ;
व्युप्य,	समोप्य,	समोपिपिप्य ;
ओपन् २, } ओपित्वा २, }	ओपम् २, } ओपयित्वा २, }	ओपिपिपम् २ ; } ओपिपिपित्वा २ ; }
⁴ ऊप्ता, ⁵ उष्णः.	—	—

1. 'उदुपघात्—' (1-2-21) इति कित्त्विकल्पः । तेन रूपद्वयम् । 'प्रत्युष्टम्' इत्यत्र, 'आदित्थ' (7-2-10) इत्यत्र चकारस्यानुक्तसमुच्चयार्थत्वात् 'आश्वस्त' मितिबत् इदप्रतिषेधः' इति भट्टभास्करः ।' इति माघवघातुवृत्तौ ।
2. 'इगुपघज्ञा—' (3-1-135) इति कर्त्तरि षः ।
3. 'न ष्वा सेट्' (1-2-18) इति कित्त्वनिषेधाद्गुणः ।
4. 'अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते' (3-2-75) इति मनिनि, बाहुलकाद्दीर्घः । 'नेङ् वशि कृति' (7-2-8) इतीष्णिण्येधः ।
5. औणादिके (द. उ. 3-35) नक्प्रत्यये उष्ण. इति रूपं भवति । '...रेषोऽन्यान् मपतो नमोऽस्तु कमलाकोष्णस्तनं ओपते ॥' घा. का. 1-87.

ओइम् २, } ओहित्वा २, }	ओइम् २, } ओइयित्वा २, }	ओजिहिपम् २ ; } ओजिहिपित्वा २. }
---------------------------	----------------------------	------------------------------------

(110) “ऊठ उपघाते” (I-म्वादिः-338-सक. सेद्. पर.)

¹ ऊठकः-ठिका, ऊठिता-त्री, ऊठन्-न्ती, ऊठिष्यन्-न्ती-त्ती, — ऊठ्-ऊठौ-ऊठः ; ऊठितः-त्तं, ऊठः, ऊठितव्यम्, ऊठनीयम्, ऊठयम्, ईषदूठः, दुरूठः, सूठः ; ऊठयमानः, ऊठः, ऊठितुम्, ² ऊठा, ऊठना, ऊठनम्, ऊठित्वा, समूठय, ऊठम् २, } ऊठित्वा २, }	ऊठकः-ठिका, ऊठयिता-त्री, ऊठयन्-न्ती, ऊठयिष्यन्-न्ती-त्ती, ऊठयमानः, — उठितः-त्तं ; ऊठः, ऊठिठिषुः, ऊठयितव्यम्, ऊठनीयम्, ऊठयम्, — ऊठयमानः, ऊठः, ऊठयितुम्, ऊठिठिषा, ऊठनम्, ऊठयित्वा, समूठय, ऊठम् २, } ऊठयित्वा २, }	ऊठिठिषकः-षिका ; ऊठिठिषिता-त्री ; ऊठिठिपन्-न्ती ; ऊठिठिषिष्यन्-न्ती-त्ती ; ऊठयिष्यमाणः ; — ऊठिठिषितः-तवान् ; ऊठिठियिषुः ; ऊठिठिषितव्यम् ; ऊठिठिषणीयम् ; ऊठिठिष्यम् ; — ऊठिठिष्यमाणः ; ऊठिठिषः ; ऊठिठिषितुम् ; ऊठिठिषिषा ; ऊठिठिषणम् ; ऊठिठिषित्वा ; समूठिठिष्य ; ऊठिठिपम् २ ; } ऊठिठिषित्वा २. }
--	--	---

(111) “ऊन परिहाणे” (X-चुरादिः-1889. अक.सेद्.उभ. अदन्तः.)

ऊनकः-निका, ऊनयिता त्री,	ऊनिनयिषकः-षिका ; ऊनिनयिषिता-त्री ;
----------------------------	---------------------------------------

1. 'उठ' इति ह्रस्वोपधपाठस्य पाठान्तरमिदम् ।
2. 'गुरोश्च हलः' (3-3-103) इति स्त्रियाम् अप्रत्ययः ।

ऊनयन्-न्ती,	ऊनिनयिषन्-न्ती ;
ऊनयिष्यन्-न्ती-ती,	ऊनिनयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
ऊनयमानः,	ऊनिनयिषमाणः ;
ऊनयिष्यमाणः,	ऊनिनयिषिष्यमाणः ;
^१ ऊः-ऊनौ-ऊनः ;	—
^२ ऊनितम्-तः-तवान् ,	ऊनिनयिषितः-तवान् ;
ऊनः, मासोनः,	ऊनिनयिषुः ;
ऊनयितव्यम् ,	ऊनिनयिषितव्यम् ;
^३ ऊननीयम् ,	ऊनिनयिषणीयम् ;
ऊन्यम् ,	ऊनिनयिष्यम् ;
ईपदूनः, दुरूनः, सूनः ;	—
ऊन्यमानः,	ऊनिनयिष्यमाणः ;
ऊनः,	ऊनिनयिषः ;
ऊनयितुम् ,	ऊनिनयिषितुम् ;
ऊनना,	ऊनिनयिषा ;
ऊननम् ,	ऊनिनयिषणम् ;
ऊनयित्वा,	ऊनिनयिषित्वा ;
समून्य,	समूनिनयिष्य ;
ऊनम् २, } ऊनयित्वा २, }	ऊनिनयिषम् २ ; } ऊनिनयिषित्वा २. }

(112) “ऊयी तन्तुसन्ताने” (I-म्वादिः-483. सक. सेट्. आत्म.)

ऊयकः-यिका,	ऊयकः-यिका,	ऊयिषिकः-यिका ;
ऊयिता-प्री,	ऊयिता-प्री,	ऊयिषिता-प्री ;
—	ऊययन्-न्ती,	ऊयिष्यन्-न्ती-ती ;

1. ध्वन्तान् विवि लिलोपे 'पूर्वत्रातिद्धे न स्थानिषत्—' (श. 1-1-35) इति स्वनि-
बद्धावनिषेधात् 'नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य' (७-२-7) इति नलोपे प्रथमैक्यवने
एष रूपम् ।
2. 'निट्वां सेटि' (6-4-32) इति येटोपः ।
3. 'ये(निटि' (6-4-31) इति यिलोपः ।

ऊयमानः,	ऊययमानः,	ऊयियिषमाणः ;
ऊयिष्यमाणः,	ऊययिष्यमाणः,	ऊयियिषिष्यमाणः ;
^१ ऊः-उवौ-उवः ;	—	—
^२ ऊतम्-तः ^A ,	ऊयितम्-तः-तवान्,	ऊयियिषितम्-तः-तवान् ;
ऊयः,	ऊयः, ऊयियिषुः,	ऊयियिषुः ;
ऊयितव्यम्,	ऊययितव्यम्,	ऊयियिषितव्यम् ;
ऊयनीयम्,	ऊयनीयम्,	ऊयियिषणीयम् ;
ऊयम्,	ऊयम्,	ऊयियिष्यम् ;
ईषदूयः, दुरूयः, सूयः ;	—	—
ऊयमानः,	ऊयमानः,	ऊयियिष्यमाणः ;
ऊयः;	ऊयः,	ऊयियिषः ;
ऊयितुम्,	ऊययितुम्,	ऊयियिषितुम् ;
^३ ऊया, ^४ ऊतिः,	ऊयना,	ऊयियिषा, ऊयियिषा ;
ऊयनम्,	ऊयनम्,	ऊयियिषणम् ;
ऊयित्वा,	ऊययित्वा,	ऊयियिषित्वा ;
समूय्य,	समूय्य,	समूयियिष्य ;
ऊयम् २, } ऊयित्वा २, }	ऊयम् २, } ऊययित्वा २, }	ऊयियिषम् २ ; } ऊयियिषित्वा २. }

(118) “ऊर्ज चलप्राणनयोः” (X-चुरादिः-1649-सक. सेट्. उम.)

प्राणनम् = जीवनम् ।

ऊर्जकः-जिका,

^५ऊर्जिजयिषकः-पिका ;

ऊर्जयिता-त्री,

ऊर्जिजयिषिता-त्री ;

1. ' लोपो व्योर्बलि ' (6-1-66) इति यकारलोपः ।
2. ईदित्वात्प्रियायामिगिषेपः । ' लोपो व्योर्बलि ' (6-1-66) इति यलोपः ।
3. ' गुरोय हलः ' (3-3-103) इति अः प्रत्ययः ।
4. बाहुल्यत्वात् षिन् । यलोपः । ' ऊर्जियुतिर्जुतिषातिहेतिधीर्नयय ' (3-3-97) इति अन्तोदात्त ऊर्जिशब्दो यः निपातितः, सः अन्तेर्धातोरेति बोध्यम् ।
5. ' न न्नाः संयोगादयः ' (6-1-3) इति रेफस्य द्विवचननिषेचान् जिशब्दस्य द्वित्वम् ।
- A. ' प्रनप्य किञ्चित्पितो गृहान्तिकं ददर्श घन्यः न ददात्तमीदृशम् । गोशोहदेरो रवितं सहाप्रभं तमूनसत्पीठिमपूतिमिगुंयेः । ' धा. ङा. 1-62.

(114) “ ऊर्णञ् आच्छादने ” (II-अदादिः-1039. सफ. सेट्. उभ.)

^१ऊर्णाविकः-विका, ऊर्णाविकः-विका, ^२ऊर्णुनविपकः-ऊर्णुनुविपकः-ऊर्णु-
नूपकः-पिका, ^३ऊर्णोनूयकः-यिका ;

^४ऊर्णविता-ऊर्णुविता-त्री^A, ऊर्णावयिता-त्री, ऊर्णुनविपिता-ऊर्णुनुविपि-
ता ऊर्णुनूपिता-त्री, ऊर्णोनूयिता-त्री ;

^५ऊर्णवन्-ऊर्णवती, ऊर्णावयन्-न्ती, ऊर्णुनविपन् - ऊर्णुनुविपन्-ऊर्णु-
नूपन्-न्ती ;

^Bऊर्णवानः, ऊर्णावयमानः, ऊर्णुनविपमाणः-ऊर्णुनुविपमाणः-ऊर्णुनूप-
माणः, ऊर्णोनूयमानः ;

ऊर्णविप्यमाणः-ऊर्णुविप्यमाणः, ऊर्णावयिप्यमाणः, ऊर्णुनविपिप्यमाणः-
ऊर्णुनुविपिप्यमाणः-ऊर्णुनूपिप्यमाणः, ऊर्णोनूयिप्यमाणः ;

^६ऊर्णुत्-ऊर्णुतौ-ऊर्णुतः ;

1. ‘ अचो ष्णिति ’ (7-2-116) इति वृद्धौ, आवादेशः । एवं णिच्यपि सर्वत्र बोध्यम् ।
2. ‘ सनीवन्तर्धेभ्रस्जदम्भुश्रिस्व्यूणुंमरक्षपिसनाम् ’ (7-2-49) इति सन इद्विकल्पः ।
इद्वपक्षे ‘ विभाषोर्णोः ’ (1-2-3) इति इडादेः प्रत्ययस्य क्त्वं वैकल्पिकम् ।
क्त्वाभावपक्षे गुणावादेशयोः ‘ ऊर्णुनविपकः ’ इति रूपम् । क्त्वरूपे
उवळि ‘ ऊर्णुनुविपकः ’ इति रूपम् । इहभावपक्षे ‘ अजज्ञनगमां सनि ’ (6-4-10)
इति दीर्घे ‘ इक्षे झल् ’ (1-2-9) इति सनः क्त्वे च ‘ ऊर्णुनूपकः ’ इति
रूपम् । एवं सर्वत्र सन्नन्ते रूपत्रयस्योपपत्तिः ।
3. ‘ सूचिमुश्रिमूय्यत्यंशूर्णोतिभ्यः— ’ (वा. 3-1-22) इति यट् । ‘ सन्द्योः ’
(6-1-9) इति द्वितीयस्यैकाचः क्त्वे ‘ गुणो यट्क्योः ’ (7-4-82) इत्यभ्यासस्य
गुणे ‘ अकृत्तार्वाणुक्तयोः— ’ (7-4-25) इति दीर्घे च रूपम् । एवं यट्न्ते सर्वत्र
बोध्यम् ।
4. ‘ विभाषोर्णोः ’ (1-2-3) इति इडादिप्रत्ययस्य वैकल्पिकद्विद्वावात् रूपद्वयम् ।
एवं तद्व्यदादिष्वपि ज्ञेयम् ।
5. ‘ सार्वाणुक्तमपिन् ’ (1-2-4) इति शतृद्विद्वावात् गुणाभावे, उवळि रूपम् । एवं
‘ ऊर्णुवान ’ इत्यत्रापि ज्ञेयम् ।
6. द्विपि ‘ ह्रस्वस्य पिति कृति— ’ (6-1-71) इति वृक् । एवं त्यध्यपि ।
- A. ‘ प्रोणुंवित्रो दिवस्तत्र पुरी द्रव्यय कायनीम् ॥ ’ म. का. 7-93.
- B. ‘ वृणुणुंयानान् वकुभो बलोपान् विनत्य श त्रं वयचं पिनश्र । तस्यो पितस्र्मा-
मपियुः शितेपुः शीमित्रिरक्षिष्वनुजिहानः ॥ ’ म. का. 3-47.

¹ऊर्णुतम्-^Aतः, ऊर्णावितं-तः, ऊर्णुनविपितः-ऊर्णुनुविपितः-ऊर्णुनूषितः,
ऊर्णोनुयितः-तवान् ;

ऊर्णावः, ऊर्णावः, ^Bऊर्णुनविषुः-ऊर्णुनुविषुः-ऊर्णुनूषुः, ऊर्णुनाविषुः,
²ऊर्णोनुवः ;

ऊर्णवितव्यम्-ऊर्णुवितव्यम्, ऊर्णावयितव्यम्, ऊर्णुनविपितव्यम्-ऊर्णुनु-
विपितव्यम्-ऊर्णुनूषितव्यम्, ऊर्णोनुयितव्यम् ;

ऊर्णवनीयम्, ऊर्णावनीयम्, ऊर्णुनविषणीयम्-ऊर्णुनुविषणीयम्-ऊर्णुनु-
षणीयम्, ऊर्णोनुयनीयम् ;

³ऊर्णव्यम्-⁴अवश्योर्णव्यम्, ऊर्णाव्यम्, ऊर्णुनविष्यम्-ऊर्णुनुविष्यम्-
ऊर्णुनूष्यम्, ऊर्णोनुष्यम् ;

ईषदूर्णवः-दुरूर्णवः-सूर्णवः ;

⁵ऊर्णयमानः, ऊर्णाव्यमानः, ऊर्णुनविष्यमाणः-ऊर्णुनुविष्यमाणः-ऊर्णु-
नूष्यमाणः, ऊर्णोनुष्यमानः ;

⁶ऊर्णावः, ऊर्णावः, ऊर्णुनविषः-ऊर्णुनुविषः-ऊर्णुनूषः, ऊर्णोनुयः ;

ऊर्णवितुम्-^Cऊर्णुवितुम्, ऊर्णावयितुम्, ऊर्णुनविपितुम्-ऊर्णुनुविपितुम्-
ऊर्णुनूषितुम्, ऊर्णोनुयितुम् ;

1. 'ऊर्णोतिर्नुवद्भावे वाच्यः—' (वा. 7-2-11) इत्यतिदेशेन एकाच्त्वात् 'क्षुक् किति' (7-2-11) इति ङणिषेधः । एवं क्तिनि क्त्वायां च ज्ञेयम् ।
2. यदन्तात् पचायचि, 'यजेऽचि च' (2-4-74) इति यजे लुकि, 'न घातुल्येप आर्धघातुके' (1-1-4) इति गुणनिषेधे उवळि च रूपम् ।
3. 'अचो यत्' (3-1-97) इति यति गुणे 'वान्तो यि प्रत्यये' (8-1-79) इति वान्तादेशे च रूपम् ।
4. 'धोरावर्त्यके' (3-1-125) इति प्यति वृद्धौ आवादेशे च रूपम् ।
5. 'अह्रस्वावैध्यातुक्रयोः—' (7-4-25) इति दीर्घः ।
6. 'ऋदोरप्' (3-3-57) इति भावे षप् ।
- A. 'केऽप्यल्परार्षे तुनुवुः खलेषु छुरक्षुतात्मानमसुं स्नुताब्जाः । सोऽनूर्णुतोऽयौज्ज-
नसुत् कुवत्या काञ्च्येव कामं स्तुवतां ब्रुवाणः ॥' धा. का. 2-47.
- B. 'वानरं प्रोर्णुनविषुः शस्त्रैरक्षो विदियुते । तं प्रोर्णनूषुरुपलैः सपृशैरावभौ
कपिः ॥' भ. का. 9-36.
- C. 'यत्नं प्रोर्णुवितुं तर्णं दिशं कुरुत दक्षिणाम् ।' भ. का. 7-93.

ऊर्णुतिः, ऊर्णावना, ऊर्णुनविषा-ऊर्णुनुविषा-ऊर्णुनूषा, ऊर्णुनावयिषा,
ऊर्णोनूया ;

ऊर्णवनम्, ऊर्णावनम्, ऊर्णुनविषणम्-ऊर्णुनुविषणम्-ऊर्णुनूषणम्,
ऊर्णोनूयनम् ;

ऊर्णुत्वा, ऊर्णावयित्वा, ऊर्णुनविषित्वा-ऊर्णुनुविषित्वा-ऊर्णुनूषित्वा,
ऊर्णोनूषित्वा ;

समूर्णुत्य, समूर्णाव्य, समूर्णुनविष्य - समूर्णुनुविष्य - समूर्णुनूष्य,
समूर्णोनूष्य ;

ऊर्णावम् २, { ऊर्णावम् २, } ऊर्णुनविषम् २, { ऊर्णुनुविषम् २ ; }
ऊर्णुत्वा २, { ऊर्णावयित्वा २, } ऊर्णुनविषित्वा २, { ऊर्णुनुविषित्वा २ ; }
ऊर्णुनूषम् २- ऊर्णुनूषित्वा २, ऊर्णोनूयम् २- ऊर्णोनूषित्वा २ ;
१ऊर्णा, २ऊर्णः.

(115) “ऊष रुजायाम्” (I-भ्वादिः-688. सक. सेट्. पर.)

‘ऊष उपघाते’ (110) इति घातुवत् सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

३ऊष्मा, ४ऊषणम् ऊषः^१=पचायच् ।

1. ‘ऊर्णोतिट्टः’ (द. उ. 5-64) इति ट्टः प्रत्ययः । ‘ऊर्णा मेवादिलोत्रि स्यादावर्ते
षान्तरा मुषोः’ इत्यमरकौशाद्याख्यायां मुषायां तु ‘अन्येष्वपि दृश्यते’
(3-2-101) इति ट्टः—इति साधितम् । ‘अन्येष्वपि दृश्यते’ (3-2-101)
इत्यत्र ‘अपि’शब्दः सर्वेषाधिभ्यमिवारार्यः । तेन घातन्तरादपि कारकान्तरेष्वपि
कचित्-परितः स्यात्—परितः—’ इति सिद्धान्तकौमुद्याशुक्लम् ।

2. ऊर्णुवते = आकृष्टायते—इति कर्मणि ‘ऊर्णोतिट्टलोपश्च’ (द. उ. 1-115) इति
कृः प्रत्ययः । ऊर्णुः = षवियः ।

3. ‘अन्येष्वपि दृश्यन्ते’ (3-2-75) इति मनिन्प्रत्यये ‘नेह वशि कृति’ (7-2-8)
इतीगिण्येषः । ऊष्मा = उषणम् ।

4. ऊषणम् = मरिचम् । भूषणं = त्रिकृष्टम्—इति क्षीरतरङ्गिण्याम् ।

A. ‘शूषन् दशोरमृतयूपमञ्जवह्मं भूषस्यनूपमतिरीवभुजां प्रियः क्षमम् ॥’
पा. सं. 1-56.

(116) “ऊह वितर्क” (I-भ्वादिः-648. सक. सेट्. आत्म.)

वितर्कः=सम्भाषना ।

ऊहकः-दिका,	ऊहकः-दिका,	¹ ऊजिहिषकः-पिका ;
ऊहिता-त्री,	ऊहयिता-त्री,	ऊजिहिपिता-त्री ;
समूहन्-न्ती,	ऊहयन्-न्ती,	—
² समूहिष्यन्-न्ती-ती,	ऊहयिष्यन्-न्ती-ती,	—
ऊहमानः, समूहमानः,	ऊहयमानः,	ऊजिहिषमाणः ;
ऊहिष्यमाणः,	ऊहयिष्यमाणः,	ऊजिहिपिष्यमाणः ;
ऊह-ऊहौ-ऊहः ;	—	—
ऊहितम्-तः,	ऊहितः-तम्,	ऊजिहिषितः-तवान् ;
ऊहः,	ऊहः,	ऊजिहिषुः, ऊजिहयिषुः ;
ऊहितव्यम्,	ऊहयितव्यम्,	ऊजिहिषितव्यम् ;
ऊहनीयम्,	ऊहनीयम्,	ऊजिहिषणीयम् ;
ईषदूहः, दुरुहः, सूहः ;	—	—
^A ऊह्यम्, ³ समूह्योऽग्निः, ऊह्यम्,	—	ऊजिहिष्यम् ;
ऊह्यमानः,	ऊह्यमानः,	ऊजिहिष्यमाणः ;
⁴ निरूह्यमानः,		
समुह्यमानः,		
ऊहः, ⁵ प्रौहः,	ऊहः,	ऊजिहिषः ;
ऊहितुम्,	ऊहयितुम्,	ऊजिहिषितुम् ;
ऊहा,	ऊहना,	ऊजिहिषा, ऊजिहयिषा ;
ऊहनम्, ⁶ प्रोहणम्,	ऊहनम्,	ऊजिहिषणम् ;

1. 'कुहोरुचुः' (7-4-02) इति अभ्यासे हकारस्य लुत्वम् ।
2. 'उपसर्गादस्वत्यूह्योर्वाचनम्' (वा. 1-3-30) इति परस्मैपदं विकल्पेन ।
3. 'अग्नौ परिचाप्योपचाप्यसमूह्याः' (3-1-131) इति प्यत्प्रत्ययान्तो निपातितः ।
4. 'उपसर्गादप्रस्व ऊहतेः' (7-4-23) इति यादौ कृत्ति ह्रस्वः ।
5. 'प्रादूह्योऽ—' (वा. 6-1-89) इति वृद्धिः ।
6. 'कृत्वचः' (8-4-29) इति णत्वम् ।
- A. 'द्रांहतः शुभपथप्रकाशने सस्वजेऽय तमनूह्यवैभवः । गाढमैत्ररत्नगृह्यमाणधीर्भूषण-
मलहनर्षितो बलः ॥' धा. का. 1-82

ऊहित्वा,	ऊहयित्वा,	ऊजिहिपित्वा ;
समुद्य, } निरुद्य, }	समूद्य,	समूजिहिप्य ;
ऊहम् २, } ऊहित्वा २, }	ऊहम् २, } ऊहयित्वा २, }	ऊजिहिप्यम् २ ; } ऊजिहिपित्वा २. }

(117) “ ऋ गतिप्रापणयोः ” (I-भ्वादिः-936. सक. अनि. पर.)

‘ तत्रेयत्यृच्छतीत्यर्तेः, दिन गतौ स्याद् ऋणाति तु । ’ (श्लो-30) इति देवः ।

¹आरकः-रिका, ²अर्पकः-र्पिका, ³अरिरिपकः-पिका, ⁴अरारकः-रिका ;

अर्ता-र्ती, अर्पयिता-र्ती, अरिरिपिता-र्ती, अरारिता-र्ती ;

⁵ऋच्छन्-न्ती, अर्पयन्-न्ती, अरिरिपन्-न्ती ; —

⁶अरिप्यन्-न्ती-ती, अर्पयिप्यन्-न्ती-ती, अरिरिपिप्यन्-न्ती-ती ;

⁷समृच्छमानः, अर्पयमाणः, ⁸समरिरिपमाणः, अरार्यमाणः ;

समरिप्यमाणः, अर्पयिप्यमाणः, समरिरिपिप्यमाणः, अरारिप्यमाणः ;

⁹समृत्-समृतौ-समृतः ; — — —

1. ‘ अचो ङिति ’ (7-2-116) इति वृद्धौ, ‘ वरण् रपरः ’ (1-1-51) इति रपरत्वे रूपम् ।

2. ‘ अर्तिहोली-’ (7-3-36) इति णौ पुगागमः । ‘ पुगन्तलघूपधस्य च ’ (7-1-86) इति गुणे रूपम् । एवं सर्वत्र व्यन्ते बोध्यम् ।

3. ‘ स्मिपूवृरज्ज्वसां सनि ’ (7-2-74) इति सन इडागमः । गुणः । ‘ अजादे-द्वितीयस्य ’ (6-1-2) इति ‘ रिम् ’ इत्यस्य द्वित्वम् । एवं सर्वत्र सजन्ते बोध्यम् ।

4. ‘ सूचिसूत्रिमृयटघर्तं यशर्णोतिभ्यो यद् वाच्यः ’ (वा. 3-1-22) इति यच् । ‘ यञि च ’ (7-4-30) इति गुणे, द्वितीयस्यैकाचः ‘ यं ’ इत्यस्य ‘ सन्यक्तोः ’ (6-1-0) इति द्वित्वे ‘ इलादिःशेषे ’ (7-4-60), ‘ दीर्घोऽङ्कितः ’ (7-4-83) इत्यम्यासस्य दीर्घं च रूपम् । ‘ न द्वाः— ’ (6-1-3) इति रेफस्य द्वित्वनिषेधस्तु न भवति— ‘ अरार्यते ’ इति भाष्योदाहरणात् । एवं सर्वत्र सजन्ते बोध्यम् ।

5. शपि ‘ वाग्राध्मास्याम्नादाग्द्वयति— ’ (7-3-78) इत्यादिना ऋच्छटादेशः ।

6. ‘ ऋदनीः स्ये ’ (7-2-20) इति स्यप्रत्ययस्येडागमः ।

7. अस्याद्धर्मकरवे ‘ समो गम्यृच्छिभ्याम् ’ (1-3-20) इति शानच् प्रत्ययो भवति ।

8. ‘ पूर्वञ्च सनः ’ (1-3-62) इति सजन्तात् शानच् ।

9. ‘ इत्यस्य ङिति इति— ’ (6-1-71) इति पुगागमः ।

आरः,	अर्षः,	अरिरिपः,	अरारः ;
अर्तुम्,	अर्षयितुम्,	अरिरिपितुम्,	अरारितुम् ;
ऋतिः,	¹ आर्तिः, ² आरा,	अर्षणा, अरिरिषा,	अर्षिपयिषा, अरारा ;
अरणम्,	अर्षणम्,	अरिरिषणम्,	अरारणम् ;
ऋत्वा,	अर्षयित्वा,	अरिरिपित्वा,	अरारित्वा ;
समृत्य,	समर्ष्य,	अमरिरिष्य,	समरार्य ;
आरम् २	अर्षम् २	अरिरिषम् २	अरारम् २ ;
ऋत्वा २	अर्षयित्वा २	अरिरिपित्वा २	अरारित्वा २ ;
³ अरुः,	⁴ अरणिः,	⁵ अरुणः,	⁶ अरण्यम्,
⁷ अर्थः,	⁸ अर्मकः,		
⁹ इरिणम्,	¹⁰ ऋतुः .		

(118) “ऋ गतौ” (III—जुहोत्यादिः-1098. सक. अनि. पर. [अ]

‘तत्रेत्यच्छतीत्यर्थः, शिन गतौ स्याद् ऋणाति तु ।’ (श्लो-30) इति देवः ।

आरकः-रिका, ¹¹अर्षकः-र्षिका ;

अरिरिषकः-षिका, अरारकः-रिका ;

1. आः ऋतिशब्देन समासे ‘उपसर्गादिति घातोः’ (6-1-91) इति वृद्धिः ।
  2. ‘आरा शक्याम्’ (गणसूत्रम् मिदादौ 3-3-104) इति पाठात् वृद्धिः अर् च ।
  3. औणादिके (द. उ. 9-39) उषिप्रत्यये गुणः । अरुः=प्राणः आदित्यो वा ।
  4. औणादिके (द. उ. 1-2) अतिप्रत्यये गुणः । अरणिः=अभियोनिः काष्ठविशेषः ।
  5. औणादिकः (द. उ. 5-59) वन प्रत्ययः । अरुणः=वैनतेयः अनूठः सूर्यसारथिः ।
  6. कर्मणि औणादिकः (द. उ. 5-6) अन्यप्रत्ययः । अरण्यं=निर्जनस्थानम् ।
  7. औणादिकः (द. उ. 6-29) यन् प्रत्ययः । ‘अर्थोऽभिधेयैरेवस्तुप्रयोजननिवृत्तिषु इत्यमरः ।
  8. औणादिके (द. उ. 3-50) अकप्रत्यये भुगागमः वयश्चि वाच्ये । अर्मकः बालः ।
  9. औणादिकः (द. उ. 5-17) इन् प्रत्ययः । तत्सन्नियोगेन प्रकृतेः इः आदेशः । ‘अर् रपरः’ (1-1-51) इति रपरत्वम् । इरिणम्=अल्पोदकनृणस्थानम् ।
  10. औणादिकः (द. उ. 1-124) तुः प्रत्ययः । तस्य च किरत्वम् । तेन न गुणः । प्रतुः=वसन्तादिः कालविशेषः, स्त्रीणां पुष्पकालत ।
  11. ग्यन्तात्-सन्नन्तात्-दण्ताद्य सर्वाणि क्वाणि (117) क्पञ्चवन् बोध्यानि ।
- [अ]. ‘अस्य च अर्तैः पृथगित्येऽपि, भाषायामपि प्रयोग इष्यते । तद्य ‘बहुलं एन्दसि’ (7-4-78) इत्येव इत्ये गिद्धे, अर्तैः पृथगित्त्वविधानसामर्थ्यादवगच्छते’ इति, ‘मूर्तिविपर्ययोश्च’ (7-4-77) इत्यत्र भाष्ये स्थितम्०’ इति पुरूपकारे (प. 3L) टीकाशुद्धेनोक्तम् ।

अर्ता-त्री,	ईषदरः, दुररः, स्वरः, अर्थमाणः ;
^१ इयूत्-ती,	आरः ;
अरिष्यन्-न्ती-ती,	अर्तुम् ;
समृत्-समृतौ-समृतः,	आरा-ऋतिः, ^२ आर्तिः ;
ऋतम्-तः-तवान् ,	अरणम् ;
अरः,	ऋत्वा ;
अर्तव्यम्,	समृत्य ;
अरणीयम् ,	आरम् २ ऋत्वा २ ;
अर्थः, आर्थः,	इति शुद्धाद्धातोः रूपाणि ।

(119) “ऋच दीप्तौ” (VI-तुदादिः-1302. अक. सेट्. पर.)

‘स्तुतौ’ इत्यपि पाठः । ‘वियोजनेऽर्चयेदर्चेद् यौ, स्तुतावृचतीत्यृचेः ।’

(श्लो-55) इति देवः ।

अर्चकः-र्चिका,	अर्चकः-र्चिका,	अर्चिचिपकः-पिका ;
अर्चिता-त्री,	अर्चयिता-त्री,	अर्चिचिपिता-त्री ;
^३ ऋचन्-ती, ^A	अर्चयन्-न्ती,	अर्चिचिपन्-न्ती ;
अर्चिष्यन्-न्ती-ती,	अर्चयिष्यन्-न्ती-ती,	अर्चिचिषिष्यन्-न्ती-ती ;
—	अर्चयमानः, अर्चयिष्यमाणः ;	—
ऋक्-ऋचो-ऋचः ;	—	—
ऋचितम्-तः-तवान् ,	अर्चितम्-तः,	अर्चिचिपितः-तवान् ;
^४ ऋचः,	अर्चः,	अर्चिचिषुः, अर्चिचयिषुः ;
अर्चितव्यम् ,	अर्चयितव्यम् ,	अर्चिचिपितव्यम् ;

1. जुहोत्यादित्वात् ‘ञी’ (6-1-10) इति द्वित्वम् । ‘अर्तिचिपत्सोश्’ (7-4-77) इत्यभ्यासस्येत्वम् । ‘अभ्यासस्यासवर्णे’ (6-4-78) इतीयच् । ‘इको यणचि’ (6-1-77) इति यण् । ‘नाभ्यस्ताच्छतुः’ (7-1-78) इति जुम्निषेधः ।
2. आशा शस्त्रे । अन्यत्र चिन् । ‘उपसर्गादिति-’ (6-1-91) इति वृद्धिः ।
3. ‘तुदादिभ्यः शः’ (3-1-77) इति शः विकरणप्रत्ययः । शप्रत्ययस्य ‘सर्वधातुक-मपित्’ (1-2-4) इति ङिद्विगात् घातोः गुणो न ।
4. ‘इगुपधज्ञाप्रोक्तिरः कः’ (3-1-135) इति कः ।
५. ‘वर्चन्ती कट्टं शशती बुधजर्नं दोषं स्वचित्त्वर्चती नित्यं भूपतिमुञ्जजोञ्जितमना पद्मास्त खत्या सुखम् ॥’ धा. का. 2-73.

अर्चनीयम्,	अर्चनीयम्,	अर्चिचिपणीयम् ;
^१ अर्च्यम्,	अर्च्यम्,	अर्चिचिप्यम् ; . .
ईपदर्चः, दुरर्चः, स्वर्चः ;	—	—
ऋच्यमानः,	अर्च्यमानः,	अर्चिचिप्यमाणः ;
अर्चः,	अर्चः,	अर्चिचिपः ;
अर्चितुम्,	अर्चयितुम्,	अर्चिचिपितुम् ;
ऋक्तिः,	अर्चना,	अर्चिचिपा, अर्चिचिपिपा ;
अर्चनम्,	अर्चनम्,	अर्चिचिपणम् ;
^२ अर्चित्वा,	अर्चयित्वा,	अर्चिचिपित्वा ;
समृच्य,	समर्च्य,	समर्चिचिप्य ;
अर्चम् २, } अर्चित्वा २, }	अर्चम् २, } अर्चयित्वा २, }	अर्चिचिपम् २ ; } अर्चिचिपित्वा २. }

(120) “ऋच्छ गतीन्द्रियप्रलयमूर्तिभावेपु” .

(VI-तुदादिः-1296. सक. सेद्. पर.)

इन्द्रियप्रलयः=सम्मोहः, मूर्तिभावः=काठिन्यम् ।

ऋच्छकः-च्छिका,	ऋच्छकः-च्छिका,	^३ ऋचिच्छिपकः-पिका ;
ऋच्छिता-त्री,	ऋच्छयिता-त्री,	ऋचिच्छिपिता-त्री ;
ऋच्छन्- ^४ न्ती-ती,	ऋच्छयन्-न्ती,	ऋचिच्छिपन्-न्ती ;
ऋच्छिप्यन्-न्ती-ती,	ऋच्छयिप्यन्-न्ती-ती,	ऋचिच्छिपिप्यन्-न्ती-ती ;
^५ समृच्छमानः,	ऋच्छयमानः,	^६ समृचिच्छिपमाणः ;
समृच्छिप्यमाणः,	ऋच्छयिप्यमाणः,	समृचिच्छिपिप्यमाणः ;

1. 'मगयाचरुचप्रवचर्चश्च' (7-3-66) इति ष्यति परतः कुरुवनिषेधसामर्थ्यात् 'ऋदुपधाभाक्त्वपि—' (3-1-110) इति प्राप्तं कर्षणं बाधित्वा ष्यदेव ।
2. 'न क्त्वा सेद्' (1-2-18) इति किरवनिषेधाद्दुपधगुणः ।
3. गकारच्छकारयोर्द्वित्वे 'ह्लादिः शेषः' (7-4-60) इति चकारस्य शेषः ।
4. 'आच्छीनघोर्नुम्' (7-1-80) इति वा तुम् ।
5. 'सथो गम्मुच्छिप्याम्—' (1-3-29) इति सम्पूर्वकान् घानच् ।
6. 'पूर्वत् घनः' (1-3-62) इति आत्मनेपदी ।

१समृद्-समृड्-समृच्छौ-समृच्छः ; —

ऋच्छितम्-तः,	ऋच्छितम्-तः,	ऋचिच्छिषितः-तवान् ;
ऋच्छः, १उपाच्छः,	ऋचिच्छिषुः,	ऋचिच्छिषुः ;
ऋच्छितव्यम्,	ऋच्छयितव्यम्,	ऋचिच्छिषितव्यम् ;
ऋच्छनीयम्,	ऋच्छनीयम्,	ऋचिच्छिषणीयम् ;
ऋच्छयम्,	ऋच्छयम्,	ऋचिच्छिष्यम् ;
ईषदृच्छः, दुर्भृच्छः, स्वृच्छः ;	—	—
ऋच्छयमानः,	ऋच्छयमानः,	ऋचिच्छिष्यमाणः ;
ऋच्छः,	ऋच्छः,	ऋचिच्छिषः ;
ऋच्छितुम्,	ऋच्छयितुम्,	ऋचिच्छिषितुम् ;
ऋच्छा,	ऋच्छना,	ऋचिच्छिषा ; ऋचिच्छिषिषा ;
ऋच्छनम्,	ऋच्छनम्,	ऋचिच्छिषणम् ;
ऋच्छित्वा,	ऋच्छयित्वा,	ऋचिच्छिषित्वा ;
समृच्छय,	समृच्छय,	समृचिच्छिष्य ;
ऋच्छम् २, } ऋच्छम् २, }	ऋच्छयित्वा २, }	ऋचिच्छिषम् २ ; }
ऋच्छित्वा २, }		ऋचिच्छिषित्वा २. }

(121) “ऋज गतिस्थानार्जनोपार्जनेषु”

(I-भ्वादिः-176. सक. सेट्. आत्म.)

‘ऊर्जनेषु’ इति क्षीरस्वाम्यादीनां पाठः । ऊर्जनम्=शक्तिप्राप्तिः प्राणनं वेति धातुकाव्ये । ‘ऋज्जते भर्जने, गत्याद्यर्थे स्यादर्जते त्वृजेः ।’ (श्लो-62) इति देवः ।

अर्जकः-र्जिका,	अर्जकः-र्जिका,	अर्जिजिपकः-पिका ;
अर्जिता-त्री,	अर्जयिता-त्री,	अर्जिजिषिता-त्री ;
—	अर्जयन्-न्ती,	अर्जयिष्यन्-न्ती-ती ;

1. ‘वृद्धोः शृङ्गुनासिके च’ (6-4-19) इति सप्तमस्य छकारस्य शकारे ‘वृद्धस्य-’ (8-2-36) इति षत्वम् । जडत्वविकल्पः ।
2. ‘उपसर्गादिति धातौ’ (6-1-91) इति वृद्धिः ।
- A. ‘अमुष्यनैर्मन्थितचित्तपथितत्रयीमतप्रस्तुचितैश्शुभार्जकैः । समृजितं कन्दममृजसत्फलान्बद्धिरेकत्र यदेजितं जनैः ॥’ भा. का. 1. 24.

अर्जमानः,	अर्जयमानः,	अर्जिजिपमाणः ;
अर्जिप्यमाणः,	अर्जयिप्यमाणः,	अर्जिजिपिप्यमाणः ;
ऋक्-ऋग्-ऋजौ-ऋजः ;	—	—
ऋजितम्-तः-तवान्, } ^१ उपार्जितः,	अर्जितः-तम्,	अर्जिजिपितः-तवान् ;
ऋजः,	अर्जः,	अर्जिजिपुः, अर्जिजयिपुः ;
अर्जितव्यम्,	अर्जयितव्यम्,	अर्जिजिपितव्यम् ;
अर्जनीयम्,	अर्जनीयम्,	अर्जिजिपणीयम् ;
^२ ऋज्यम्,	अर्ज्यम्,	अर्जिजिप्यम् ;
ईषदर्जः, दुरर्जः, स्वर्जः ;	—	—
ऋज्यमानः,	अर्ज्यमानः,	अर्जिजिप्यमाणः ;
अर्जः, ^३ स्वर्गः,	अर्जः,	अर्जिजिपः ;
अर्जितुम्,	अर्जयितुम्,	अर्जिजिपितुम् ;
ऋक्तिः,	अर्जना,	अर्जिजिपा, अर्जिजयिपा ;
अर्जनम्,	अर्जनम्,	अर्जिजिपणम् ;
^४ अर्जित्वा,	अर्जयित्वा,	अर्जिजिपित्वा ;
समृज्य,	समर्ज्य,	समर्जिजिप्य ;
अर्जम् २, } अर्जित्वा २, }	अर्जम् २, } अर्जयित्वा २, }	अर्जिजिपम् २ ; } अर्जिजिपित्वा २. }

(122) “ऋजि भर्जने” (I-श्वादिः-177. सक. सेट्. आत्म.)

भर्जनम्=पाकविशेषः ।

‘ऋजते भर्जने, गत्याद्यर्थे स्यादर्जने त्वृजेः ।’ (श्लो-62) इति देवः ।

1. ‘उपसर्गादिति घातौ’ (6-1-91) इति वृद्धिः ।
2. ‘ऋदुपधाञ्च—’ (3-1-110) इति भावकर्मणोः क्यप् ।
3. ‘सुप् ऋज्यते=स्थीयते अस्मिन्—इत्यधिकरणे संज्ञायाम् ‘हलश्च’ (3-3-121) इति घञ् । न्यञ्च्कादित्वात् (7-3-53) क्त्वम् ।’ इति अमरसुधा । निष्ठायां सेट्त्वात् अर्ज इत्यत्र वृत्त्वं न ।
4. ‘न क्त्वा सेट्’ (1-2-18) इति क्त्वनियेषाद्गुणः ।

१ऋजकः-ञिका,	ऋजकः-ञिका,	१ऋजिजिषकः-षिका ;
ऋजिता-ञी,	ऋजयिता-ञी,	ऋजिजिषिता-ञी ;
—	ऋजयन्-न्ती,	ऋजयिष्यन्-न्ती-ती ;
ऋजमानः,	ऋजयमानः,	ऋजिजिषमाणः ;
ऋजिष्यमाणः,	ऋजयिष्यमाणः,	ऋजिजिषिष्यमाणः ;
ऋन्-ऋञौ-ऋजः ;	—	—
^A ऋजितः-तं-तवान्,	ऋजितं-तः,	ऋजिजिषितः-तवान् ;
ऋजः,	ऋजः,	ऋजिजिषुः, ऋजिजिषिषुः ;
ऋजितव्यम्,	ऋजयितव्यम्,	ऋजिजिषितव्यम् ;
ऋजनीयम्,	ऋजनीयम्,	ऋजिजिषणीयम् ;
^३ ऋञ्ज्यम्,	ऋञ्ज्यम्,	ऋजिजिष्यम् ;
ईषदृजः, दुर्ऋजः, स्वृजः ;	—	—
^४ ऋञ्ज्यमानः,	ऋञ्ज्यमानः,	ऋजिजिष्यमाणः ;
ऋजः,	ऋजः,	ऋजिजिषः ;
ऋजितुम्,	ऋजयितुम्,	ऋजिजिषितुम् ;
ऋजा,	ऋजना,	ऋजिजिषा, ऋजिजिषिषा ;
ऋजनम्,	ऋजनम्,	ऋजिजिषणम् ;
ऋजित्वा,	ऋजयित्वा,	ऋजिजिषित्वा ;
समृञ्ज्य,	समृञ्ज्य,	समृजिजिष्य ;
ऋजम् २, } ऋजित्वा २, }	ऋजम् २, } ऋजयित्वा २, }	ऋजिजिषम् २ ; } ऋजिजिषित्वा २. }

1. 'इदितो तुम् घातोः' (7-1-58) इति तुम् ।

2. 'न न्दाः-(6-1-3) इति नकारस्य द्विष्वनिषेधः ।

3. निष्ठायां सेदत्वात् 'यजोः कु—' (7-3-52) इति कुत्वं न ।

4. अस्य घातोरिदित्वात् 'अनिदितां हल—' (6-4-24) इति नलोपो न ।

A. 'अमुधनैर्मथितथितपथितलथीमतप्रस्तुचितैः शुभार्जकैः ।

समृञ्जितं कन्दममृकसत्फलान्यदद्भिरेकत्र यदेजितं जनैः ॥' घा. ङा. 1. 24.

(129) “ऋणु गतौ” (VIII-तनादिः-1467. सक. सेट्. उभ.)

१अर्णकः-र्णिका,	अर्णकः-र्णिका,	२अर्णिनिपकः-षिका ;
अर्णिता-त्री,	अर्णयिता-त्री,	अर्णिनिषिता-त्री ;
३अर्णुवन्-वती,	अर्णयन्-न्ती,	अर्णिनिषन्-न्ती ;
अर्णिप्यन्-न्ती-ती,	अर्णयिप्यन् - न्ती-ती,	अर्णिनिपिप्यन्-न्ती-ती ;
४अर्णुवानः,	अर्णयमानः,	अर्णिनिषमाणः ;
अर्णिप्यमाणः,	अर्णयिप्यमाणः,	अर्णिनिषिप्यमाणः ;
५ऋत्-ऋतौ-ऋतः ;	—	—
६ऋतम्-ऋतः-ऋतवान्,	अर्णितं-तः,	अर्णिनिपितः-तवान् ;
७ऋणः, अर्णः,	अर्णिनिपुः,	अर्णिनयिपुः ;
अर्णितव्यम्,	अर्णयितव्यम्,	अर्णिनिपितव्यम् ;
अर्णनीयम्,	अर्णनीयम्,	अर्णिनिषणीयम् ;
८ऋण्यम्,	अर्ण्यम्,	अर्णिनिप्यम् ;
ईषदर्णः-दुरर्णः-स्वर्णः ;	—	—
अर्ण्यमानः,	अर्ण्यमाणः,	अर्णिनिप्यमाणः ;

1. 'पुगन्तलघूपधस्य—' (7-3-86) इति गुणः ।
2. घातुरयं नकारान्तः, णत्वं तु लाक्षणिकम् । अतः, 'नि' शब्दस्यैव 'सन्त्यजेः' (6-1-9) इति द्वित्वम् । पूर्वखण्डे रेफात् परत्वात् णत्वम्, उत्तरखण्डे तु नकारस्यैव भ्रवणम् । 'पूर्वत्रासिद्धमद्वित्वे' (वा. 1-1-58) इति तु न ; 'उभौ साभ्यासस्य' (8-4-21) इति लिङ्गात् तस्यानित्यत्वात् । एवं सन्नन्ते सर्वत्र बोध्यम् ।
3. 'तनादिकृन्भ्य ङः' (3-1-79) इति उः विकरणप्रत्ययः । विकरणनिमित्तके गुणे, उवञि च रूपम् । आत्नेयादयस्तु 'संज्ञापूर्वको विधिरनित्यः' इत्यङ्गीकृत्य 'ऋण्यन्-णवती' इति गुणरहिततया रूपं साधयन्ति । तत्र भाष्यानुग्रहे नास्ति ।
4. 'अनुदात्तोपदेशवनतितनोत्पादीनाम्—' (6-4-37) इति अनुनासिकलोपे तुक् ।
5. उदित्वात् क्त्वायामिड्विकल्पात् 'यस्य विभाषा' (7-2-15) इति विद्यायां इणिव्ययः । अनुनासिकलोपः । एवं किनि, इटभावपक्षे क्त्वाप्रत्यये च बोध्यम् ।
6. 'इगुपधञा—' (3-1-135) इति कर्तरि कः ।
7. 'ऋदुपघाञ्चाकृत्पि—' (3-1-110) इति कप् ।
8. 'तन्वन् स मघभुवि सातरमः स्वबन्धून् अक्षन्वतां क्षितिकरो मुदमर्णुवानः । कंसस्तृणीकृतरिपुर्णिमान् वतासि मन्वान एकमय मघमलवकार ॥' धा. का. 3. 4.

अर्णः, ^१ स्वर्णम्,	अर्णः,	अर्णिनिषः ;
अर्णितुम्,	अर्णयितुम्,	अर्णिनिषितुम् ;
ऋतिः,	अर्णना, अर्णिनिषा,	अर्णिनिषा ;
अर्णनम्,	अर्णनम्,	अर्णिनिषणम् ;
^२ अर्णिन्त्वा-ऋत्त्वा,	अर्णयित्वा,	अर्णिनिषित्वा ; .
^३ समृत्त्य, ^४ प्रात्ये,	समर्ण्ये,	समर्णिनिष्य ;
अर्णम् २, } अर्णम् २, }	अर्णयित्वा २, }	अर्णिनिषम् २ ; }
अर्णिन्त्वा २, ऋत्त्वा २, }	अर्णयित्वा २, }	अर्णिनिषित्वा २. }

(124) “ऋतिः” (I-भ्वादिः-1010-A. अक. सेद्. आत्म.)

घातुपाठेऽपठितोऽपि सूत्रेऽनुवादात् घातुत्वं बोध्यम् । घृणायां वर्तते इति केचित् । जुगुप्सायामयं घातुरिति बहवः ।

^६ ऋतीयकः-यिका, } ऋतीयकः-यिका, } ^६ ऋतितीयकः-षिका ; }
अर्तकः-र्तिका, } अर्तकः-र्तिका, } अर्तितिषकः-षिका ; }
ऋतीयिता }-त्री, } ^७ ऋतीययिता }-त्री, } ऋतितीयिषिता }-त्री ; }
अर्तयिता }-त्री, } अर्तयिता }-त्री, } अर्तितिषिता }-त्री ; }
— } ऋतीययन्-न्ती, } अर्तितिषन्-न्ती ; }
— } अर्तयन्-न्ती, }

1. 'हलश्च' (3-3-121) इति संज्ञायां षन् । 'लिङ्गमशिष्यं, लोकाश्रयत्वालिङ्गस्य' इति न्यायात् षन्सकलिङ्गत्वम् ।
2. 'उदितो वा' (7-2-56) इति षत्वायामिङ्ङिकल्पः । इदपि 'न क्त्वा सेद्' (1-2-18) इति किञ्चनियेधाद् गुणः ।
3. 'वा ह्यपि' (6-4-39) इत्यत्र व्यवस्थितविभाषाश्रयणात् अनुनासिकलोपो निलः । सुक् ।
4. 'उपसर्गादिति घातौ' (6-1-91) इति वृद्धिरेकादेशः ।
5. 'ऋतेरीयच्' (3-1-29) इति स्वार्थे ईयच् प्रत्ययः । 'सनायन्ता घातवः' (3-1-32) इति ईयन्तस्य घातुत्वम् । ततो ष्युलादयः । ईयच् प्रत्ययः 'आयादय आर्षपात्रुके वा' (3-1-31) इति विङ्ङरूपेण भवति । ततश्च 'अर्तयः—' इत्यादीनि रूपाणि ष्णे बोध्यानि । एवं गिञन्तान् सघन्तादपि आयप्रत्ययस्य वैकल्पिकत्वं ज्ञेयम् ।
6. ईयणे ङित्वाङ्गुपधगुणामावे, अजादित्वेन द्वितीयादेशकचः 'ती' घन्दस्य द्वित्वे, आभ्यासह्रस्वत्वे च रूपम् । एवं सर्वत्र सघन्ते ज्ञेयम् ।
7. गिञः गुणमादेशयोः एवं रूपम् ।

¹ अर्त्तिप्यन्-न्ती-ती,	ऋतीयप्यिप्यन्-न्ती-ती,	} अर्त्तिपिप्यन्-न्ती-ती ;
	अर्त्तिप्यन्-न्ती-ती,	
ऋतीयमानः,	ऋतीययमानः,	} ऋत्तितीयमाणः ;
	अर्त्तयमानः	
ऋतीयप्यमाणः,	ऋतीयप्यमाणः,	} ऋत्तितीयपिप्यमाणः ;
	अर्त्तयिप्यमाणः,	
² ऋतीः-ऋत्यौ-ऋत्यः,	ऋत्-ऋतौ-ऋतः ;	—
ऋतीयितम्-तः-तवान्,	ऋतीयितं-तः,	} ऋत्तितीयितः-तवान् ;
ऋत्तितम्-तः-तवान्,	अर्त्तितम्-तः,	
ऋतीयः } ऋतीयः }	ऋत्तितीयिपुः-अर्त्तितिपुः ;	—
ऋतः } अर्तः }		
ऋतीयितव्यम्,	ऋतीययितव्यम्,	} ऋत्तितीयितव्यम् ;
अर्त्तितव्यम्,	अर्त्तयितव्यम्,	
ऋतीयनीयम्,	³ ऋतीयनीयम्,	} ऋत्तितीयिपणीयम् ;
अर्त्तनीयम्,	अर्त्तनीयम्,	
⁴ ऋतीय्यम्,	ऋतीय्यम्,	} ऋत्तितीयिप्यम्-अर्त्तितिप्यम् ;
ऋत्य्यम्,	अत्य्यम्,	
ऋतीय्यमानः,	ऋतीय्यमानः,	} ऋत्तितीयिप्यमाणः ;
ऋत्य्यमानः,	अत्य्यमानः,	
ईपदृतीयः-दुऋतीयः-सृतीयः,	ईपदर्तः-दुर्तः-स्वर्तः ;	
ऋतीयः,	ऋतीयः,	} ऋत्तितीयिपः-अर्त्तितिपः ;
अर्तः,	अर्तः,	
ऋतीयितुम्,	ऋतीययितुम्,	} ऋत्तितीयिपितुम् ;
अर्त्तितुम्,	अर्त्तयितुम्,	

1. ईयञ्भावे 'शेषात् कर्त्तरि—' (1-3-78) इति लट्: शता ।

2. ईयञ्न्तात् क्विपि, अतो लोपे, बलि लोपे च एवं रूपम् । ईयञ्भावे 'ऋत्' इति रूपम् ।

3. 'मेरनिटि' (6-4-51) इति णिलोपः ।

4. ईयञ्न्तात् 'अचो यत्' (3-1-97) इति यति द्वियकारघटितं रूपम् । ईयञ्भाव-पक्षे 'ऋदुपधात्—' (3-1-110) इति षयपि रूपम् ।

१ऋतीया, } ऋत्तिः, }	ऋतीयना, } अर्तना, }	ऋतितीयिषा ; } अर्तितिया, }
ऋतीयनम्, } अर्तनम्, }	ऋतीयनम्, } अर्तनम्, }	ऋतितीयिषणम् ; } अर्तितिषणम् ; }
ऋतीयित्वा, } २अर्तित्वा-ऋतित्वा, }	ऋतीययित्वा, } अर्तयित्वा, }	ऋतितीयिषित्वा ; } अर्तितिषित्वा ; }
समृतीय्य, } समृत्य, }	समृतीय्य, } समर्त्य, }	समृतितीय्यिष्य ; } समर्तित्यिष्य ; }
ऋतीयम् २, } ऋतीयित्वा २, } अर्तम् २, } अर्तित्वा २, } ऋतित्वा २, }	ऋतीयम् २, } अर्तम् २, } ऋतीययित्वा २, } अर्तयित्वा २, }	ऋतितीयिषम् २ ; } ऋतितीयिषित्वा २ ; } अर्तितिषम् २ ; } अर्तितिषित्वा २. }

(125) “ऋधु वृद्धौ” (IV - दिवादिः-1245. अक. सेट्. पर.)

‘ऋध्नोतीति भवेद् वृद्धावृध्यतीत्यल तु इयनि ।’ (श्लो-122) इति देवः ।
 अर्धकः-र्धिका, अर्धकः-र्धिका, अर्दिधिपकः-पिका, ३ईर्त्सकः-र्त्सिका ;
 अर्धिता-ती, अर्धयिता-ती, अर्दिधिपिता-प्री, ईर्त्सिता-ती ;
 ऋध्यन्-न्ती, अर्धयन्-न्ती, अर्दिधिपन्-न्ती, ईर्त्सन्-न्ती ;
 अर्धिप्यन्-न्ती-ती, अर्धयिप्यन्-न्ती-ती, अर्दिधिपिप्यन्-न्ती-ती, ईर्त्सिप्यन्-न्ती ;
 — अर्धयमानः, अर्धयिप्यमाणः ; —

ऋत् ऋध्-ऋधौ-ऋधः ; — — —

‘ऋद्धम्-द्धः-द्धवान्, अर्धितः-त्तं, अर्दिधिपितः-ईर्त्सितः-त्तवान् ;

1. ‘अ प्रत्ययात्’ (3-3-102) इति ईयन्तादकारः प्रत्ययः ।
2. ‘वधिल्लुप्प्युत्तध’ (1-2-21) इति षत्वानाः किरवधिकल्पः । तेन कदाचित् गुणः, कदाचिन्न गुणः ।
3. ‘सनीबन्तर्धे-’ (7-2-10) इतीडिकल्पः । ‘आप्तशृगामीत्’ (7-4-55) इति ईत्थम् । ‘अत्र लोपोऽभ्यासस्य’ (7-4-58) इत्यभ्यासलोपः ।
4. उदित्वात्, निष्ठायां ‘यस्य विभाया’ (7-2-15) इतीडभाषः ।

¹ ऋषः, अर्षः,	^A अर्दिधिपुः,	^A ईर्त्सुः, अर्दिधयिपुः ;
अर्षितव्यम्,	अर्षयितव्यम्,	अर्दिधिपितव्यम्, ईर्त्सितव्यम् ;
अर्षनीयम्,	अर्षनीयम्,	अर्दिधिपणीयम्, ईर्त्सनीयम् ;
² ऋद्धयम्,	अर्ष्यम्,	अर्दिधिप्यम्, ईर्त्स्यम् ;
ईषदर्षः, दुरर्षः, स्वर्षः ;	—	—
ऋध्यमानः,	अर्ष्यमानः,	अर्दिधिप्यमाणः, ईर्त्स्यमानः ;
अर्षः,	अर्षः,	अर्दिधिषः, ईर्त्सः ;
अर्षितुम्,	अर्षयितुम्,	अर्दिधिपितुम्, ईर्त्सितुम् ;
^B ऋद्धिः,	अर्षना,	अर्दिधिषा, ईर्त्सा, अर्दिधयिषा ;
अर्षनम्,	अर्षनम्,	अर्दिधिषणम्, ईर्त्सनम् ;
³ अर्षित्वा } ऋद्ध्वा }	अर्षयित्वा,	अर्दिधिपित्वा, ईर्त्सित्वा ;
अमृद्धय,	समर्ष्य,	अमर्दिधिप्य, -समीर्त्स्य ;
अर्षम् २,	} अर्षम् २, } } अर्षयित्वा २, }	} अर्दिधिषम् २, ईर्त्सम् २ ; } } अर्दिधिपित्वा २, ईर्त्सित्वा २. }
अर्षित्वा, ऋद्ध्वा २,		

(126) “ऋधु वृद्धौ” (V-स्वादिः-1271. अक. सेट्. पर.)

‘ऋध्नोतीति भवेद् वृद्धौ ऋध्यतीत्यत्र तु श्यनि ।’ (श्लो. 122)

इति देवः ।

अस्य घातोः पूर्वोक्त (125) दैवादिक ऋधुघातुवत् सर्वत्र रूपाणि ज्ञेयानि । शतरि परं ऋधुवन्-वती, इति रूपमिति विशेषः । स्वादित्वात्

1. ‘इधुपघाप्रोक्तिरः कः’ (3-1-135) इति कर्तरि कः ।

2. ‘ऋदुपघात्वाकल्पितृतेः’ (3-1-110) इति कथम् ।

3. क्त्वाया ‘उदितो वा’ (7-3-56) इतीडिकल्पः । सेटः क्त्वायाः ‘न क्त्वा सेट्’ (1-2-18) इति किरं न ।

A. ‘शस्त्रैर्दिदेविषुं संख्ये दुयूषुः परिषं कपिः । अर्दिधिपुः यशः कीर्ति ईर्त्सुं वृक्षैरताडयत् ॥’ म. का. 9. 32.

B. ‘नभ्यांस्तुभ्य विमो जयेति नुवते क्षियन् प्रमेयदुजं क्षियन् ऋद्धिम् भग्नवेऽपि स विष्टरयाक्षीयमानां दत्तौ ॥’ घा. का. 2. 67.

'स्वादिभ्यः श्नुः' (3-1-73) इति श्नुः प्रत्ययः । श्नुप्रत्ययस्य 'सार्वधातुकमपित्' (1-2-4) इति ङिद्वद्भावातिदेशात् गुणो न । उवङ् ।

(127) "ऋम्फ हिंसायाम्" (VI-तुदादिः-1316. सक. सेट्. पर.)

ऋम्फकः-म्फिका,	ऋम्फकः-म्फिका,	ऋम्फिकियकः-षिका ;
ऋम्फिता-त्री,	ऋम्फयिता-त्री,	ऋम्फिकियिता-त्री ;
¹ ऋम्फन्-न्ती-ती,	ऋम्फयन्-न्ती,	ऋम्फिकिषन्-न्ती-ती ;
ऋम्फिष्यन्-न्ती-ती,	ऋम्फयिष्यन्-न्ती-ती,	ऋम्फिकिषिष्यन्-न्ती-ती ;
—	² ऋम्फयमाणः,	ऋम्फयिष्यमाणः ;
³ ऋप्-ऋब्-ऋम्फौ-ऋम्फः ;	—	—
ऋम्फितः-तम्,	ऋम्फितः-तम्,	ऋम्फिकिषितः-तवान् ;
ऋम्फः, ऋम्फः,	ऋम्फिकियुः,	ऋम्फिकियिषुः ;
ऋम्फितव्यम्,	ऋम्फयितव्यम्,	ऋम्फिकिषितव्यम् ;
ऋम्फणीयम्,	ऋम्फणीयम्,	ऋम्फिकिषणीयम् ;
ईषदृम्फः, दुऋम्फः, स्वृम्फः ;	—	—
ऋम्फचमाणः,	ऋम्फचमाणः,	ऋम्फिकिष्यमाणः ;
^A ऋम्फः,	ऋम्फः,	ऋम्फिकियः ;
ऋम्फितुम्,	ऋम्फयितुम्,	ऋम्फिकिषितुम् ;
ऋम्फा, ऋम्फणा,	ऋम्फिषा,	ऋम्फिकिषिषा ;
ऋम्फणम्,	ऋम्फणम्,	ऋम्फिकिषणम् ;
⁴ ऋम्फित्वा, } ऋम्फित्वा, }	ऋम्फयित्वा,	ऋम्फिकिषित्वा ;

1. 'अनिदिताम्—' (6-4-24) इति नलोपे, 'शे तृम्फादीनामिति वाच्यम्' (वा. 7-1-59) इति नुम् ।
2. 'ऋवर्णाक्षस्य णत्वं वाच्यम्' (वा. 8-4-2) इति णत्वम् ।
3. 'अनिदितां हल उपधायाः—' (6-4-24) इत्युपधानकारलोपः । एवं निष्ठायांमपि ।
4. 'मोषधात् यफान्तादा' (1-2-23) इति कित्त्वविकल्पः । कित्त्वपक्षे नलोपः ।
- A. "युद्धेयुद्धपिता हितेष्वदकित्ता यस्मिन्नुफन्ती सुरण्
ऋम्फादी पृतना स्थिता सुशुफितैर्मात्स्यैः ऋचान् युम्फती ॥" धा. का. 2-74.

समृफच,	समृफ्च,	समृम्पिफिच्य ;		
ऋम्फम् २,	} ऋम्फम् २,	} ऋम्पिफिपम् २ ;		
ऋफित्वा २,			ऋम्फयित्वा २,	ऋम्पिफिपित्वा २.
ऋम्फित्वा २,				

(128) “ ऋफ हिंसायाम् ” (VI-तुदादिः-1815. सक. सेट्. पर.)

अर्फकः-र्फिका,	अर्फकः-र्फिका,	अर्पिफिषकः-षिका ;
अर्फिता-त्री,	अर्फयिता-त्री,	अर्पिफिपिता-त्री ;
^१ ऋफन्- ^A न्ती-ती,	अर्फयन्-न्ती,	अर्पिफिपन्-न्ती ;
अर्फिच्यन्-न्ती-ती,	अर्फयिच्यन्-न्ती-ती,	अर्पिफिषिच्यन्-न्ती-ती ;
—	अर्फयमाणः,	अर्फयिच्यमाणः ;
ऋप्-ऋफौ-ऋफः ;	—	—
ऋफितम्-तः,	अर्फितम्-तः,	अर्पिफिपितः-तवान् ;
ऋफः, अर्फः,	अर्पिफियुः,	अर्पिफियुः ;
अर्फितव्यम्,	अर्फयितव्यम्,	अर्पिफिपितव्यम् ;
अर्फणीयम्,	अर्फणीयम्,	अर्पिफिपणीयम् ;
^२ ऋफयम्,	अर्फयम्,	अर्पिफिच्यम् ;
ईषदर्फः, दुरर्फः, स्वरर्फः ;	—	—
ऋफचमाणः,	अर्फयमाणः,	अर्पिफिच्यमाणः ;
अर्फः,	अर्फः,	अर्पिफिषः ;
अर्फितुम्,	अर्फयितुम्,	अर्पिफिपितुम् ;
ऋफिः,	अर्फणा,	अर्पिफिषा, अर्पिफिया ;
अर्फणम्,	अर्फणम्,	अर्पिफिषणम् ;
अर्फित्वा,	अर्फयित्वा,	अर्पिफिषित्वा ;
समृफच,	समर्फच,	समर्पिफिच्य ;

1. 'सार्धघातुकमवित्' (1-2-4) इति शप्रत्ययस्य चिद्ब्रह्मावातिदेशान्, 'क्विति च' (1-1-5) इति गुणनिषेधः । 'आच्छीनयोः—' (7-1-80) इति तुम् विकल्पेन ।
2. 'ऋदुपधाचःकलपि—' (3-1-110) इति क्यप् ।
- A. 'युद्धेयुद्धपिता द्वितेष्वर्फिता यस्मिन् ऋफन्ती सुरान् ऋफार्हा पृतना स्थिता सुगुफितैर्मात्स्यैः कचान् गुम्फती ॥' धा. का. 2-74.

अर्कम् २, } अर्कित्वा २, }	अर्कम् २, } अर्कयित्वा २, }	अर्षिक्विप् २ ; } अर्षिक्विपित्वा २. }
-------------------------------	--------------------------------	---

(129) “ऋषी गतौ” (VI-तुदादिः. सक. सेट्. पर.)

अर्षकः-र्षिका, अर्षिता-त्ती, ¹ ऋषन्-न्ती-त्ती, अर्षिष्यन्-न्ती-त्ती, — ² ऋट्-ऋङ्-ऋषौ-ऋपः ; ³ ऋष्टम्-ष्टः-ष्टवान्, ऋषः, अर्षः, अर्षितव्यम्, अर्षणीयम्, ⁴ ऋष्यम्, ईषदर्षः, दुरर्षः, स्वर्षः ; ऋष्यमाणः, अर्षः, अर्षितुम्, ऋष्टिः, अर्षणम्, अर्षित्वा, समृष्य,	अर्षकः र्षिका, अर्षयिता-त्ती, अर्षयन्-न्ती, अर्षयिष्यन् न्ती-त्ती, अर्षयमाणः, — अर्षितः-तम्, अर्षिषिषुः, अर्षयितव्यम्, अर्षणीयम्, अर्ष्यम्, — अर्ष्यमाणः, अर्षः, अर्षयितुम्, अर्षणा, अर्षणम्, अर्षयित्वा, समर्ष्य,	अर्षिषिषकः-र्षिका ; अर्षिषिषिता-त्री ; अर्षिषिषन्-न्ती ; अर्षिषिषिष्यन्-न्ती-त्ती ; अर्षयिष्यमाणः ; — अर्षिषिषितः-तवान् ; अर्षिषयिषुः ; अर्षिषिषितव्यम् ; अर्षिषिषणीयम् ; अर्षिषिष्यम् ; — अर्षिषिष्यमाणः ; अर्षिषिषः ; अर्षिषिषितुम् ; अर्षिषिषा, अर्षिषयिषा ; अर्षिषिषणम् ; अर्षिषिषित्वा ; समर्षिषिष्य ;
---	--	---

1. ‘तुदादिभ्यः शः’ (3-1-77) इति शः प्रत्ययः । तस्य ङिङ्ङावात् ‘क्विति च’ (1-1-5) इति गुणनिषेधः ।
2. ‘अलां जशोऽन्ते’ (8-2-30) इति षकारस्य जश्नम् । चत्वैर्विषरूपः ।
3. ‘श्वीदितो निष्ठावाम्’ (7-2-14) इतीप्णिण्येधः ।
4. ‘ऋदुपधात्—’ (3-1-110) इति षयप् ।
- A. ‘ऋषन् अजुषत कमात् नगरगर्भमुद्वेजयन्
अलमननसः खलानवशलज्जमानाङ्गनम् ॥’ धा. का. 2-72.

अर्पम् २, }   अर्पम् २, }   अर्पिषिपम् २; }
 अर्पित्वा २, }   अर्पयित्वा २, }   अर्पिषिपित्वा २. }

^१ऋषिः, ^२ऋषमः.

(130) “ऋ गतौ” (IX-ऋयादिः-1497. सक. सेट्. पर. प्वादिः ।)

‘तत्रेयर्त्यृच्छतीत्यर्तेः, दिन गतौ स्याद् ऋणाति तु ॥’

(श्लो-३०) इति देवः ।

आरकः-रिका, आरकः-रिका, ^३अरिरीपकः-अरिरीपकः-^४ईर्षिपकः-पिका ;

^५अरीता-अरिता-त्री, आरयिता-त्री, अरिरीपिता-अरिरीपिता-ईर्षिपिता-त्री ;

^६ऋणन्-ती, आरयन्-न्ती, अरिरीपन्-अरिरीपन्-ईर्षिपन्-न्ती ;

अरीप्यन्-अरिप्यन्-न्ती-ती, आरयिप्यन्-न्ती-ती, अरिरीपिप्यन्- }
 अरिरीपिप्यन्- ईर्षिपिप्यन्-न्ती-ती ; }

— आरयमाणः, आरयिप्यमाणः ;   —   —

^७ईः-इरौ-इरः ;   —   —   —   —

^८समीर्णम्-र्णः-र्णवान्, आरितम्-त्तः, अरिरीपितः-अरिरीपितः-ईर्षिपितः-

[तवान् ;

1. औणादिके (द. उ. 1-48) इन् प्रत्यये क्तिद्धवाप्त गुणः ।
2. औणादिके (द. उ. 7-10) अमच् प्रत्यये रूपम् । क्तिद्धवाप्त गुणः । गोपतिः, युवा वाऽर्पः ।
3. अस्य घातोः सनि, ‘इट् सनि वा’ (7-2-41) इतीह विकल्पः । इट्पक्षे द्वितीयस्यैकाचो द्विवचने ‘भृतो वा’ (7-2-39) इति दीर्घविकल्पः । एवं सर्वत्र सप्तन्ते इट्पक्षे बोध्यम् ।
4. इड्भावपक्षे ‘इष्टो इड्’ (1-2-9) इति सनः क्तिद्धवाद् गुणाभावेन, ‘कृत इडातोः’ (7-1-100) इति इत्वे रपरत्वे, ‘हलि च’ (8-2-77) इति दीर्घे च रूपम् । एवं सप्तन्ते इड्भावपक्षे सर्वत्र ज्ञेयम् ।
5. ‘भृतो वा’ (7-2-39) इतीदो दीर्घविकल्पः ।
6. ‘ऋपादिभ्यः इना’ (3-1-81) इति इना विकरणप्रत्ययः । ‘प्वादीनां ह्रस्वः’ (7-3-80) इति ह्रस्वे, ‘इनाभ्यस्तयोरुतः’ (6-4-112) इति आकारलोपे नुमि च रूपम् ।
7. धातोः इत्वे रपरत्वे, ‘बोर्दपधायाः—’ (8-2-76) इति दीर्घे च रूपम् ।
8. सनि वैकल्पिकेद्वान् ‘यस्य विभाषा’ (7-2-16) इति, ‘धपुः किति’ (7-2-11) इति वा इतिगोपः । ‘ऋपादिभ्यः’ (8-2-44) इति निट्प्रत्यये णत्वम् ।

अरः, आरः, अरिरीषुः-अरिरिषुः-ईर्षिषुः, आरिरयिषुः ;
 अरीतव्यम्-अरितव्यम्, आरयितव्यम्, अरिरीषितव्यम्-अरिरिषितव्यम्-
 ईर्षिषितव्यम् ;

अरणीयम्, आरणीयम्, अरिरीषणीयम्-अरिरिषणीयम्-ईर्षिषणीयम् ;

^१आर्यम्, आर्यम्, अरिरीष्यम्-अरिरिष्यम्-ईर्षिष्यम् ;

ईषदरः-दुररः-स्वरः ; — — —

^२ईर्यमाणः, आर्यमाणः, अरिरीष्यमाणः-अरिरिष्यमाणः-ईर्षिष्यमाणः ;

अरः, आरः, अरिरीषः-अरिरिषः-ईर्षिषः ;

अरीतुम्-अरितुम्, आरयितुम्, अरिरीषितुम्-अरिरिषितुम्-ईर्षिषितुम् ;

^३ईर्षिः, आरणा, अरिरीषा-अरिरिषा-ईर्षिषा, आरिरयिषा ;

अरणम्, आरणम्, अरिरीषणम्-अरिरिषणम्-ईर्षिषणम् ;

ईर्षा, आरयित्वा, अरिरीषित्वा-अरिरिषित्वा-ईर्षिषित्वा ;

समीर्य, समार्य, समरीरिष्य-समरिरिष्य-समीर्षिष्य ;

आरम् २, } आरम् २, } अरिरीषम् २, अरिरिषम् २,
 ईर्षा २, } आरयित्वा २, } अरिरीषित्वा २, अरिरिषित्वा २,

ईर्षिषम् २ ; }
 ईर्षिषित्वा २. }

(131) “ एजृ दीप्तौ ” (I-भ्वादिः-179. अक. सेट्. आत्म.)

‘दीप्तौ शप्येजते तत्र, भवेदेजति कम्पने ॥’ (श्लो. 68) इति देवः ।

एजकः-जिका,	एजकः-जिका,	एजिजिपकः-पिकां ;
एजिता-त्री,	एजयिता-त्री,	एजिजिपिता-त्री ;
—	एजयन्-न्ती,	एजयिष्यन्-न्ती-ती ;
एजमानः,	एजयमानः,	एजिजिषमाणः ;

1. ‘ ऋद्वलोर्ष्यत् ’ (3-1-124) इति ष्यत् ।

2. यकि धातोरित्त्वे रपरत्वे, ‘ दलि च ’ (8-2-77) इति दीर्घः । एवं षत्वायां, ह्यपि च श्लेषम् ।

3. ‘ ऋत्वादिभ्यः क्तिन् निष्ठावद्भाष्यः ’ (षा. 8-2-44) इति क्तिन्स्तकारस्य नत्वे, षत्वे च रूपम् ।

एजिप्यमाणः,	एजयिप्यमाणः,	एजिजिपिप्यमाणः ;
^१ एक्-एग्-एजौ-एजः ;	—	—
^A एजितः-तम्,	एजितः-तम्,	एजिजिपितः-तवान् ;
एज्, ^२ उदेजयः ^B , ^३ जनमेजयः, अङ्गमेजयः, सत्त्वमेजयः ^C , एजः,		} एजिजिपुः, एजिजयिपुः ;
एजितव्यम्,	एजयितव्यम् .	
एजनीयम्,	एजनीयम्,	एजिजिपणीयम् ;
^४ एज्यम्,	एज्यम्,	एजिजिप्यम् ;
ईपदेजः, दुरेजः, स्वेजः ; —	—	—
एज्यमानः,	एज्यमानः,	एजिजिप्यमाणः ;
एजः,	एजः,	एजिजिपः ;
एजितुम्,	एजयितुम्,	एजिजिपितुम् ;
^५ एजा,	एजना,	एजिजिषा, एजिजयिषा ;
एजनम्, ^६ प्रेजनम्,	एजनम्,	एजिजिषणम् ;
एजित्वा,	एजयित्वा,	एजिजिपित्वा ;
समेज्य,	प्रेज्य,	समेजिजिप्य ;

1. 'सोः कुः' (8-2-30) इति कुत्वम् ।
2. 'अनुपसर्गाङ्गिभ्यविन्दधारिणरिवेदुदेजिचेतिसातिसाहिभ्यश्च' (3-1-139) इति शः प्रत्ययः । 'कर्तरि शप्' (3-1-68) इति शपि शुभायादेशौ । 'अनुपसर्गात्' (3-1-138) इत्यत्र अनुपसर्गग्रहणं अन्यविशेषणम्, अत्रापि—उपसर्गान्तरनिवृत्त्यर्थं च । तेन 'समुदेज' इत्यत्र अचि णिलोप एव । न तु शप्रत्ययः—इति मा. धा. घृत्तौ ।
3. 'एजेः खश्' (3-2-28) इति खश् । शित्वात् शबादिः । 'अर्द्धिपद्—' (6-3-67) इति उपपदस्य मुम् ।
4. निष्ठायां सेदत्वात् 'चजोः—' (7-3-52) इति कुत्वं न ।
5. 'शुरोश्च हलः' (3-3-103) इत्यकारः प्रत्ययः ।
6. 'एङि पररूपम्' (6-1-94) इति पररूपमेव । न वृद्धिः ।
- A. 'अमुञ्चनैर्मन्धितचित्तपधितत्रयीमतप्रस्तुचितैः शुभाजैकैः । समृद्धितं कन्दममृक्तसफलान्यदन्दिरेकत्र यदेजितं जनैः ॥' धा. का. 1-24.
- B. 'आर्षात् द्विजातीन् परमार्थविन्दान् उदेजयान् भूतगणान् न्यपेधीत् ।' म. का. 1-15.
- C. 'सत्त्वमेजयसिद्धिङ्गान् स्तनन्धयसमतिवधौ ।' म. का. 6-94.

एजम् २, } एजित्वा २, }	एजम् २, } एजयित्वा २, }	एजिजिपम् २ ; } एजिजिषित्वा २. }
---------------------------	----------------------------	------------------------------------

(132) “एजृ कम्पने” (I-भ्वादिः-234. सक. सेट्. पर.) :

‘दीप्तौ शप्येजते तत्र, भवेदेजति कम्पने ।’ (श्लो-58) इति देवः ।

एजन्-न्ती, एजिप्यन्-न्ती-ती, इति शतरि रूपमिति विशेषः ।
अन्यानि सर्वाणि रूपाणि दीप्यर्थकभौवादिकेजतिवत् (131) बोध्यानि ।

(133) “एठ विवाधायाम्” (I-भ्वादिः-267. सक. सेट्. आत्म-) (अ)

एठकः-ठिका,	एठकः-ठिका,	एटिठिपकः-षिका ;
एठिता-त्री,	एठयिता-त्री,	एटिठिपिता-त्री ;
—	एठयन्-न्ती,	एठयिप्यन्-न्ती-ती ;
एठमानः,	एठयमानः,	एटिठिषमाणः ;
एठिप्यमाणः,	एठयिप्यमाणः,	एटिठिषिप्यमाणः ;
एट्-एड्-एठौ-एठः ;	—	—
^एठितम्-तः,	एठितः-तम्,	एटिठिषितः-तवान् ;
एठः, एठः,	एटिठिषुः,	एटिठिषिषुः ;
एठितव्यम्,	एठयितव्यम्,	एटिठिषितव्यम् ;
एठनीयम्,	एठनीयम्,	एटिठिषणीयम् ;
एठयम्,	एठयम्,	एटिठिष्यम् ;
ईषदेठः, दुरेठः, स्वेठः ;	—	—
एठयमानः,	एठयमानः,	एटिठिष्यमाणः ;
एठः,	एठः,	एटिठिषः ;
एठितुम्,	एठयितुम्,	एटिठिषितुम् ;
एठा,	एठना,	एटिठिषा, एटिठिषिषा ;
एठनम्,	एठनम्,	एटिठिषणम् ;

(अ) ‘विपूर्वोऽयमिति स्वामिकाद्यपौ । मैत्रेयाद्यस्तु केवलमेवोदाजहः ।’ इति
माधवघातुवृत्तिः । अत्र स्वामिपदेन, न क्षीरस्वामी प्राणः, अपि तु
अन्यः केशवस्वामी शिवस्वामी वा इति प्रतिभाति ।

A. ‘अनन् कुमांगेषु शुभाच्चनैव वन् प्रमन् सृशोत्कण्ठितगोषिके हरी ।

स पापमुग्धिवृषद्भिरुन्मदैरनेठितां क्ष्मां पुनरप्यदिष्टत ॥’ घा. का. 1-35.

एठित्वा,	एठयित्वा,	एटिठित्वा ;
समेठ्य,	समेठ्य,	समेटिठिप्य ;
एठम् २, } एठित्वा २, }	एठम् २, } एठयित्वा २, }	एठिठिपम् ; } एटिठिपित्वा २. }

(134) “एघ वृद्धौ” (I-भ्वादिः-२. अक. सेट्. आत्म.)

एघकः ^१ प्रैघकः-घिका,	एघकः-घिका,	एदिघिपकः-पिका ;
एघिता-त्री,	एघयिता-त्री,	एदिघिपिता-त्री ;
एघयन्-न्ती,	(^२ स्वं पुत्रम्) एघयन्,	एघयिप्यन्-न्ती-ती ;
एघमानः,	^३ एघयमानः,	एदिघिपमाणः ;
एघिप्यमाणः,	एघयिप्यमाणः,	एदिघिपिप्यमाणः ;
एत्-एघ्-एघौ-एघः ;	—	—
^A एघितम्-तः, ^B	एघितम्-तः,	एदिघिपितम्-तः-तवान् ;
एघः, एघः,	एदिघिपुः,	एदिघियिपुः ;
एघितव्यम्,	एघयितव्यम्,	एदिघिपितव्यम् ;
एघनीयम्,	एघनीयम्,	एदिघिपणीयम् ;
एध्यम्,	एध्यम्,	एदिघिप्यम् ;
ईषदेघः, दुरेघः, स्वेघः ;	—	—
एध्यमानः, ^४	एध्यमानः,	एदिघिप्यमाणः ;
एघः,	एघः,	एदिघिपः ;
एघितुम्,	एघयितुम्,	एदिघिपितुम् ;
एघा,	एघना,	एदिघिपा, एदिघयिषा ;
एघनम्,	एघनम्,	एदिघिपणम् ;

1. 'एत्येघत्यूरुषु' (6-1-89) इति वृद्धिः, पररूपापवादः ।
2. 'विभावोपपदेन प्रतीयमाने' (1-3-77) इत्यमुमपि बाधित्वा, परस्वात् 'अणौ—' (1-3-88) इति नित्यं परस्मैपदमेव ।
3. अण्यन्तावस्थायां चित्तवत्कर्तृकत्वे ण्यन्ते, 'अणावकर्मकात् चित्तवत्कर्तृकात्' (1-3-88) इति परस्मैपदमेव । 'एघयन्-न्ती' इत्येव ।
- A. 'स गान्दिनीभूः अथ गोकुलैघितं स्वर्गालुधीगाधितकार्यबाधिनम् ।
इत्यन् हरिं नाधितलोकनायकं देधे मुदात्कुन्दितमन्तरिन्द्रियम् ॥' धा. का. 1-2.
- B. 'अभिः प्रमादेन ददाद् लडां वध्यस्य देधे स्वयमेधितश्चेत् ।' म. का. 12. 24.

एधित्वा,	एधयित्वा,	एदिधिपित्वा ;
समेध्य,	समेध्य,	समेदिधिप्य ;
एधम् २, } एधित्वा २, }	एधम् २, } एधयित्वा २, }	एदिधिषम् २, } एदिधिपित्वा २. }

(135) “ एपृ प्रयत्ने गतौ च ” (I-भ्वादिः-618.सक. सेट्. आत्म.)

दीप्त्यर्थकमौवादिकैजतिवत् (131) सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि । किपि तु एद् इति रूपम् । ‘ शलां जशोऽन्ते ’ (8-2-39) इति जश्त्वम् ।

(136) “ ओखृ शोषणालमर्थयोः ” (I-भ्वादिः-121.सक. सेट्. पर.)

ओखकः-खिका,	ओखकः-खिका,	¹ ओचिखिषकः-षिका ;
ओखिता-त्री,	ओखयिता-त्री,	ओचिखिपिता-त्री ;
ओखन्-न्ती,	ओखयन्-न्ती,	ओचिखिषन्-न्ती ;
ओखिष्यन्-न्ती-ती,	ओखयिष्यन्-न्ती-ती,	ओचिखिपिष्यन्-न्ती-ती,
—	ओखयमानः,	ओखयिष्यमाणः ;

ओक्-ओग्-ओखौ-ओखः ; — — — — —
^Aओखितः-त्तम्, ओखितम्-तः, ओचिखिषितः-त्तवान् ;

ओखः, ओखः, ओचिखिषुः, ओचिखयिषुः ;
 ओखितव्यम्, ओखयितव्यम्, ओचिखिषितव्यम् ;
 ओखनीयम्, ओखनीयम्, ओचिखिषणीयम् ;
 ओख्यम्, ओख्यम्, ओचिखिष्यम् ;

ईषदोखः, दुरोखः, स्वोखः ; — — — — —
 ओखयमानः, ओखयमानः, ओचिखिष्यमाणः ;

ओखः, ओखः, ओचिखिषः ;
 ओखितुम्, ओखयितुम्, ओचिखिषितुम् ;
 ओखा, ओखना, ओचिखिषा, ओचिखयिषा ;
 ओखनम्, ओखनम्, ओचिखिषणम् ;

1. ‘ कुहोरुषुः ’ (7-4-62) इति अभ्यासे च्त्वम् ।

A. “ अफकतातकषगुणेन तद्धता खलश्चकुष्कापक्षे पुरेऽमुना ।

फेनैः कखन्तीमिष ता कलिन्दजां सन्तीर्थं वृन्दावनमैक्षपनोखितम्॥” धा.का. 1-17.

ओखित्वा,	ओखयित्वा,	ओचिखिपित्वा ;
समोख्य,	समोख्य,	समोचिखिप्य ;
ओखम् २, } ओखित्वा २, }	ओखम् २, } ओखयित्वा २, }	ओचिखिपम् २ ; } ओचिखिपित्वा २. }

(137) “ओण अपनयने” (I-भ्वादिः-454. सक. सेद्. पर.)

ओणकः-णिका, ओणकः-णिका, ओणिणियकः-पिका, इत्यादि-
रूपाणि सर्वाणि ‘ओखृ’ (136) घातुवद्बोध्यानि । ‘अन्येभ्योऽपि—’
(3-2-75) इति वनिपि ‘विड्नोः—’ (6-4-41) इति आत्वे, अवादेशे
अवावा इति रूपम् । स्त्रियामपि अवावा इत्येव ; ‘वनो न हशः—’
(वा. 4-1-7) इति ङीव्रत्वयोर्निषेधात् । ‘वनो न हशः—’ (वा. 4-1-7)
इत्यस्य निषेधस्य प्रायिकत्वात् ‘वनो र च’ (4-1-7) इति ङीव्रत्वयोः
अवावरी इत्यपि रूपम्—इति न्यासकारादयः ।

(138) “ओलडि उत्क्षेपणे” (X-चुरादिः-1542. सक. सेद्. उभ.)

¹ ओलण्डकः-ण्डिका,	ओलिलण्डयिपकः-पिका ;
ओलण्डयिता-त्री,	ओलिलण्डयिपिता-त्री ;
ओलण्डयन्-न्ती,	ओलिलण्डयिपन्-न्ती ;
ओलण्डयिष्यन्-न्ती-ती,	ओलिलण्डयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
ओलण्डयमाणः,	ओलिलण्डयिपमाणः ;
ओलण्डयिष्यमाणः,	ओलिलण्डयिषिष्यमाणः ;
ओलण्डः,	ओलिलण्डयिषुः ;
^A ओलण्डितः- ^B तम्,	ओलिलण्डयिपितः-तवान् ;
ओलण्डयितव्यम्,	ओलिलण्डयिपितव्यम् ;
ओलण्डनीयम्,	ओलिलण्डयिपणीयम् ;

1. ‘ओकारः घात्ववयव’ इति पक्षे—इमानि रूपाणि । ‘ओकार इत्’ इति पक्षे तु
लण्डकः इत्यादिरूपाणि वक्ष्यन्ते ।
- A. ‘ओलण्डितादिरपि जालितदिव्यधामा निष्पीडितारिरनुनादितमर्त्यभावः ।’
घा. का. 3-14.
- B. ‘ओलण्डितमिनापरयत् उग्रं घमताण्डवम् ।’ यादवाभ्युदये 16-64.

ओलण्डयम्,	ओल्लिलण्डयिष्यम्;
ईषदोलण्डः, दुरोलण्डः, स्वोलण्डः;	—
ओलण्डयमानः,	ओल्लिलण्डयिष्यमाणः;
ओलण्डः,	ओल्लिलण्डयिषः;
ओलण्डयितुम्,	ओल्लिलण्डयिषितुम्;
ओलण्डना,	ओल्लिलण्डयिषा;
ओलण्डनम्,	ओल्लिलण्डयिषणम्;
ओलण्डयित्वा,	ओल्लिलण्डयिषित्वा;
समोलण्डय,	समोल्लिलण्डयिष्य;
ओलण्डम् २, } ओलण्डयित्वा २, }	ओल्लिलण्डयिषम् २; } ओल्लिलण्डयिषित्वा २. }

(139) “कक लौल्ये” (I-भ्वादिः-90. अक. सेट्. आत्म.)

लौल्यम्=गर्भः, चापल्यं वा ।

काककः-किका,	काककः-किका,	^१ चिककिषकः-षिका,	^२ चाकककः-किका;
ककिता-त्री,	काकयिता-त्री,	चिककिषिता-त्री,	चाककिता-त्री;
—	काकयन्-न्ती,	काकयिष्यन्-न्ती-ती;	—
ककमानः,	काकयमानः,	चिककिषमाणः,	^३ चाककयमानः;
^४ प्रनिककिष्यमाणः,	काकयिष्यमाणः,	चिककिषिष्यमाणः,	चाककिष्यमाणः;
कक्-कग्-ककौ-ककः;	—	—	—
ककितम्-तः,	काकितः-तम्,	चिककिषितः,	चाककितः-तवान्;
ककः,	काकः,	चिककिषुः,	चाककः;
ककितव्यम्,	काकयितव्यम्,	चिककिषितव्यम्,	चाककितव्यम्;
ककनीयम्,	काकनीयम्,	चिककिषणीयम्,	चाककनीयम्;

1. 'सन्त्यजेः' (6-1-9) इति द्वित्वे 'सन्त्यतः' (7-२-70) इति इत्वम् । तुल्यम् ।
2. 'घातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यच्' (3-1-22) इति यच् । 'सन्त्यजेः' (6-1-9) इति द्वित्वम् । 'दीर्घोऽकितः' (7-४-83) इति अभ्यासस्य दीर्घः ।
3. यञन्तात् शानचि तस्य सार्वधातुकत्वात् 'अतो लोपः' (6-४-४8) इति लोपस्याभावे यलोपाभावे च रूपम् ।
4. 'शेषे विभाषाऽकृतादावदान्त उपदेशे' (8-४-18) इति णत्वनिषेधः ।
5. 'नन्दिप्रह्विषादिभ्यः—' (3-1-13४) इति यञन्तात् पचायच् ।

काक्यम्,	काक्यम्,	चिककिप्यम्,	चाकक्यम्;
ईपरकः,	^१ दुष्कः, सुकः;	—	—
कक्यमानः,	काक्यमानः,	चिककिप्यमाणः,	चाकक्यमानः;
^२ काकः ^A ,	काकः,	चिककिपः,	चाककः;
ककितुम्,	काकयितुम्,	चिककिपितुम्,	चाककितुम्;
कक्तिः, काकना,	चिककिपां,	चिकाकयिषा,	चाकका;
ककनम्,	काकनम्,	चिककिषणम्,	चाककनम्;
ककित्वा,	काकयित्वा,	चिककिपित्वा,	चाककित्वा;
प्रकक्य,	प्रकाक्य,	प्रचिककिप्य,	प्रचाकक्य;
काकम् २,	} काकम् २, } } काकयित्वा २, }	चिककिपम् २,	} चाककम् २; } } चाककित्वा २. }
ककित्वा २,		चिककिपित्वा २,	

(140) “ककि गतौ” (I-भ्वादिः-94. सक. सेट्. आत्म.)

कककः-किका, कककः-किका, चिककिकः-पिका, चाकककः-किका;
ककिता-ती, ककयिता-ती, चिककिकिता-ती, चाककिता-त्री;

— ककयन्-न्ती, ककयिष्यन्-न्ती-ती; —

ककमानः, ककयमानः, चिककिकमाणः, चाककयमानः;
ककियमाणः, ककयिष्यमाणः, चिककिकिष्यमाणः, चाककियमाणः;
^३कन्-ककौ-ककः; — — —

ककितम्-तः, ककितम्-तः, चिककिकितः, चाककितः-तवान्;
^Bककः (गृध्रः), ककः, चिककिकिपुः, चिककिकियुः, चाककः;
ककितव्यम्, ककयितव्यम्, चिककिकितव्यम्, चाककितव्यम्;
^४प्रनिककनीयम्, ककनीयम्, चिककिकिणीयम्, चाककनीयम्;

1. ‘इदुदुपयस्य—’ (8-3-41) इति पत्वम् ।

2. बाहुलकात् कर्तरि प्रम् ।

3. ‘संयोगान्तस्य लोपः’ (8-2-23) इति फकारलोपः ।

4. ‘शेषे विभाषा—’ (8-4-18) इति पत्वनिषेधः ।

A. ‘फलाङ्कितान् षङ्कितवङ्गिमङ्कितान् वनप्रदेशात् उरुकाककोकिलान् ।
शुकाशृतान् मुग्धचकोरकूजितानुशीनकङ्कानयमत्यबद्धत ॥’ घा. का. 1-13.

B. ‘फलाङ्कितान् षङ्कितवङ्गिमङ्कितान् वनप्रदेशानुकाककोकिलान् ।
शुकाशृतान् मुग्धचकोरकूजितानुशीनकङ्कानयमत्यबद्धत ॥’ घा. का. 1-13.

कङ्घम्, कङ्घम्, चिकङ्घिप्यम्, चाकङ्घम् ;

ईषत्कङ्घः, दुष्कङ्घः, सुकङ्घः ; — —

कङ्घमानः, कङ्घमानः, चिकङ्घिप्यमाणः, चाकङ्घमानः ;

कङ्कः, कङ्कः, चिकङ्किपः, चाकङ्कः ;

कङ्कितुम्, कङ्कयितुम्, चिकङ्किपितुम्, चाकङ्कितुम् ;

कङ्का, कङ्कना, चिकङ्किपा, चिकङ्कयिषा, चाकङ्का ;

प्रकङ्कनम्, कङ्कनम्, चिकङ्किपणम्, चाकङ्कनम् ;

कङ्कित्वा, कङ्कयित्वा, चिकङ्किपित्वा, चाकङ्कित्वा ;

सङ्कङ्घ, प्रकङ्घ, प्रचिकङ्घिप्य, प्रचाकङ्घ ;

कङ्घम् २, } कङ्घम् २, } चिकङ्घिप्यम् २, } चाकङ्घम् २ ; }
 कङ्कित्वा २, } कङ्कयित्वा २, } चिकङ्किपित्वा २, } चाकङ्कित्वा २. }

(141) “कख हसने” (I-म्वादिः-120. सक. सेट्. पर.)

काखकः-खिका, काखकः-खिका, चिकखिपकः-पिका, चाकखकः-खिका ;

कखिता-त्री, काखयिता-त्री, चिकखिपिता-त्री, चाकखिता-त्री ;

कखन्-^{न्ती}, काखयन्-^{न्ती}, चिकखिपन्-^{न्ती} ; —

कखिप्यन्-^{न्ती}-^{ती}, काखयिप्यन्-^{न्ती}-^{ती}, चिकखिपिप्यन्-^{न्ती}-^{ती} ;

— काखयमानः, काखयिप्यमाणः, चाकखमानः, चाकखिप्यमाणः ;

कक्-कखी-कखः ; — —

कखितं-तः, काखितः-तम्, चिकखिपितः, चाकखितः-तवान् ;

कखः, काखः, चिकखिपुः, चिकाखिपुः, चाकखः ;

कखितव्यम्, काखयितव्यम्, चिकखिपितव्यम्, चाकखितव्यम् ;

प्रनिकखनीयम्, काखनीयम्, चिकखिपणीयम्, चाकखनीयम् ;

काख्यम्, काख्यम्, चिकखिप्यम्, चाकख्यम् ;

ईषत्कखः, दुष्कखः, सुकखः ; — —

कख्यमानः, काख्यमानः, चिकखिप्यमाणः, चाकख्यमानः ;

1. ‘इत्रादेस्तनुमः’ (8-4-32) इति त्रिषमान् कर्त्तव्यं न ।

A. ‘अकङ्कनात्कङ्कणनेन तङ्कना सत्कङ्कणपरश्चेतुरेऽनुना ।

केनेः कङ्कन्तीमिष ता कलिन्द्यां कन्तीये वृन्दवर्मेवचनेऽपिगम् ॥’

काखः, काखः, चिकखिषः, चाकखः ;
 कखितुम्, काखयितुम्, चिकखिपितुम्, चाकखितुम् ;
 कखितः, काखना, चिकखिपा, चिकाखयिपा, चाकखा ;
^१प्रकखणम्, काखनम्, चिकखिपणम्, चाकखनम् ;
 कखित्वा, काखयित्वा, चिकखिपित्वा, चाकखित्वा ;
 प्रकख्य, प्रकाख्य, प्रचिकखिष्य, प्रचाकख्य ;

काखम् २, } काखम् २, } चिकखिपम् २, } चाकखम् २ ; }
 कखित्वा २, } काखयित्वा २, } चिकखिपित्वा २, } चाकखित्वा २. }

(142) “ कखे हसने ” (I-भ्वादिः-784. अक. सेट्. पर. घटादिः ।)

काखकः-खिका, चिकखिषकः-पिका, चाकखकः-खिका, इत्यादीनि
 रूपाणि क्रमेण शुद्धात्-सन्नन्तात् यङन्ताच्च, पूर्वोक्तकख (141) घातुवत्
 ज्ञेयानि । ष्यन्ते परं घटादिपाठात् ‘घटादयो मितः’ (गणसूत्रम्-भ्वादौ)
 इति मित्त्वे, ‘मितां ह्रस्वः’ (6-4-92) इति ह्रस्वे इमानि रूपाणि—

कखकः-खिका,	कख्यमानः ;
कखयिता-त्री,	कखः ;
कखयन्-न्ती,	कखयितुम् ;
कखयिष्यन्-न्ती-ती,	कखना ;
कखयमानः,	कखनम् ;
कखयिष्यमाणः,	कखयित्वा ;
कखः, चिकखयिषुः,	^२ प्रकख्य ;
कखयित्वा,	^३ काखम् २ ;
कखनीयम्,	काखम् २ ;
कख्यम्,	कखयित्वा २ . }
ईषत्कखः-दुष्कखः-सुकखः,	इति विशेषः ।

1. ‘कृत्यचः’ (8-4-29) इति णत्वम् ।
2. ‘ल्यपि लघुपूर्वात्’ (6-4-56) इति णेरयादेशः ।
3. ‘विण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्’ (6-4-93) इति दीर्घविकल्पः ।

(143) “कगे नोच्यते” (I-भ्वादिः-791.-भक. सेट्. पर. घटादिः।)

अस्यायमर्थ इति विशिष्य नोच्यते-क्रियासामान्यार्थत्वात् हत्येके ।
अनेकार्थत्वात्-इत्यन्ये । शुद्धात्-सन्नन्तात्-यङन्ताच्च, घातोःस्य कखतिवत्
(141) रूपाणि सर्वाण्यपि ज्ञेयानि । ष्यन्तात् तु ‘कखे हसने’ (142)
इति घटादिघातुवत् ज्ञेयानि ॥

(144) “कच बन्धने” (I-भ्वादिः. 168. सक. सेट्. आत्म.)

दीप्तौ च-इति कविकल्पद्रुमे ।

काचकः-चिका,	काचकः-चिका,	चिकचिपकः-पिका,	चाकचकः-चिका ;
कचिता-त्री,	काचयिता-त्री,	चिकचिपिता-त्री,	चाकचिता-त्री ;
—	काचयन्-न्ती,	काचयिष्यन्-न्ती-ती ;	—
कचमानः,	काचयमानः,	चिकचिपमाणः,	चाकच्यमानः ;
कचिष्यमाणः,	काचयिष्यमाणः,	चिकचिपिष्यमाणः,	चाकचिष्यमाणः ;
¹ कक्-कचौ-कचः ;	—	—	—
कचितम्-तः,	काचितः-तम्,	चिकचिपितः,	चाकचितः-तवान् ;
² कचः [^] , काचः,	चिकचिपुः,	चिकाचयिपुः,	चाकचः ;
कचितव्यम्,	काचयितव्यम्,	चिकचिपितव्यम्,	चाकचितव्यम् ;
कचनीयम्,	काचनीयम्,	चिकचिषणीयम्,	चाकचनीयम् ;
³ काच्यम्,	काच्यम्,	चिकचिष्यम्,	चाकच्यम् ;
ईपत्कचः,	दुक्कचः,	सुकचः ;	—
कच्यमानः,	काच्यमानः,	चिकचिष्यमाणः,	चाकच्यमानः ;
⁴ काचः,	काचः,	चिकचिपः,	चाकचः ;
कचितुम्,	काचयितुम्,	चिकचिपितुम्,	चाकचितुम् ;

1. ‘चोः कः’ (8-2-30) इति डत्वम् ।
2. कचते = बध्नाति यूतां मनांघीति कचः = स्त्रीणां केशपातः ।
3. निष्ठायां सेट्त्वात् ‘चचोः कः’ (7-3-52) इति न डत्वम् ।
4. ‘इलघ’ (3-3-121) इति संज्ञार्थां घम् । ‘काचः छिपये मनी नेत्ररोष्मेदे
युदन्तते’ इति विद्ध्यमेदिन्यौ ।
- A. ‘सुलोचना यत्र लक्ष्मीसमप्रभा अशाश्वतुः क्षयित्छीरभाः कचे ।
सकम्पुकाः काचनक्षत्रिभूषिता मन्त्राहना निर्मचनेन नर्मणा ॥’ घा. द्य. 1-23.

कङ्कितः, काचना, चिकचिगा,	चिकाचयिपा,	चाकचा ;
कचनम्, काचनम्,	चिकचिपणम्,	चाकचनम् ;
कचित्वा, काचयित्वा,	चिकचिपित्वा,	चाकचित्वा ;
प्रकच्य, प्रकाच्य,	प्रचिकचिप्य,	प्रचाकच्य ;
काचम् २, } काचम् २, } चिकचिपम् २, } चाकचनम् २ ; }	काचयित्वा २, } चिकचिपित्वा २, }	चाकचित्वा २. }

(145) “कंचि दीसिबन्धनयोः” (I-भ्वादिः-169. सक. सेट्. आत्म.)

¹ कञ्चकः-ञ्चिका, कञ्चकः-ञ्चिका, चिकञ्चिपकः-पिका, ² चाकञ्चकः-ञ्चिका ;		
कञ्चिता-त्री, कञ्चयिता-त्री, चिकञ्चिपिता-त्री, चाकञ्चिता-त्री ;		
— कञ्चयन्-न्ती, कञ्चयिष्यन्-न्ती-ती, —		
प्रनिकञ्चमानः, कञ्चयमानः, चिकञ्चिपमाणः, चाकञ्चयमानः ;		
कन्-कञ्चौ-कञ्चः ; — — —		
कञ्चितम्-तः, कञ्चितम्-तः, चिकञ्चिपितः, चाकञ्चितः-तवान् ;		
कञ्चः, कञ्चः, चिकञ्चिपुः, चिकञ्चयिपुः, चाकञ्चः ;		
कञ्चितव्यम्, कञ्चयितव्यम्, चिकञ्चिपितव्यम्, चाकञ्चितव्यम् ;		
कञ्चनीयम्, कञ्चनीयम्, चिकञ्चिपणीयम्, चाकञ्चनीयम् ;		
³ कञ्च्यम्, कञ्च्यम्, चिकञ्चिप्यम्, चाकञ्च्यम् ;		
ईप्कञ्चः, दुप्कञ्चः, सुकञ्चः ; — —		
कञ्च्यमानः, कञ्च्यमानः, चिकञ्चिप्यमाणः, चाकञ्च्यमानः ;		
कञ्चः, कञ्चः, चिकञ्चिपः, चाकञ्चः ;		
कञ्चितुम्, कञ्चयितुम्, चिकञ्चिपितुम्, चाकञ्चितुम् ;		
⁴ कञ्चा, कञ्चना, चिकञ्चिपा, चिकञ्चयिपा, चाकञ्चा ;		
कञ्चनम्, कञ्चनम्, चिकञ्चिपणम्, चाकञ्चनम् ;		
कञ्चित्वा, कञ्चयित्वा, चिकञ्चिपित्वा, चाकञ्चित्वा ;		

1. ‘इदितो जुम् घातोः’ (7-1-58) इति जुम् ।
2. ‘अतो लोपः’ (6-4-48) इति अकारलोपः । ‘यस्य हलः’ (6-4-49) इति यलो यकारस्य लोपः ।
3. निष्ठायां सेट्त्वात् ‘चजोः—’ (7-3-52) इति कुर्वं न ।
4. ‘गुरोश्च हलः’ (3-3-103) इति अः प्रत्ययः ।

प्रकञ्च्य, प्रकञ्च्य, प्रचिकञ्चिष्य, प्रचांकञ्च्य ;
 कञ्चम् २, } कञ्चम् २, } चिकञ्चिषम् २, } चाकञ्चम् २ ; }
 कञ्चित्वा २, } कञ्चयित्वा २, } चिकञ्चिषित्वा २, } चाकञ्चित्वा २ ; }
 कञ्चुकम्.^A

(146) “कटि[कटी]गतौ” (I-भ्वादिः-320. सक. सेट्. पर.)

¹कण्टकः-ण्टिका, कण्टकः-ण्टिका, चिकण्टिषकः-पिका, चाकण्टकः-ण्टिका ;
 कण्टिता-त्री, कण्टयिता-त्री, चिकण्टिपिता-त्री, चाकण्टिता-त्री ;
 कण्टन्-न्ती, कण्टयन्-न्ती, चिकण्टिषन्-न्ती ; —
 कण्टिष्यन्-न्ती-ती, कण्टयिष्यन्-न्ती-ती, चिकण्टिष्यन्-न्ती-ती ;

— कण्टयमानः, कण्टयिष्यमाणः, चाकण्टयमानः, चाकण्टिष्यमाणः ;

कन् - कण्टौ-कण्टः ; — — —

कण्टः, कण्टः, चिकण्टिपुः, चिकण्टयिपुः, चाकण्टः ;

कण्टितम्-तः^B, कण्टितम्-तः, चिकण्टिपितः, चाकण्टितः-तवान् ;

कण्टितव्यम्, कण्टयितव्यम्, चिकण्टिपितव्यम्, चाकण्टितव्यम् ;

कण्टनीयम्, कण्टनीयम् चिकण्टिषणीयम्, चाकण्टनीयम् ;

कण्टयम्, कण्टयम्, चिकण्टिष्यम्, चाकण्टयम् ;

ईषरकण्टः, दुष्कण्टः, सुकण्टः ; —

कण्टयमानः, कण्टयमानः, चिकण्टिष्यमाणः, चाकण्टयमाणः ;

कण्टः, कण्टः, चिकण्टिपः, चाकण्टः ;

1. ‘इट कटि कटी गतौ’ इति धातुपाठे वर्तते । तत्र इदित् ‘कटि’ इति धातुरिति पञ्चमबलम्ब्य इमानि रूपाणि विलिखितानि । अन्ये तु ‘कटी’ इति ईदितं धातुं प्रचक्षते । तन्मते काटकः, कट्टम्-कट्टः-कट्टवान्—इत्यादीनि रूपाणि भवन्ति । परे तु ‘ई’ इति धातुं प्रच्छिष्टं अज्ञीकृत्य, ‘उदयति विततोर्षरदिम-’ (शिशुपालवधे 4-20) रिखादिप्रयोगनिर्वाहं कुर्वन्ति । तेषां मते ‘ई’ इति धात्वन्तरमप्यत्रेति ज्ञायते ।

A. बाहुलकात् उक्तप्रत्ययः । ‘कञ्चुको वारवाणे स्यान्निर्मोके क्वचेऽपि च । वर्षा-पकृद्दीताङ्गस्थितवखे च चोलके ॥ कञ्चु इयोपधिभेदे च—’ इति मेदिनी । ‘सुलोचना यत्र शचीसमप्रभा अशाघधुः श्वधितसौरभाः कचे ।

सकञ्चुकाः काथनकाधिभूषिता मजाङ्गना निर्मचनेन नर्मणा ॥’ धा. का. 1-23.

B. ‘चेटैदिटैश्चानुगतानवेटकैः एटस्पर्शकेटिरञः कटन् मतान् ।

प्रकण्टिताशोदयदेशुमण्डितैरकुण्डरत्नेमुञ्जिनार्कदीप्तिना ॥’ धा. का. 1-42.

कण्टितुम्, कण्टयितुम्, चिकण्टिपितुम्, चाकण्टितुम् ;
 कण्टा, कण्टना, चिकण्टिपा, चिकण्टयिपा, चाकण्टा ;
 कण्टनम्, कण्टनम्, चिकण्टिषणम्, चाकण्टनम् ;
 कण्टित्वा, कण्टयित्वा, चिकण्टिपित्वा, चाकण्टित्वा ;
 सङ्कण्ट्य, प्रकण्ट्य, प्रचिकण्टिप्य, प्रचाकण्ट्य ;

कण्टम् २, } कण्टम् २, } चिकण्टिषम् २, } चाकण्टम् २ ; }
 कण्टित्वा २, } कण्टयित्वा २, } चिकण्टिपित्वा २, } चाकण्टित्वा २. }

(147) “ कटे वर्षावरणयोः ” (I-म्वादिः-294.सक. सेट्. पर.)

काटकः-टिका, काटकः-टिका, चिकटिपकः-पिका, चाकटकः-टिका,
 इति सर्वाण्यपि रूपाणि ‘ कख हसने ’ (141) इति घातोरिव ज्ञेयानि ।

(148) “ कठ कृच्छ्रजीवने ” (I-म्वादिः-333. अक. सेट्. पर.)*

‘ —अथ कण्ठते । शोके यो कण्ठयेत् कण्ठेत्, कठेत् स्यात्
 कृच्छ्रजीवने ॥ ’ (श्लो-79) इति देवः ।

काठकः-ठिका, काठकः-ठिका, चिकठिपकः पिका, चाकठकः-ठिका ;
 कठिता-त्री, काठयिता-त्री, चिकठिपिता-त्री, चाकठिता-त्री ;
 कठन्-न्ती, काठयन्-न्ती, चिकठिपन्-न्ती ;
 कठिप्यन्-न्ती-ती, काठयिप्यन्-न्ती-ती, चिकठिपिप्यन्-न्ती-ती ;

— काठयमानः, काठयिप्यमाणः, चाकठयमानः, चाकठिप्यमाणः ;

कट्-कट्-कठौ-कठः ;

कठितम्-तः-काठितः-तम्, चिकठिपितः, चाकठिनः-तवान् ;

कठः, काठः, चिकठिपुः, चिकाठयिपुः, चाकठः ;

कठितव्यम्, काठयितव्यम्, चिकठिपितव्यम्, चाकठितव्यम् ;

कठनीयम्, काठनीयम्, चिकठिपणीयम्, चाकठनीयम् ;

काठयम्, काठयम्, चिकठिप्यम्, चाकठयम् ;

ईपत्कठः, दुपकठः, सुकठः ;

कठयमानः, काठयमानः, चिकठिप्यमाणः, चाकठयमानः ;

^Aकाठः, काठः, चिकठिपः, चाकठः ;

कठितुम्, काठयितुम्, चिकठिपितुम्, चाकठितुम् ;

¹कठिः, काठना, चिकठिपा, चिकाठयिपा, चाकठा ;

कठनम्, काठनम्, चिकठिपणम्, चाकठनम् ;

कठित्वा, काठयित्वा, चिकठिपित्वा, चाकठित्वा ;

प्रकठघ, प्रकाठघ, प्रचिकठिप्य, प्रचाकठघ ;

काठम् २, { काठम् २, } चिकठिपम् २, { चाकठम् २; }
कठित्वा २, { काठयित्वा २, } चिकठिपित्वा २, { चाकठित्वा २; }

²कठिनम्, ³कठोरम्.

(149) “कठि शोके” (I-म्वादिः-264. अक. सेट्. आत्म.)

‘—अथ कण्ठते । शोके यो कण्ठयेत् कण्ठेत्, कण्ठेत् स्यात् कृच्छ्रजीवने ॥’
(श्लो-79) इति देवः । प्रायेणायमुत्पूर्वक एव प्रयुज्यते ।

शोकः=सोरकण्ठस्मरणम् । उत्कण्ठामात्रे त्वकर्मकः ।

उत्कण्ठकः-ण्ठिका, कण्ठकः-ण्ठिका, उच्चिकण्ठिपकः-पिका, चाकण्ठकः-ण्ठिका;

कण्ठिता-त्री, कण्ठयिता-त्री, चिकण्ठिपिता-त्री, चाकण्ठिता-त्री ;

— कण्ठयन्-न्ती, कण्ठयिष्यन्-न्ती-ती ;

^Bउत्कण्ठमानः, कण्ठयमानः, चिकण्ठिपमाणः, चाकण्ठयमाणः ;

कण्ठिष्यमाणः, कण्ठयिष्यमाणः, चिकण्ठिष्यमाणः, चाकण्ठिष्यमाणः ;

कन्-कण्ठी-कण्ठः ; — — —

^Cकण्ठितम्-तः, कण्ठितम्-तः, चिकण्ठिपितः, चाकण्ठितः-तवान् ;

1. ‘तितुप्र—’ (7-2-9) इति नेट् । ‘ष्टुना ष्टुः’ (8-4-41.) इति ष्टुत्वम् ।

2. औणादिके (द. उ. 5-15) इत्प्र प्रत्यये रूपम् ।

3. औणादिके (द. उ. 8-29) ओरप्रत्यये रूपम् ।

A. ‘बनाध्रयत्वेऽपि सक्राठपर्यङ्कनरुगालीद्विकर्मरजितान् ।

रोठन्नुशंसातुठितैः अनोठकैर्द्वितान् घनादयैर्मणिपीठसंभ्रवैः ॥’ धा. का. 1-41.

B. ‘अशिध्रवभालयिकं तमेव दूता यदार्यं प्रयियाप्रयन्तः ।

आद्विष्ट अत्ताञ्जिद्विपस्नदाऽसावुत्कण्ठमानो भरतो शुक्लाम् ॥’ म. का. 3-25.

C. ‘भनन् शुमारंगु शुभाश्वनैव वन् प्रमन् मुशोत्कण्ठितगोपिके हरी ।’

धा. ङ. 1-35.

कण्ठः, उत्कण्ठी, कण्ठः, चिकण्ठिपुः, चिकण्ठयिपुः, चाकण्ठः ;
 कण्ठितव्यम्, कण्ठयितव्यम्, चिकण्ठिपितव्यम्, चाकण्ठितव्यम् ;
 कण्ठनीयम्, कण्ठनीयम्, चिकण्ठिपणीयम्, चाकण्ठनीयम् ;
 कण्ठघम्, कण्ठघम्, चिकण्ठिप्यम्, चाकण्ठघम् ;
 ईपत्कण्ठः, दुष्कण्ठः, सुकण्ठः ; —
 कण्ठघमानः, कण्ठघमानः, चिकण्ठिप्यमाणः, चाकण्ठयमानः ;
 कण्ठः, कण्ठः, चिकण्ठिपः, चाकण्ठः ;
 कण्ठितुम्, कण्ठयितुम्, चिकण्ठिपितुम्, चाकण्ठितुम् ;
 उत्कण्ठा, कण्ठना, चिकण्ठिपा, चिकण्ठयिपा, चाकण्ठा ;
 कण्ठनम्, कण्ठनम्, चिकण्ठिपणम्, चाकण्ठनम् ;
 कण्ठित्वा, कण्ठयित्वा, चिकण्ठिपित्वा, चाकण्ठित्वा ;
 उत्कण्ठय, प्रकण्ठय, उच्चिकण्ठिप्य, उच्चाकण्ठय ;
 कण्ठम् २, } कण्ठम् २, } चिकण्ठिपम् २, } चाकण्ठम् २ ; }
 कण्ठित्वा २, } कण्ठयित्वा २, } चिकण्ठिपित्वा २, } चाकण्ठित्वा २. }

(150) “ कठि शोके ” (X-चुरादिः-1848. अक. सेट्. उभ.)

‘—अथ कण्ठते । शोके स्यात् कण्ठयेत् कण्ठेत, कठे स्यात् कृच्छ्रजीवने ॥’
 (श्लो. 79) इति देवः । प्रायेणोत्पूर्वः उत्कण्ठार्थकः ।

इदित्वात् णिजिवकल्पः । णिजभावपक्षे उत्कण्ठकः-चिकण्ठिपकः,
 चाकण्ठकः-इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककण्ठतिवत् (149) ज्ञेयानि ।
 णिजभावपक्षे ‘शेषात् कर्तरि परस्मैपदम्’ (1-3-78) इति शास्त्रात् शतरि
 उत्कण्ठन्-^Aन्ती, उत्कण्ठिप्यन्-न्ती-ती, इति रूपमिति विशेषः । ण्यन्तात्
 सनि तु—

चिकण्ठयिपकः-पिका, चिकण्ठयिपिता-त्री, चिकण्ठयिपन्-न्ती,
 चिकण्ठयिपिप्यन्-न्ती-ती, चिकण्ठयिपमाणः, चिकण्ठयिप्यमाणः,
 चिकण्ठयिपितः-त्वान्, चिकण्ठयिपुः, चिकण्ठयिपितव्यम्, चिकण्ठयिष-
 णीयम्, चिकण्ठयिप्यम्, चिकण्ठयिप्यमाणः, ईपच्चिकण्ठयिपः,

1. ‘सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छी’ (3-2-78) इति णिनिः ।

A. ‘त्रियथोत्कण्ठन्त्यो ददशुरजितं गृह्णतनवः नृपस्त्वेतन्नामर्षत रिपुजनाधर्षितबलः ॥’

दुश्चिकण्ठयिषः-सुचिकण्ठयिषः, चिकण्ठयिषः, चिकण्ठयिषितुम्, चिकण्ठ-
यिषा, चिकण्ठयिषणम्, चिकण्ठयिषित्वा, सञ्चिकण्ठयिष्य, चिकण्ठयिषम् २-
चिकण्ठयिषित्वा २, इत्यादीनि रूपाणि—इति विशेषः ।

(151) “कड मदे” (I-भ्वादिः-३६०. सक. सेट्. पर.)

काडकः-डिका, काडकः-डिका, चिकडिषकः-षिका, चाकडकः-डिका,
इति सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककठघातुवत् (148) बोध्यानि ।

(152) “कड मदे” (VI-तुदादिः-1380. सक. सेट्. पर. कुटादिः ।)

शतरि परम्-कडन्-न्ती-ती, इति रूपम् । ‘आच्छीनघोर्नुम्’
(7-1-80) इति नुम् विकल्पः । अन्यत्र सर्वत्रापि भौवादिककठतिषत्—
(148) रूपाणि ज्ञेयानि । ङकारान्तप्रकरणात् अस्य कुटादौ पाठः । कुटादि-
पाठस्य फलं किमपि न ।

(153) “कडि भेदने” (I-भ्वादिः-282. सक. सेट्. आत्म.)

‘कण्डयेदिति भेदे णौ, मदे तु शपि कण्डते ।’ (श्लो. 86) इति देवः ।

कण्डकः-ण्डिका, कण्डकः-ण्डिका, चिकण्डिषकः-षिका, चाकण्डकः-
ण्डिका-इत्यादीनि रूपाणि भौवादिककण्ठतिषत् (149) ज्ञेयानि ।

(154) “कडि मदे” (I-भ्वादिः-३६०. सक. सेट्. पर.)

‘कड मदे’ (151) इत्यस्य पाठान्तरमिदम् ।

कण्डकः-ण्डिका, कण्डकः-ण्डिका, चिकण्डिषकः-षिका, चाकण्डकः-
ण्डिका-इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककण्ठतिषत् (149) ज्ञेयानि ।

(155) “कडि भेदने” (X-चुरादिः-1582. सक. सेट्. उम.)

‘कण्डयेदिति भेदे णौ, मदे तु शपि कण्डते ।’ (श्लो-86) इति देवः ।

इदिस्वाणिचो वैकल्पिकत्वम् । निजभावपक्षे—कण्डकः-ण्डिका,
चिकण्डिषकः-षिका, चाकण्डकः-ण्डिका, इत्यादीनि रूपाणि ‘कठि शोके’
(149) इति भौवादिकघातुवत् ज्ञेयानि । णिच्पक्षे तु कण्डकः-ण्डिका,
चिकण्डयिषकः-षिका, इत्यादीनि रूपाणि चौरादिककण्ठयतिषत् (150)
ज्ञेयानि ।

कण्ठः, उत्कण्ठी, कण्ठः, चिकण्ठिपुः, चिकण्ठयिपुः, चाकण्ठः ;
 कण्ठितव्यम्, कण्ठयितव्यम्, चिकण्ठितव्यम्, चाकण्ठितव्यम् ;
 कण्ठनीयम्, कण्ठनीयम्, चिकण्ठिणीयम्, चाकण्ठनीयम् ;
 कण्ठघम्, कण्ठघम्, चिकण्ठिप्यम्, चाकण्ठघम् ;
 ईषत्कण्ठः, दुष्कण्ठः, सुकण्ठः ; —
 कण्ठघमानः, कण्ठघमानः, चिकण्ठिप्यमाणः, चाकण्ठघमानः ;
 कण्ठः, कण्ठः, चिकण्ठिपः, चाकण्ठः ;
 कण्ठितुम्, कण्ठयितुम्, चिकण्ठितुम्, चाकण्ठितुम् ;
 उत्कण्ठा, कण्ठना, चिकण्ठिपा, चिकण्ठिपा, चाकण्ठा ;
 कण्ठनम्, कण्ठनम्, चिकण्ठिपणम्, चाकण्ठनम् ;
 कण्ठित्वा, कण्ठयित्वा, चिकण्ठित्वा, चाकण्ठित्वा ;
 उत्कण्ठय, प्रकण्ठय, उच्चिकण्ठिप्य, उच्चाकण्ठघ ;
 कण्ठम् २, } कण्ठम् २, } चिकण्ठिपम् २, } चाकण्ठम् २ ; }
 कण्ठित्वा २, } कण्ठयित्वा २, } चिकण्ठित्वा २, } चाकण्ठित्वा २. }

(150) “ कठि शोके ” (X-चुरादिः-1848. अक. सेट्. उभ.)

‘—अथ कण्ठते । शोके स्यात् कण्ठयेत् कण्ठेत्, कठे स्यात् कृच्छ्रजीवने ॥’
 (श्लो. 79) इति देवः । प्रायेणोत्पूर्वः उत्कण्ठार्थकः ।

इदित्वात् णिञ्चिकल्पः । णिञ्जभावपक्षे उत्कण्ठकः-चिकण्ठिपकः,
 चाकण्ठकः-इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककण्ठतिवत् (149) ज्ञेयानि ।
 णिञ्जभावपक्षे ‘शेषात् कर्तरि परस्मैपदम्’ (1-3-78) इति शास्त्रात् शतरि
 उत्कण्ठन्-^Aन्ती, उत्कण्ठिप्यन्-न्ती-ती, इति रूपमिति विशेषः । प्यन्तात्
 सनि तु—

चिकण्ठयिपकः-पिका, चिकण्ठयिपिता-त्री, चिकण्ठयिपन्-न्ती,
 चिकण्ठयिप्यन्-न्ती-ती, चिकण्ठयिपमाणः, चिकण्ठयिप्यमाणः,
 चिकण्ठयिपितः-तवान्, चिकण्ठयिपुः, चिकण्ठयिपितव्यम्, चिकण्ठयिप-
 णीयम्, चिकण्ठयिप्यम्, चिकण्ठयिप्यमाणः, ईषच्चिकण्ठयिपः,

1. ‘सुप्यजाती णिनिस्ताच्छीष्ये’ (3-2-78) इति णिनिः ।

A. ‘अत्रियश्चोत्कण्ठन्त्यो ददृशुरजितं मृष्टतनवः नृपस्त्वेतजामर्षत रिपुजनाधर्षितबलः ॥’

दुश्चिकण्ठयिषः-सुचिकण्ठयिषः, चिकण्ठयिषः, चिकण्ठयिषितुम्, चिकण्ठ-
यिषा, चिकण्ठयिषणम्, चिकण्ठयिषित्वा, सश्चिकण्ठयिष्य, चिकण्ठयिषम् २-
चिकण्ठयिषित्वा २, इत्यादीनि रूपाणि—इति विशेषः ।

(151) “कड मदे” (I-भ्वादिः-३६०. सक. सेट्. पर.)

काडकः-डिका, फाडकः-डिका, चिकडिपकः-षिका, चाकडकः-डिका,
इति सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककठघातुवत् (148) बोध्यानि ।

(152) “कड मदे” (VI-तुदादिः-1380. सक. सेट्. पर. कुटादिः ।)

शतरि परम्-कडन्-न्ती-ती, इति रूपम् । ‘आच्छीनघोर्नुम्’
(7-1-80) इति नुम् विकल्पः । अन्यत्र सर्वत्रापि भौवादिककठतिषत्—
(148) रूपाणि ज्ञेयानि । डकारान्तप्रकरणात् अस्य कुटादौ पाठः । कुटादि-
पाठस्य फलं किमपि न ।

(153) “कडि भेदने” (I-भ्वादिः-282. सक. सेट्. आत्म.)

‘कण्डयेदिति भेदे णौ, मदे तु शपि कण्डते ।’ (श्लो. 86) इति देवः ।

कण्डकः-ण्डिका, कण्डकः-ण्डिका, चिकण्डिपकः-षिका, चाकण्डकः-
ण्डिका-इत्यादीनि रूपाणि भौवादिककण्डतिषत् (149) ज्ञेयानि ।

(154) “कडि मदे” (I-भ्वादिः-३६०. सक. सेट्. पर.)

‘कड मदे’ (151) इत्यस्य पाठान्तरमिदम् ।

कण्डकः-ण्डिका, कण्डकः-ण्डिका, चिकण्डिपकः-षिका, चाकण्डकः-
ण्डिका-इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककण्डतिषत् (149) ज्ञेयानि ।

(155) “कडि भेदने” (X-चुरादिः-1582. सक. सेट्. उम.)

‘कण्डयेदिति भेदे णौ, मदे तु शपि कण्डते ।’ (श्लो-86) इति देवः ।

इदित्त्वाणिचो वैकल्पिकत्वम् । निजभावपक्षे—कण्डकः-ण्डिका,
चिकण्डिपकः-षिका, चाकण्डकः-ण्डिका, इत्यादीनि रूपाणि ‘कठि शोके’
(149) इति भौवादिकघातुवत् ज्ञेयानि । निचूपक्षे तु कण्डकः-ण्डिका,
चिकण्डयिषकः-षिका, इत्यादीनि रूपाणि चौरादिककण्ठयतिषत् (150)
ज्ञेयानि ।

(156) “कड् कार्कश्ये” (I-भ्वादिः-349. षक.सेद्.पर.)

अयं दोषधः ।

कड्कः-ड्डिका, कड्कः-ड्डिका, चिकड्डिपकः-पिका, चाकड्कः-ड्डिका ;

कड्डिता-त्री, कड्डयिता-त्री, चिकड्डिपिता-त्री, चाकड्डिता-त्री ;

कड्डन्-न्ती, कड्डयन्-न्ती, चिकड्डिपन्-न्ती —

कड्डिप्यन्-न्ती-ती, कड्डयिप्यन्-न्ती-ती, चिकड्डिपिप्यन्-न्ती-ती ;

— कड्डयमानः, कड्डयिप्यमाणः, चाकड्डयमानः, चाकड्डिप्यमाणः ;

¹कत्^A-कद्-कड्-ड्-कड्डौ-कड्डः ; — —

कड्डितम्-तः, कड्डितम्-तः, चिकड्डिपितः, चाकड्डितः-तवान् ;

कड्डः, कड्डः, चिकड्डिपुः, चिकड्डयिपुः, चाकड्डः ;

कड्डितव्यम्, कड्डयितव्यम्, चिकड्डिपितव्यम्, चाकड्डितव्यम् ;

कड्डनीयम्, कड्डनीयम्, चिकड्डिपणीयम्, चाकड्डनीयम् ;

कड्डयम्, कड्डयम्, चिकड्डिप्यम्, चाकड्डयम् ;

ईषत्कड्डः-दुष्कड्डः-सुकड्डः ; —

कड्डयमानः, कड्डयमानः, चिकड्डिप्यमाणः, चाकड्डयमानः ;

कड्डः, कड्डः, चिकड्डिषः, चाकड्डः ;

कड्डितुम्, कड्डयितुम्, चिकड्डिपितुम्, चाकड्डितुम् ;

कड्डा, कड्डना, चिकड्डिपा, चिकड्डयिपा, चाकड्डा ;

कड्डनम्, कड्डनम्, चिकड्डिपणम्, चाकड्डनम् ;

कड्डित्वा, कड्डयित्वा, चिकड्डिपित्वा, चाकड्डित्वा ;

प्रकड्डय, प्रकड्डय, प्रचिकड्डिप्य, प्रचाकड्डय ;

कड्डम् २, } कड्डम् २, } चिकड्डिपम् २, } चाकड्डम् २ ; }
कड्डित्वा २, } कड्डयित्वा २, } चिकड्डिपित्वा २, } चाकड्डित्वा २. }

1. ढकारस्य ‘संयोगान्तस्य-’ (8-2-23) इति लोपे, ढकारस्य चत्वं च रूपम् । क्षीरस्वामी तु दोषधमसुं धातुं पठति । तत्पक्षे, ढकारस्य संयोगान्तलोपे, ढपधाढकारस्य चत्वंविकल्पे च ‘कड्-कड्-’ इति रूपम् ।

A. ‘अकद्दरिक्कोडनधृततोडकान् प्रड्डितान् होडदरोडयमिशुकैः ।

प्ररोडकान्प्रविलोहितैर्द्वैतान् रतवड्दिल्ललनाजनैः कलैः ॥’ घा. का. 1-46.

कणित्वा,	काणयित्वा,	चिकणिपित्वा,	चङ्कणित्वा ;
सङ्कण्य,	सङ्काण्य,	सञ्चिकणिप्य,	सञ्चङ्कण्य ;
काणम् २, } कणित्वा २, }	काणम् २, } काणयित्वा २, }	चिकणिपम् २, } चिकणिपित्वा २, }	चङ्कणम् २ ; } चङ्कणित्वा २ ; }

^१कण्ठः, ^२कण्वः.

(158) “कण गतौ” (1-भ्वादिः-794. सक. सेट्. पर.) घटादिः ।
अस्य घातोः पूर्वोक्तवत् (157) शुद्धात्-सन्नन्तात्-यङन्ताच्च रूपाणि
ज्ञेयानि । ष्यन्ते परम्—

^३ कणकः-णिका,	ईपत्कणः-दुष्कणः-सुकणः ;
कणयिता-त्री,	कण्यमानः ;
^४ कणयन्-न्ती,	कणः ;
कणयिष्यन्-न्ती-ती,	कणयितुम् ;
कणयमानः,	कणना ;
कणयिष्यमाणः,	कणनम् ;
कणितः-तवान्,	कणयित्वा ;
कणयिषुः,	^५ प्रकण्य ;
कणयितव्यम्,	^६ कणम् २ ;
कणनीयम्,	काणम् २ ;
^४ कण्यम्,	काणयित्वा २ ;

इति रूपाणीति विशेषः । एतच्च गत्यर्थकत्वे एव (धातुनामनेकार्थकत्वात्) ।
अन्यार्थकत्वे तु काणयिता-इत्यादीनि रूपाण्येव, पूर्ववत् ।

1. औणादिके (द. उ. 5-6) ठप्रत्यये रूपम् । कण्ठः=गलः ।
2. औणादिके (द. उ. 8-125) कन् प्रत्यये रूपम् । कण्वं=पापम् । कण्वः=ऋषिः ।
3. घटादिवाञात् मित्त्वम् । ‘मितां ह्रस्वः’ (6-4-92) इति ह्रस्वः ।
4. ‘अचो यत्’ (3-1-97) इति यत् ।
5. ‘त्यपि लघुपूर्वात्’ (6-4-56) इति षेरयादेशः ।
6. ‘चिष्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्’ (6-4-93) इति णमुलि दीर्घो वा ।
- A. ‘अगन्मनीषः कणयन् सुकुन्दमस्मान् वियोगे रणयन् स दूतः ।
चणन् विपादं विशणन् विचिन्तां श्रणन् विमोहं श्रयितोऽस्तु सयः ॥’ धा. का. 2.9.

(159) “ कण निमीलने ” (X-चुरादिः-1716. सक. सेट्. उभ.)

‘ कणेः कणति शब्दार्थे, काणयेष्णौ निमीलने । ’ (श्लो. 90) इति देवः ।

काणकः-णिका,	चिकाणयिपकः-पिका ;
काणयिता-त्री,	चिकाणयिपिता-त्री ;
काणयन्-न्ती,	चिकाणयिपन्-न्ती ;
काणयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकाणयिपिष्यन्-न्ती-ती ;
काणयमानः,	चिकाणयिपमाणः ;
काणयिष्यमाणः,	चिकाणयिपिष्यमाणः ;
काण्-काणौ-काणः,	—
काणितम्-तः,	चिकाणयिपितः-तवान् ;
^A काणः ¹ ,	चिकाणयिषुः ;
काणयितव्यम्,	चिकाणयिपितव्यम् ;
काणनीयम्,	चिकाणयिपणीयम् ;
काण्यम्,	चिकाणयिष्यम् ;
ईपरकाणः-दुष्काणः-सुकाणः ;	—
काण्यमानः,	चिकाणयिष्यमाणः ;
काणः,	चिकाणयिपः ;
काणयितुम्,	चिकाणयिपितुम् ;
काणना,	चिकाणयिषा ;
काणनम्,	चिकाणयिपणम् ;
काणयित्वा,	चिकाणयिपित्वा ;
सद्वाण्य,	सच्चिकाणयिष्य ;
काणम् २, } काणयित्वा २, }	चिकाणयिपम् २ ; } चिकाणयिपित्वा २. }

1 स्वभावात् एषस्य नेत्रस्य दर्शनशक्तिरहित्ये एषां प्रवृत्तये ।

A. ‘ लक्ष्येन्दुं अपनयानय बुद्धयिषुः श्रेयोप्रशब्दनपरः कण्यकाणः ।

मञ्जो विचित्रिभूपुरसुरितवीर्यमोक्षं मृष्टपा जबाव बहु पाठितबाध दोष्या ॥ ’

पा. का. 3-33.

(159) “ कण निमीलने ” (X-चुरादिः-1716. सक. सेद्. उभ.)

‘ कणेः कणति शब्दार्थे, काणयेणौ निमीलने । ’ (श्लो. 90) इति देवः ।	
काणकः-णिका,	चिकाणयिपकः-पिका ;
काणयिता-त्री,	चिकाणयिपिता-त्री ;
काणयन्-न्ती,	चिकाणयिपन्-न्ती ;
काणयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकाणयिपिष्यन्-न्ती-ती ;
काणयमानः,	चिकाणयिषमाणः ;
काणयिष्यमाणः,	चिकाणयिपिष्यमाणः ;
काण्-काणौ-काणः,	---
काणितम्-तः,	चिकाणयिवितः-तवान् ;
^काणः ¹ ,	चिकाणयिपुः ;
काणयितव्यम्,	चिकाणयिवितव्यम् ;
काणनीयम्,	चिकाणयिपणीयम् ;
काण्यम्,	चिकाणयिष्यम् ;
ईपत्काणः-दुष्काणः-सुकाणः ;	---
काण्यमानः,	चिकाणयिष्यमाणः ;
काणः,	चिकाणयिपः ;
काणयितुम्,	चिकाणयिपितुम् ;
काणना,	चिकाणयिषा ;
काणनम्,	चिकाणयिपणम् ;
काणयित्वा,	चिकाणयिपित्वा ;
सङ्काण्य,	सञ्चिकाणयिष्य ;
काणम् २, } काणयित्वा २, }	चिकाणयिपम् २ ; } चिकाणयिपित्वा २. }

1 स्वभावात् एकस्य नेत्रस्य दर्शनशक्तिराहित्ये एकाद्यं प्रयुज्यते ।

A. ‘ सधर्चयन् अपनयानघ बुद्धयिष्णुः क्षेप्तोऽप्रशब्दतपरः ऋरुदकाणः ।
मन्नो विजम्भिभपुरसूदितवीर्यमीशं मुष्टया जनाथ बहु पाणितवाय दोष्णा ॥ ’

(160) “कथ्य श्लाघायाम्” (I-भ्वादिः-37. अक. सेट्. आत्म.)

श्लाघा-गुणारोपः, इति क्षीरस्वामी ।

कथकः-त्थिका, कथकः-त्थिका, चिकथिपकः-पिका, चाकथकः-त्थिका ;

कथित्वा-त्थी, कथयित्वा-त्थी, चिकथिपित्वा-त्थी, चाकथित्वा-त्थी ;

— कथयन्-न्ती, कथयिष्यन्-न्ती-ती ; —

विकथ्यमानः, कथ्यमानः, चिकथिपमाणः, चाकथ्यमानः ;

कथिष्यमाणः, कथयिष्यमाणः, चिकथिपिष्यमाणः, चाकथिष्यमाणः ;

¹कत्-कथ्यौ-कथः ; — — —

कथितम्-तः, कथितम्-तः, चिकथिपितः, चाकथितः-तवान् ;

कथ्यः, ²विकथी, ^A विकथनः, ³ चिकथिपुः, चिकथयिपुः, चाकथ्यः ;

कथितव्यम्, कथयितव्यम्, चिकथिपितव्यम्, चाकथितव्यम् ;

कथनीयम्, कथनीयम्, चिकथिपणीयम्, चाकथनीयम् ;

कथ्यम्, कथ्यम्, चिकथिष्यम्, चाकथ्यम् ;

ईपत्कथ्यः-दुपत्कथ्यः-सुकथ्यः ; — —

कथ्यमानः, कथ्यमानः, चिकथिष्यमाणः, चाकथ्यमानः ;

कथ्यः, कथ्यः, चिकथिपः, चाकथ्यः ;

कथितुम्, कथयितुम्, चिकथिपितुम्, चाकथितुम् ;

कथा, कथना, चिकथिपा, चिकथयिपा, चाकथा ;

^Bकथनम्, कथनम्, चिकथिपणम्, चाकथनम् ;

कथित्वा, कथयित्वा, चिकथिपित्वा, चाकथित्वा ;

विकथ्य, विकथ्य, प्रचिकथिष्य, प्रचाकथ्य ;

कथम् २ } कथम् २ } चिकथिपम् २ } चाकथ्यम् २ ; }
कथित्वा २ } कथयित्वा २ } चिकथिपित्वा २ } चाकथित्वा २ ; }

1. ‘संयोगान्तस्य लोपः’ (8-2-23) इति यकारस्य लोपः ।

2. ‘वौ कपलपकथ्यसम्भः’ (3-2-143) इति ताच्छीलिकोऽपिपुण् ।

3. ‘अनुदात्तेतस्य हलादेः’ (3-2-140) इति युच् ताच्छीलिकः ।

‘वाऽनरूपोऽस्त्रियाम्’ (3-1-94) इत्यनेन कदाचिन् युञ्जिषि ।

A. ‘विकथी याचते प्रथमविस्वम्भी मुहुर्जलम् ।’ भ. वा 7-11.

B. ‘स वेधते स्माःखिलवेधितं विधिं प्रथमिषतप्रथमधीरकथनः ।

अतेन्पुरारिमं चिन्मयोऽन्तिके स्योतन् दिशः प्रच्युतितैः स्मितामृतैः ॥’

कत्रणम्, चिकत्रयिषणम्, कत्रणम्, चिकत्रिषणम् ;

कत्रयित्वा, चिकत्रयिषित्वा, कत्रित्वा, चिकत्रिषित्वा ;

सङ्ख्य, सञ्चिकत्रयिष्य, संकथ्य, सञ्चिकत्रिष्य ;

कत्रम् २, } चिकत्रयिषम् २, } कत्रम् २, } चिकत्रिषम् २, }
 कत्रयित्वा २, } चिकत्रयिषित्वा २, } कत्रित्वा २, } चिकत्रिषित्वा २. }

(162) “ कथ वाक्यप्रबन्धे ” (X-चुरादिः-1852. सक. सेद्. उभ.)

अदन्तः ।

कथकः ¹ -थिका,	चिकथयिषकः-षिका ;
कथयिता-त्री,	चिकथयिषिता-त्री ;
कथयन्-न्ती,	चिकथयिषन्-न्ती ;
कथयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकथयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
कथयमानः,	चिकथयिषमाणः ;
कथयिष्यमाणः,	चिकथयिषिष्यमाणः ;
कत्-कद्-कथौ-कथ' ;	—
कथितम्-तः,	चिकथयिषितः-तवान् ;
कथः,	चिकथयिषुः ;
कथयितव्यम्,	चिकथयिषितव्यम् ;
^A कथनीयम्,	चिकथयिषणीयम् ;
कथ्यम्,	चिकथयिष्यम् ;
ईषत्कथः-दुष्कथः-सुकथः ;	—
कथ्यमानः,	चिकथयिष्यमाणः ;
कथः,	चिकथयिषः ;
कथयितुम्,	चिकथयिषितुम् ;
² कथा ^B ,	चिकथयिषा ;

1. घातोर्दन्तत्वात्, अलोपस्य स्थानिवद्भावाद्गुणघातवृद्धिर्न ।

2. 'चिन्तिपूजिकथिकुम्बिचर्चथ' (3-3-105) इत्यङ् गुणपवादः ।

A. 'प्रष्टव्यं पृच्छतस्तस्य कथनीयमवीवचत् । आत्मानं वनवासं च जेयं चारिं रघूत्तमः ॥' म. का. 6-46.

B. 'चिन्तावन्तः कथां चकुरुपघामेदमीरवः ।

मङ्गला चरते. कर्षपूत्रो लक्ष्मणमहे कथम् ॥' म. का. 7-72.

कथनम्,	चिकथयिषणम् ;
कथयित्वा,	चिकथयिषित्वा ;
^१ प्रकथय्य ^A ,	प्रचिकथयिष्य ;
कथम् २, } कथयित्वा २, }	चिकथयिषम् २ ; } चिकथयिषित्वा २. }

(163) “ कदि आह्वाने रोदने च ” (1-म्वादि:-70. सक. सेट्. पर.)

आह्वाने सकर्मकः, अन्यत्राकर्म्मकः ।

‘ आह्वाने रोदने क्रन्देः क्रन्देः क्रन्दति फन्दति । वैकृत्ये तु तयोर्वात्वोः
फन्दते कन्दते मितोः ॥ ’ (श्लो-105) इति देवः ।

^२ कन्दकः-न्दिवा, कन्दकः-न्दिकाः, चिकन्दिषकः-षिका, चाकन्दकः-न्दिका ;	
कन्दिता-त्री, कन्दयिता-ली, चिकन्दिषिता-ली, चाकन्दिता-त्री ;	
कन्दन्-न्ती, कन्दयन्-न्ती, चिकन्दिषन्-न्ती ;	—
कन्दिष्यन्-न्ती-ती, कन्दयिष्यन्-न्ती-ती, चिकन्दिषिष्यन्-न्ती-ती ;	
कन्दयमानः, कन्दयिष्यमाणः, चाकन्धमानः, चाकन्दिष्यमाणः ;	
कन्-कन्दौ-कन्दः ;	— — —
कन्दितम्-तः, ^B कन्दितः-तं, चिकन्दिषितः, चाकन्दितः-तवान् ;	
कन्दः, कन्दः, वाकन्दौ, ^३ चिकन्दिषुः, चिकन्दयिषुः, चाकन्दः ;	
कन्दितव्यम्, कन्दयितव्यम्, चिकन्दिषितव्यम्, चाकन्दितव्यम् ;	
कन्दनीयम्, कन्दनीयम्, चिकन्दिषणीयम्, चाकन्दनीयम् ;	
कन्धम्, कन्धम्, चिकन्दिष्यम्, चाकन्धम् ;	
ईषत्कन्दः, -दुष्कन्दः-सुकन्दः ;	— — —
कन्धमानः, कन्धमानः, चिकन्दिष्यमाणः, चाकन्धमानः ;	

1. ‘ ल्यपि लघुपूर्वात् ’ (6-4-56) इति णेरयादेशः ।

2. ‘ इदितो लुम् घातोः ’ (7-1-58) इति लुम् ।

3. ‘ सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये ’ (3-2-78) इति णिनिः ।

A. ‘ प्राप्तेयकेनागिरकेश्च लोकेर्निरीक्ष्यमाणा सद् राजकीयैः ।

कर्मन्दिबन्द्वा प्रकथय्य सर्वं तिरोदधेऽनु स्तनयित्त्वप्याम् ॥ ’ भा. वि. 3-55.

B. ‘ मनोज्ञगण्डं तमनिन्दिताननं मन्दात्मजं शारदचन्द्रशीतलम् ।

पराकथयन् कन्दितापुरं संकन्दकन्दितामिशितात्मदे ॥ ’ भा. का. 1-10.

क्रन्दः,	क्रन्दः,	चिकन्दिपः,	चाक्रन्दः ;
क्रन्दितुम्,	क्रन्दयितुम्,	चिकन्दिपितुम्,	चाक्रन्दितुम् ;
क्रन्दा,	क्रन्दना,	चिकन्दिपा,	चिकन्दयिषा, चाक्रन्दा ;
क्रन्दनम्,	क्रन्दनम्,	चिकन्दिषणम्,	चाक्रन्दनम् ;
क्रन्दित्वा,	क्रन्दयित्वा,	चिकन्दिपित्वा,	चाक्रन्दित्वा ;
सङ्क्रन्द्य,	सङ्क्रन्द्य,	सञ्चिकन्दिप्य,	सञ्चाक्रन्द्य ;
क्रन्दम् २ } क्रन्दित्वा २ }	क्रन्दम् २ } क्रन्दयित्वा २ }	चिकन्दिपम् २ } चिकन्दिपित्वा २ }	चाक्रन्दम् २ } चाक्रन्दित्वा २ }

(164) “ कदि वैक्लव्ये ” (I-भ्वादिः-772. अक. सेट्. आत्म.)

घटादिः पित् च ।

‘ आह्वाने रोदने क्रन्देः क्रन्देः क्रन्दति क्रन्दति ।

वैक्लव्ये तु तयोर्घातयोः क्रन्दते क्रन्दते मितोः ॥

मित्रार्थपाठसामर्थ्यात् तयोर्दीर्घविकल्पनम् ।

भवेच्चिण्णमुलोस्तस्मादक्रान्द्यक्रन्दि सिध्यतः ॥ ’

(श्लो-105-106.) इति देवः ।

‘ कदि आह्वाने रोदने च ’ (163) इति घातोरेव, अर्थविशेषे आत्म-
नेपदार्थं मित्रार्थं चानुवादो घटादौ ॥

क्रन्दकः-न्दिका, क्रन्दकः-न्दिका, चिकन्दिपकः-पिक, चाक्रन्दकः-न्दिका ;

क्रन्दिता-त्री, क्रन्दयिता-त्री, चिकन्दिपिता-त्री, चाक्रन्दिता-त्री ;

— क्रन्दयन्-न्ती, क्रन्दयिष्यन्-न्ती-ती ; —

क्रन्दमानः, क्रन्दयमानः, चिकन्दिपमाणः, चाक्रन्द्यमानः ;

क्रन्दिष्यमाणः, क्रन्दयिष्यमाणः, चिकन्दिपिष्यमाणः, चाक्रन्दिष्यमाणः ;

क्रन्-क्रन्दौ-क्रन्दः ; — — —

क्रन्दितं-तः, ¹क्रन्दितः-तम्, चिकन्दिपितः, चाक्रन्दितः-तवान् ;

क्रन्दः, क्रन्दः, चिकन्दिपुः, चिकन्दयिपुः, चाक्रन्दः ;

1. ‘ निष्ठायां सेटि ’ (G-4-52) इति गेर्लोपः ।

A. ‘ घटादिषु त्विहापूर्ववर्णिनास्मर्षदा मितः । षड्विस्वस्येह पाठे तु मित्रवशुकेऽर्थ एव
दि ’ ॥ (भाद्रकाल्याण्यध्याह्वाने) इत्यनेन न्यायेन वैक्लव्ये एव मित्रवप्रपुष्कं धर्मम् ।
आह्वानरोदनयोस्तु मित्रं न ।

कन्दितव्यम्, कन्दयितव्यम्, चिकन्दिपितव्यम्, चाकन्दितव्यम् ;

कन्दनीयम्, ^१कन्दनीयम्, चिकन्दिपणीयम्, चाकन्दनीयम् ;

कन्धम्, कन्धम्, चिकन्दिष्यम्, चाकन्धम् ;

ईषत्कन्दः-दुष्कन्दः-सुकन्दः ; — —

कन्धमानः, कन्धमानः, चिकन्दिष्यमाणः, चाकन्धमानः ;

कन्दः, कन्दः, चिकन्दिपः, चाकन्दः ;

कन्दितुम्, कन्दयितुम्, चिकन्दिपितुम्, चाकन्दितुम् ;

^२कन्दा, कन्दना, चिकन्दिपा, चिकन्दयिषा, चाकन्दा ;

कन्दनम्, कन्दनम्, चिकन्दिपणम्, चाकन्दनम् ;

कन्दित्वा, कन्दयित्वा, चिकन्दिपित्वा, चाकन्दित्वा ;

सङ्कन्ध, सङ्कन्ध, प्रचिकन्दिष्य, प्रचाकन्ध ;

कन्दम् २, } कन्दम् २, } चिकन्दिपम् २, } चाकन्दम् २ ; }
 कन्दित्वा २, } ^३कान्दम् २, } चिकन्दिपित्वा २, } चाकन्दित्वा २. }

(165) “कनी दीप्तिकान्तगतिषु” (I-भ्वादिः-460. सक. सेद्. पर.)

दीप्तिः=प्रकाशः, कान्तिः=शोभा—इति क्षीरस्वामी ।

कानकः-निका, कानकः-निका, चिकनिपकः-पिका, ^४चङ्कनकः-निका ;

कानिता-त्री, कानयिता-त्री, चिकनिपिता-त्री, चङ्कनिता-त्री ;

^५कानन्-न्ती, कानयन्-न्ती, चिकनिपन्-न्ती ; —

कानिप्यन्-न्ती ती, कानयिप्यन्-न्ती-ती, चिकनिपिप्यन्-न्ती-ती ;

1. 'केरनिटि' (6-1-51) इति गेर्लोपः ।

2. घटादीनां पित्वात् 'पिद्धिदादिभ्यः—' (3-3-104) इति अच् । 'गुरोश्—' (3-3-103) इति वा अः प्रत्ययः ।

3. अनुपभारवेऽपि घटादिषु पाठसामर्थ्यात् 'चिष्णुलोः—' (6-1-93) इति दीर्घ-विकल्पः ।

4. 'मुगतोऽनुनासिकान्तस्य' (7-1-85) इति अभ्यासस्य नृक् ।

A. 'ध्वञ्छिद्यत् घाणसमोणिनाशुभान् घोणान् पृथुभोणिजनो दुदोह च ।
 प्रश्नेणिान् प्रेणनविभ्रगन्सितीन् अनुब्रणान् घेनुगान् कनस्तनात् ॥ १'

— कानयमानः, कानयिष्यमाणः, चङ्गन्यमानः, चङ्गनिष्यमाणः ;

^१का-कानौ-कानः ; — — —

^२कान्तः-न्तं-न्तवान्, कानितं-तः, चिकनिषितः, चङ्गनितः-तवान् ;

कनः, कानः, चिकनिषुः, चिकानयिषुः, चङ्गनः ;

कनितव्यम्, कानयितव्यम्, चिकनिषितव्यम्, चङ्गनितव्यम् ;

कननीयम्, काननीयम्, चिकनिषणीयम्, चङ्गननीयम् ;

कान्यम्, ^३कन्या, कान्यम्, चिकनिष्यम्, चङ्गन्यम् ;

ईषत्कनः-दुष्कनः-सुकनः ; — —

कन्यमानः, कान्यमानः, चिकनिष्यमाणः, चङ्गन्यमानः ;

कानः, कानः, चिकनिषः, चङ्गनः ;

कनितुम्, कानयितुम्, चिकनिषितुम्, चङ्गनितुम् ;

कान्तिः, कानना, चिकनिषा, चिकानयिषा, चङ्गना ;

कननम्, काननम्, चिकनिषणम्, चङ्गननम् ;

कनित्वा, कानयित्वा, चिकनिषित्वा, चङ्गनित्वा ;

सङ्गन्य, सङ्गान्य, प्रचिकनिष्य, प्रचङ्गन्य ;

कानम् २, } कानम् २, } चिकनिषम् २, } चङ्गनम् २ ; }
कनित्वा २, } कानयित्वा २, } चिकनिषित्वा २, } चङ्गनित्वा २ ; }

^४कनकम्.

(166) “कपि चलने” (I-म्वादिः. 375-अक. सेद. आत्म.)

कम्पकः-म्पिका, कम्पकः-म्पिका, चिकम्पिकः-पिका, चाकम्पकः-म्पिका ;

कम्पिता-त्ती, कम्पयिता-त्ती, चिकम्पयिता-त्ती, चाकम्पिता-त्ती ;

— ^५कम्पयन्-न्ती, कम्पयिष्यन्-न्ती-ती ; —

1. ‘अनुनासिकस्य—’ (6-1-15) इति दीर्घे मलोपे च रूपम् । एवं क्लिप्रप्रत्ययेऽपि ।

2. ईदित्वात् मिथ्या ‘श्रीदित्—’ (7-2-14) इतीग्नियेषः । दीर्घः ।

3. कनेर्द्वप्रत्यये टापि कम्पया इति भवति । ‘कम्प्यायाः क्लीन च’ (4-1-116) इति भिद्वेद्योऽत्र लिङ्गमिति माघघघानुशृत्तौ ।

4. ‘कपुत् शिभिरंग्रस्योः’ (६. उ. 3-६.) इति कपुत् ।

5. ‘निगत्यचलनार्थेभ्यश्च’ (1-3-97) इत्यनेन चान्तान् परस्मैपदमेव ।

कम्पमानः,	—	चिकम्पिपमाणः,	चाकम्प्यमानः ;
कम्पिप्यमाणः,	—	चिकम्पिपिप्यमाणः,	चाकम्पिप्यमाणः ;
कन्-कम्पौ-कम्पः ;	—	—	—
कम्पितम्-तः-तवान्,	}	कम्पितः-तम्,	चिकम्पिपितः-चाकम्पितः-तवान् ;
¹ विकपितम्-तः-तवान्,			
कम्पः,	² कम्पनः,	³ कम्पः,	^A शिरःकम्पी, चिकम्पिपुः, चिकम्पयिपुः, चाकम्पः ;
कम्पितव्यम्,	कम्पयितव्यम्,	चिकम्पिपितव्यम्,	चाकम्पितव्यम् ;
कम्पनीयम्,	कम्पनीयम्,	चिकम्पिपणीयम्,	चाकम्पनीयम् ;
कम्प्यम्,	कम्प्यम्,	चिकम्पिप्यम्,	चाकम्प्यम् ;
ईपत्कम्पः-दुष्कम्पः-सुकम्पः ;	—	—	—
कम्प्यमानः,	कम्प्यमानः,	चिकम्पिप्यमाणः,	चाकम्प्यमानः ;
^B कम्पः,	कम्पः,	चिकम्पिपः,	चाकम्पः ;
कम्पितुम्,	कम्पयितुम्,	चिकम्पिपितुम्,	चाकम्पितुम् ;
कम्पा,	कम्पना,	चिकम्पिपा,	चाकम्पा ;
कम्पनम्,	कम्पनम्,	चिकम्पिपणम्,	चाकम्पनम् ;
कम्पित्वा,	कम्पयित्वा,	चिकम्पिपित्वा,	चाकम्पित्वा ;
विकम्प्य,	विकम्प्य,	प्रचिकम्पिप्य,	प्रचाकम्प्य ;
कम्पम् २	}	कम्पम् २	}
कम्पित्वा २			
		चिकम्पिपित्वा २	चाकम्पित्वा २.

1. 'लंगिकम्प्योदरतापशरीरविचरशोरुपसंख्यानम्—'(भा. ७-४-२१) इति तुमो लोपः । अन्यत्र विकम्पित इत्येव । यः शिरः अग्रहृन् कम्पयति रोमवशात्—ए विकपितः । 'बीडाभ्याम्योः प्रदीपोका लङ्गिकम्प्योर्नलोपिता । निरस्तो विलगितो निरत्ये, वातात् विकपिता तनुः ॥' इति प्र. सत्यस्ये ।
2. 'मनुदातेनख हलदेः' (३-२-१४९) इति, 'अलनशब्दार्थादृक्मङ्गुच्' (३-२-१४९) इति वा युच् टाच्छीलिङः ।
3. 'नभिकम्पिरस्मत्रव—' (३-२-१०७) इति टाच्छीलिङः रः वागृहाविधिना भवत्येव । 'टाच्छीलिङ्गे वागृहाविधिनास्तीति प्रायिकं, सेन कम्पा-कम्पना इति छिद्रम्' इति सि. कौमुदी ॥
4. 'शुक्लशतौ गितिः—(३-२-७९) इति गितिः । अन्तर्भावित्वात्सर्वोऽयम् ।
- A. 'अकम्पं वाहति शीरे नम. प्रावेशवत् शुद्धम् ॥' म. का. ७-२३.
- B. 'सकम्पदेरस्यसमानतत्त्वनाः समत्रयस्मिन्नपदिवागृहात् ।' भा. का. १-४०.

(167) “कवृ वर्णे” (I-भ्वादिः-380. अक. सेट्. आत्म.)

वर्णनम्=वर्णः-शुक्लादिः, इति क्षीरस्वामी ।

कावकः-विका, कावकः-विका, चिकविपकः-पिका, चाकवकः-विका ;
कविता-त्री, कावयिता-त्री, चिकविपिता-त्री, चाकविता-त्री ;

— कावयन्-न्ती, कावयिष्यन्-न्ती-ती; —

कवमानः, कावयमानः, चिकविपमाणः, चाकव्यमानः ;
कविष्यमाणः, कावयिष्यमाणः, चिकविपिष्यमाणः, चाकविष्यमाणः ;

कप्-कत्-कभौ-कवः ; — — —

कवितम्-तः, कावितः-तम्, चिकविपितः, चाकवितः-तवान् ;

कधः, कावः, चिकविपुः, चिकावयिपुः, चाकवः ;

कवितव्यम्, कावयितव्यम्, चिकविपितव्यम्, चाकवितव्यम् ;

कवनीयम्, कावनीयम्, चिकविपणीयम्, चाकवनीयम् ;

¹कव्यम्, काव्यम्, चिकविष्यम्, चाकव्यम् ;

ईपत्कवः-दुष्कवः-सुकवः ; — — —

कवथमानः, काव्यमानः, चिकविष्यमाणः, चाकव्यमानः ;

कावः, कावः, चिकविपः, चाकवः ;

कवितुम्, कावयितुम्, चिकविपितुम्, चाकवितुम् ;

कसिः, कावना, चिकविपा, चिकावयिपा, चाकवा ;

कवनम्, कावनम्, चिकविपणम्, चाकवनम् ;

कवित्वा, कावयित्वा, चिकविपित्वा, चाकवित्वा ;

प्रकव्य, प्रकाव्य, प्रचिकविष्य, प्रचाकव्य ;

कावम् २, } कावम् २, } चिकविपम् २, } चाकवम् २ ; }
कवित्वा २, } कावयित्वा २, } चिकविपित्वा २, } चाकवित्वा २ ; }

^Aकवर^२:-^३री, कवुरः.

1. ‘पोरुपधात्’ (3-1-98) इति यत् ।

2. कवरः कवुरः, इतीमौ धौगादिःप्रत्ययान्ती ।

3. ‘जानपद—’ (4-1-42.) इत्यादिना केशपाठविषये क्षीर । कवरी केशवैशः ।
अन्वयः कवरा ।

A. ‘सकम्पहेरम्बसमानलम्बनाः समाप्रजन् अन्वितघण्टिकास्तदा ।

प्रलम्बस हनाः कवररिषयो पृषाः अङ्गीविताः क्षीवतयाऽतिशीमराः ॥’पा. का. 1-40.

(168) “कमु कान्तौ” (I-भ्वादिः-443. सक. सेट्. आत्म.)

कान्तिः=इच्छा ।

¹ कामकः	} मिका,	कामकः-मिका,	} चिकामयिषकः-पिका,	}
² कामकः				
			⁴ चङ्कामकः-मिका ;	}
			चङ्कमकः-मिका ;	
कामयिता-त्री,	} कामयिता-त्री,	चिकामयिपिता-त्री,	} चङ्कामयिता-त्री ;	}
कमिता-त्री,				
—		⁵ कामयन्-न्ती, कामयिष्यन्-न्ती-ती ;	—	
⁶ कामयमानः,	} कामयमानः,	चिकामयिषमाणः	} चङ्काम्यमानः ;	}
कामयिष्यमाणः,	कामयिष्यमाणः,	चिकामयिषिष्यमाणः,		}
		चिकमिषिष्यमाणः,		
			चङ्कामयिष्यमाणः ;	}
			चङ्कमिष्यमाणः ;	

⁷कान्-कामौ-कामः ;

⁸कामितम्-तः-तवान्, } कामितम्-तः, चिकामयिषितः, } चङ्कामितः } तवान् ;

⁹कान्तम्-न्तः-न्तवान्, } चिकमिषितः, } चङ्कमितः }

1. ‘कमेणिङ्’ (3-1-30) इति स्वार्थे णिङ् । अमन्तत्वेन मित्त्वं तु न, ‘न कम्प-मिचमाम्’ (ग. सू. भ्वाद्) इति निषेधात् । अतः, ‘अत उपधायाः’ (7-2-116) इति वृद्धिः । एवं घञ्यपि ।
2. ‘आयादय आर्धधातुके वा’ (3-1-31) इति णिङो वैकल्पिकत्वात् णिङ्भावपक्षे, ण्युलि वृद्धौ रूपम् । ‘नोदात्तोपदेशस्य—’ (7-3-4) इति निषेधस्तु न; ‘अनाचमि-कमिषमीनाम्’ (वा. 7-3-34) इति निषेधात् ।
3. णिङ्पक्षे रूपम् । एवं सञ्जन्ते सर्वत्र बोध्यम् ।
4. यञन्तात् ण्युलि ‘जुगतोऽनुनासिकान्तस्य’ (7-4-85) इति अभ्यासे णुक् ।
5. णिङ्जन्तात् ‘णिचञ्च’ (1-3-74) इत्युभयपदी, न तु णिङ्जन्तात् ।
6. शानचः शिष्येन आर्धधातुक्त्वाभावात् नित्यं णिङ् । णिङो क्त्वात् ‘अनुदत्तङ्कित आत्मनेपदम्’ (1-3-12) इति आत्मनेपदमेव ।
7. णिङ्जन्तात् शुद्धाद्य घातोः क्विपि ‘अनुनासिकस्य—’ (6-4-15) इति दीर्घः । ‘मो नो घतोः’ (8-2-64) इति नत्वम् ।
8. णिङ्पक्षे ‘देरिति’ (6-4-51) इति निष्ठायां णिङो लोपः । तुये ‘जेः’ इत्यनेन णिङोऽपि महणम् ।
9. णिङ्भावपक्षे, घातोऽदिस्र्वात् क्त्वायाम् इट्टिकल्पः । तेन ‘यस्य विभाद’ (7-2-15) इति निष्ठायाः मिष्णियेधे, ‘अनुनासिकस्य—’ (6-4-15) इति दीर्घे च रूपम् ।

{ कामः-कमः, ¹प्रकामी, ²मांसकामः-मांसकामा, ³हन्तुकामः^A, ^Bहरिकामा,
 { ⁴कम्रः^C, ⁵कमनः, ⁶कामुक^D:-कामुकी-कामुका, कामः, चिकामयिपुः,
 चिकमिपुः, चङ्कामः-चङ्कमः ;

कामयितव्यम्, } कामयितव्यम्, चिकामयिपितव्यम्, } चङ्कामयितव्यम् ; }
 कमितव्यम्, } चिकमिपितव्यम्, } चङ्कमितव्यम् ; }
⁷प्रकामनीयम्, } कामनीयम्, चिकामयिपणीयम्, } चङ्कामनीयम् ; }
 प्रकमनीयम्, } चिकमिपणीयम्, } चङ्कमनीयम् ; }
⁸काम्यम्-⁹कम्यम्, काम्यम्, चिकामयिप्यम्, } चङ्काम्यम्-चङ्कम्यम् ; }
 चिकमिप्यम्, }

ईपत्कामः-दुष्कामः-सुकामः, ईपत्कमः-दुष्कमः-सुकमः ; —

1. ताच्छीत्ये णिनिः ।
2. 'शीलिक्रामिमक्ष्याचरिभ्यो णः' (वा. 3-2-1) इति अणववादः णः । तेन स्त्रियां टाप् ।
3. 'तुं काममनसोरपि ।' (वा. 6-3-109) इति तुमुनो मकारस्य लोपः ।
4. 'नमिकम्पिस्म्यजसकमर्हिषदीपो रः' (3-2-167) इति ताच्छीलिको रः प्रत्ययः ।
5. 'अनुदात्तेतश्च हलादेः' (3-2-149) इति युच् ताच्छीलिकः । 'ताच्छीलिकेपु 'षाड्यरूपः—' (3-1-94) इति विधिर्नास्तीति प्रायिकम् ; तेन कम्प्रा कमना युवतिः, इति सिद्धम्—' इति सि. फौमुदी ।
6. 'रुपपतपदस्याभूकमगम—' (3-2-154) इत्यादिना तच्छीलदिषु ठकम् । स्त्रियां, 'जानपद—' (4-1-42) इति विहितः ङीप् 'कामुकी मैयुनेच्छा चेत्, कामुकाऽन्या,' (वा. 4-1-42) इति वार्तिकेन अयंविशेषे नियमितः ।
7. 'न माभूक्कमिगमि—' (8-4-34) इति, 'प्यन्तभादीनामुपसंख्यानम्' (वा. 8-4-34) इति च णत्वनिषेधः ।
8. णित्ठन्तात्—णित्ठन्ताच्च 'अचो यत्' (3-1-97) इति यत् ।
9. शुद्धादातोः 'षोडशधत्' (3-1-98) इति यत् ।
- A. 'इन्द्रावृहस्पत्युपपत्तमन्त्रा उल्माहिजोऽनीवहगौ तथाऽन्ये ।
 सुरा भवन्तं बत हन्तुकामाः प्रबोधयांचक्षुषोक्षजं तम् ॥' वा. वि. 2. 33.
- B. 'स्तुतिशोला हरिकामा फलमशा धानने मत्राचार ।
 तदुपग्रहप्रतीशा वसति इन्द्रक्षमा मुनिर्धेयी ॥' इति प्र. सूर्यस्ये ।
- C. 'कम्प्राभिराशुतः स्त्रीभिराशुतुः क्षेममात्मनः ।
 इष्पुः प्रसादं प्रणमन् मुधीवः प्रवदन् नृपम् ॥' म. वा. 7-24.
- D. 'प्रपिप्य भूयः परिपुम्य मालिङ्गाः प्रष्टव्य षोषपुटपूणिचन्दनम् ।
 वनाप्यरूपाः वनिःशुनीन् ययुर्भामिन्य एवधमया स्वकामुकान् ॥'

काम्यमानः, } काम्यमानः, चिकामयिष्यमाणः, } चङ्काम्यमानः-चङ्कम्यमानः ;
कम्यमानः, } चिकमिष्यमाणः, }

^Aकामः-कामः, कामः, चिकामयिषः, चिकमिषः, चङ्कामः-चङ्कमः ;
कामयितुम्-कमितुम्, कामयितुम्, चिकामयिषितुम्, } चङ्कामयितुम् ; }
चिकमिषितुम्, } चङ्कमिषितुम् ; }

कामना-^Bकान्तिः, कामना, चिकामयिषा-चिकमिषा, ¹चङ्कामा-चङ्कमा ;
कामनम्, } कामनम्, चिकामयिषणम्-चिकमिषणम्, चङ्कामनम्-चङ्कमनम् ;
कमनम्, }

कामयित्वा, } कामयित्वा, चिकामयिषित्वा } चङ्कामयित्वा-चङ्कमित्वा ;
²कमित्वा, कान्त्वा, } चिकमिषित्वा }

प्रकाम्य-प्रकम्य, प्रकाम्य, प्रचिकामयिष्य-प्रचिकमिष्य, प्रचङ्काम्य-प्रचङ्कम्य ;

³कामम् २ कामयित्वा २ } कामम् २ } चिकामयिषम् २,
कामम् २ कमित्वा २ कान्त्वा २ } कामयित्वा २ } चिकामयिषित्वा २,
चिकमिषम् २, } चङ्कामम् २- चङ्कमम् २ ; }
चिकमिषित्वा २, } चङ्कामयित्वा २- चङ्कमित्वा २ ; }

⁴कमठः, ⁵कन्तुः, ⁶कमलम्, ⁷कंसः.

1. 'यस्य हलः' (6-4-49) इति यलोपे, अतो लोपे च रूपमेवम् ।

2. णिङ्भावपक्षे घातोर्दित्वात् 'उदितो वा' (7-2-56) इति क्त्वायामिङ्ङिकरूपः ।
इङ्भावपक्षे दीर्घे रूपम् ।

3. 'न कर्म्यभि—' (ग. सू. भ्वादी) इति मित्त्वनिषेधात् णिङ्गन्तात् णिङ्गन्ताच्च न दीर्घविकल्पः ।

4. 'कमेरठः' (द. उ. 5-5.) इत्यठः प्रत्ययः । कमठः=कूर्मः, भिक्षाभाजनं वा ।

5. औणादिके (द. उ. 1-112) कुप्रत्यये तुगागमः । कन्तुः=कामी ।

6. औणादिके (द. उ. 8-107) कलप्रत्यये रूपम् । कमलम्=पद्मम् ।

7. औणादिके (द. उ. 9-21.) सप्रत्यये रूपम् ।

A. 'यायास्त्वमिति कामो मे गन्तुमुत्पदसे न च ।

इच्छुः कामयितुं त्वं माम् इत्यसौ जगदे तथा ॥' भ. वा. 5-59.

B. 'सायन्तनी तिथिप्रणय. पद्मजानी दिवातनीम् ।

कान्तिं कान्त्या सदातन्या देवयन्ती शुचिस्मिता ॥' भ. श्र. 5-65.

(169) “ कर्ज व्यथने ” (I-म्वादिः-228. सक. सेट्. पर.)

व्यथनम् = भयदुःखम्, चलनं च ।

कर्जकः-र्जिका, कर्जकः-र्जिका, चिकर्जिपकः-पिका, चाकर्जकः-र्जिका*;

कर्जिता-त्री, कर्जयिता-त्री, चिकर्जिपिता-त्री, चाकर्जिता-त्री ;

कर्जन्-न्ती, कर्जयन्-न्ती, चिकर्जिपन्-न्ती ; —

कर्जिप्यन्-न्ती-ती, कर्जयिप्यन्-न्ती-ती, चिकर्जिपिप्यन्-न्ती-ती ;

— कर्जयमानः, कर्जयिप्यमाणः, चाकर्जयमानः, चाकर्जिप्यमाणः ;

¹कर्क-कर्ग-कर्जो-कर्जः ; — — —

^Aकर्जितम्-तः, कर्जितः-तम्, चिकर्जिपितः, चाकर्जितः-तवान् ;

कर्जः, ²कर्जनः, कर्जः, चिकर्जिपुः, चिकर्जयिपुः, चाकर्जः ;

³प्रनिकर्जितव्यम्, कर्जयितव्यम्, चिकर्जिपितव्यम्, चाकर्जितव्यम् ;

कर्जनीयम्, कर्जनीयम्, चिकर्जिपणीयम्, चाकर्जनीयम् ;

⁴कर्ज्यम्, कर्ज्यम्, चिकर्जिप्यम्, चाकर्ज्यम् ;

ईपत्कर्जः-दुष्कर्जः-सुकर्जः ; — —

कर्जयमानः, कर्जयमानः, चिकर्जिप्यमाणः, चाकर्जयमानः ;

कर्जः, कर्जः, चिकर्जिपः, चाकर्जः ;

कर्जितुम्, कर्जयितुम्, चिकर्जिपितुम्, चाकर्जितुम् ;

कर्जा, कर्जना, चिकर्जिपा, चाकर्जा ;

कर्जनम्, कर्जनम्, चिकर्जिपणम्, चाकर्जनम् ;

कर्जित्वा, कर्जयित्वा, चिकर्जिपित्वा, चाकर्जित्वा ;

प्रकर्ज्य, प्रकर्ज्य, सच्चिकर्जिप्य, सच्चाकर्ज्य ;

कर्जम् २, } कर्जम् २, } चिकर्जिपम् २, } चाकर्जम् २; }

कर्जित्वा २, } कर्जयित्वा २, } चिकर्जिपित्वा २, } चाकर्जित्वा २. }

1. 'रात् सस्य' (8-2-21) इति नियमात् भययोगान्तलोपः ।

2. 'चलनशब्दायां दक्र्मण्युच्' (3-2-118) इति ताच्छ्लोक्तिको युच् ।

3. 'क्षेपे विभाषाऽकस्रदो—' (9-4-18) इति पशुदासत्वात् णञ् न ।

4. निश्रायां सेट्त्वात् 'चञोः कु -' (7-3-52) इति युच् न ।

A 'अकर्जितोऽथी हरिसर्जनेत्युक्थोः अजन्त्युनानमजेन तेजिषम् ।

असत्सर्जकं प्रजनासदत् क्वात् अलञ्जितैरेजिषच मरुद्वैः ॥' पा. का. 1-31.

(170) “कर्ण भेदने” (X-चुरादि:-1924. सक. सेट्. उम.) अदन्तः ।

‘छिद्र कर्णभेदने’ (X-1924) इत्यत्र ‘कर्ण’ इति पृथग्धात्वन्तरं
इति पक्षे रूपाणि विलिख्यन्ते ।

कर्णकः-र्णिका,	चिकर्णयिषकः-षिका ; ¹
कर्णयिता-त्री,	चिकर्णयिपिता-त्री ;
कर्णयन्-न्ती,	चिकर्णयिपन्-न्ती ;
कर्णयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकर्णयिष्यन्-न्ती-ती ;
कर्णयमानः,	चिकर्णयिपमाणः ;
कर्णयिष्यमाणः,	चिकर्णयिष्यमाणः ;
कर्ण-कर्णो-कर्णः ;	—
कर्णितम्-तः,	चिकर्णयिपितः-तवान् ;
कर्णः,	चिकर्णयिपुः ;
कर्णयितव्यम्,	चिकर्णयिपितव्यम् ;
कर्णनीयम्,	चिकर्णयिपनीयम् ;
कर्ण्यम्,	चिकर्णयिष्यम् ;
ईपत्कर्णः-दुष्कर्णः-सुकर्णः ;	—
कर्णयमानः,	चिकर्णयिष्यमाणः ;
कर्णः,	चिकर्णयिपः ;
कर्णयितुम्,	चिकर्णयिपितुम् ;
कर्णना,	चिकर्णयिपा ;
कर्णनम्,	चिकर्णयिपणम् ;
कर्णयित्वा,	चिकर्णयिपित्वा ;
प्रकर्ण्य,	प्रचिकर्णयिष्य ;
कर्णम् २, } कर्णयित्वा २, }	चिकर्णयिषम् २ ; } चिकर्णयिपित्वा २. }

(171) “कर्त शैथिल्ये” (X-चुरादि:-1915. सक. सेट्. उम.) अदन्तः ।

‘कर्ण भेदने’ (170) इति धातुवद्गुणाणि सर्वाणि ज्ञेयानि ।

(172) “ कर्द कुत्सिते शब्दे ” (I-भ्वादिः-59. अक. सेद्. पर.)

कुत्सितशब्दः=कौक्षरवः ।

‘ कर्ज व्यथने ’ (169) इति भौवादिकधातुवत् सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

(173) “ कर्त्तुं गतौ ” (I-भ्वादिः-420. सक. सेद्. पर.)

कर्त्तुकः-र्विका, कर्त्तुकः-र्विका, चिकर्त्तुकः-र्विका, चाकर्त्तुकः-र्विका ;
 कर्त्विता-त्री, कर्त्तयिता-त्री, चिकर्त्तयिता-त्री, चाकर्त्तयिता-त्री ;
 कर्त्तन्-न्ती, कर्त्तयन्-न्ती, चिकर्त्तयन्-न्ती ; —
 — कर्त्तयमाणः, कर्त्तयिष्यमाणः, चाकर्त्तयमाणः, चाकर्त्तयिष्यमाणः ;

¹कर्प्-कर्प्-कर्षी-कर्षः ; — — —
 कर्त्तितम्-तः, कर्त्तितः-तम्, चिकर्त्तयितः, चाकर्त्तयितः-तवान् ;
 कर्षः, कर्षः, चिकर्षिषुः, चिकर्षयिषुः, चाकर्षः ;
 कर्त्तितव्यम्, कर्त्तयितव्यम्, चिकर्त्तयितव्यम्, चाकर्त्तयितव्यम् ;
²कर्षणीयम्, कर्षणीयम्, चिकर्षणीयम्, चाकर्षणीयम् ;
 कर्ष्यम्, कर्ष्यम्, चिकर्षिष्यम्, चाकर्ष्यम् ;
 ईपदकर्षः-दुष्कर्षः-सुकर्षः ; — — —
 कर्ष्यमाणः, कर्ष्यमाणः, चिकर्षिष्यमाणः, चाकर्ष्यमाणः ;
 कर्षः, कर्षः, चिकर्षिषः, चाकर्षः ;
 कर्त्तितुम्, कर्त्तयितुम्, चिकर्त्तयितुम्, चाकर्त्तयितुम् ;
 कर्षा, कर्षणा, चिकर्षया, चाकर्षा ;
 कर्षणम्, कर्षणम्, चिकर्षिषणम्, चाकर्षणम् ;
 कर्त्तित्वा, कर्त्तयित्वा, चिकर्त्तयित्वा, चाकर्त्तयित्वा ;
^Aप्रकर्ष्य, प्रकर्ष्य, संचिकर्षिष्य, प्रचाकर्ष्य ;
 कर्षम् २, } कर्षम् २, } चिकर्षिषम् २, } चाकर्षम् २ ; }
 कर्त्तित्वा २, } कर्त्तयित्वा २, } चिकर्त्तयित्वा २, } चाकर्त्तयित्वा २. }

1. ‘ वाऽपदाने ’ (8-4-50) इति नत्वविकल्पः ।

2. ‘ अट्टुप्वाङ्गुम्—’ (8-4-2) इति नत्वम् ।

A. ‘ ह्येसुगुण्केः द्रुतमर्बतो रवेः पर्वद्भिरालभ्यन् रक्षिमा करैः ।

प्रबर्ध्य शैलानुगम्यं पयिनीं प्रकर्ष्यं याताः धमशोणितैरिव ॥’ धा. का. 1-54.

(173-A) “ कर्व दर्पे ” (I-भ्वादिः-581. अक.सेट्.पर.)

कर्वकः-र्विका,	कर्वकः-र्विका,	चिकर्विषकः-पिका,	चाकर्वकः-र्विका ;
कर्विता-त्री,	कर्वयिता-त्री,	चिकर्विपिता-त्री,	चाकर्विता-त्री ;
[^] कर्वन्-न्ती,	कर्वयन्-न्ती,	चिकर्विषन्-न्ती ;	—
कर्विष्यन्-न्ती-ती,	कर्वयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकर्विषिष्यन्-न्ती-ती ;	—
¹ व्यतिकर्वमाणः,	कर्वयमाणः,	—	चाकर्व्यमाणः ;
व्यतिकर्विष्यमाणः,	कर्वयिष्यमाणः,	—	चाकर्विष्यमाणः ;
² प्रकः-प्रकरौ-प्रकरः ;	—	—	—
कर्वितम्-तः,	कर्वितः-तम्,	चिकर्विषितः,	चाकर्वितः-तवान् ;
कर्वः,	कर्वः,	चिकर्विषुः,	चिकर्विषिषुः, चाकर्वः ;
कर्वितव्यम्,	कर्वयितव्यम्,	चिकर्विषितव्यम्,	चाकर्वितव्यम् ;
कर्वणीयम्,	कर्वणीयम्,	चिकर्विषणीयम्,	चाकर्वणीयम् ;
कर्व्यम्,	कर्व्यम्,	चिकर्विष्यम्,	चाकर्व्यम् ;
ईपत्कर्वः-दुष्कर्वः-सुकर्वः ;	—	—	—
कर्व्यमाणः,	कर्व्यमाणः,	चिकर्विष्यमाणः,	चाकर्व्यमाणः ;
कर्वः,	कर्वः,	चिकर्विषः,	चाकर्वः ;
कर्वितुम्,	कर्वयितुम्,	चिकर्विषितुम्,	चाकर्वितुम् ;
³ कर्वा,	कर्वणा,	चिकर्विषा,	चिकर्विषिया, चाकर्वा ;
कर्वणम्,	कर्वणम्,	चिकर्विषणम्,	चाकर्वणम् ;
कर्वित्वा,	कर्वयित्वा,	चिकर्विषित्वा,	चाकर्वित्वा ;
सङ्कर्व्य,	सङ्कर्व्य,	सञ्चिकर्विष्य,	सञ्चिकर्व्य ;
कर्वम् २, } कर्वम् २, } चिकर्विषम् २, } चाकर्वम् २ ; }			
कर्वित्वा २, } कर्वयित्वा २, } चिकर्विषित्वा २, } चाकर्वित्वा २. }			

संकल्प्य,	प्रकल्प्य,	प्रचिकल्प्य,	प्रचाकल्प्य ;
कालम् २,	{ कालम् २,	{ चिकल्पम् २,	{ चाकल्पम् २ ; }
कलित्वा २,	{ कालयित्वा २,	{ चिकल्पित्वा २,	{ चाकलित्वा २. }

(175) “ कल क्षेपे ” (X-बुरादिः-1604. सक. सेट्. उम.)

‘ कलेः कालयति क्षेपे, गतिसंख्यानयोर्द्वयोः ।

कलयेत्, शब्दसंख्यानविषये कलने शपि ॥ ’ (श्लो-155) इति देवः ।

कालकः-लिका,	¹ चिकालयिपकः-पिका ;
कालयिता-त्री,	चिकालयिपिता-त्री ;
कालयन्-न्ती,	चिकालयिपन्-न्ती ;
कालयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकालयिपिष्यन्-न्ती-ती ;
कालयमानः,	चिकालयिषमाणः ;
कालयिष्यमाणः,	चिकालयिपिष्यमाणः ;
काल्-कालौ-कालः ;	—
कालितम्-तः,	चिकालयिपितः-तवान् ;
कालः,	चिकालयिपुः ;
कालयितव्यम्,	चिकालयिपितव्यम् ;
कालनीयम्,	चिकालयिषणीयम् ;
^काल्यम्,	चिकालयिष्यम् ;
ईषत्कालः-दुष्कालः-सुकालः ;	—
काल्यमानः,	चिकालयिष्यमाणः ;
कालः,	चिकालयिपः ;
कालयितुम्,	चिकालयिपितुम् ;
कालना,	चिकालयिषा ;
कालनम्,	चिकालयिषणम् ;
कालयित्वा,	चिकालयिपित्वा ;

1. अनेकाच्चात् यद् न ।

A. ‘ कालयत्रैलनकरोऽयत्रैलपद् शान्दोथ लेखितकृपः खलु कंसचात्पान् । सम्रा-
लपेद् विवतलप्यपशुन्वभूषा क्षामेप राम इव शर्पनखाविचोटी ॥ ’ घा. का. 3-22.

प्रकाल्य,	प्रचिकालयिष्य ;
कालम् २, } कालयित्वा २, }	चिकालयिषम् २ ; } चिकालयिषित्वा २. }

(176) “कल गतौ संख्याने च”

(X-चुरादिः-1866. सक. सेट्. उभ. अदन्तः ।

‘कलेः कालयति क्षेपे, गतिसंख्यानयोर्द्वयोः ।

कलयेत्, शब्दसंख्यानविषये कलते शपि ॥’ (श्लो. 155) इति देवः ।

¹ कलकः-लिका,	¹ चिकलयिषकः-षिका ;
कलयिता-त्री,	चिकलयिषिता-त्री ;
कलधन्-न्ती,	चिकलयिषन्-न्ती ;
कलयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकलयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
कलयमानः,	चिकलयिषमाणः ;
कलयिष्यमाणः,	चिकलयिषिष्यमाणः ;
कल्-कलौ-कलः ;	—
कलितम्-तः,	चिकलयिषितः-तवान् ;
कलः,	चिकलयिषुः ;
कलयितव्यम्,	चिकलयिषितव्यम् ;
कलनीयम्,	चिकलयिषणीयम् ;
ईपत्कलः-दुष्कलः-सुकलः ;	—
कल्यम्,	चिकलयिष्यम् ;
कल्यमानः,	चिकलयिष्यमाणः ;
कलः,	चिकलयिषः ;
कलयितुम्,	चिकलयिषितुम् ;
कलना,	चिकलयिषा ;
सकलनम्,	चिकलयिषणम् ;

कलयित्वा,	चिकलयित्वा ;
¹ सङ्कलय्य,	प्रचिकलयिष्य ;
कलम् २, } कलयित्वा २, }	चिकलयिषम् २ ; } चिकलयित्वा २. }

(177) “कल अव्यक्ते शब्दे” (I-भ्वादिः-498. अक. सेट्. आत्म.)

‘कथ श्लाघायाम्’ (160) इति भौवादिकघातुवत् सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि । ‘कल अशब्दे’ इति घातुमसुं क्षीरस्वाम्यादयः पठन्ति । ‘अशब्दः=तूष्णीम्भावः’ इति च विवृण्वन्ति ।

(178) “कश गतिशासनयोः” (II-अदादिः-1024. अक. सेट्. आत्म.)

‘कसि’ ‘कस’ इत्यनयोः पाठान्तरम् ।

काशकः-शिका,	काशकः-शिका,	चिकशिषकः-षिका,	² चाकशकः-शिका ;
कशिता-त्री,	काशयिता-त्री,	चिकशिषिता-त्री,	चाकशिता-त्री ;
—	काशयन्-न्ती,	काशयिष्यन्-न्ती-ती ;	—
³ कशानः,	काशयमानः,	चिकशिषमाणः,	चाकश्यमानः ;
कशिष्यमाणः,	काशयिष्यमाणः,	चिकशिषिष्यमाणः,	चाकशिष्यमाणः ;
⁴ कट्-कड्-कशौ-कशः ;	—	—	—
कशितम्-तः,	काशितः-तम्,	चिकशिषितः,	चाकशितः-तवान् ;
कशः,	⁵ कशा, प्रतिष्कशः, ⁶ काशः,	चिकशिषुः,	चिकाशयिषुः, चाकशः ;
कशितव्यम्,	काशयितव्यम्,	चिकशिषितव्यम्,	चाकशितव्यम् ;
⁷ कशनीयम्,	प्रनिकाशनीयम्,	चिकशिषणीयम्,	चाकशनीयम् ;
काश्यम्,	काश्यम्,	चिकशिष्यम्,	चाकश्यम् ;

1. ‘लयपि लघुपूर्वात्’ (6-4-56) इति नेरयादेशः ।
2. ‘दीर्घोऽकिनः’ (7-4-83) इति अभ्यासे दीर्घः ।
3. ‘अदिप्रमृतिभ्यः शपः’ (2-4-72) इति शपो लृट् ।
4. ‘अथअस्त्र—’ (8-2-36) इति पत्वम् । अशत्वम् ।
5. पचायचि टाप् ।
6. ‘प्रतिष्कशाश्च कशेः’ (6-1-152) इति पचायचि मुट् । अत्वं च । काति-पुष्टयः सहायः पुरोयादी वा प्रतिष्कश इत्युच्यते । ‘ग्राममय प्रवेत्यानि मव-मे त्वं प्रतिष्कशः ।’ इति काशिका ।
- A. ‘स्वीयेथकंते कशनीयकासी रमोष्ठलिंसी नदचितनित्री ॥’ घा. अ. 2-45.

ईषत्कशः- दुष्कशः- सुकशः ;

कश्यमानः, काश्यमानः, चिकशिष्यमाणः, चाकश्यमानः ;

काशः, काशः, चिकशिषः, चाकशः ;

कशितुम्, काशयितुम्, चिकशिषितुम्, चाकशितुम् ;

कष्टिः, काशना, चिकशिषा, चिकाशयिषा, चाकशा ;

कशनम्, काशनम्, चिकशिषणम्, चाकशनम् ;

कशित्वा, काशयित्वा, चिकशिषित्वा, चाकशित्वा ;

प्रकश्य, प्रकाश्य, प्रचिकशिष्य, प्रचाकश्य ;

काशम् २, } काशम् २, } चिकशिषम् २, } चाकशम् २; }
कशित्वा २, } काशयित्वा २, } चिकशिषित्वा २, } चाकशित्वा २. }

(179) “ कष हिंसायाम् ” (I-श्वदिः-686. सक. सेट्. पर.)

कापकः-पिका, कापकः-पिका, चिकपिषकः-पिका, चाकपकः-पिका ;

कपिता-त्री, कापयिता-त्री, चिकपिपिता-त्री, चाकपिता-त्री ;

कपन्-न्ती, कापयन्-न्ती, चिकपिपन्-न्ती ; —

कपिष्यन्-न्ती-ती, कापयिष्यन्-न्ती-ती, चिकपिपिष्यन्-न्ती-ती ;

कापयमाणः, कापयिष्यमाणः, चाकप्यमाणः, चाकपिष्यमाणः ;

कट्-कड्-कषी-कपः ; — — —

¹कष्टम्^A-ष्टः-ष्टवान् } कापितः-तम्, चिकपिपितः, चाकपितः-तवान् ;
कपितम्-तः-तवान् }

कपः, ^Bसत्कपः, ²सर्वकपः, कूलकपः, कूलकपा [नदी,] ^Cअम्रकपयो [वायुः,]

करीषकपा [वात्या], ³पत्कापी, ⁴विकापी, कापः, चिकपिपुः, चिकापयिपुः,

चाकपः ;

1. ‘कृष्णगहनयोः कपः’ (7-2-22) इति असद्ये दुष्प्रापे च अर्थविशेषे निष्ठामाम-
निद् । अन्यत्र ‘कपित’ इति ।

2. ‘सर्वकूलाप्रकरीषेषु कपः’ (3-2-42) इति खच् । ‘अरुद्विपदजन्तस्य-’ (6-3-67)
इति मुम् ।

3. ‘सुष्यजातौ-’ (3-2-78) इति गिनिः । ‘हिमकापि-’ (6-3-54) इति पद्मानः ।

4. ‘घौ कपलस-’ (3-2-143) इति पितृण् ताच्छीलिकः ।

A. ‘कष्टं विनर्दतः क्कान् शस्त्रघुष्टकरान् कपिः ॥’ भ. का. 9-18.

B. ‘सुकर्मणः समाविबुधान् हविर्जुषाः तयाऽर्जुनीः गाः स्म निहन्ति सत्कपम् ।’
वा. वि. 3. 46.

C. ‘सर्वकूपयशशाले रामकल्पतरे कपिः ।

भाद्रपाञ्चरूपं प्रायान्मलयं फलशालिनम् ॥’ भ. का. 6-103.

कषितव्यम्,	काषयितव्यम्,	चिकषिषितव्यम्,	चाकषितव्यम् ;
कषणीयम्,	काषणीयम्,	चिकषिषणीयम्,	चाकषणीयम् ;
काष्यम्,	काष्यम्,	चिकषिष्यम्,	चाकष्यम् ;
ईषत्कपः-दुष्कपः-सुकपः ;	—	—	—
कष्यमाणः,	काष्यमाणः,	चिकषिष्यमाणः,	चाकष्यमाणः ;
काषः,	¹ निकषः, आकषः,	काषः, चिकषिषः,	चाकषः ;
कषितुम्,	काषयितुम्,	चिकषिषितुम्,	चाकषितुम् ;
कषिः,	काषणा,	चिकषिषा, चिकाषयिषा,	चाकषा ;
कषणम्,	काषणम्,	चिकषिषणम्,	चाकषणम् ;
कषित्वा,	काषयित्वा,	चिकषिषित्वा,	चाकषित्वा ;
प्रकष्य,	प्रकाष्य,	प्रचिकषिष्य,	प्रचाकष्य ;

कापम् २, कषित्वा २, } कापम् २, } चिकषिषम् २, } चाकपम् २; }
²निमूलकापं [कपति] } काषयित्वा २, } चिकषिषित्वा २, } चाकषित्वा २. }

(180) “कस गतौ” (I-श्वादिः-860.सक.सेह.पर. ज्वलादिः।)

‘गतिशासनयोः कस्ते कसतीति गतौ शपि।’ (श्लो. 192) इति देवः।

³ कासकः-सिका,	कासकः-सिका,	चिकसिषकः-षिका,	⁴ चनीकसकः-सिका ;
कसिता-त्री,	कासयिता-त्री,	चिकसिषिता-त्री,	चनीकसिता-त्री ;
कसन्-न्ती,	कासयन्-न्ती,	चिकसिषन्-न्ती ;	—
कसिष्यन्-न्ती-ती,	कासयिष्यन्-न्ती ती,	चिकसिषिष्यन्-न्ती-ती ;	
कासयमाणः,	कासयिष्यमाणः,	चनीकस्यमाणः,	चनीकसिष्यमाणः ;
⁵ कः-कसौ-कसः ;	—	—	—

1. ‘सोत्तरसन्तर-’ (3-2-119) इति सूत्रे अनुक्तसमुच्चयार्थकञकारात् अन्यत्रापि संज्ञायां अधिकरणे षः ।
  2. ‘निमूलसमूलयोः कपः’ (3-4-34) इति णमुत् । उपपदतमावः । ‘कपादिषु यथाविध्यनुप्रयोगः’ (3-4-46) इति णमुलन्तात् परथ पूर्वप्रयुक्तधातोरैकानुप्रयोगः ।
  3. ‘अत उपधायाः’ (7-2-116) इति वृद्धिः ।
  4. ‘नीरयञ्चुससुध्वंश्रुं कसपतपदस्कन्दाम्’ (7-4-84) इत्यभ्यासस्य नीह् ।
  5. ‘ससजुषो रुः’ (8-2-66) इति रुत्वम् । विसर्गः ।
- A. ‘समूलकापं चकपू रुदन्त. रामान्तिकं वृद्धिमन्पुत्रेणः ।’ भ. क. 3-40.

कसितम्-तः,	कासितः-तम्,	चिकसिपितः,	चनीकसितः-तवान् ;
कसः,	¹ कासः,	² कस्वरः,	^A कशनीयकासी, कासः,
			चिकसिपुः,
			चिकासयिपुः, चनीकसः ;
कसितव्यम्,	कासयितव्यम्,	चिकसिपितव्यम्,	चनीकसितव्यम् ;
कसनीयम्,	कासनीयम्,	चिकसिपणीयम्,	चनीकसनीयम् ;
कास्यम्,	कास्यम्,	चिकसिप्यम्,	चनीकस्यम् ;
ईपत्कसः-दुष्कसः-मुकसः,	—	—	—
कस्यमानः,	कास्यमानः,	चिकसिप्यमाणः,	चनीकस्यमानः ;
कासः,	^B विकासः,	कासः,	चिकसिपः,
			चनीकसः ;
कसितुम्,	कासयितुम्,	चिकसिपितुम्,	चनीकसितुम् ;
कस्तिः,	कासना,	चिकसिपा,	चिकासयिपा, चनीकसा ;
कसनम्,	कासनम्,	चिकसिपणम्,	चनीकसनम् ;
कसित्वा,	कासयित्वा,	चिकसिपित्वा,	चनीकसित्वा ;
विकस्य,	विकास्य,	विचिकसिप्य,	विचनीकस्य ;
कासम् २,	कासम् २,	चिकसिपम् २,	चनीकसम् २ ;
कसित्वा २,	कासयित्वा २,	चिकसिपित्वा २,	चनीकसित्वा २. }

(181) “कस गतिशासनयोः” (II-अदादिः-1024. सक. सेट्. आत्म.)

‘कसि’ इति उपरि विलेख्यमानस्य पाठान्तरोऽयम् । भौवादिककस-घातुवत् (180) सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि । शानचि परम्—कसानः, कसिप्यमाणः, कासयमानः, कासयिप्यमाणः, चिकसिपमाणः, चिकसिपिप्यमाणः, चनीकस्यमानः, चनीकसिप्यमाणः, इति रूपाणीति विशेषः ।

(182) “कसि गतिशासनयोः” (II-अदादिः-1024. सक. सेट्. आत्म.)

‘गतिशासनयोः कंस्ते, कसतीति गतौ शपि ।’ (छो-192) इति देवः । कंसकः-सिका, कंसकः-सिका, चिकंसिपकः-पिका, चाकंसकः-सिका ;

1. ‘ज्वलितिकसन्तेभ्यो णः’ (3-1-140) इति वा णः । पक्षे पचायच् ।

2. ‘स्थेशभाषपिसकसो वरच्’ (3-2-175) इति वरच् ताच्छीलिकः ।

A. ‘स्वीयैकंके कशनीयकासी रमोष्टनिधी नतचित्तिशी ॥’ घा. का. 2-45.

B. ‘क्रोशंजनाः कोवगलान् मरालान् बोधन्ति यत्रान्मुहर्हा विकासै ॥’ घा. का. 2-24.

कंसिता-त्री,	कंसयिता त्री,	चिकंसिपिता-त्री,	चाकंसिता-त्री ;
—	कंसयन्-न्ती,	कंसयिष्यन्-न्ती-ती ;	—
^१ कंसानः,	कंसयमानः,	चिकंसिपमाणः,	चाकंस्यमानः ;
कंसिष्यमाणः,	कंसयिष्यमाणः,	चिकंसिपिष्यमाणः,	चाकंसिष्यमाणः ;
^२ कन्-कंसौ-कंसः	—	—	—
कंसितम्-तः,	कंसितः-तम्,	चिकंसिपितः,	चाकंसितः-तवान् ;
[^३ कंसः]	कंसः,	चिकंसिपुः, चिकंसयिपुः,	चाकंसः ;
कंसितव्यम्,	कंसयितव्यम्,	चिकंसिपितव्यम्,	चाकंसितव्यम् ;
कंसनीयम्,	कंसनीयम्,	चिकंसिपणीयम्,	चाकंसनीयम् ;
कंस्यम्,	कंस्यम्,	चिकंसिष्यम्,	चाकंस्यम् ;
ईषकंसः-दुष्कंसः-सुकंसः ;	—	—	—
कंस्यमानः,	कंस्यमानः,	चिकंसिष्यमाणः,	चाकंस्यमानः ;
^४ कंसः,	कंसः,	चिकंसिषः,	चाकंसः ;
कंसितुम्,	कंसयितुम्,	चिकंसिपितुम्,	चाकंसितुम् ;
कंसा,	कंसना,	चिकंसिषा, चिकंसयिषा,	चाकंसा ;
कंसनम्,	कंसनम्,	चिकंसिषणम्,	चाकंसनम् ;
कंसित्वा,	कंसयित्वा,	चिकंसिपित्वा,	चाकंसित्वा ;
प्रकंस्य,	संकंस्य,	प्रचिकंसिष्य,	प्रचाकंस्य ;
कंसम् २, } कंसम् २, } चिकंसिषम् २, } चाकंसम् २ ; }			
कंसित्वा २, } कंसयित्वा २, } चिकंसिपित्वा २, } चाकंसित्वा २. }			

(183) “ काश्चि काङ्क्षायाम् ” (I-म्वादिः-667. सक. सेद्. पर.)

काङ्क्षकः-क्षिका, काङ्क्षकः-क्षिका, चिकाङ्क्षिकः-षिका, चाकाङ्क्षकः-क्षिका ;
 काङ्क्षिता-त्री, काङ्क्षयिता-त्री, चिकाङ्क्षयिता-त्री, चाकाङ्क्षिता-त्री ;

1. ' इदितो नुम् पातोः ' (7-1-59.) इति नुम् । ' अदिप्रमुदिभ्यः शरः ' (2-4-72) इति शपो ङङ् ।
2. ' संयोगान्तस्य लोपः ' (8-2-23) इति सङ्घारलोपः ।
3. ' अतः कृङ्मिकंम् — ' (8-3-46) इति मूले ' कमेः घ. कंसः, न ङ कंसेः इति भाष्यात् अत्यन्तमिषानि क्ययते ।
4. ' दुषि संसर्गा य ऋदेन ' (3-3-118) इति षः । कंसैरेष्वल्पो न, अनमिषानन् इति ' प्रत्ययस्य ङङ्ङङङ्ङः ' (1-1-61) इत्यत्र भाष्यात् ।

काङ्क्षन्-न्ती, काङ्क्षयन्-न्ती, चिकाङ्क्षिपन्-न्ती ; —
 काङ्क्षिप्यन्-न्ती-ती, काङ्क्षयिप्यन्-न्ती-ती, चिकाङ्क्षिपिप्यन्-न्ती-ती ;
¹काङ्क्षमाणः, काङ्क्षयमाणः, — चाकाङ्क्षयमाणः ;
 — काङ्क्षयिप्यमाणः, — चाकाङ्क्षिप्यमाणः ;
²कान्-काङ्क्षौ-काङ्क्षः ; — —
 काङ्क्षितम्-^Aतः-त्वान्, काङ्क्षितः-तम्, चिकाङ्क्षिपितः,
 चाकाङ्क्षितः-त्वान् ;
 काङ्क्षः, ³भाकाङ्क्षी, ^Bवघकाङ्क्षी, काङ्क्षः, चिकाङ्क्षिपुः,
 चिकाङ्क्षयिपुः, चाकाङ्क्षः ;
 काङ्क्षितव्यम्, काङ्क्षयितव्यम्, चिकाङ्क्षिपितव्यम् ; चाकाङ्क्षितव्यम् ;
 काङ्क्षणीयम्, काङ्क्षणीयम्, चिकाङ्क्षिपणीयम्, चाकाङ्क्षणीयम् ;
 काङ्क्ष्यम्, काङ्क्ष्यम्, चिकाङ्क्षिप्यम्, चाकाङ्क्ष्यम् ;
 ईपत्काङ्क्षः-दुष्काङ्क्षः-सुकाङ्क्षः ; — —
 काङ्क्ष्यमाणः, काङ्क्ष्यमाणः, चिकाङ्क्षिप्यमाणः, चाकाङ्क्ष्यमाणः ;
 काङ्क्षः, काङ्क्षः, चिकाङ्क्षिपः, चाकाङ्क्षः ;
 काङ्क्षितुम्, काङ्क्षयितुम्, चिकाङ्क्षिपितुम्, चाकाङ्क्षितुम् ;
 अभिकाङ्क्षा, भाकाङ्क्षा, काङ्क्षणा, चिकाङ्क्षिपा, चिकाङ्क्षयिपा,
 चाकाङ्क्षा ;
 काङ्क्षणम्, काङ्क्षणम्, चिकाङ्क्षिपणम्, चाकाङ्क्षणम् ;
 काङ्क्षित्वा, काङ्क्षयित्वा, चिकाङ्क्षिपित्वा, चाकाङ्क्षित्वा ;
 अभिकाङ्क्ष्य, अभिकाङ्क्ष्य, प्रचिकाङ्क्षिप्य, प्रचाकाङ्क्ष्य ;
 काङ्क्षम् २, } काङ्क्षम् २, } चिकाङ्क्षिपम् २, } चाकाङ्क्षम् २ ; }
 काङ्क्षित्वा २, } काङ्क्षयित्वा २ } चिकाङ्क्षिपित्वा २, } चाकाङ्क्षित्वा २. }

1. 'ताच्छीत्यवयोवचनशक्तिपु चानश्' (3-2-129) इति ताच्छीत्ये चानश् ।
2. 'स्कोः संयोगाद्योः-' (8-2-29) इति कलोपः । 'संयोगान्तस्य-' (8-2-23) इति प्रकारस्य लोपः ।
3. 'भुप्यजातौ-' (3-2-78) इति णितिः ।
- A. 'सूर्यं त्वदीक्षा चिकाङ्क्षिता नः वाङ्क्षाम्यमाङ्क्षयान् न तु नीचलोकान् ।'
घा. का. 1-85.
- B. 'कुर्वन्तो हवमाप्तानां विपासावधकाङ्क्षिणः ।
द्वारे समोषनप्रख्यं गुहायाः प्राविशन् दुतम् ॥' अ. का. 7-61.

(184) “ काचि दीसिबन्धनयोः ” (I-भ्वादिः-170. सक. मेट्. आत्म.)

काञ्चकः-ञ्चिका, काञ्चकः-ञ्चिका, चिकाञ्चिकः-पिका, चाकाञ्चकः-ञ्चिका ;
 काञ्चिता-त्री, काञ्चयिता-त्री, चिकाञ्चिपिता-त्री, चाकाञ्चिता-त्री ;
 — काञ्चयन्-न्ती, काञ्चयिष्यन्-न्ती-ती ; —
 काञ्चमानः, काञ्चयमानः, चिकाञ्चिषमाणः, चाकाञ्चयमानः ;
 काञ्चिष्यमाणः, काञ्चयिष्यमाणः, चिकाञ्चिष्यमाणः, चाकाञ्चिष्यमाणः ;
 कान्-काञ्चौ-काञ्चः ; — — —
 काञ्चितम्-तः, काञ्चितः-तम्, चिकाञ्चिपितः, चाकाञ्चितः-तवान् ;
 काञ्चः, ¹काञ्चनम्^A, काञ्चः, चिकाञ्चिपुः, चिकाञ्चयिपुः, चाकाञ्चः ;
 काञ्चितव्यम्, काञ्चयितव्यम्, चिकाञ्चिपितव्यम्, चाकाञ्चितव्यम् ;
 काञ्चनीयम्, काञ्चनीयम्, चिकाञ्चिषणीयम्, चाकाञ्चनीयम् ;
 काञ्चयम्, काञ्चयम्, चिकाञ्चिष्यम्, चाकाञ्चयम् ;
 ईषत्काञ्चः-दुष्काञ्चः-सुकाञ्चः ; — — —
 काञ्चयमानः, काञ्चयमानः, चिकाञ्चिष्यमाणः, चाकाञ्च्यमानः ;
 काञ्चः, काञ्चः, चिकाञ्चिषः, चाकाञ्चः ;
 काञ्चितुम्, काञ्चयितुम्. चिकाञ्चिपितुम्, चाकाञ्चितुम् ;
 काञ्चा, काञ्चना, चिकाञ्चिषा, चिकाञ्चयिषा, चाकाञ्चा ;
 काञ्चनम्, काञ्चनम्, चिकाञ्चिषणम्, चाकाञ्चनम् ;
 काञ्चित्वा, काञ्चयित्वा, चिकाञ्चिपित्वा, चाकाञ्चित्वा ;
 अवकाञ्चय, संकाञ्चय, प्रचिकाञ्चिष्य, प्रचाकाञ्चय ;
 काञ्चम् २, } काञ्चम् २, } चिकाञ्चिषम् २, } चाकाञ्चम् २ ; }
 काञ्चित्वा २, } काञ्चयित्वा २, } चिकाञ्चिपित्वा २, } चाकाञ्चित्वा २ ; }

²काञ्ची-काञ्चिः ॥

1. ' अनुदात्तेतथ हलादेः ' (3-2-149) इति युच् ताच्छीलिकः ।

2. औणादिक इन् प्रत्ययः । ' कृदिकारादन्तिनः ' (ग. सू. 4-1-45) इति वा षीर् ।

A. ' सुलोचना यत्र शचीसमप्रभा अशाश्वतुः धञ्चित्तौरभाः ऋचे ।

सकञ्चुकाः काञ्चनकाञ्चिभूयिता मजाङ्गना निर्नचनेन नर्मेणा ॥ '

(185) “काल उपदेशे” (X-चुरादि:-1881. सक. सेट्.उभ.अदन्तः ।)[अ]

कालकः-लिका,	चिकालयिपकः-पिका ;
कालयिता-त्री,	चिकालयिपिता-त्री ;
कालयन्-न्ती,	चिकालयिपन्-न्ती ;
कालयिप्यन्-न्ती-ती,	चिकालयिपिप्यन्-न्ती-ती ;
कालयमानः,	चिकालयिपमाणः ;
कालयिप्यमाणः,	चिकालयिपिप्यमाणः ;
काल-कालौ-कालः ;	—
कालितम्-त्तः,	चिकालयिपितः-तवान् ;
कालः,	चिकालयिपुः ;
कालयितव्यम्,	चिकालयिपितव्यम् ;
कालनीयम्,	चिकालयिपणीयम् ;
कालघम्,	चिकालयिप्यम् ;
ईपत्कालः-दुष्कालः-सुकालः ;	—
कालयमानः,	चिकालयिप्यमाणः ;
कालः,	चिकालयिपः ;
कालयितुम्,	चिकालयिपितुम् ;
कालना,	चिकालयिपा ;
कालनम्,	चिकालयिपणम् ;
कालयित्वा,	चिकालयिपित्वा ;
संकाल्य,	सचिकालयिप्य ;
कालम् २, } कालयित्वा २, }	चिकालयिपम् २ ; } चिकालयिपित्वा २. }

[अ] ‘बेल् कालोपदेशे’ (चुरादि:-1881) इत्यत्र ‘काल’ इति घृण्य धातुरिति आश्रेयादीनां पक्षः । तद्वलम्ब्य रूपानि लिख्यन्ते । ‘उपयोगे’ इति मा. घा. वृत्तौ पाठः ।

(186) “ काश्ट दीप्तौ ” (I-भ्वादिः-647. अक. सेट्. आत्म.)

‘ — काशेर्दीप्तौ काश्येत काशते ।’ (श्लो. 165) इति देवः ।

काशकः-शिका,	^A काशिका ¹ ,	प्रकाशकः-शिका,	चिकाशिकः-पिका,
			चाकाशकः-शिका ;
काशिता-त्री,	काशयिता-त्री,	चिकाशियिता-त्री,	चाकाशिता-त्री ;
—	काशयन्-न्ती,	काशयिष्यन्-न्ती-ती :	—
काशमानः,	काशयमानः,	चिकाशियमाणः,	चाकाश्यमानः ;
काशियमाणः,	काशयिष्यमाणः,	चिकाशियिष्यमाणः,	चाकाशियमाणः ;
² काट्-काङ्-काशौ-काशः ;	—	—	—
काशितम्-तः,	काशितः-तम्,	चिकाशियितः,	चाकाशितः-तवान् ;
काशः- ³ काशी, प्रकाशी,	⁴ नीकाशः ^B , वीकाशः,	अनूकाशः,	⁵ जितकाशी ;
⁶ प्रकाशनः,	काशः,	चिकाशिपुः,	चिकाशयिपुः,
			चाकाशः ;
काशितव्यम्,	काशयितव्यम्,	चिकाशियितव्यम्,	चाकाशितव्यम् ;
काशनीयम्,	⁷ प्रनिकाशनीयम्,	चिकाशियणीयम्,	चाकाशनीयम् ;
प्रकाश्यम्,	काश्यम्,	चिकाशिय्यम्,	चाकाश्यम् ;
ईषत्काशः-दुष्काशः-सुकाशः ;	—	—	—

1. ‘संज्ञायाम्’ (3-3-109) इति भावे ण्युक् । ण्युलन्तात् टाप् । अत इत्त्वम् । काशिका = वामन-जयादित्यकृता पाणिनिस्मृष्टवृत्तिः । काश्यां विरचनाद्वा काशिका ।
  2. ‘मथप्रसज-’ (8-2-36) इति षत्वम् । जश्वचत्वे ।
  3. काशते इति काशी । पचायजन्तात् गौरादि (4-1-41) पाठात् णीप् ।
  4. ‘इकः काशे’ (6-3-123) इति उपसर्गस्य दीर्घः ।
  5. ‘द्युप्यजाप्तौ णिनिस्ताच्छील्ये’ (3-2-78) इति णिनिः । जितेन = जयेन काशते इति जितकाशी = जययुक्तः ।
  6. ‘अनुदासेतश्च हलादेः’ (3 2-149) इति ताच्छीलिको युच् ।
  7. ‘शेषे विन षाड्छादावपान्त उपदेशे’ (8-4-18) इति णत्वे न ; ‘अकलादा’ वित्युक्तेः ।
- A. ‘मनोनिवृत्तिः परमोपशान्तिः सा तीर्थवर्षा मणिकर्णिका वै । ज्ञानप्रवाहा विमला हि यज्ञा सा काशिकाऽहं निजबोधरूपः ॥’ इति पारिभाषिककाशिकायाः लक्षणमुक्तं शङ्कराचार्येण । इति शब्दकल्पद्रुमे ।
- B. ‘तापिच्छनीकाशश्चि प्रतीचि स्ववैरिनर्माविधि पुंषि रागत् ।’ वा. वि. 3-21.

काश्यमानः,	काश्यमानः,	चिकाशिप्यमाणः,	चाकाश्यमानः ;
प्रकाशः,	काशः,	चिकाशिपः,	चाकाशः ;
काशितुम्,	काशयितुम्,	चिकाशिपितुम्,	चाकाशितुम् ;
काशा, काशना,	चिकाशिषा, चिकाशयिषा,		चाकाशा ;
^A प्रकाशनम्,	काशनम्,	चिकाशिषणम्,	चाकाशनम् ;
काशित्वा,	काशयित्वा,	चिकाशिषित्वा,	चाकाशित्वा ;
प्रकाश्य,	संकाश्य,	प्रचिकाशिष्य,	प्रचाकाश्य ;
काशम् २, } काशम् २, } चिकाशिपम् २, } चाकाशम् २; }			
काशित्वा २, } काशयित्वा २, } चिकाशिषित्वा २, } चाकाशित्वा २. }			

(187) “काश् दीप्तौ” (IV- दिवादिः-1162. सक.सेट्. आत्म.)

‘—काशेः दीप्तौ काश्येत काशते ।’ (श्लो. 165) इति देवः ।

काश्यमानः, काशिप्यमाणः, काश्यमानः, काशयिप्यमाणः, चिकाशिपमाणः,
चिकाशिपिप्यमाणः, चाकाश्यमानः, चाकाशिप्यमाणः, इति शानचि
रूपाणि । अन्यानि सर्वाणि रूपाणि भौवादिककाश्घातुवत् (186) ज्ञेयानि ।

(188) “काश् शब्दकुत्सायाम्” (I-भ्वादिः-62. सक.सेट्. आत्म.)

‘शब्दस्य कुत्सा रोगित्वात् ।’ इति क्षीस्तरङ्गिणी ।

कासकः-सिका,	कासकः-सिका,	चिकासिपकः-पिका,	चाकासकः-सिका ;	
कासिता-त्री,	कासयिता-त्री,	चिकासिपिता-त्री,	चाकासिता-त्री ;	
—	कासयन्-न्ती,	कासयिप्यन्-न्ती-न्ती ;	—	
कासमानः,	कासयमानः,	चिकासिपमाणः,	चाकास्यमानः ;	
कासिप्यमाणः,	कासयिप्यमाणः,	चिकासिपिप्यमाणः,	चाकासिप्यमाणः ;	
¹ प्रकाः-प्रकासौ-प्रकासः ;	—	—	—	
कासितम्-तः,	कासितः-तम्,	चिकासिपितः,	चाकासितः-तवान् ;	
कासः,	कासः,	चिकासिपुः,	चिकासयिपुः,	चाकासः ;
कासितव्यम्,	कासयितव्यम्,	चिकासिपितव्यम्,	चाकासितव्यम् ;	

1. ‘ससजुषो रुः’ (8-2-06) इति रुत्वे ‘खरवसानयोर्विसर्जनीयः’ (8-3-15) इति विसर्गः ।

A. ‘द्राहितः शुभपथप्रकाशने षत्वजेऽय तमनूह्यवैभवः ।’ धा. का. 1-82.

कासनीयम्,	कासनीयम्,	चिकासिपणीयम्,	चाकासनीयम् ;
कास्यम्,	कास्यम्,	चिकासिप्यम्,	चाकास्यम् ;
ईषत्कासः-दुष्कासः-सुकासः ;	—	—	—
कास्यमानः,	कास्यमानः,	चिकासिप्यमाणः,	चाकास्यमानः ;
^१ कासः,	कासः,	चिकासिपः,	चाकासः ;
कासितुम्,	कासयितुम्,	चिकासिपितुम्,	चाकासितुम् ;
कासा,	कासना,	चिकासिपा, चिकासयिपा,	चाकासा ;
निष्कासनम्,	कासनम्,	चिकासिपणम्,	चाकासनम् ;
कासित्वा,	कासयित्वा,	चिकासिपित्वा,	चाकासित्वा ;
विकास्य,	विकास्य,	विचिकासिप्य,	प्रचाकास्य ;
कासम् २, } कासम् २, } चिकासिपम् २, } चाकासम् २; }	कासयित्वा २, }	चिकासिपित्वा २, }	चाकासित्वा २. }

(189) “ कि ज्ञाने ” (III-जुहोत्यादिः-1101. सक. अनि. पर.)

छान्दसः ।

कायकः-यिका,	कायकः-यिका,	^२ चिकीपकः-पिका,	^३ चेकीयकः-यिका ;
केता-त्री,	काययिता-त्री,	चिकीपिता-त्री,	चेकीयिता-त्री ;
^४ चिक्वयत्-ती,	काययन्-न्ती,	चिकीपन्-न्ती ;	—
केप्यन्-न्ती-ती,	काययिप्यन्-न्ती-ती,	चिकीपिप्यन्-न्ती-ती ;	—
काययमान ,	काययिप्यमाणः,	चेकीयमानः,	चेकीयिप्यमाणः ;
^५ कित्-कितौ-कितः ;	—	—	—
कितम्-तः,	कायितः-त्तम्,	चिकीषितः,	चेकीयितः-तवान् ;
कयः,	कायः, चिकीपुः,	चिकाययिपुः,	^६ चेक्वयः ;

1. 'इलञ्' (3-3-121) इति संज्ञायां षन् । कासः=कासरोगः ।
2. 'इञ्चो ङ्ङ' (1-2-9) इति षनः किरवम् । 'अज्झनगमां षनि' (6-4-16) इति दीर्घः ।
3. 'अकृत्पार्षधानुकयोः--' (7-4-25) इति दीर्घः ।
4. जुहोत्यादित्वात् 'स्त्री' (6-1-10) इति द्वित्वम् । 'नाभ्यस्ताच्छुः' (7-1-78) इति शुभ्रनिषेधः । 'एरनेकाचः--' (6-4-82) इति यण् ।
5. 'ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्' (6-1-71) इति तुक् ।
6. महल्लगन्तात् पञ्चमण् । 'एरनेकाचः--' (6-4-82) इति यण् ।

केतव्यम्,	काययितव्यम्,	चिकीपितव्यम्,	चेकीयितव्यम् ;
कयनीयम्,	कायनीयम्,	चिकीपणीयम्,	चेकीयनीयम् ;
केयम्,	काय्यम्,	चिकीप्यम्,	चेकीय्यम् ;
ईपत्कयः-दुपकयः-सुकयः ;		—	—
कीयमानः,	काय्यमानः,	चिकीप्यमाणः,	चेकीय्यमानः ;
¹ कयः,	कायः,	चिकीपः,	चेकीयः ;
केतुम्,	काययितुम्,	चिकीपितुम्,	चेकीयितुम् ;
कितिः,	कायना, चिकीपा,	चिकाययिपा,	चेकीया ;
कयनम्,	कायनम्,	चिकीपणम्,	चेकीयनम् ;
कित्वा,	काययित्वा,	चिकीपित्वा,	चेकीयित्वा ;
प्रकित्य,	विकाय्य,	प्रचिकीप्य,	प्रचेकीय्य ;
कायम् २, } कित्वा २, }	कायम् २, } काययित्वा २, }	चिकीपम् २, } चिकीपित्वा २, }	चेकीयम् २ ; } चेकीयित्वा २. }

(190) “ किट त्रासे ” (I-म्वादिः-301. सक. सेह. पर.)

त्रासः=भयोत्पादनम् ।

केटकः-टिका, केटकः-टिका, ^२चिकिटिपकः-चिकेटिपकः-षिका, चेकिटकः-
टिका ;
केटिता-त्री, केटयिता-त्री, चिकिटिपिता-चिकेटिपिता-त्री, चेकिटिता-त्री ;
केटन्-न्ती, केटयन्-न्ती, चिकिटिपन्-चिकेटिपन्-न्ती ; —
केटिप्यन्-न्ती-ती, केटयिप्यन्-न्ती-ती, चिकिटिपिप्यन्-चिकेटिपिप्यन्-न्ती-ती ;
— केटयमानः, केटयिप्यमाणः, चेकिट्यमानः, चेकिटिप्यमाणः ;
किट्-किटौ-किटः ; — — —
किटितम्-^१तः, केटितः-तम्, चिकिटिपितः-चिकेटिपितः, चेकिटिनः-तवान् ;
^३किटः, केटः, चिकिटिपुः चिकेटिपुः, चिकेटयिपुः, चेकिटः ;

1. ‘ एरच् ’ (3-3-56) इति भावे अच् ।

2. ‘ रलो व्युपधाद्भलादेः संश्च ’ (1-2-26) इति सनः कित्त्विकल्यात् रूपद्वयम् ।

3. ‘ इगुपघज्ञाप्रोकिरः कः ’ (3-1-135) इति कर्तरि कः ।

A. ‘ लाटार्हशाटीवटितैः वटुवजैर्हृतान् खलेधाकिटितान् प्रखेटकैः ।

अशेटनीयैः वृधियामसेटकैः युनान् जटाज्ञाटधरैश्च कैश्चन ॥ ’ घा. का 1. 40.

केटितव्यम्, केटयितव्यम्, चिकिटिषितव्यम्-चिकेटिषितव्यम्, चिकिटितव्यम्;
केटनीयम्, केटनीयम्, चिकिटिषणीयम्-चिकेटिषणीयम्, चिकिटनीयम्;
केट्यम्, केट्यम्, चिकिटिष्यम्-चिकेटिष्यम्, चिकिट्यम्; —
ईषत्केटः-दुष्केटः-सुकेटः; — — —

किट्यमानः, केट्यमानः, चिकिटिष्यमाणः-चिकेटिष्यमाणः, चिकिट्यमानः;
केटः, केटः, चिकिटिषः-चिकेटिषः, चिकिटः;

केटितुम्, केटयितुम्, चिकिटिषितुम्-चिकेटिषितुम्, चिकिटितुम्;

^१किट्टिः, केटना, चिकिटिषा-चिकेटिषा, चिकेटयिषा, चिकिट्टा;

केटनम्, केटनम्, चिकिटिषणम्-चिकेटिषणम्, चिकिटनम्;

^२किटित्वा, } केटयित्वा, चिकिटिषित्वा-चिकेटिषित्वा, चिकिटित्वा;
केटित्वा, }

प्रकिट्य, प्रकेट्य, प्रचिकिटिष्य-प्रचिकेटिष्य, प्रचेकिट्य;

केटम् २, } केटम् २, } चिकिटिषम् २, चिकेटिषम् २, }
किटित्वा २, } केटयित्वा २, } चिकिटिषित्वा २, चिकेटिषित्वा २, }
केटित्वा २, } } चिकिटम् २; }
} } चिकिटित्वा २. }

(191) “ कित गतौ ” (I-भ्वादिः-319. सक. सेट्. पर.)

सर्वाण्यपि रूपाणि पूर्वोक्त ‘ कित ’ (190) धातुवत् ज्ञेयानि ।

(192) “ कित निवासे रोगापनयने च ”

(I-भ्वादिः-993. सक. सेट्. पर.) [अ]

^३चिकित्सकः-तिसका, चिकित्सकः-रिसका, ^४चिकित्सपकः-पिका, ^५केतकः-तिका;

1. ‘ ष्टुना ष्टुः ’ (8-4-41) इति ष्टुत्वेन टकारः ।
2. ‘ रञ्जे व्युपधात्—’ (1-2-26) इति क्त्वायां कित्त्वधिकृतात् द्वे रूपे ।
3. ‘ शुभित्तिः कङ्क्षसन् ’ (3-1-5) इति स्वार्थे सन् ‘ कित्तेर्वाधिप्रतीकारे निग्रहे अपनये नाशने संशये च ’ (वा. 3-1-5) इत्येतेष्वर्थेषु भवति । अन्यस्मिन्नर्थे तु पुरादिर्वेदितव्यः ।
4. स्वार्थसन्नतादिच्छासनि इदं रूपम् । ‘ सन्नन्ता सनिभ्यते—’ (भाष्येष्टिः— 3-1-7) इति तु इच्छासन्नतादिच्छासन् न । स्वार्थसन्नतात् स्यादेवेत्यर्थकम् ।
5. ष्यन्तात् इमानि रूपाणि ।
6. निवासरूपायै ‘ केतन् ’ (केतति) इति रूपमिति क्षीरस्वामी । ‘ अर्थान्तरात् ननु बन्धकाद्गुरादयः ’ इति सिद्धान्तकौमुद्यामुक्तम् । तत्र काशिकावृत्त्यायु-द्यारेणेति बोध्यम् ।

चिकित्सिता-त्री,	^१ चिकित्सयिता-त्री,	चिकित्सिपिता-त्री, केतयिता-त्री ;
^४ चिकित्सन्-न्ती,	चिकित्सयन्-न्ती,	चिकित्सिपन्-न्ती, केतयन्-न्ती ;
चिकित्सिप्यन्-न्ती-ती,	चिकित्सयिप्यन्-न्ती-ती,	चिकित्सिषिप्यन्-न्ती-ती, केतयिप्यन्-न्ती-ती ;
—चिकित्सयमानः,	चिकित्सयिप्यमाणः,	केतयमानः, केतयिप्यमाणः ;
^२ चिकित्-चिकित्सौ-चिकित्सः ;	—	—
चिकित्सितम्-तः,	चिकित्सितः-तम्,	चिकित्सिपितः, केतितः-तवान् ;
^३ चिकित्सुः,	चिकित्सयिषुः,	चिकित्सिपिषुः, केतः ;
चिकित्सितव्यम्,	चिकित्सयितव्यम्,	चिकित्सिपितव्यम्, केतयितव्यम् ;
चिकित्सनीयम्,	चिकित्सनीयम्,	चिकित्सिपणीयम्, केतनीयम् ;
विचिकित्स्यम्,	चिकित्स्यम्,	चिकित्सिप्यम्, केत्यम् ;
ईपच्चिकित्सः-दुश्चिकित्सः-सुचिकित्सः ;	—	—
चिकित्स्यमानः,	चिकित्स्यमानः,	चिकित्सिप्यमाणः, केतयमानः ;
चिकित्सः,	चिकित्सः,	चिकित्सिपः, केतः ;
चिकित्सितुम्,	चिकित्सयितुम्,	चिकित्सिपितुम्, केतयितुम् ;

1. स्वार्थसञ्ज्ञान्ताण्डिचि तृण्यमादेशे रूपम् । एवमुत्तराप्रपि ।
2. 'संयोगान्तरस्य श्लेषः' (8-2-23) इति श्लोके रूपमिदम् ।
3. 'सनासौसमिश्र उः' (3-2-108) इत्युप्रत्ययः ताच्छीलिङ्गः ।
4. 'मोहं चिकित्सन् बचसाऽत्ये वृष्णः शोदांसुचितस्य सुविस्मितस्य ।'

१विचिकित्सा,	चिकित्सना,	चिकित्सिषा, केतना;
चिकित्सनम्,	चिकित्सनम्,	चिकित्सिषणम्,
		केतनम्; १निकेतनम्
चिकित्सित्वा,	चिकित्सयित्वा,	चिकित्सिषित्वा,
		केतयित्वा;
विचिकित्स्य,	विचिकित्स्य,	विचिकित्सिष्य,
		विकेत्य;
चिकित्सम् २,	चिकित्सम् २,	चिकित्सिषम् २,
चिकित्सित्वा २,	चिकित्सयित्वा २,	चिकित्सिषित्वा २,
		केतम् २,
		केतयित्वा २. १

(193) “ किल श्वैत्यक्रीडनयोः ” (VI-तुदादिः-1353. सक. सेट्. पर.)

केलकः-लिका, केलकः-लिका, २चिकिलिषकः } षिका, चेलिककः-लिका;
चिकेलिषकः }

केलिता-त्री, केलयिता-त्री, चिकिलिषिता-चिकेलिषिता-त्री, चेलिकिता-त्री;

३किलन्^B-न्ती-ती, केलयन्-न्ती, चिकिलिषन्-चिकेलिषन्-न्ती; —

केलिष्यन्-न्ती-ती, केलयिष्यन्-न्ती-ती, चिकिलिषिष्यन्-चिकेलिषिष्यन्-न्ती-ती;

— केलयमानः, केलयिष्यमाणः, चेलिक्यमानः, चेलिकिष्यमाणः;

किल-किलौ-किलः; — — —

किलितम्-तः, केलितः-तम्, चिकिलिषितः-चिकेलिषितः, चेलिकितः-तवान्;

४किलः, केलः, चिकिलिषुः-चिकेलिषुः, चिकेलिषुः, चेलिकः;

1. विपूर्वककितधातोः संशयार्थकत्वं कोशबलाद्भ्यते । ‘ घिचिकित्सा तु संशयः ’ इत्यमरः ।

2. ‘ रलो ष्युपधाद्बलादेः संश ’ (1-2-26) इति सनः क्त्वाप्रत्ययस्य च कित्त्वं वा ।

3. ‘ तुदादिभ्यः शः ’ (3-1-77) इति शः । शस्य चिद्ब्रह्मवाद्गुणो न ।

4. ‘ इयुपधत्ताप्रीकिरः कः ’ (3-1-135) इति कः । अचोऽपवादः ।

A. ‘ प्रबोधकाले शतमन्युविद्विषः प्रचकमे राजनिकेतनं प्रति ॥ ’ भ. का. 11-38.

‘ शृङ्गे गेहोदवधितं देशम् सम्य निकेतनम् । ’ इत्यमरः ।

B. ‘ गतनिमेषमुदैक्षि किलन् विमुष्टकृतिभिस्स जगत्सिलकाकृतिः ।

चिलितपीतपटेन चलन् इलन् अबिलितोरुक्त्वां परितो दशम् ॥ ’ धा. का. 2, 78.

केलितव्यम्,	केलयितव्यम्,	चिकिलिपितव्यम्-चिकेलिपितव्यम्,	चेकिलितव्यम् ;			
केलनीयम्,	केलनीयम्,	चिकिलिपणीयम्-चिकेलिपणीयम्,	चेकिलनीयम् ;			
केलयम्,	केलयम्,	चिकिलिप्यम्-चिकेलिप्यम्,	चेकिलयम् ;			
ईयत्केलः-	दुष्केलः-	सुकेलः;	—			
किल्यमानः,	केलयमानः,	चिकिलिप्यमाणः-चिकेलिप्यमाणः,	चेकिल्यमानः;			
केलः,	केलः,	चिकिलिपः-चिकेलिपः,	चेकिलः ;			
केलितुम्,	केलयितुम्,	चिकिलिपितुम्-चिकेलिपितुम्,	चेकिलितुम् ;			
किलितः,	केलना,	चिकिलिपा-चिकेलिपा,	चिकेलिपा, चिकिला ;			
केलनम्,	केलनम्,	चिकिलिपणम्-चिकेलिपणम्,	चेकिलनम् ;			
किलित्वा	} केलयित्वा,	चिकिलिपित्वा-चिकेलिपित्वा,	चेकिलित्वा ;			
केलित्वा						
सकिल्यं,	प्रकेलयं,	प्रचिकिलिप्यं-प्रचिकेलिप्यं,	प्रचेकिल्यं ;			
केलम् २	} केलम् २	} चिकिलिपम् २	} चिकेलिपम् २			
किलित्वा २				} केलयित्वा २	} चिकिलिपित्वा २	} चिकेलिपित्वा २
केलित्वा २						
			चेकिलम् २ ;			
			चेकिलित्वा २ ;			

१केलिः-२केली.

(194) “ कीट वर्णे ” (X-जुरादिः-1641. अफ. सेट. उम.)

‘ कीट वर्णे ’ इति क्षीरस्वामिसम्मतः पाठः ।

कीटकः-टिका,	चिकीटयिपकः-पिका ;
कीटयिता-त्री,	चिकीटयिपिता-त्री ;
कीटयन्-न्ती,	चिकीटयिपन्-न्ती ;
कीटयिप्यन्-न्ती-ती,	चिकीटयिपिप्यन्-न्ती-ती ;
कीटयमानः,	चिकीटयिपमाणः ;
कीटयिप्यमाणः,	चिकीटयिपिप्यमाणः ;

1. ‘सर्वपुत्र्यः’ (द. उ. 1-46.) इत्येवादिः इत् प्रत्ययः ।

2. द्विषा ‘हृदिधरादत्तिनः’ (ग. सू. 4-1-35) इति धीप् वा ।

कीट्-कीटौ-कीटः ;

कीटितः-तम् ,

^Aकीटः,

कीटयितव्यम् ,

कीटनीयम् ,

कीटघम् ,

ईपत्कीटः-दुष्कीटः-सुकीटः ;

कीटयमानः,

कीटः,

कीटयितुम् ,

कीटना,

कीटनम् ,

कीटयित्वा,

प्रकीटय,

कीटम् २, }
कीटयित्वा २, }

चिकीटयिपितः-तवान् ;

चिकीटयिपुः ;

चिकीटयिपितःयम् ;

चिकीटयिपणीयम् ;

चिकीटयिप्यम् ;

चिकीटयिप्यमाणः ;

चिकीटयिपः ;

चिकीटयिपितुम् ;

चिकीटयिषा ;

चिकीटयिषणम् ;

चिकीटयिपित्वा ;

प्रचिकीटयिप्य ;

चिकीटयिपम् २ ; }
चिकीटयिपित्वा २. }

(195) “ कील वन्धने ” (I-भ्वादिः-524. सक. सेट्. पर.)

कीलकः-लिका, कीलकः-लिका, चिकीलिपकः-पिका, चेकीलकः-लिका ;

कीलिता-त्री, कीलयिता-त्री, चिकीलिपिता-त्री, चेकीलिता-त्री ;

कीलन्-न्ती, कीलयन्-न्ती, चिकीलिपन्-न्ती ; —

कीलिप्यन्-न्ती-ती, कीलयिप्यन्-न्ती-ती, चिकीलिपिप्यन्-न्ती-ती ;

— कीलयमानः, कीलयिप्यमाणः, चेकीलयमानः, चेकीलिप्यमाणः ;

कील्-कीलौ-कीलः ; — — —

^Bकीलितम्-तः, कीलितः-तम्, चिकीलिपितः, चेकीलितः-तवान् ;

A. ‘ सौधे विटइजुधि पश्यति धूसितोऽयं राजारिकीटबलचूर्णनयाऽतिपूज्यः ।
भक्ष्येण तेन समरेण्वविशोऽतस्त्वं संशुण्डिताहितमदेन विजोदितोऽसि ॥ ’
भा. का. 3-27.

B. ‘ उन्मीलनर्मीलनलीलया दृशोऽहत्समोलितक्ष्मीलितविध्विष्टपम् ।
विच्छदजा पीलितनीलकुन्दलं धीलेन सङ्कीलितलोकमानसम् ॥ ’ भा. का. 1.67.

^१कीलः, कीलः, चिकीलिपुः, चिकीलियपुः, चेकीलः ;
 कीलितव्यम्, कीलयितव्यम्, चिकीलिपितव्यम्, चेकीलितव्यम् ;
 कीलनीयम्, कीलनीयम्, चिकीलिपणीयम्, चेकीलनीयम् ;
 कील्यम्, कील्यम्, चिकीलिप्यम्, चेकील्यम्,
 ईषत्कीलः-दुष्कीलः-सुकीलः ;

कीलयमानः, कीलयमानः, चिकीलिप्यमाणः, चेकीलयमानः ;

^२कीलः, कीलः, चिकीलिषः, चेकीलः ;

कीलितुम्, कीलयितुम्, चिकीलिपितुम्, चेकीलितुम् ;

^३कीला, कीलना, चिकीलिषा, चिकीलियिषा, चेकीला ;

कीलनम्, कीलनम्, चिकीलिषणम्, चेकीलनम् ;

कीलित्वा, कीलयित्वा, चिकीलिषित्वा, चेकीलित्वा ;

विकील्य, सङ्कील्य, प्रचिकीलिप्य, प्रचेकील्य ;

कीलम् २, } कीलम् २, } चिकीलिपम् २, } चेकीलम् २ ; }

कीलित्वा २, } कीलयित्वा २, } चिकीलिषित्वा २, } चेकीलम् २ ; }

^४कीलकम् .

(196) “ कु शब्दे ” (II-अदादिः-1042. अक. अनि. पर.) [अ]

‘अव्यक्तशब्दे क्वते, कुवते. त्वार्तशब्दने ।

कौतीति शब्दमात्रे स्यात्—’ (श्लो. 23) इति देवः ।

1. ‘इशुपघशाप्रोक्तिः कः’ (3-1-135) इति कर्तरि कः ।

2. ‘हलश्च’ (3-3-121) इति संज्ञायां घञ् ।

3. ‘गुरोश्च हलः’ (3-3-103) इति अप्रत्ययः । कीला=पशुबन्धनो रज्जुर्वस्त्रां निबन्धयते गौः ।

4. ‘क्वन् शिल्पिसंज्ञयोः’ (द. व. 3-5.) इति संज्ञायां क्वन् ।

[अ] ‘सत्यपि द्वि-शब्दाद्यन्तवे भिद्यत एवैषामभिधेयम् । तथाहि—

कषत्तिस्तावत्—अव्यक्ते शब्दे वर्तते—उष्ट्रः कोकूयते—इति । कुवति-
 रप्यार्तस्वरे वर्तते—कोकूयते वृषल इति, पीडित इत्यर्थः । कौतीत्यु शब्दमात्रे ।
 इति दैवम्याख्याने पुरुषकारेऽन्यासवचनमुपात्तमिहानुसन्धेयम् ।

कावकः-विका, कावकः-विका, ^१चुकूपकः-पिका, ^२चुकावयिषकः-पिका,
^३चोकूयकः-यिका ;
 कोता-त्री, कावयिता-त्री, चुकूपिता-त्री, चुकावयिषिता-त्री, चोकूयिता-त्री ;
^४कुवन्-^५ती, कावयन्-न्ती, चुकूपन्-न्ती, चुकावयिषन्-न्ती ; —
 कोप्यन्-न्ती-ती, कावयिष्यन्-न्ती-ती, चुकूपिष्यन्-न्ती-ती, : : :
 चुकावयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
 कावयमानः, कावयिष्यमाणः, चोकूयमानः, चोकूयिष्यमाणः,
 — — चुकावयिषमाणः, चुकावयिषिष्यमाणः ;
^६प्रकुत्-प्रकुतौ-प्रकुतः ; — — —
 कुतम्-तः, कावितः-तम्, चुकूपितः, चुकावयिषितः, चोकूयितः-तवान् ;
 क्वः, कावः, चुकूपुः, चुकावयिषुः, ^७चोकूवः ;
 कोतव्यम्, कावयितव्यम्, चुकूपितव्यम्, चुकावयिषितव्यम्, चोकूयितव्यम् ;
 कवनीयम्, कावनीयम्, चुकूपणीयम्, चुकावयिषणीयम्, चोकूयनीयम् ;
 कव्यम्, काव्यम्, ^८अवश्यकाव्यम्, चुकूप्यम्, चुकावयिष्यम्, चोकूय्यम् ;
 ईपक्वः-दुष्कवः-सुकवः ; — — — —
 कूयमानः, काव्यमानः, चुकूप्यमाणः, चुकावयिष्यमाणः, चोकूय्यमानः ;
^९कवः, कावः, चुकूपः, चुकावयिषः, चोकूयः ;
 कोतुम्, कावयितुम्, चुकूपितुम्, चुकावयिषितुम्, चोकूयितुम् ;

1. 'इको षड्' (1-2-9) इति सनः किरवम् । 'अज्जनगमां सनि' (6-4-16) इति दीर्घः । अभ्यासकार्यम् ।
2. 'शिष्यश्च आदेशो न स्यात् द्वित्वे कर्तव्ये' (भाष्यम् 1-1-59) इत्यर्थस्य—
 'ओः पुण्—' (7-4-80) इत्यत्र ज्ञापितत्वात् प्रथमतो वृद्ध्यावादेशो न ।
3. 'गुणो मूल्लोकोः' (7-4-82) इति गुणोऽभ्यासस्य । 'अतो लोपः' (6-4-48) इत्यलोपः ।
4. 'अचि इनुषाद्—' (6-4-77) इत्युवह् ।
5. 'ह्रस्वस्य पिति कृति—' (6-1-71) इति वृह् ।
6. यलन्तात् षचाद्यचि उवह् ।
7. 'ओरावद्यके' (3-1-125) इति ष्यत् ।
8. 'ऋदोरप्' (3-3-57) इति भाषे अप् ।
- A. 'सोऽनुर्णोऽपीर जनपुत्र कुवत्या काव्येऽर कामे ह्युवतां सुराणः ॥' (पा. श्र. 2-47.

कुतिः, कावना, चुकूपा, चुकावयिषा, चोकूया ;

कवनम्, कावनम्, चुकूपणम्, चुकावयिषणम्, चोकूयनम् ;

कुत्वा, कावयित्वा, चुकूपित्वा, चुकावयिषित्वा, चोकूयित्वा ;

प्रकुत्य, प्रकाव्य, प्रचुकूप्य, प्रचुकावयिष्य, प्रचोकूय्य ;

कावम् २, } कावम् २, } चुकूपम् २, } चुकावयिषम् २, }
 कुत्वा २, } कावयित्वा २, } चुकूपित्वा २, } चुकावयिषित्वा २, }

चोकूयम् २ ; }
 चोकूयित्वा २ ; }

^१कविः

(197) “कुक आदाने” (I-म्वादिः-91. सक. सेद्. आत्म.)

कोककः-किका, कोककः-किका, ^२चुकुकिपकः-चुकोकिपकः-पिका,
 चोकुककः-किका ;

कोकिता-त्री, कोकयिता-त्री, चुकुकिषिता-चुकोकिषिता-त्री, चोकुकिता-त्री ;
 — कोकयन्-न्ती, कोकयिष्यन्-न्ती-ती ; —

कोकमानः, कोकयमानः, चुकुकिपमाणः-चुकोकिपमाणः, चोकुकयमानः ;
 कोकिष्यमाणः, कोकयिष्यमाणः, चुकुकिषिष्यमाणः-चुकोकिषिष्यमाणः,
 चोकुकिष्यमाणः ;

कुक्-कुको-कुकः ; — —

^३कुकितम् }
 कोकितम् } तः, कोकितः-तम्, चुकुकिषितः-चुकोकिषितः, चोकुकितः-तवान् ;

^४कोकः, कोकः, ^५कोकनः, चुकुकिषुः-चुकोकिषुः, चोकुकः ;

कोकितव्यम्, कोकयितव्यम्, चुकुकिषितव्यम्-चुकोकिषितव्यम्, चोकुकितव्यम् ;

कोकनीयम्, कोकनीयम्, चुकुकिषणीयम्-चुकोकिषणीयम्-चोकुकनीयम् ;

कोकयम्, कोकयम्, चुकुकिष्यम्-चुकोकिष्यम्, चोकुकयम् ;

ईपत्कोफः-दुप्कोफः-मुकोफः ; — —

कुक्वयमानः, कोक्वयमानः, चुकुकिप्यमाणः-चुकोकिप्यमाणः, चोक्वयमानः ;
 कोकः, फोकः, चुकुकिपः-चुकोकिपः, चोक्कः ;
 कोकितुम्, फोकयितुम्, चुकुकिपितुम्-चुकोकिपितुम्, चोक्कितुम् ;
 कुक्तिः, कोकना, चुकुकिपा-चुकोकिपा, चुकोकयिपा, चोक्का ;
^१प्रकोकनम्-प्रकोकणम्, कोकनम्, चुकुकिषणम्-चुकोकिषणम्, चोक्कनम् ;
^२कुक्त्वा-फोक्त्वा, कोकयित्वा, चुकुकिपित्वा-चुकोकिपित्वा, चोक्कित्वा ;
 प्रकुक्वय, प्रकोक्वय, प्रचुकुकिप्य-प्रचुकोकिप्य, प्रचोक्वय ;

कोकम् २, }
 कुक्त्वा २, } कोकम् २, } चुकुकिपम् २, } चुकोकिपम् २, }
 फोक्त्वा २, } फोकयित्वा २, } चुकुकिपित्वा २, } चुकोकिपित्वा २, }

^३कुक्कुरः. } चोक्कम् २ ; }
 } चोक्कित्वा २ ; }

(198) “ कुक् शब्दे ” (I-भ्वादिः-951. अक. अनि. आत्म.) [अ]

‘अव्यक्तशब्दे कवते, कुक्ते त्वार्तशब्दने ।

कौतीति शब्दमात्रे स्यात्—’ (छं. 23) इति देयः ।

कावकः-विका, कावकः-विका, चुक्कपकः-पिका, कोक्कयकः-यिका ;
 फोता-त्री, कावयिता-त्री, चुक्कपिता त्री, कोक्कयिता-त्री ;
 — कावयन्-न्ती, कावयिप्यन्-न्ती-ती ; —
 कवमानः, कावयमानः, चुक्कपमाणः, कोक्कयमानः ;

1. ‘हलखेजुगधात्’ (8-4-31) इति णत्वं वा भवति ।
2. ‘रछो व्युपधात्—’ (1-2-26) इति क्त्वाप्रत्ययस्य किरत्वं वा भवति ।
3. औणादिके उरक् प्रत्यये (द. उ. 8-23) कुणागमो विगल्यते । अतिशयेन शब्दं करोतीति = कुक्कुरः = धा ।
4. ‘न कचतेर्षि’ (7-4-63) इति अभ्यासे पुत्रनिषेधः । ‘अहत्सर्वधातुकयोः—’ (7-4-25) इति दीर्घः । एवं यञ्जे सर्वत्र बोध्यम् ।

[अ] “सलपि हि शब्दार्थत्वे भिद्यत एवैयमभिधेयम् । तथाहि—कचतिस्त्वात्—
 शब्दस्य शब्दे वर्तते—उद्गः कोक्कयते इति । कुक्कयति—अर्तत्वे वर्तते—
 चोक्कयते इत्यत इति ; षोडश इत्यर्थः । कौतीत्यु शब्दमात्रे ।” इति
 देवभ्याख्याने पुन्यकारे उपर्युक्तं न्यासप्रवर्तमानादुपरोक्तम् ।

कोप्यमाणः,	कावयिप्यमाणः,	चुकूपिप्यमाणः,	कोकूपिप्यमाणः ;
कुत्-कुतौ-कुतः ;	—	—	—
कुतम्- ^A तः,	कावितः-तम्,	चुकूपितः,	कोकूपितः-तवान् ;
कवः,	कावः, चुकूपुः,	चुकावयिपुः,	कोकुवः;
कोतव्यम्,	कावयितव्यम्,	चुकूपितव्यम्,	कोकूपितव्यम् ;
कवनीयम्,	कावनीयम्,	चुकूपणीयम्,	कोकूपणीयम् ;
काव्यम्, अवश्यकाव्यम्,	काव्यम्,	चुकूप्यम्,	कोकूप्यम् ;
ईषत्कवः-दुष्कवः-सुकवः ;	—	—	—
¹ कूप्यमानः,	काव्यमानः,	चुकूप्यमाणः,	कोकूप्यमानः ;
कवः,	कावः,	चुकूपः,	कोकूपः ;
कोतुम्,	कावयितुम्,	चुकूपितुम्,	कोकूपयितुम् ;
कुतिः,	कावना, चुकूपा,	चुकावयिपा,	कोकूपा ;
कवनम्,	कावनम्,	चुकूपणम्,	कोकूपणम् ;
कुत्वा,	कावयित्वा,	चुकूपित्वा,	कोकूपित्वा ;
प्रकुत्य,	संकाव्य,	प्रचुकूप्य,	प्रकोकूप्य ;
कावम् २, } कुत्वा २, }	कावम् २, } कावयित्वा २, }	चुकूपम् २, } चुकूपित्वा २, }	कोकूपम् २ ; } कोकूपित्वा २. }

(199) “कुङ् (आर्त) शब्दे” (VI-तुदादिः-1401. अक. अनि. आत्म.)

कुटादिः ।

¹ अव्यक्तशब्दे कवते, कुवते त्वार्तशब्दने ।

कौतीति शब्दमात्रे स्यात्—’ (श्लो. 23) इति देवः ।

कावकः-विका, कावकः-विका, चुकूपकः-पिका, चोकूपकः-विका;
इत्यादिरूपाणि आदादिक (196) कुचातुवत् ण्यन्तात् सन्नन्तात्
यटन्ताच्च ज्ञेयानि । शुद्धाद्वातोः कुटादित्वात् रूपाणि लिख्यन्ते—

1. ‘अकृतसार्वधातुकयोः—’ (7-1-25) इति दीर्घः ।

A. ¹ ध्रुवन्तवाना ध्रुवया प्रदूले घोरप्रवृत्तकञ्जितात्तिनारिम् ।

चिन्तादेवकं तवकानमूर्धं नै च्वां शुनाई कृतशङ्कघोषे ॥’ भा. का. 2-35.

^१कुता-श्री, ^२कुवमानः, ^३कुप्यमाणः, कुत्-कुतौ-कुतः, कुतम्-तः-तवान्, कुवः, कुतव्यम्, कुवनीयम्, ^४कुगम्, ^५अवश्यकाज्यम्, ईपरकुवः-दुष्कुवः-सुकुवः, कूपमानः, कुवः, कुतुम्, कुतिः, कुवनम्, कुत्वा, अवकुत्य, कावम् २, कुत्वा २, ^६कुररः इति ।

(200) “कुच शब्दे तारे” (I-भ्यादिः-184. सपा. सेह. पर.)

कोचकः-निका, कोचकः-निपा, सुकुचिपकः-^१सुकोचिपकः-पिका, चोकुचकः-निका ;

कोचिता-श्री, पोचयिता-श्री, सुकुचिपिता-सुकोचिपिता-श्री, चोकुचिता-श्री ;

कोचन्-न्ती, पोचयन्-न्ती, सुकुचिपन्-सुकोचिपन्-न्ती ; —

कोचिष्यन्-न्ती-ती, पोचयिष्यन्-न्ती-ती, सुकुचिपिष्यन्-सुकोचिपिष्यन्-न्ती-ती ;

— कोचयमानः, कोचयिष्यमाणः, चोकुच्यमानः, चोकुचिष्यमाणः ;

^२कुचितम्-कोचितम्, कोचितः-तम्, सुकुचिपितः-सुकोचिपितः, चोकुचितः-तवान् ;

कुचः, कोचः, सुकुचिपुः-सुकोचिपुः, चोकुचः ;

कोचितव्यम्, कोचयितव्यम्, सुकुचिपितव्यम्-सुकोचिपितव्यम्, चोकुचितव्यम् ;

पोचनीयम्, कोचनीयम्, सुकुचिपणीयम्-सुकोचिपणीयम्, चोकुचनीयम् ;

कोच्यम्, पोच्यम्, सुकुचिष्यम्-सुकोचिष्यम्, चोकुच्यम् ;

ईपरकोचः-दुष्कोचः-सुकोचः ; — —

कुच्यमानः, पोच्यमानः, सुकुचिष्यमाणः-सुकोचिष्यमाणः, चोकुच्यमाणः ;

सङ्कोचः, कोचः, चुकुचिपः-चुकोचिपः, चोकुचः ;
 कोचितुम्, कोचयितुम्, चुकुचिपितुम्-चुकोचिपितुम्, चोकुचितुम् ;
 कुक्तिः, कोचना, चुकुचिपा-चुकोचिपा, चुकोचयिपा, चोकुचा ;
 कोचनम्, कोचनम्, चुकुचिपणम् चुकोचिपणम्, चोकुचनम् ;
^१कुचित्वा } कोचयित्वा, चुकुचिपित्वा-चुकोचिपित्वा, चोकुचित्वा ;
 कोचित्वा }
 सङ्कुच्य, सङ्कोच्य, सञ्चुकुचिप्य-सञ्चुकुकोचिप्य, सञ्चोकुच्य ;
 कोचम् २, } कोचम् २, } चुकुचिपम् २-चुकोचिपम् २, }
 कुचित्वा २, कोचित्वा २, } कोचयित्वा २, } चुकुचिपित्वा २-चुकोचिपित्वा २, }
 चोकुचम् २ ; }
 चोकुचित्वा २. }

(201) “ कुच सम्पर्चनकौटिल्यप्रतिष्टम्भविलेखनेषु ”

(I-म्वादिः-857. सक. सेद्. पर.) ज्वलादिः ।

‘सङ्कोचे कुचतीति स्यात्, कोचेत् सम्पर्चनादिषु।’ (श्लो-54) इति देवः ।
 ज्वलादित्वात् ‘ज्वलित्किसन्तेभ्यो णः’ (3-1-140) इति कर्तरि वा णः
 प्रत्ययः । ^१कोचः-कुचः । अनुपसृष्टादेव । उपसृष्टावु उत्कोचः । अन्यानि
 सर्वाणि रूपाणि कुचघातुवत् (200) ज्ञेयानि ।

(202) “कुच सङ्कोचने” (VI-तुदादिः-1368-अफ.सेद्.पर. कुटादिः ।)

‘सङ्कोचे कुचतीति स्यात्, कोचेत् सम्पर्चनादिषु।’ (श्लो-54) इति देवः ।
 कोचकः-चिका, ^२कुचिता-त्री, ^३कुचन्^३ न्ती-ती, कुचिप्यन्-न्ती-ती,
 कुक्-कुचौ-कुचः, कुचितम् तः-तवान्, कुचित्यम्, कुचनीयम्, कुच्यम्,

1. ‘रलो व्युपसृत्-’ (1-2-26) इति यत्पायाःविस्त्रविधम्वनात् पक्षे गुणः ।
2. ‘गाङ्कुटादिभ्योऽङ्गिन्निष्त्’ (1-2-1) इति षिट्ढावाप्त गुणः । एवं तस्यदादि-
 ष्वपि सेयम् ।
3. ‘नुदादिभ्यः-’ (3-1-77) इति घः विहरणप्रत्ययः । तस्य ‘गार्भवातुक्मपि’
 (1-2-3) इति षिट्ढावाप्त गुणः ।
- A. ‘सेदे च रामाजनमेतन्नं या कुचोदमीदलारिजदुतोया ।
 शोशंरेनाः कोचमलन् मरालान् बंधन्ति यत्रम्बुरहा विकृते ॥’ भा. भा. 2-21.
- B. ‘ततोऽनिवृत्तिसंयः प्रवृत्तः कुच्यर्त्तवित्तः पुत्रद्विरपि गैरिदेः सुप्रदितो विव-
 द्भिर्जनात् । सुपम्भुरितविष्कृतदिवतरचंर पैवं दृष्टन् भगुगुणतो मनःक प्रवृ-
 त्तान् इतलमगात् ॥’ भा. भा. 2-90.

ईषत्कुचः-दुष्कुचः-सुकुचः, कुच्यमानः, 'सङ्कोचः, कुचितुम्, 'निकुचितिः,
 'कोचनम्-सङ्कोचनम्-कुचनम्, 'कुचित्वा, सङ्कुच्य, कोचम् २, कुचित्वा २;
 इति शुद्धाद्वातो रूपाणि । ष्यन्तात्-सन्नन्तात्-यञन्ताच्च पूर्वोक्त [200]
 कुचघातुवद्रूपाणि ज्ञेयानि ।

(203) “ कुञ्ज स्तेयकरणे ” (I-म्वादिः-199. सक. सेट्-पर.)

कोजकः-जिका, कोजकः-जिका, 'चुकुजिपकः-चुकोजिपकः-पिका,
 चोकुजकः-जिका ;
 कोजिता-त्री, कोजयिता-त्री, चुकुजिपिता-चुकोजिपिता-त्री, चोकुजिता-त्री ;
 कोजन्-न्ती, कोजयन्-न्ती, चुकुजिपन्-चुकोजिपन्-न्ती ; —
 कोजिप्यन्-न्ती-ती, कोजयिप्यन्-न्ती-ती, चुकुजिपिप्यन्-चुकोजिपिप्यन्-न्ती-ती ;
 — कोजयमानः, कोजयिप्यमाणः, चोकुज्यमानः, चोकुजिप्यमाणः ;
 कुक् कुजौ-कुजः ; — — —
 'कुवतम्-सः, कोजितः-तम्, चुकुजिपितः-चुकोजिपितः, चोकुजितः- }
 तवान् ; }

¹कुजः, फोजः, चुकुजिपुः-चुकोजिपुः, चुकोजयिपुः, चोकुजः;
 कोजितव्यम्, कोजयितव्यम्, चुकुजिपितव्यम्-चुकोजिपितव्यम्, चोकुजितव्यम्;
 कोजनीयम्, कोजनीयम्, चुकुजिपणीयम्-चुकोजिपणीयम्, चोकुजनीयम्;
²कोज्यम्, कोज्यम्, चुकुजिप्यम्-चुकोजिप्यम्, चोकुज्यम्;
 ईपत्कोजः-दुष्कोजः-सुकोजः; — —

कुज्यमानः, कोज्यमानः, चुकुजिप्यमाणः-चुकोजिप्यमाणः, चोकुज्यमानः;
 कोगः, कोजः, चुकुजिपः-चुकोजिपः, चोकुजः,
 कोजितुम्, कोजयितुम्, चुकुजिपितुम्-चुकोजिपितुम्, चोकुजितुम्;
 कुवित्रः, कोजना, चुकुजिपा-चुकोजिपा, चोकुजा;
 कोजनम्, कोजनम्, चुकुजिपणम्-चुकोजिपणम्, चोकुजनम्;

³कुजित्वा, }
 कोजित्वा, } कोजयित्वा, चुकुजिपित्वा-चुकोजिपित्वा, चोकुजित्वा;
 कुवत्वा, }

सङ्कुज्य, सङ्कोज्य, प्रचुकुजिप्य-प्रचुकोजिप्य, प्रचोकुज्य;

कोजम् २, कुजित्वा २, } कोजम् २, } चुकुजिपम् २,
 कोजित्वा, २ कुवत्वा २, } कोजयित्वा, } चुकुजिपित्वा २,

चुकोजिपम् २, } चोकुजम् २;
 चुकोजिपित्वा २, } चोकुजित्वा २. }

(204) “कुट कौटिल्ये” (VI-तुदादिः-1366. अक. सेट्.पर. कुटादिः।)

कोटकः-टिका, कोटकः-टिका, ⁴चुकुटिपकः-षिका, चोकुटकः-टिका;

1. ‘इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः’ (3-1-135) इति कर्तरि कः ।

2. निष्ठम्यामनिद्रत्वात् ‘चजोः कु धिण्यतोः’ (7-3-52) इति ण्यति धनि च कुत्वम् ।

3. ‘रलो व्युपधात्-’ (1-2-26) इति षत्वाप्रत्ययस्य कित्त्वविकल्पाः । ‘उदितोवा’ (7-2-56) इति षत्वायां वा इट् ।

4. ‘रलो व्युपधात्-’ (1-2-26) इति विहितं वैकल्पिकं कित्त्वं त्वस्य न भवति ।

‘गाङ्कुटादिभ्यः-’ (1-2-1) इति विहितेन छिद्रद्वावेन पूर्वविप्रतिषेधेन षाधात् । पूर्वविप्रतिषेधाश्रयणे प्रमाणं तु—‘अनुदात्तङित-’ (1-3-12) इत्यत्र छिद्रेषु उपदेशपदसम्बन्ध एव । एवं कुटादिषु सर्वेष्वपि इदुदुपधेषु छित्त्वमेवेति बोध्यम् ।

¹ कुटिता-त्री,	कोटयिता-त्री,	चुकुटिपिता-त्री,	चोकुटिता-त्री ;
² कुटन्-न्ती-ती,	कोटयन्-न्ती,	चुकुटिपन्-न्ती ;	—
कुटिप्यन्-न्ती-ती,	कोटयिप्यन्-न्ती-ती,	चुकुटिपिप्यन्-न्ती-ती ;	—
—	कोटयमानः,	कोटयिप्यमाणः,	चोकुटयमानः,
चोकुटिप्यमाणः ;			
कुट्ट-कुटौ-कुटः ;	—	—	—
कुटितम्-तः,	कोटितः-तम्,	चुकुटिपितः,	चोकुटितः-तवान् ;
कुटः,	कोटः,	चुकुटिपुः,	चुकोटयिपुः,
चोकुटः ;			
कुटितव्यम्,	कोटयितव्यम्,	चुकुटिपितव्यम्,	चोकुटितव्यम् ;
³ प्रनिकुटनीयम्,	कोटनीयम्,	चुकुटिपणीयम्,	चोकुटनीयम् ;
कोटयम्,	कोटयम्,	चुकुटिप्यम्,	चोकुटयम् ;
ईषत्कुटः-दुष्कुटः-सुकुटः ;	—	—	—
कुटयमानः,	कोटयमानः,	चुकुटिप्यमाणः,	चोकुटयमानः ;
कोटः,	कोटः,	चुकुटिपः,	चोकुटः ;
⁴ कुटितुम्,	कोटयितुम्,	चुकुटिपितुम्,	चोकुटितुम् ;
कुटिः, कुटिः, ⁴	कोटना,	चुकुटिपा, चुकोटयिपा,	चोकुटा ;
कुटनम्,	कोटनम्,	चुकुटिपणम्,	चोकुटनम् ;
कुटिरवा,	कोटयित्वा,	चुकुटिपित्वा,	चोकुटित्वा ;
प्रकुटय,	प्रकोटय,	प्रचुकुटिप्य,	प्रचोकुटय ;
कोटम् २, } कुटित्वा २, }	कोटम् २, } कोटयित्वा २, }	चुकुटिपम् २, } चुकुटिपित्वा २, }	चोकुटम् २ ; } चोकुटित्वा २ ; }
⁵ कुटिलः. ^B			

(205) “कुट छेदने” (X-चुरादिः-1699. सक. सेट्. आत्म.)

आकुस्मीयः । ‘—अवक्षेपणे’ इति केचित् । [अ]

कोटफः-टिका,	चुकोटयिपकः-पिका ¹ ;
कोटयिता-त्री,	चुकोटयिपिता-त्री ;
² कोटयमानः,	चुकोटयिपमाणः,
कोटयिप्यमाणः,	चुकोटयिपिप्यमाणः ;
कोट्-कोटौ-कोटः ;	— —
कोटितः-तम्,	चुकोटयिपितः-तवान् ;
कोटः,	चुकोटयिषुः ;
कोटयितव्यम्,	चुकोटयिपितव्यम् ;
³ कोटनीयम्,	चुकोटयिपणीयम् ;
कोटघम्,	चुकोटयिप्यम् ;
ईपत्कोटः-दुप्कोटः-सुकोटः ;	—
कोटघमानः,	चुकोटयिप्यमाणः ;
कोटः,	चुकोटयिषः ;
कोटयितुम्,	चुकोटयिपितुम् ;
कोटना,	चुकोटयिषा ;
कोटनम्,	चुकोटयिषणम् ;
कोटयित्वा,	चुकोटयिपित्वा ;
प्रकोटघ,	प्रचुकोटयिप्य ;
कोटम् २, } कोटयित्वा २, }	चुकोटयिषम् २ ; } चुकोटयिपित्वा २. }

1. घातोः अनेकाभ्वात् ‘भातोरेकाच—’ (3-1-22) इति यञ् न ।

2. ‘आ कुस्मादात्मनेपदिनः’ (गणसूत्रम् चुरादौ) इति वचनात् शान्तेव ।

3. ‘णेरनिटि’ (6-4-51) इति णिलोपः ।

[अ] “कुट छेदने” इत्यस्य पाठान्तरमिदम् ।

(206) “ कुट्टम्ब धारणे ” (X-चुरादि:-1679. सक. सेद्. आत्म.)

आकुस्मीयः । [भ]

कुट्टम्बकः-म्बिका,	चुकुट्टम्बयिपकः-पिका ; ¹
कुट्टम्बयिता-त्री,	चुकुट्टम्बयिपिता-त्री ;
कुट्टम्बयमानः ,	चुकुट्टम्बयिपमाणः ;
कुट्टम्बयिप्यमाणः,	चुकुट्टम्बयिपिप्यमाणः ;
² कुट्टम्बितम्-तः,	चुकुट्टम्बयिपितः-तवान् ;
कुट्टम्बः,	चुकुट्टम्बयिपुः ;
कुट्टम्बयितव्यम् ,	चुकुट्टम्बयिपितव्यम् ;
कुट्टम्बनीयम् ,	चुकुट्टम्बयिपणीयम् ;
कुट्टम्बधम् ,	चुकुट्टम्बयिप्यम् ;
ईपकुट्टम्बः-दुपकुट्टम्बः-सुकुट्टम्बः ;	—
कुट्टम्बयमानः,	चुकुट्टम्बयिप्यमाणः ;
³ कुट्टम्बः,	चुकुट्टम्बयिपः ;
कुट्टम्बयितुम् ,	चुकुट्टम्बयिपितुम् ;
कुट्टम्बना,	चुकुट्टम्बयिपा ;
कुट्टम्बनम् ,	चुकुट्टम्बयिपणम् ;
कुट्टम्बयित्वा,	चुकुट्टम्बयिपित्वा ;
प्रकुट्टम्ब्य,	प्रचुकुट्टम्बयिप्य ;
कुट्टम्बम् २, } चुकुट्टम्बयिपम् २ ; }	
कुट्टम्बयित्वा २, } चुकुट्टम्बयिपित्वा २. }	

(207) “ कुट्ट छेदनभर्त्सनयोः ”

(X-चुरादि:-1558. सक. सेद्. उम.) ‘ पूरणे ’ इत्येके ।

कुट्टकः-ट्टिका, चुकुट्टयिपकः-पिका ;

[भ] ‘ तत्रि कुट्टम्बधारणे ’ इत्यत्र ‘ कुट्टम्ब ’ इति श्रयणं धातुरिति धान्द्राणां मतेन लिख्यते ।

1. धनेकापत्वात् यच् न ।

2. ‘ निद्रायां सेटि ’ (6-4-52) इति णिलोपः ।

3. कुट्टम्ब्यते = धार्यते लोभ्यते इति कुट्टम्बः = लोभ्यवर्गः । कर्मणि षच् ।

कुट्टयिता-त्री,	चुकुट्टयिपिता-त्री ;
कुट्टयन्-न्ती,	चुकुट्टयिपन्-न्ती ;
कुट्टयिप्यन्-न्ती-ती,	चुकुट्टयिपिप्यन्-न्ती-ती ;
कुट्टयमानः,	चुकुट्टयिपमाणः ;
कुट्टयिप्यमाणः,	चुकुट्टयिपिप्यमाणः ;
कुट्ट-कुट्टौ-कुट्टः ;	—
कुट्टितम्-त्तः,	चुकुट्टयिपितः-त्वान् ;
कुट्टः, ¹ कुट्टाकः ^A -कुट्टाकी, ²	चुकुट्टयिपुः ;
कुट्टयितव्यम्,	चुकुट्टयिपितव्यम् ;
कुट्टनीयम्,	चुकुट्टयिपणीयम् ;
कुट्टघम्,	चुकुट्टयिप्यम् ;
ईपत्कुट्टः-दुपकुट्टः-सुकुट्टः ;	—
कुट्टयमानः,	चुकुट्टयिप्यमाणः ;
कुट्टः,	चुकुट्टयिपः ;
कुट्टयितुम्,	चुकुट्टयिपितुम् ;
कुट्टना,	चुकुट्टयिपा ;
^B कुट्टनम्,	चुकुट्टयिपणम् ;
कुट्टयित्वा,	चुकुट्टयिपित्वा ;
सकुट्टय,	सञ्चुकुट्टयिप्य ;
कुट्टम् २, } कुट्टयित्वा २, }	चुकुट्टयिपम् २ ; } चुकुट्टयिपित्वा २. }

(208) “ कुट्ट प्रतापने ” (X-चुरादिः-1703. सक. सेट्. आत्म.)

आकुरमीयः ।

शत्रादेशं विना घातोरस्य अन्यानि सर्वाण्यपि रूपाणि पूर्वोक्त (207)

कुट्टयतिवद्बोध्यानि ।

1. ‘अप्यभिसङ्गठकुट्टवृजः पाकन्’ (3-2-155) इति ताच्छीतिकः पाकन् प्रत्ययः ।

2. ‘क्षिपां पिरशन्’ ‘विद्वीरादिभ्यश्च’ (4-1-41) इति षीप् भवति ।

A. ‘यद् भिषेकमभिसप्यति फालदेवी कुट्टाकभाषडुपुं कुट्टने स्म मीमः ॥’

भारतचन्द्रः 1-83.

B. ‘सा एतन्ना च क्षिपुमभ्यङ्गकुट्टनो’हा ऋषे प्रमुहिनकृपेन विरुक्षितायाः ।’ धा.का.3-16-

(209) “कुठि प्रतीघाते” (I-भ्वादिः-342. सक. सेद्. पर.)

कुण्ठकः-ण्ठिका, कुण्ठकः-ण्ठिका, चुकुण्ठिकः-ण्ठिका, चोकुण्ठकः-ण्ठिका ;
 कुण्ठिता-त्री, कुण्ठयिता-त्री, चुकुण्ठयिता-त्री, चोकुण्ठिता-त्री ;
 कुण्ठन्-न्ती, कुण्ठयन्-न्ती, चुकुण्ठयन्-न्ती ; —

कुण्ठिष्यन्-न्ती-ती, कुण्ठयिष्यन्-न्ती-ती, चुकुण्ठिष्यन्-न्ती-ती ;

व्यतिकुण्ठमानः, कुण्ठयमानः, चोकुण्ठयमानः ;

व्यतिकुण्ठिष्यमाणः, कुण्ठयिष्यमाणः, चोकुण्ठिष्यमाणः ;

कुन्-कुण्ठौ-कुण्ठः ; — —

कुण्ठितम्-^Aतः, कुण्ठितः-तम्, चुकुण्ठितः, चोकुण्ठितः-तवान् ;

कुण्ठः, वैकुण्ठः, कुण्ठः, चुकुण्ठिषुः, चुकुण्ठयिषुः, चोकुण्ठः ;

कुण्ठितव्यम्, कुण्ठयितव्यम्, चुकुण्ठितव्यम्, चोकुण्ठितव्यम् ;

कुण्ठनीयम्, कुण्ठनीयम्, चुकुण्ठिषणीयम्, चोकुण्ठनीयम् ;

कुण्ठयम्, कुण्ठयम्, चुकुण्ठिष्यम्, चोकुण्ठयम् ;

ईषत्कुण्ठः दुष्कुण्ठः सुकुण्ठः ; — —

कुण्ठयमानः, कुण्ठयमानः, चुकुण्ठिष्यमाणः, चोकुण्ठयमानः ;

कुण्ठः, कुण्ठः, चुकुण्ठिषः, चोकुण्ठः ;

कुण्ठितुम्, कुण्ठयितुम्, चुकुण्ठितुम्, चोकुण्ठितुम् ;

कुण्ठा, कुण्ठना, चुकुण्ठिषा, चुकुण्ठयिषा, चोकुण्ठा ;

कुण्ठनम्, कुण्ठनम्, चुकुण्ठिषणम्, चोकुण्ठनम् ;

कुण्ठित्वा, कुण्ठयित्वा, चुकुण्ठित्वा, चोकुण्ठित्वा ;

प्रकुण्ठय, विकुण्ठय, प्रचुकुण्ठिष्य, प्रचोकुण्ठय ;

कुण्ठम् २, } कुण्ठम् २, } चुकुण्ठिषम् २, } चोकुण्ठम् २ ; }
 कुण्ठित्वा २, } कुण्ठयित्वा २, } चुकुण्ठित्वा २, } चोकुण्ठित्वा २. }

1. 'इदितो नुम् घातोः' (7-1-58) इति नुम् । छुत्वेन णकारः ।

2. 'कर्तरि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इति कर्मव्यतीहारे आत्मनेपदम् ।

3. विगतः कुण्ठः यस्याः सा चिकुण्ठा । तस्या अपत्यं वैकुण्ठः, शिवायण् । कर्तरि भव् । यद्वा, विकुण्ठ एव वैकुण्ठः अप्रतिहतस्यक्तिक इत्यर्थः । विविधा कुण्ठा माया भस्यास्तीति वा वैकुण्ठः ।

A. 'सठवमालं कुठिनेरकुण्ठितैः कुण्ठिताकुण्ठिनसौहदान्वितैः ।' भा. का. 1-45.

(210) “ कुठि वेष्टने ” (X-चुरादिः-1584. अक. सेट्. उम.)

इदित्करणत् णिचो वैकल्पिकत्वम् । प्रायेणामं ' अव ' पूर्वकः । [^]अव-
कुण्ठयन् । ' गुडि वेष्टने ' (X-1584) इति घातोः पाठान्तरमिदम् । णिज-
भावपक्षे पूर्वलिखित (209) कुठिघातुवत्-केवलात् ष्यन्तात् सन्नन्तात् यदन्ताच्च
रूपाणि ज्ञेयानि । णिजभावपक्षे ' शेषात् कर्त्तरि-' (1-3-78) इति परस्मैपदमेव ।
ष्यन्तात्तु सनि इमानि रूपाणि—

चुकुण्ठयिषकः-षिका, चुकुण्ठयिषिता-त्री, चुकुण्ठयिषन्-न्ती,
चुकुण्ठयिषिष्यन्-न्ती-ती, चुकुण्ठयिषमाणः, चुकुण्ठयिषिष्यमाणः,
चुकुण्ठयिषितः-तवान्, चुकुण्ठयिषुः, चुकुण्ठयिषितव्यम्,
चुकुण्ठयिषणीयम्, चुकुण्ठयिष्यम्, ईषच्चुकुण्ठयिषः —
दुप्चुकुण्ठयिषः-सुचुकुण्ठयिषः, चुकुण्ठयिष्यमाणः, चुकुण्ठयिषः ;
चुकुण्ठयिषितुम्, चुकुण्ठयिषा, चुकुण्ठयिषणम्, चुकुण्ठयिषित्वा ;
सञ्चुकुण्ठयिष्य, चुकुण्ठयिषम् २, चुकुण्ठयिषित्वा २. इति विशेषः ।

(211) “ कुड बाल्ये ” (VI-तुदादिः-1383. अक. सेट्. पर.) कुटादिः ।

' कुट कौटिल्ये ' (204) इति घातुवत् सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

(212) “ कुडि वैकल्ये ” (I-भ्वादिः-322. अक. सेट्. पर.)

' वैकल्यदाहरसासु कुण्डेत् कुण्डेत कुण्डयेत् । ' (श्लो. 88) इति देवः ।

' कुठि प्रतिपाते ' (209) इति भौवादिकघातुवत् सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

(213) “ कुडि दाहे ” (I-भ्वादिः-270. सक. सेट्. आत्म.)

' वैकल्यदाहरसासु कुण्डेत् कुण्डेत कुण्डयेत् । ' (श्लो. 88) इति देवः ।

कुण्डमानः, कुण्डयमानः, चुकुण्डिष्यमाणः, कुण्डिष्यमाणः, कुण्डयिष्यमाणः,
चुकुण्डिष्यमाणः, चोकुण्डयमानः, चोकुण्डिष्यमाणः, इति शानचि रूपाणि-
इति विशेषः । अन्यानि रूपाणि सर्वाण्यपि भौवादिककुण्ठितवत् (209) ज्ञेयानि ।

(214) “कुडि रक्षणे” (X-चुरादिः-1583. सक. सेट्. उम.)

“वैकल्पदाहरक्षाम् कुण्डेत् कुण्डेत कुण्डयेत् ।” (श्लो-88) इति देवः ।
सर्वाण्यपि रूपाणि ‘कुडि वैष्टने’ (210) इति घातुवत् ज्ञेयानि ।

(215) “कुण शब्दोपकरणयोः” (VI-तुदादिः-1335. सक. सेट्. पर.)

कुटादिः ।

‘आमन्त्रणे तु कुणयेत्, शब्दे चोपकृतौ कुणेत् ।’ (श्लो-93) इति देवः ।

‘कुट कौटिल्ये’ (201) इति तौदादिकघातुवत् शुद्धात् ष्यन्तात्
सप्तन्तात् यङन्ताच्च सर्वाणि रूपाणि ज्ञेयानि ।

(216) “कुण आमन्त्रणे” (X चुरादिः-1894. सक. सेट्. उम.)

अदन्तः ।

‘आमन्त्रणे तु कुणयेत्, शब्दे चोपकृतौ कुणेत् ।’ (श्लो-93) इति देवः ।

१कुणकः-णिका,	चुकुणयिकः-यिका ;
कुणयिता-श्री,	चुकुणयिपिता-श्री ;
२कुणयन्-न्ती,	चुकुणयिपन्-न्ती ;
कुणयिप्यन्-न्ती-ती,	चुकुणयिपिप्यन्-न्ती-ती ;
कुणयमानः,	चुकुणयिपमाणः ;
कुणयिप्यमाणः,	चुकुणयिपिप्यमाणः ;
कुण्-कुणौ-कुणः ;	—
३कुणितम्-तः,	चुकुणयिपितः-तवान् ;
कुणः,	चुकुणयिपुः ;
कुणयित्व्यम्,	चुकुणयिपित्व्यम् ;
४कुणनीयम्,	चुकुणयिपणीयम् ;
कुण्यम्,	चुकुणयिप्यम् ;
ईषल्कुणः-दुष्कुणः-सुकुणः ;	—

कुण्यमानः,	चुकुणयिष्यमाणः ;
कुणः,	चुकुणयिषः ;
कुणयितुम्,	चुकुणयिषितुम् ;
कुणना,	चुकुणयिषा ;
कुणनम्,	चुकुणयिषणम् ;
कुणयित्वा,	चुकुणयिषित्वा ;
¹ प्रकुणय्य,	प्रचुकुणयिष्य ;
कुणम् २, } कुणयित्वा २, }	चुकुणयिषम् २ ; } चुकुणयिषित्वा २. }

(217) “कृत्स अवक्षेपणे” (X-चुरादिः-1698. सक. सेद्. आत्म.)

आकुत्सीयः ।

कृत्सकः-रिसका,	चुकृत्सयिषकः-षिका ; ²
कृत्सयिता-त्री,	चुकृत्सयिषिता-त्री ;
कृत्सयमानः,	चुकृत्सयिषमाणः ;
कृत्सयिष्यमाणः,	चुकृत्सयिषिष्यमाणः ;
³ कुत्-कृत्सौ-कृत्सः ;	—
⁴ कृत्सितम्-सः,	चुकृत्सयिषितः-तवान् ;
कृत्सः, ⁵ कृत्सनः, ⁶ कौत्सः ;	चुकृत्सयिषुः,
कृत्सयितव्यम्,	चुकृत्सयिषितव्यम् ;
कृत्सनीयम्,	चुकृत्सयिषणीयम् ;
^A कृत्स्यम्,	चुकृत्सयिष्यम् ;
ईपत्कृत्सः-दुपकृत्सः-सुकृत्सः ;	—

1. 'स्यपि लघुपूर्वात्' (6-4-56) इति पेरयादेशः ।
2. अनेकाच्त्वाद्वातोः, 'घातोरेकाच—' (3-1-22) इति यच् न ।
3. 'संयोगान्तस्य लोपः' (8-2-23) इति सकारलोपः ।
4. 'निष्ठायां सेटि' (6-4-52) इति णेर्लोपः ।
5. 'अनुदात्तेतस्य हलादेः' (3-2-149) इति युच् ताच्छीलिकः ।
6. कृत्सः=तप्तामा ऋषिः । तस्यापत्यमित्यर्थे ऋष्यण् ।
- A. 'कृत्स्यां हि गालनपटा इव कष्टमेते दुष्कीर्तिभालनपरः खलु कृत्सव्या ।'

कोथिष्यन्-न्ती-ती, कोथयिष्यन्-न्ती-ती, चुकुथिषिष्यन्-चुकोथिषिष्यन्-
न्ती-ती ;

— कोथयमानः, कोथयिष्यमाणः, चोकुथ्यमानः, चोकुथिष्यमाणः ;
कृत-कुथ्-कुथौ-कुथः ; — — —
कुथितम् तः, कोथितः-तम्, चुकुथिषितः-चुकोथिषितः, चोकुथितः-तवान् ;
कुथः, कोथः, चुकुथिषुः-चुकोथिषुः, चोकुथः ;
कोथितव्यम्, कोथयितव्यम्, चुकुथिषितव्यम्-चुकोथिषितव्यम्, चोकुथितव्यम् ;
कोथनीयम्, कोथनीयम्, चुकुथिषणीयम्-चुकोथिषणीयम्, चोकुथनीयम् ;
कोथ्यम्, कोथ्यम्, चुकुथिष्यम्-चुकोथिष्यम्, चोकुथ्यम् ;

ईषरकोथः-दुष्कोथः-सुकोथः ; — — —
कुथ्यमानः, कोथ्यमानः, चुकुथिष्यमाणः-चुकोथिष्यमाणः, चोकुथ्यमानः ;

कोथः, कोथः, चुकुथिषः-चुकोथिषः, चोकुथः ;
कोथितुम्, कोथयितुम्, चुकुथिषितुम्-चुकोथिषितुम्, चोकुथितुम् ;

कुत्तिः, कोथना, चुकुथिषा-चुकोथिषा, चोकुथा ;
कोथनम्, कोथनम्, चुकुथिषणम्-चुकोथिषणम्, चोकुथनम् ;

कुथित्वा-कोथित्वा, कोथयित्वा, चुकुथिषित्वा-चुकोथिषित्वा, चोकुथित्वा ;
प्रकुथ्य, प्रकोथ्य, प्रचुकुथिष्य-प्रचुकोथिष्य, प्रचोकुथ्य ;

कोथम् २, कुथित्वा २, } कोथम् २, }
कोथित्वा २, } कोथयित्वा २, }

चुकुथिषम् २-चुकोथिषम् २, } चोकुथम् २, }
चुकुथिषित्वा २-चुकोथिषित्वा २, } चोकुथित्वा २. }

(219) “कुथ संश्लेषणे” (IX-क्रयादिः-1514. अक. सेद. पर.) [अ]

संश्लेषणे—इत्येके । ‘कुथ्नाति कुन्थेत संश्लेषे, पूतीभावे तु कुथ्यति ॥’

(श्लो-98) इति देवः ।

कोथकः-थिका, कोथकः-थिका, चुकुथिषकः-चुकोथिषकः-थिका, चोकुथकः-
थिका ;

1. ‘इणुपघ—’ (3-1-135) इति कर्तरि कः प्रत्ययः । गजपृष्ठस्थितरत्नकम्बलस्य नाम । कुन्थलणम् । ‘कुन्थास्तरगतस्तेषु किं स्यात् सुखतरं ततः ।’ रामा. 2-30-14.

2. ‘रलो व्युपघात्—’ (1-2-26) इति कित्वाविकल्पः ।

अ. ‘कुन्थ संश्लेषणे’ इत्यस्य दुर्गासम्मतः पाठ एवम् ।

इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि पूर्वलिखित (217) कुथघातुवत् ज्ञेयानि । शतरि परं ¹कुथनन्-कुथन्ती, इति रूपम् इति विशेषः । विकुथ्य^A ।

(220) “ कुथि हिंसासंक्लेशनयोः ” (I-भ्वादिः-43. सक. सेट्. पर.)

‘ कुथ्नाति कुन्थेव संक्लेशे, पूतीभावे तु कुथ्यति । ’ (श्लो-98) इति देवः ।

²कुन्थकः^B-न्थिका, कुन्थकः-न्थिका, चुकुन्थिपकः-षिका, चोकुन्थकः-न्थिका ;

कुन्थिता-श्री, कुन्थयिता-त्री, चुकुन्थिपिता-त्री, चोकुन्थिता-त्री ;

³व्यतिकुन्थन्-न्ती, कुन्थयन्-न्ती, चुकुन्थिपन्-न्ती ; —

कुन्थिष्यन्-न्ती-ती, कुन्थयिष्यन्-न्ती-ती, चुकुन्थिषिष्यन्-न्ती-ती ; —

— कुन्थयमानः, कुन्थयिष्यमाणः, ⁴चोकुन्थयमानः, चोकुन्थिष्यमाणः ;

⁵कुन्-कुन्थौ-कुन्थः ; — — —

कुन्थितम्-तः, कुन्थितः, चुकुन्थिपितः, चोकुन्थितः-तवान् ;

कुन्थः, कुन्थः, चुकुन्थिषुः, चोकुन्थः ;

कुन्थितव्यम्, कुन्थयितव्यम्, चुकुन्थिपितव्यम्, चोकुन्थितव्यम् ;

कुन्थनीयम्, कुन्थनीयम्, चुकुन्थिपणीयम्, चोकुन्थनीयम् ;

कुन्थ्यम्, कुन्थ्यम्, चुकुन्थिष्यम्, चोकुन्थ्यम् ;

ईषत्कुन्थः-दुष्कुन्थः-सुकुन्थः ; — —

कुन्थयमानः, कुन्थयमानः, चुकुन्थिष्यमाणः, चोकुन्थयमानः ;

कुन्थः, कुन्थः, चुकुन्थिपः, चोकुन्थः ;

1. ‘ कृपादिभ्यः क्वा ’ (3-1-81) इति श्राप्रत्ययः । ‘ इनाभ्यस्तयोरतः ’ (6-4-112) इत्याकारलोपः । इनः शित्त्वात् अपित्त्वाच्च ‘ सार्वधातुक्मपित् ’ (1-2-4) इति विद्वद्भावात् अङ्गस्य गुणो न ।

2. ‘ इदितो जुम् घातोः ’ (7-1-58) इति जुम् ।

3. ‘ न गतिर्द्विसार्धेभ्यः ’ (1-3-15) इति कर्मभ्यतीहारे तद्ध्रिविधः ।

4. इदित्त्वात् ‘ अनिदिताम्— ’ (6-4-24) इति नलोपो न ।

5. ‘ संयोगान्तस्य लोपः ’ (8-2-23) इति षच्चारलोपः ।

A. ‘ तद्ध्रण्यनं परिहरन् गतिभिर्विकुथ्य ष्ठे कठोन्मृदितउच्छमकर्मदेनम् । ’

धा. का. 3-10.

B. ‘ ममन्थ विश्वं मुजनानकुन्थकान् प्रपुन्थ्य बन्धूतपि हृन्पति एव यः । ’

धा. का. 1-7.

कुन्धितुम्,	कुन्धयितुम्,	चुकुन्धितुम्,	चोकुन्धितुम्;
^१ कुन्धा,	कुन्धना,	चुकुन्धिपा,	चोकुन्धा;
कुन्धनम्,	कुन्धनम्,	चुकुन्धिषणम्,	चोकुन्धनम्;
कुन्धित्वा,	कुन्धयित्वा,	चुकुन्धिपित्वा,	चोकुन्धित्वा;
प्रकुन्ध्य,	प्रकुन्ध्य,	विचुकुन्धिष्य,	सञ्चोकुन्ध्य;
^२ खङ्गोपकुन्धं,	खङ्गेनोपकुन्धं,	खङ्गेनोपकुन्ध्य [वा शत्रुं मारयति];	
कुन्धम् २,	{ कुन्धम् २,	{ चुकुन्धिषम् २,	{ चोकुन्धम् २; }
कुन्धित्वा २,	{ कुन्धयित्वा २,	{ चुकुन्धिपित्वा २,	{ चोकुन्धित्वा २. }

(221) “कुद्रि अनृतभाषणे” (X-चुरादिः-1539. सक. सेद. उभ.)

इदिच्चाण्णिचो वैकल्पिकत्वम् ।

कुन्द्रकः-न्द्रिका, चुकुन्द्रयिषकः-षिका, ^३कुन्द्रकः-न्द्रिका, चुकुन्द्रिषकः-षिका, चोकुन्द्रकः-न्द्रिका, इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि चौरादिक-कुण्ठयतिवत् (210) बोध्यानि ।

(222) “कुन्च कौटिल्याल्पीभावयोः”

(I-म्वादिः-185. सक. सेद. पर.)

‘गतेः कौटिल्ये, द्रव्यस्याल्पत्वे च-’ इति क्षीरस्वामी । नोपधोऽयं घातुः ।

कुञ्चकः-ञ्चिका, कुञ्चकः-ञ्चिका, चुकुञ्चिषकः-षिका, चोकुञ्चकः-ञ्चिका ;

कुञ्चिता-त्री, कुञ्चयिता-त्री, चुकुञ्चिषिता-त्री, चोकुञ्चिता-त्री ;

कुञ्चन्-न्ती, कुञ्चयन्-न्ती, चुकुञ्चिषन्-न्ती ; —

कुञ्चिष्यन्-न्ती-ती, कुञ्चयिष्यन्-न्ती-ती, चुकुञ्चिषिष्यन्-न्ती-ती ; —

— कुञ्चयमानः, कुञ्चयिष्यमाणः, चोकुञ्चयमानः, चोकुञ्चिष्यमाणः ;

कुक्-कुञ्चौ-कुञ्चः ; — — —

1. ‘गुरोध हलः’ (3-3-103) इत्यप्रत्ययः ।

2. ‘द्विसार्धानां च समानकर्मकाणाम्’ (3-4-48) इति णमुल् । ‘तृतीयाप्रमृतीनि—’ (2-2-21) इति समासविह्वलः ।

3. निजभावपक्षे शुद्धादातोः, सनि यञि च क्रमेण रूपाणि ।

१निकुचितम्-तः, १ कुच्यतः, चुकुचिषितः, चोकुच्यतः-तवान् ;
 कुच्यः, कुच्यः, चुकुचिषुः, चोकुच्यः ;
 कुच्यितव्यम्, कुच्ययितव्यम्, चुकुचिषितव्यम्, चोकुच्यितव्यम् ;
 कुच्यनीयम्, कुच्यनीयम्, चुकुचिषणीयम्, चोकुच्यनीयम् ;
 २कुञ्च्यम्, कुञ्च्यम्, चुकुचिष्यम्, चोकुञ्च्यम् ;
 ईषत्कुच्यः-दुष्कुच्यः-सुकुच्यः ;

३कुच्यमानः, कुञ्च्यमानः, चुकुचिष्यमाणः, चोकुञ्च्यमानः ;
 कुच्यः, कुच्यः, चुकुचिष्यः, चोकुच्यः ;
 कुच्यितुम्, कुच्ययितुम्, चुकुचिषितुम्, चोकुच्यितुम् ;
 कुच्य, १निकुचितः, कुच्यना, चुकुचिषा, चोकुच्य ;
 कुच्यनम्, कुच्यनम्, चुकुचिषणम्, चोकुच्यनम् ;
 २कुच्यित्वा, कुच्ययित्वा, चुकुचिषित्वा, चोकुच्यित्वा ;
 सङ्कुच्य, सङ्कुच्य, सञ्चुकुचिष्य, सञ्चोकुच्य ;
 कुच्यम् २, } कुच्यम् २, } चुकुचिष्यम् २, } चोकुच्यम् २ ; }
 कुच्यित्वा २, } कुच्ययित्वा २, } चुकुचिषित्वा २, } चोकुच्यित्वा २. }

(223) “ कुन्ध संश्लेषणे ” (IX-क्रमादिः-1514. सफ. सेट. पर.)
 'सङ्कुच्ये' इत्येके । 'कुच्यति कुन्धेत् सक्रियो, पूतीभावे तु कुच्यति ॥'
 (श्लो. 98) इति देवः ।

1. 'अनिदिता हल—' (0-1-21) इति नलोपः ।
 * नकारजावगुस्वारपद्यमौ शलि धातुषु ।
 सकारजदशकारश्चेषाद्विषमैस्तवर्गजः ॥'
 इति श्वाप्योपस्था अत्र नकारः नकारस्थानिकः । सेन नलोपः । सञ्जातपरि-
 भावाविरोधात् शुणो न, उदुपधस्वसम्पादनद्वारा किरवगुपञ्जीय्य प्ररुतो नलोपः
 अकिरवस्य प्रयोजको न भवति ।
2. 'न कादे' (7-3-39) इति, 'निष्ठायां निट्' (वा-7-3-52) इति वा कुलं न ।
3. 'अनिदिता—' (0-1-21) इति नलोपः ।
4. बाहुलकात् 'क्तिर आभादिभ्यः' (वा. 3-3-01) इति क्तिपि । यद्वा क्तिष् ।
 'तिङ्शेष्वमहादीनामिति षण्म्यम्' (वा. 7-2-0) इति इङ्गिणेष्वप्युदात्तात् इदं
 भवति । नलोपः ।
5. 'न क्त्वा सेट' (1-2-18) इति क्तिवनिषेधात् नलोपो न ।
6. 'शुक्ले च यत्रोत्पुचिताङ्गमुन्दः कौयोऽपि लयन् इदि सम्प्रसारताम् ॥'
 पा. का. 1-25,

कुन्धकः-न्धिका, कुन्धकः-न्धिका, चुकुन्धिषकः-पिका, चोकुन्धकः-न्धिका ;

कुन्धिता-त्री, कुन्धयिता-त्री, चुकुन्धिपिता-त्री, चोकुन्धिता-त्री ;

^१कुन्धन्-ती, कुन्धयन्-न्ती, चुकुन्धिषन्-न्ती ; —

कुन्धिष्यन्-न्ती-ती, कुन्धयिष्यन्-न्ती-ती, चुकुन्धिषिष्यन्-न्ती-ती ; —

^२व्यतिकुन्धानः, व्यतिकुन्धिष्यमाणः, कुन्धयमानः, कुन्धयिष्यमाणः,
चोकुन्धयमानः, चोकुन्धिष्यमाणः ;

कुत्-कुन्धौ-कुन्धः ; — — —

^३कुन्धितम्-तः, कुन्धितः, चुकुन्धिपितः, चोकुन्धितः-तवान् ;

कुन्धः, कुन्धः, चुकुन्धिषुः, चोकुन्धः ;

कुन्धितव्यम्, कुन्धयितव्यम्, चुकुन्धिपितव्यम्, चोकुन्धितव्यम् ;

कुन्धनीयम्, कुन्धनीयम्, चुकुन्धिषणीयम्, चोकुन्धनीयम् ;

कुन्ध्यम्, कुन्ध्यम्, चुकुन्धिष्यम्, चोकुन्ध्यम् ;

ईषत्कुन्धः-दुष्कुन्धः-सुकुन्धः ; — —

कुन्धयमानः, कुन्धयमानः, चुकुन्धिष्यमाणः, चोकुन्धयमानः ;

कुन्धः, कुन्धः, चुकुन्धिषः, चोकुन्धः ;

कुन्धितुम्, कुन्धयितुम्, चुकुन्धिषितुम्, चोकुन्धितुम् ;

कुन्ध्या, कुन्धना, चुकुन्धिषा, चोकुन्ध्या ;

कुन्धनम्, कुन्धनम्, चुकुन्धिषणम्, चोकुन्धनम् ;

^४कुन्धित्वा-कुन्धित्वा, कुन्धयित्वा, चुकुन्धिषित्वा, चोकुन्धित्वा ;

प्रकुन्ध्य-^५विकुन्ध्य, प्रकुन्ध्य, प्रचुकुन्धिष्य, प्रचोकुन्ध्य ;

कुन्ध्यम् २, } कुन्ध्यम् २, } चुकुन्धिषम् २, } चोकुन्ध्यम् २ ; }
कुन्धित्वा २, } कुन्धयित्वा २, } चुकुन्धिषित्वा २, } चोकुन्धित्वा २. }

1. 'क्रयादिभ्यः श्रा' (3-1-81) इति श्रा विकरणप्रत्ययः । श्राः शित्वात् अपित्वाच्च क्त्वात् नलोपः । 'श्राभ्यस्तयोः—' (6-4-112) इत्याकारलोपः ।

2. 'कर्त्तरि कर्मणोऽतीहारे' (1-3-14) इति आत्मनेपदम् ।

3. 'अनिदितां—' (6-4-24) इति नलोपः ।

4. 'नोपघात् यफान्ताद्वा' (1-2-23) इति यत्वाप्रत्ययस्य क्त्वाविकल्पः ।

5. 'तदप्रत्यये परिहरन् गतिभिर्षिकुन्ध्य पृष्ठेऽङरोन्मदितपुञ्जमर्क्यदेनम् ।'

(224) “कूप क्रोधे” (IV-दिवादिः-1233. अक. सेट्. पर.)

‘दिवादेः कुप्यति क्रोधे, भाषायां कोपयेत् कुपेः ॥’ (श्लो-136) इति देवः ।

कोपकः-पिका, कोपक.-पिका, ¹चुकुपिपकः-चुकोपिपकः-पिका,

चोकूपकः-पिका ;

कोपिता-त्री, कोपयिता-त्री, चुकुपिपिता-चुकोपिपिता-त्री, चोकूपिता-त्री ;

²कुप्यन्-न्ती, कोपयन्-न्ती, चुकुपिपन्-चुकोपिपन्-न्ती ; —

कोपिप्यन्-न्ती-ती, कोपयिप्यन्-न्ती-ती, चुकु[को]पिपिप्यन्-न्ती-ती ; —

³व्यतिकूप्यमानः, कोपयमानः, चोकूप्यमानः ;

व्यतिकोपिप्यमाणः, कोपयिप्यमाणः, चोकूपिप्यमाणः ;

कूप-कूपी-कूपः ; — — —

कुपितम्-तः कोपितः, चुकुपिपितः-चुकोपिपितः, चोकूपितः-तवान् ;

⁴कूपः, ⁵कोपनः^A, प्रकोपी⁶, चुकुपिपुः-चुकोपिपुः, चोकूपः,

कोपितव्यम्, कोपयितव्यम्, चुकुपिपितव्यम् चुकोपिपितव्यम्, चोकूपितव्यम् ;

⁷प्रकोपणीयम् } कोपनीयम्, चुकुपिपणीयम्-चुकोपिपणीयम्, चोकूपनीयम् ;
प्रकोपनीयम् }

कोप्यम्, कोप्यम्, चुकुपिप्यम्-चुकोपिप्यम्, चोकूप्यम् ;

ईषत्कोपः-दुष्कोपः-सुकोपः ; — —

कूप्यमानः, कोप्यमानः, चुकुपिप्यमाणः-चुकोपिप्यमाणः, चोकूप्यमानः ;

^Bकोपः, कोपः, चुकुपिपः-चुकोपिपः, चोकूपः ;

कुप्तिः, कोपना, चुकुपिषा-चुकोपिषा, चोकूपा ;

1. ‘रलो व्युपधात्—’ (1-2-26) इति कित्त्वविकल्पः । एवं सप्तम्ये सर्वत्र हेयम् ।

2. ‘दिवादिभ्यः इयन्’ (3-1-69) इति इयन् । इयनः कित्वादिभ्यस्य गुणो न ।

3. ‘कर्तरि कर्मव्यतीहारे’ (1-3-14) इति कर्मव्यतीहारे शानच् ।

4. ‘इगुपधत्ता—’ (3-1-135) इति कर्तरि कः प्रत्ययः ।

5. ‘ऋधमण्डार्थेभ्यश्च’ (3-2-151) इति ताच्छीलिको युञ् ।

6. ‘सुप्यजतौ णिनिः—’ (3-2-78) इति ताच्छीलिको णिनिः ।

7. ‘इलक्षेजुपधात्’ (8-4-31) इति विभाषा णत्वम् ।

A. ‘कुर्वन्ति कोपनं तारा मण्डना गगनस्य माम् ॥’ भ. का. 7-16.

B. ‘रुष्यद्विष्यदरातिरेपक विभो कौपादिगो न ते

किं चायोप्यविरोपिलोपक न वा लोमादिसेशोभिता ॥’ धा. का. 2-67.

कोपितुम्, कोपयितुम्, चुकुपिपितुम्-चुकोपिपितुम्, चोकुपितुम्;

^A प्रकोपणम् } कोपनम्, चुकुपिपणम् चुकोपिपणम्, चोकुपनम् ;
प्रकोपनम् }

कुपित्वा-कोपित्वा, कोपयित्वा, चुकुपिपित्वा-चुकोपिपित्वा, चोकुपित्वा ;

प्रकुप्य, प्रकोप्य, प्रचुकुपिप्य-प्रचोकुपिप्य, प्रचोकुप्य ;

कोपम् २ } कोपम् २ } चुकुपिपम् २-चुकोपिपम् २, }
कुपित्वा २ कोपित्वा २ } कोपयित्वा २ } चुकुपिपित्वा २-चुकोपिपित्वा २, }
चोकुपम् २ ; }
चोकुपित्वा २. }

(225) “कुप भाषार्थः” (X-चुरादिः-1780. सक. सेट्. उभ.) आस्वदीयः ।

‘ दिवादेः कुप्यति क्रोधे, भाषार्थे कोपयेत् कुपेः ॥’ (श्लो-136) इति देवः ।

कोपकः-पिका, चुकोपयिपकः-पिका, कोपकः-पिका, चुकुपिपकः-पिका,
चोकुपकः-पिका, इति रूपाणि सर्वत्र ज्ञेयानि । ‘आ स्वदः सकर्मकात्’

(गणमूत्रं चुरादौ) इति वचनेन कर्मान्वयसम्भवे ष्यन्तात्-सनि परे विशेषः ।

अन्यत्र अकर्मकात् शुद्धाद्धातोः सन्नन्तात् यङन्ताच्च पूर्वलिखित (224)

दैवादिककुप्यतिवत् ज्ञेयानि । गिजभावपक्षे ‘शेषात् कर्तरि—’ (1-3-78)

इति परस्मैपदमेव । शतरि कोपन्-न्ती इति रूपम् । ष्यन्तात् सनि तु—

चुकोपयिपकः-पिका, चुकोपयिपिता-त्री, चुकोपयिपन्-न्ती, चुकोपयिपिप्यन्

न्ती-ती, चुकोपयिपमाणः, चुकोपयिपिप्यमाणः, चुकोपयिपितः-त्वान्,

चुकोपयिपुः, चुकोपयिपितव्यम्, चुकोपयिपणीयम्, चुकोपयिप्यम्,

ईपच्चुकोपयिपः-दुश्चुकोपयिपः-सुचुकोपयिपः, चुकोपयिप्यमाणः, चुकोप

यिपः, चुकोपयिपितुम्, चुकोपयिपा, चुकोपयिपणम्, चुकोपयिपित्वा,

प्रचुकोपयिप्य, चुकोपयिपम् २, चुकोपयिपित्वा २, इति रूपाणीति विशेषः ।

(226) “कुञ्चि आच्छादने” (I-भ्वादिः-426. सक. सेट्. पर.)

‘ गिचि कुञ्चयतीति स्याच्छादने शपि कुञ्चति ॥’ (श्लो-140) इति देवः ।

कुञ्चकः-ञ्चिका, कुञ्चकः-ञ्चिका, चुकुञ्चिकः-पिका, चोकुञ्चकः-ञ्चिका,

कुम्बिता-त्री, कुम्बयिता-त्री, चुकुम्बिपिता-त्री, चोकुम्बिता-त्री, ^Aकुम्बितः ;
इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि भौवादिककुठि (209) घातुवञ्जेयानि ।

(227) “ कुवि आच्छादने ” (X-चुरादिः-1656-सक. सेट्ट. उम.)

‘ णिचि कुम्बयतीति स्यात्, छादने षपि कुम्बति ॥’ (श्लो. 140) इति देवः ।

‘ कुभि ’ इत्येके ।

स्त्रियां ‘ चिन्तिपूजिकषिकुम्बिचर्चश्च ’ (3-3-105) इति युञ्जपवादे अङ्, कुम्बा-इति रूपम् । कुम्बकः-म्बिका, चुकुम्बयिषकः-पिका, कुम्बकः-म्बिका, चुकुम्बिषकः-पिका, चोकुम्बकः-म्बिका, इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि चौरादिककुण्ठयतिवत् (210) ज्ञेयानि । इदित्करणात् णिचो वैकल्पिकत्वम् ।

(228) “ कुमार क्रीडायाम् ” (X-चुरादिः-1878.अक.सेट्ट.उम. अदन्तः ।)

कुमारकः-रिका,	चुकुमारयिषकः-पिका ;
कुमारयिता-त्री,	चुकुमारयिषिता-त्री ;
^B कुमारयन्-न्ती,	चुकुमारयिषन्-न्ती ;
कुमारयिष्यन्-न्ती-ती,	चुकुमारयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
कुमारयमाणः,	चुकुमारयिषमाणः ;
कुमारयिष्यमाणः,	चुकुमारयिषिष्यमाणः ;
¹ कुमाः-कुमारौ-कुमारः ;	—
कुमारितम् - तः,	चुकुमारयिषितः-तवान् ;
कुमारः,	चुकुमारयिषुः ;
कुमारयितव्यम्,	चुकुमारयिषितव्यम् ;
कुमारणीयम्,	चुकुमारयिषणीयम् ;
कुमार्यम्,	चुकुमारयिष्यम् ;
ईषत्कुमारः - दुष्कुमारः - सुकुमारः ;	—
कुमार्यमाणः,	चुकुमारयिष्यमाणः ;

1. पदान्तरवात् ‘खरवसानयोर्विसर्जनीयः’ (8-3-15) इति विसर्गः ।

A. ‘ ऊर्ध्वप्रसर्वात् इ चञिता मही दिहकुंदिस्तेऽके परिलुम्बिताभ्युजे ॥’ धा. का. 1-55.

B. ‘यो मत्स्यं स्पृहयते मयि भाषितेऽपि समूचयत्यरिणोश्च मदलखेटी ।
तं श्लोदितौजसमगोमितभूमिबद्धं शत्रौ कुमारयति मारयंतोमसेनम् ॥’

कुमारः,	चुकुमारयिपः ;
कुमारयितुम्,	चुकुमारयिपितुम् ;
कुमारणा,	चुकुमारयिषा ;
कुमारयित्वा,	चुकुमारयिपित्वा ;
सङ्कुमार्य,	सञ्चुकुमारयिष्य ;
कुमारम् २, } कुमारयित्वा २, }	चुकुमारयिषम् २ ; } चुकुमारयिपित्वा २. }

(229) “ कुर शब्दे ” (VI-तुदादिः-1341. अक. सेट्. पर.)

कोरकः-रिका, कोरकः-रिका, ^१चुकुरिषकः-चुकोरिषकः-पिका, चोकूरकः-रिका ;
 कोरिता-त्री, कोरयिता-त्री, चुकुरिषिता-चुकोरिषिता-त्री, चोकुरिता-त्री ;
^२कुरन्-न्ती-ती, कोरयन्-न्ती, चुकुरिषन्-चुकोरिषन्-न्ती ; —
 कोरिष्यन्-न्ती-ती, कोरयिष्यन्-न्ती-ती, चुकुरिषिष्यन्-चुकोरिषिष्यन्-न्ती-ती ;
^३व्यतिकुरमाणः, कोरयमाणः, — चोकूर्यमाणः ;
 व्यतिकोरिष्यमाणः, कोरयिष्यमाणः, — चोकुरिष्यमाणः ;
^४कूः-कुरौ-कुरः ; — — —
 कुरितम्-त्^५, कोरितः, चुकुरिषितः-चुकोरिषितः, चोकुरितः-तवान् ;
^६कुरः, ^७कोरणः, कोरः, चुकुरिषुः-चुकोरिषुः, चोकुरः ;

1. 'रलो व्युपघात्—' (1-2-26) इति क्त्विक्कल्पः । एवं क्त्वाप्रत्ययेऽपि ।
2. 'तुदादिभ्यः घः' (3-1-77) इति घः । 'आच्छीनयोर्नुम्' (7-1-80) इति नुम् वा ।
3. 'कर्तरि कर्मभ्यतीहारे' (1-3-14) इति शानच् ।
4. 'इलि च' (8-2-77) इति दीर्घः ।
5. 'र्भोरुपघाया दीर्घे इकः' (8-2-76) इति दीर्घे विसर्गः ।
6. 'इगुपघज्ञा—' (3-1-135) इति कर्तरि षः ।
7. 'नलनशब्दाध्यादकर्मकायुच्' (3-2-148) इति ताच्छीतिकः युच् ।
- A. 'विशेणनेच्चघुणिता मदपूर्णदक्षाः युदे धुरानपि खरोत्कुरिताः खुरन्तः ॥'

कोरितव्यम्, कोरयितव्यम्, चुकुरिपितव्यम्-चुकोरिपितव्यम्, चोचुरितव्यम् ;

कोरणीयम्, कोरणीयम्, चुकुरिषणीयम्-चुकोरिषणीयम्, चोचुरणीयम् ;

कूर्यम्, कोर्यम्, चुकुरिष्यम्-चुकोरिष्यम्, चोकूर्यम् ;

ईषरकोरः-दुष्कोरः-सुकोरः ; — —

कूर्यमाणः, कोर्यमाणः, चुकुरिष्यमाणः-चुकोरिष्यमाणः, चोकूर्यमाणः ;

कोरः, कोरः, चुकुरिषः-चुकोरिषः, चोचुरः ;

कोरितुम्, कोरयितुम्, चुकुरिपितुम्-चुकोरिपितुम्, चोचुरितुम् ;

कूर्तिः, कोरणा, चुकुरिषा-चुकोरिषा, चोचुरा ;

कोरणम्, कोरणम्, चुकुरिषणम्-चुकोरिषणम्, चोचुरणम् ;

कुरित्वा-कोरित्वा, कोरयित्वा, चुकुरिषित्वा-चुकोरिषित्वा, चोचुरित्वा ;

विकूर्य, विकोर्य, विकुचुरिष्य-विकुचुरिष्य, विकोकूर्य ;

कोरम् २,	}	कोरम् २,	}	चुकुरिषम् २-चुकोरिषम् २,	}
कुरित्वा २,		कोरयित्वा २,		चुकुरिषित्वा २-चुकोरिषित्वा २,	
कोरित्वा २,					

चोचुरम् २ ; }
चोचुरित्वा २. }

(230) “ कूर्ध क्रीडायामेव ” (I-भ्वादिः-21. अफ. सेट्. आत्म.) [अ]

कूर्धकः-दिंका, कूर्धकः-दिंका, चुकूर्धिकः-पिका, चोकूर्धकः-दिंका ;

कूर्धिता-श्री, कूर्धयिता-श्री, चुकूर्धियिता-श्री, चोकूर्धिता-श्री ;

— कूर्धयन्-न्ती, कूर्धयिष्यन्-न्ती-सी ; —

कूर्धमानः, कूर्धयमानः, चुकूर्धियमाणः, चोकूर्धयमानः ;

कूर्धियमाणः, कूर्धयिष्यमाणः, चुकूर्धियिष्यमाणः, चोकूर्धियिष्यमाणः ;

कूर्त्-कूर्ध-कूर्दी-कूर्दः ; — —

[अ] एषकारेण धातूनामनेकाधत्वं प्रतीयते—इति भाष्ये ।

1. 'उपधायां क' (8-2-78) इति दीर्घः । 'ट् ओ स्फुर्जा बज्रनिर्घोरे' (I-भ्वादिः 235) इत्यत्र, 'स्फुर्जा' इति ह्रस्वनिर्देशोऽपि, 'बोह्यधाया दीर्घ इका' (8-2-70) इति दीर्घे सिद्धे, दीर्घपठितपाठः. 'बोह्यधायाः-' (8-2-70) इत्यस्य पक्षिकारेण शपकः । अतः कूर्धकः-कूर्धकः इत्युभयपि रूपं सधु । एवं शुर्दादि (414) धातुष्वपि बोध्यम्. इति केचित् ।

2. 'राट् घट्' (8-2-24) इति नियमात् दकारस्य संयोगान्तकोषो न ।

कूर्दितम्-तः,	कूर्दितः,	चुकूर्दिपितः,	चोकूर्दितः-तवान् ;
कूर्दः, ^१ कूर्दनः,	कूर्दः,	चुकूर्दिपुः,	चोकूर्दः ;
कूर्दितव्यम्,	कूर्दयितव्यम्,	चुकूर्दिपितव्यम्,	चोकूर्दितव्यम् ;
कूर्दनीयम्,	कूर्दनीयम्,	चुकूर्दिपणीयम्,	चोकूर्दनीयम् ;
कूर्धम्,	कूर्धम्,	चुकूर्दिप्यम्,	चोकूर्धम् ;
ईषत्कूर्दः-दुष्कूर्दः-सुकूर्दः ;	—	—	—
कूर्धमानः,	कूर्धमानः,	चुकूर्दिप्यमाणः,	चोकूर्धमानः ;
कूर्दः,	कूर्दः,	चुकूर्दिपः,	चोकूर्दः ;
कूर्दितुम्,	कूर्दयितुम्,	चुकूर्दिपितुम्,	चोकूर्दितुम् ;
कूर्दा,	कूर्दना,	चुकूर्दिषा,	चोकूर्दा ;
कूर्दनम्,	कूर्दनम्,	चुकूर्दिपणम्,	चोकूर्दनम् ;
कूर्दित्वा,	कूर्दयित्वा,	चुकूर्दिपित्वा,	चोकूर्दित्वा ;
प्रकूर्ध,	प्रकूर्ध,	प्रचुकूर्दिप्य,	प्रचोकूर्दिप्य ;
कूर्दम् २, } कूर्दित्वा २, }	कूर्दम् २, } कूर्दयित्वा २, }	चुकूर्दिषम् २, } चुकूर्दिपित्वा २, }	चोकूर्दम् २; } चोकूर्दित्वा २. }

(231) “कुल संस्त्याने बन्धुषु च”

(I-भ्वादिः-842. अक. सेद्. पर.) ज्वलादिः । ‘सन्ताने’ इत्येके ।

संस्त्यानम्=सङ्घातः । बन्धुशब्देन तद्व्यापारो विवाहादिः लक्ष्यते ।

कोलकः-लिका,	कोलकः-लिका,	^२ चुकुलिषकः-चुकुलिषकः-षिका,	चोकुलकः-लिका ;
कोलिता-त्री,	कोलयिता-त्री,	चुकुलिषिता-चुकुलिषिता-त्री,	चोकुलिता-त्री ;
कोलन्-न्ती,	कोलयन्-न्ती,	चुकुलिषन्-चुकुलिषन्-न्ती ;	—
कोलिष्यन्-न्ती-ती,	कोलयिष्यन्-न्ती-ती,	चुकुलिषिष्यन्-चुकुलिषिष्यन्-न्ती-ती ;	—
^३ व्यतिकोलमानः,	कोलयमानः,	—	चोकुल्यमानः ;

1. ‘अनुशास्तेतश्च हलादेः’ (3-2-149) इति युच् ताच्छीलिकः ।

2. ‘रलो भ्युपधात्—’ (1-2-26) इति कित्त्वविकल्पः । एवं षत्वाप्रत्ययेऽपि ।

3. ‘कर्त्तरि कर्मण्यतीहारे’ (1-3-14) इति शानच् ।

अतिकोलिष्यमाणः, कोलमिष्यमाणः, — ओकुलिष्यमाणः ;

गुह्-गुलौ-गुलः ; — — —

१कुलितम् } साः, कोलितः, शुक्लितः-शुकोलितः, ओकुलितः-तथागः ;
कोलितम् }

२कुलः-कोलः, गुलम्, शुक्लियुः-शुकोलियुः, ओकुलः ;

कोलितम्, कोलितम्, शुक्लितम्-शुकोलितम्, ओकुलितम्,

कोलनीयम्, ३कोलनीयम्, शुक्लियणीयम्-शुकोलियणीयम्, ओकुलनीयम् ;

कोल्यम्, कोल्यम्, शुक्लित्यम्-शुकोलित्यम्, ओकुल्यम् ;

ईषरकोलः-दुष्कोलः-सुकोलः ; — —

गुल्यमाणः, कोल्यमाणः, शुक्लित्यमाणः-शुकोलित्यमाणः, ओकुल्यमाणः ;

४कोलः, कोलः, शुक्लियः-शुकोलियः, ओकुलः ;

कोलितम्, कोलितम्, शुक्लितम्-शुकोलितम्, ओकुलितम् ;

कुलितः, कोलना, शुक्लिया-शुकोलिया, ओकुला ;

कोलनम्, कोलनम्, शुक्लियनम्-शुकोलियनम्, ओकुलनम् ;

कुलिया } कोलिया, शुक्लिया-शुकोलिया, ओकुलिया ।
कोलिया }

प्रगुल्य, प्रकोल्य, प्रशुक्लित्य-प्रशुकोलित्य, प्रओकुल्य ;

कोलम् २, } कोलम् २, } शुक्लियम् २,
कुलिया २-कोलिया २, } कोलिया २, } शुक्लिया २,

५कुलाः. } शुकोलियम् २, } ओकुलम् २, }
} शुकोलिया २, } ओकुलिया २, }

(232) “कुशि भाषार्थः” (X-चुरादिः-1766. सक. सेद्. उभ.)

आस्वदीयः ।

कुंशकः-शिका, चुकुंशयिपकः-पिका, ¹कुंशकः-शिका, चुकुंशपकः-पिका,
चोकुंशकः-शिका ;

कुंशयिता-त्री, चुकुंशयिपिता-त्री, कुंशिता-त्री, चुकुंशिपिता-त्री,
चोकुंशिता-त्री ;

कुंशयन्-न्ती, चुकुंशयिपन्-न्ती, ²कुंशन्-न्ती, ³चुकुंशिपन्-न्ती ; —
कुंशयिप्यन्-न्ती-ती, चुकुंशयिपिप्यन्-न्ती-ती, कुंशिप्यन्-न्ती-ती,
चुकुंशिपिप्यन्-न्ती-ती ;

कुंशयमानः, चुकुंशयिपमाणः, — चोकुंश्यमानः ;

कुंशयिप्यमाणः, चुकुंशयिपिप्यमाणः, — चोकुंशिप्यमाणः ;

⁴कुन्-कुंशौ-कुंशः ; — — —

कुंशितः, चुकुंशयिपितः-तम्, कुंशितम्-तः, चुकुंशिपितः, चोकुंशितः-तवान् ;

कुंशः, चुकुंशयिपुः, कुंशः, चुकुंशिपुः, चोकुंशः ;

कुंशयितव्यम्, चुकुंशयिपितव्यम्, कुंशितव्यम्, चुकुंशिपितव्यम्,
चोकुंशितव्यम् ;

कुंशनीयम्, चुकुंशयिपणीयम्, कुंशनीयम्, चुकुंशिपणीयम्, चोकुंशनीयम् ;

^Aकुंश्यम्, चुकुंशयिप्यम्, कुंश्यम्, चुकुंशिप्यम्, चोकुंश्यम् ;

ईषत्कुंशः-दुष्कुंशः-सुकुंशः ; — — —

कुंश्यमानः, चुकुंशयिप्यमाणः, कुंश्यमानः, चुकुंशिप्यमाणः, चोकुंश्यमानः ;

कुंशः, चुकुंशयिपः, कुंशः, चुकुंशिपः, चोकुंशः ;

1. ‘आस्वदः सकर्मकात्’ (गणतूत्रे चुरादौ) इति, इदित्करणसामर्थ्यात् वा णिचो वैकल्पिकत्वम् । णिजभावपक्षे शुद्धात्-सन्नतात्-यञन्ताच्च क्रमेण रूपाणि विलिखितानीति ज्ञेयम् ।

2. णिजभावपक्षे ‘शेषात् कर्तरि—’ (1-3-78) इति परस्मैपदमेव ।

3. ‘पूर्ववत् सनः’ (1-3-62) इति परस्मैपदमेव । तेन सन्नतात् शानच् न ।

4. ‘संयोगान्तस्य—’ (8-2-23) इति शकारस्य लोपः ।

A. ‘कश्चित् कष्टमविसयत् रणमिमं कुंस्यं त्वया देदयतां
नाकुंस्यं परिधादयेति च परेणोद्धण्डितोऽब्रूहयत् ।’ धा. का. 3-44.

कुंशयितुम्, चुकुंशयिपितुम्, कुंशितुम्, चुकुंशिपितुम्, चोकुंशितुम् ;
 कुंशना, चुकुंशयिपा, कुंशा, चुकुंशिषा, चोकुंशा ;
 कुंशनम्, चुकुंशयिषणम्, कुंशनम्, चुकुंशिषणम्, चोकुंशनम् ;
 कुंशयित्वा, चुकुंशयिषित्वा, कुंशित्वा, चुकुंशिषित्वा, चोकुंशित्वा ;
 प्रकुंश्य, प्रचुकुंशयिष्य, प्रकुंश्य, प्रचुकुंशिष्य, प्रचोकुंश्य ;
 कुंशम् २, } चुकुंशयिषम् २, } कुंशम् २, } चुकुंशिषम् २, }
 कुंशयित्वा २, } चुकुंशयिषित्वा २, } कुंशित्वा २, } चुकुंशिषित्वा २, }
 चोकुंशम् २ ; }
 चोकुंशित्वा २. }

(233) “कूप निष्कर्षे” (IX-क्यादिः-1518. सक. सेट्. पर.)

निष्कर्षः=बहिर्निस्सारणम् ।

कोषकः-षिका, कोषकः-षिका, ¹चुकुषिषकः-चुकोषिषकः-षिका,
²निश्चुकुषिषकः-निश्चुकोषिषकः-षिका, निश्चुकुक्षकः-क्षिका, चोकुषकः-षिका;
 कोषिता, } कोषयिता-त्री, चुकुषिषिता-चुकोषिषिता-त्री,
³निष्कोषिता, } त्री,
 निष्कोषा-ष्टी, } निश्चुकुषिषिता-निश्चुकोषिषिता-निश्चुकुक्षिता-त्री,
 चोकुषिता-त्री ;
⁴कूपणन्-ती, कोषयन्-न्ती, चुकुषिषन्-चुकोषिषन्-न्ती ;
 निश्चुकुषिषन्-निश्चुकोषिषन्-निश्चुकुक्षन्-न्ती ; —

1. ‘रलो व्युपधात्—’ (1-2-26) इति सनः कित्त्वधिकल्पः । तेन गुणः कदाचित्, कदाचिन्न भवति । एवं सप्तन्ते सर्वत्र ज्ञेयम् ।
2. ‘निरः कृषः’ (7-2-46) इति ‘निर’ पूर्वकात् कृषेः परस्य बलादेरार्धधातुकस्य इङित्कल्पः । इत्पक्षे कित्त्वं वैकल्पिकम् । तेन रूपद्वयम् । इडभावपक्षे ‘हलन्ताच्च’ (1-2-10) इत्यनेन कित्त्वात् गुणभावे ‘निश्चुकुक्षकः’ इति रूपम् । एवं निपूर्वके सर्वत्र सप्तन्ते रूपत्रयस्योपपत्तिः ।
3. ‘निरः कृषः’ (7-2-46) इति ‘निर’ पूर्वकात् कृषेः रार्धधातुकस्येङित्कल्पः । एवं तस्यदादिष्वपि ज्ञेयम् ।
4. ‘कयादिभ्यः इना’ (3-1-81) इति आ विकरणप्रत्ययः । ‘आऽभ्यस्तयोररातः’ (6-4-112) इत्याकारलोपः । अ प्रत्ययस्य सार्धधातुकत्वेन ञिद्भावाद्दत्तस्य गुणे न । ‘रषाभ्यां—’ (8-4-1) इति णत्वम् ।

कोपिष्यन् } कोषयिष्यन्-न्ती-ती, चुकुपिषिष्यन्-चुकोपि-
 निष्कोषिष्यन् } न्ती-ती, पिष्यन्-न्ती-ती ;
 निष्कोक्ष्यन् } निश्चुकुपिषिष्यन्-निश्चुकोपिषिष्यन्-निश्चु-
 कुक्षिष्यन्-न्ती-ती ;

— कोपयमाणः, कोपयिष्यमाणः, चोकुप्यमाणः, चोकुपिष्यमाणः ;

कुङ्-कुट् कुपौ-कुपः ;

कुपितम्-तः, } कोपितः, चुकुपिपितः-चुकोपिपितः,
 निष्कुपितम्-^१तः, } निश्चुकुपिपितः-निश्चुकोपिपितः } चोकुपितः-तवान् ;
 निश्चुकुक्षितः, }

कुपः, कोपः, चुकुपिपुः, चुकोपिपुः, निश्चुकुपिपुः } चोकुपः ;
 निश्चुकोपिपुः }
 निश्चुकुक्षुः }

कोपितव्यम्, } कोपयितव्यम्, चुकुपिपितव्यम्-चुकोपिपितव्यम् -
 निष्कोपितव्यम्, } निश्चुकुपिपितव्यम्-निश्चुकोपिपितव्यम्, } चोकुपित-
 निष्कोष्टव्यम्, } निश्चुकुक्षितव्यम्, } व्यम् ;

कोषणीयम्-कोषणीयम्, चुकुपिपणीयम्-चुकोपिपणीयम्, } चोकुपणीयम् ;
 निश्चुकुपिपणीयम्, निश्चुकोपिपणीयम्, निश्चुकुक्षणीयम्, }

कोप्यम्, कोप्यम्, चुकुपिष्यम्-चुकोपिष्यम्, } चोकुप्यम् ;
 निश्चुकुपिष्यम्-निश्चुकोपिष्यम्, निश्चुकुक्ष्यम्, }

ईपत्कोषः-दुष्कोषः-सुकोषः ;

कुप्यमाणः, कोप्यमाणः, चुकुपिष्यमाणः-चुकोपिष्यमाणः- } चोकुप्यमाणः ;
 निश्चुकुपिष्यमाणः-निश्चुकोपिष्यमाणः-निश्चुकुक्ष्यमाणः, }

कोपः, कोपः, चुकुपिपः-चुकोपिपः-निश्चुकुपिपः-निश्चुकोपिपः-निश्चुकुक्षः,
 चोकुपः ;

कोपितुम्, } कोपयितुम्, चुकुपिपितुम्-चुकोपिपितुम् -
 निष्कोपितुम्, } निश्चुकुपिपितुम्-निश्चुकोपिपितुम् - } चोकुपितुम् ;
 निष्कोपितुम्, } निश्चुकुक्षितुम्, }

1. 'यस्य विमाया' (7-2-16) इति इण्णिवेचे प्राप्ते 'इण्णिष्यायाम्' (7-2-47) इति नित्यमिद् ।

▲. 'निष्कोपितव्यान् निष्कोपुं प्राणान् दशमुखान्मजात् ।
 आदाय परिधं तस्यौ बनाक्षिष्कुपितदुमः ॥' भ. का. 9-30.

कुष्टिः, कोषणा, चुक्रुषिषा-चुकोषिषा-निश्चुक्रुषिषा-निश्चुकोषिषा-निश्चुक्रुषा,
चोक्रुषा ;

कोषणम्, कोषणम्, चुक्रुषिषणम्-चुकोषिषणम्-निश्चुक्रुषिषणम्-
निश्चुकोषिषणम्-निश्चुक्रुषणम्, चोक्रुषणम् ;

¹कुषित्वा^A, कोषयित्वा, चुक्रुषिषित्वा-चुकोषिषित्वा, चोक्रुषित्वा ;

निकुष्य } निष्कोष्य, संचुक्रुषिष्य-संचुकोषिष्य- } निश्चोक्रुष्य ;
^Bविकुष्य } निश्चुक्रुषिष्य-निश्चुकोषिष्य-निश्चुक्रुष्य, }

कोषम् २, } कोषम् २, } चुक्रुषिषम् २, चुकोषिषम् २, }
कुषित्वा २, } कोषयित्वा २, } चुक्रुषिषित्वा २, चुकोषिषित्वा २, }
निश्चुक्रुषिषम् २, निश्चुकोषिषम् २,

निश्चुक्रुषम् २, — चोक्रुषम् २ ; }
चोक्रुषित्वा २. }

(234) “कुस संश्लेषणे” (IV-दिवादिः-1218. अक. सेट्. पर.)

‘कुस—’ इति दुर्गः ।

कोसकः-सिका, कोसकः-सिका, ²चुक्रुसिषकः-चुकोसिषकः-षिका,
चोक्रुसकः-सिका ;

कोसिता-त्री, कोसयिता-त्री, चुक्रुसिषिता-चुकोसिषिता-त्री, चोक्रुसिता-त्री ;

³कुस्यन्^C-न्ती, कोसयन्-न्ती, चुक्रुसिषन्-चुकोसिषन्-न्ती ; —

कोसियन्-न्ती-ती, कोसयिष्यन्-न्ती-ती, चुक्रुसिषिष्यन्-चुकोसिषिष्यन्-
न्ती-ती ;

1. क्त्वायां ‘रलो व्युपधात्—’ (1-2-26) इति प्राप्ते वैकल्पिकं क्त्वं बाधित्वा,
‘मृड्मृदगुषकुप—’ (1-2-7) इति नित्यं क्त्वं ।

2. ‘रलो व्युपधात्—’ (1-2-26) इति क्त्वं विकल्पः । एवं क्त्वायामपि ।

3. ‘दिवादिभ्यः श्यन्’ (3-1-69) इति श्यन् ।

A. ‘बभूव याऽधिश्चैलेन्द्रं मृदित्वेवेन्द्रगोचरम् ।

कुषित्वा जगतां सारं सैका शब्दे कृता भुवि ॥’ भ. का. 7-95.

B. ‘तद्ग्रन्थनं परिहरन् गतिभिर्विकुष्य पृष्ठे करोन्मृदितपुच्छमर्षदेनम् ।

भूयो निपात्य मृडितस्वजनः स गुधन् दन्तौ विकुष्य गजमुल्लुभितं व्यनध्नात् ॥’

पा. का. 3-10.

C. ‘अस्तायासविभ्रस्तविध्वनसनो त्रिदंस्तवाऽऽनुनः

वेदव्योषरुदप्लव- विसितधीकुस्यज्जनाऽऽनुसम् ।’ पा. का. 2-66.

^१व्यतिकुस्यमानः, कोसयमानः, — चोकुस्यमानः ;
 व्यतिकोसिप्यमाणः, कोसयिप्यमाणः, — चोकुसिप्यमाणः ;
^२कूः-कुसौ-कुसः ; — —
 कुसितम्-तः, ^३कुसितायी, कोसितः, चुकुसिपितः-चुकोसिपितः,
 चोकुसितः-तवान् ;
 कुसः, ^४कुशः, कोसः, चुकुसिपुः-चुकोसिपुः, चोकुसः ;
 कोसितव्यम्, कोसयितव्यम्, चुकुसिपितव्यम्-चुकोसिपितव्यम्,
 चोकुसितव्यम् ;
 कोसनीयम्, कोसनीयम्, चुकुसिपणीयम्-चुकोसिपणीयम्, चोकुसनीयम् ;
 कोस्यम्, कोस्यम्, चुकुसिप्यम्-चुकोसिप्यम्, चोकुस्यम् ;
 ईषत्कोसः-दुष्कोसः-सुकोसः ; — —
 कुस्यमानः, कोस्यमानः, चुकुसिप्यमाणः-चुकोसिप्यमाणः-चोकुस्यमानः ;
 कोसः, कोसः, चुकुसिपः-चुकोसिपः, चोकुसः ;
 कोसितुम्, कोसयितुम्, चुकुसिपितुम्-चुकोसिपितुम्, चोकुसितुम् ;
 कुसितः, कोसना, चुकुसिषा-चुकोसिषा, चोकुसा ;
 कोसनम्, कोसनम्, चुकुसिपणम्-चुकोसिपणम्, चोकुसनम् ;
 कुसित्वा } कोसयित्वा, चुकुसिपित्वा-चुकोसिपित्वा, चोकुसित्वा ;
 कोसित्वा }
 प्रकुस्य, प्रकोस्य, प्रचुकुसिप्य-प्रचुकोसिप्य, प्रचोकुस्य ;
 कोसम् २, } कोसम् २, } चुकुसिपिम् २-चुकोसिपम् २, }
 कुसित्वा-कोसित्वा २, } कोसयित्वा २, } चुकुसिपित्वा २-चुकोसिपित्वा २, }
 चोकुसम् २ ; }
 चोकुसित्वा २. }

1. 'कर्तारि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इति शानच् ।
2. 'ससजुषो रुः' (8-2-66) इति ह्रस्वे, 'बौहपथाया दीर्घ इकः' (8-2-76) इति दीर्घः ।
3. 'वृषाकप्यमिकुसितकुसिदानामुदात्तः' (4-1-37) इति प्रकृतेः ऐकारः णीप् च पुंयोगे । कुसितः = वृषाकप्यीषी, तत्पत्नी कुसितायी ।
4. तालभ्यान्तपाठे पचापच् (3-1-134) । कुशः = दम्भः ।

(235) “कुसि भाषार्थः” (X-चुरादिः-1764. सक. सेट्. उभ.)
आस्वदीयः ।

‘कुशि भाषार्थः’ (232) इति पूर्वलिखितचौरादिकघातुवत्सर्वाण्यपि
रूपाणि ज्ञेयानि । पचाद्यचि-भ्रुकुंसः-भ्रुकुंसः-इति रूपे । ‘भ्रुकुंसश्च भ्रुकुंसश्च
भ्रुकुंसश्चेति नर्तकः’ इत्यमरः । भ्रुवा कुंसयति=भाषयतीति भ्रुकुंसः ।
स्त्रीवेषधारी नर्तकः ।

(236) “कुसुम कुत्सितस्मयने” (X-चुरादिः-1712. अक. सेट्. आत्म.)
आकुस्मीयः ।

¹ कुसुमकः-स्मिका,	चुकुसुमयिषकः-षिका ;
कुसुमयिता-त्री,	चुकुसुमयिषिता-त्री ;
² कुसुमयमानः ^A ,	³ चुकुसुमयिषमाणः ;
कुसुमयिष्यमाणः,	चुकुसुमयिषिष्यमाणः ;
⁴ कः-कुसुमौ-कुसुमः ;	—
⁵ कुस्मितम्-तः-तवान्,	चुकुसुमयिषितः-तवान् ;
कुसुमः, ⁶ कुसुमनः,	चुकुसुमयिषुः ;
कुसुमयितव्यम्,	चुकुसुमयिषितव्यम् ;
कुसुमनीयम्,	चुकुसुमयिषणीयम् ;
कुसुम्यम्,	चुकुसुमयिष्यम् ;
ईषत्कुसुमः-दुष्कुसुमः-सुकुसुमः ;	—
कुसुमयमानः,	चुकुसुमयिष्यमाणः ;

कुस्मः,	चुकुस्मयिपः ;
कुस्मयितुम्,	चुकुस्मयिपितुम् ;
कुस्मना,	चुकुस्मयिपा ;
कुस्मनम्,	चुकुस्मयिपणम् ;
कुस्मयित्वा,	चुकुस्मयिपित्वा ;
प्रकुस्म्य,	प्रचुकुस्मयिप्य ;
कुस्मम् २, } कुस्मयित्वा २, }	चुकुस्मयिपम् २ ; } चुकुस्मयिपित्वा २. }

‘कुस्म नाम्नो वा’ (गणसूत्रं चुरादौ) इति पठ्यते । ‘—‘कुस्म’ इति घातुः कुत्सितस्मये वर्तते ।’ इति दूर्गमैत्रेयौ । तदनुसारेण ष्यन्तात्, ष्यन्तपकृतिकसञ्चन्ताच्च सर्वाणि रूपाणि प्रदर्शितानि । गणसूत्रस्य एवमर्थान्भ्युपगमे ‘नाम्नः’ इत्यस्य वैयर्थ्यमापत्ति । तदर्थ—“अथ वा, ‘कुस्म’ इति प्रातिपदिकात् घात्वर्थे णिज्भवति ।” इति बहुभिर्न्याख्यातम् । तत्र पक्षे णिचः प्रातिपदिकपकृतिकत्वेन, आर्धघातुकत्वं नास्ति । अतः ‘अतो लोपः’ (6-4-48) इति लोपो न भवति । किन्तु—‘प्रातिपदिकाद् घात्वर्थे बहुलमिष्टवच्च’ (गणसूत्रं चुरादौ) इति इष्टवद्भावातिदेशेन प्रातिपदिकान्त्यस्य अकारस्य लोपो वक्तव्यः । एवं सति, कुस्मकः-स्मिका, चुकुस्मयिपकः-पिका, इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि पुरस्तात् लिखितदिशा ज्ञेयानि । अर्थभेदः परमुभयोर्विधत्ते—‘कुस्म’ घातोः कुत्सितस्मयनमात्रस्य प्रतीतिः । प्रातिपदिकपकृतिकष्यन्तस्य तु कुत्सितस्मयनकर्मकरणप्रतीतिः—इति विशेषः । न चैवं सति ‘प्रातिपदिकाद् घात्वर्थे बहुलमिष्टवच्च’ (ग. सू. चुरादौ) इत्येव णिचि सिद्धे सति, अत्र पाठस्य वैयर्थ्यमाशङ्क्यम् । ‘प्रातिपदिकाद् घात्वर्थे—’ (ग. सू. चुरादौ) इति णिजुत्पत्तौ पदद्वयं स्यात् । अत्र पाठात् तु आकुस्मीयत्वेन आत्मनपदमेवेति विशेषः ।

(237) “कुह त्रिस्मापने” (X-चुरादिः-1901. सक. सेट्ट. आत्म.)

अदन्तः, आगर्चीयः ।

¹कुहकः[^]-हिका,

चुकुहयिपकः-पिका ;

कुहयिता-त्री,	चुकुहयिषिता त्री ;
^१ कुहयमानः,	चुकुहयिपमाणः ;
कुहयिष्यमाणः,	चुकुहयिषिष्यमाणः ;
^२ कुट्-कुह-कुहौ-कुहः ;	—
^३ कुहितम्-तः,	चुकुहयिषितः-तवान् ;
कुहः,	चुकुहयिषुः ;
कुहयितव्यम्,	चुकुहयिषितव्यम् ;
^४ कुहनीयम्,	चुकुहयिषणीयम् ;
कुषम्,	चुकुहयिष्यम् ;
ईषत्कुहः-दुष्कुहः-सुकुहः ;	—
कुहमानः,	चुकुहयिष्यमाणः ;
कुहः,	चुकुहयिषः ;
कुहयितुम्,	चुकुहयिषितुम् ;
कुहना,	चुकुहयिषा ;
कुहनम्,	चुकुहयिषणम् ;
कुहयित्वा,	चुकुहयिषित्वा ;
^५ सङ्कुहय्य,	सञ्चुकुहयिष्य ;
कुहम् २, } कुहयित्वा २, }	चुकुहयिषम् २ ; } चुकुहयिषित्वा २ ; }
^६ कुहः.	

1. 'आगर्वादात्मनेपदिनः' (गणमूत्रं चुरादौ) इत्यात्मनेपदम् ।
2. 'हो ढः' (४-२-३१) इति ढत्वे जडत्वचर्त्वयोश्च रूपम् ।
3. 'निष्ठायां सेटि' (६-४-५२) इति णिलोपः ।
4. 'गेरनिटि' (६-४-५१) इति णिलोपः ।
5. 'त्यपि लघुपूर्वात्' (६-४-५६) इति गेरयादेशः ।
6. 'वृत्तिभ्रष्टयोः कूः' (द. उ. १-१७४) इत्यत्र बाहुलकादस्मादपि घातोः कूप्रत्यये कुहः—'सा नष्टेन्दुकला कुहः ।' इत्यमरः । 'कुहः श्री कौकिलालापनष्टेन्दुकलदर्शयोः ।' इति अमरसुधायाम् ।

(238) “कृष् शब्दे” (VI-तुदादिः-1401. अक.सेद्. आत्म.)
कुटादिः । [अ]

‘अव्यक्तशब्दे कवते, कुवते त्वार्तशब्दने । कौतीति शब्दमात्रे स्यात्—’

(श्लो-23) इति देवः ।

कावकः-विका,	कावकः-विका,	¹ चूकूपकः-पिका,	चोकूयकः-पिका ;
² कुविता-त्री,	कावयिता-त्री,	चुकूपिता-त्री,	चोकूयिता-त्री ;
—	कावयन्-न्ती,	कावयिष्यन्-न्ती-ती ;	—
³ कुवमानः, [^]	कावयमानः,	चुकूपमाणः,	चोकूयमानः ;
कुविष्यमाणः,	कावयिष्यमाणः,	चुकूपिष्यमाणः,	‘चुकावयिष्यमाणः, चोकूयिष्यमाणः ;

⁵कृः-कुवौ-कुवः ;

[^]आकृतम्-⁶कृतम्-तः, कावितम्, चुकूपितः, चुकावयिपितः, चोकूयितः-तवान् ;

कुवः, ⁷कुवनः, कावः, चुकूपुः, चुकावयिपुः, चोकुवः ;

कुवितव्यम्, कावयितव्यम्, चुकूपितव्यम्, चोकूयितव्यम् ;

कुवनीयम्, कावनीयम्, चुकूपणीयम्, चोकूयनीयम् ;

⁸कूयम्, ⁹अवश्यकव्यम्, काव्यम्, चुकूप्यम्, चोकूय्यम् ;

ईपत्कुवः-दुप्कुवः-सुकुवः ;

[अ] ‘कृष् शब्दे’ (199) इति घातोः कैयटहरदत्तादिमतानुसारेण पाठभेदोऽयम् ।

1. ‘इच्छे इत्’ (1-2-9) इति सनः क्त्विम् । ‘सनि प्रहृष्टोश्च’ (7-2-12) इति इणिवेधः ।
2. ‘गार्कुटादिभ्योऽङ्गिण्ङित्’ (1-2-1) इति ङित्वाद्गुणमावः । ‘अवि इत्—’ (6-4-77) इत्युवच् ।
3. ‘तुदादिभ्यः षाः’ (3-1-77) इति षाः । षस्य ङित्वाद्गुणमावच् ।
4. ङिभ्यश्च आदेशो न स्यात् ‘द्विस्वे कर्त्तव्ये—’ ‘पुयण्जि—’ इति ज्ञापकात् ; तस्मादभ्यासे उकारध्वनम् ।
5. प्रथमैकवचने शुभ्रत्यस्य रत्वे विधर्मः ।
6. ‘उयुक्तः किति’ (7-2-11) इतीणिवेधः । एवं क्त्वायामपि । ङिन्यप्येवमेव ।
7. ‘चलनशाब्दार्थाद्दक्ष्मण्युच्’ (3-2-148) इति ताच्छीत्तिधे युच् ।
8. कुटादित्वप्रयुक्तद्विद्वाकद्रुणो न ।
9. ‘ओरावदये’ (3-1-125) इति ष्यत् ।
10. ‘नृया कि भयधूवविद्-प्रहृष्टोर्कं तदा तद्गुण-
त्कोदण्डं पुयमाननैसि दम्भिर् भोजेधराकृतघत् ॥’ वा. का. 2-62.

कूयमानः,	काव्यमानः, चुकूप्यमाणः,	चोकूप्यमानः ;
^१ कुवः, कावः,	चुकूपः, चुकावयिपः,	चोकूपयः ;
कुवितुम्,	कावयितुम्, चुकूपितुम्,	चोकूपयितुम् ;
आकूतिः,	कावना, चुकूषा, चुकावयिपा,	चोकूषा ;
कुवनम्,	कावनम्, चुकूषणम्,	चोकूपयनम् ;
कूत्वा,	कावयित्वा, चुकूपित्वा,	चोकूपयित्वा ;
प्रकूय,	प्रकाव्य, प्रचुकूप्य,	प्रचोकूप्य ;
कावम् २, } कावम् २, } चुकूपम् २, } चोकूपम् २ ; }		
कूत्वा २, } कावयित्वा २, } चुकूपित्वा २, } चोकूपयित्वा २. }		

(239) “ कूज अव्यक्ते शब्दे ” (।-म्वादिः-223. अक. सेट्. पर.)

कूजकः-जिका,	कूजकः-जिका,	चुकूजिपकः-पिका,	चोकूजकः-जिका ;
कूजिता-त्री,	कूजयिता-त्री,	चुकूजिपिता-त्री,	चोकूजिता-त्री ;
^१ कूजन्-न्ती,	कूजयन्-न्ती,	चुकूजिपन्-न्ती ;	—
कूजिप्यन्-न्ती-ती,	कूजयिप्यन्-न्ती-ती,	चुकूजिपिप्यन्-न्ती-ती ;	—
^२ व्यतिकूजमानः,	कूजयमानः,	—	चोकूज्यमानः ;
व्यतिकूजिप्यमाणः,	कूजयिप्यमाणः,	—	चोकूजिप्यमाणः ;
^३ कूक्-कूग् कूजौ कूजः ;	—	—	—
कूजितम्-तः,	कूजितः,	चुकूजिपितः,	चोकूजितः-तवान् ;
कूजः, ^४ कूजनः,	कूजः,	चुकूजिपुः,	चोकूजः ;
कूजितव्यम्,	कूजयितव्यम्,	चुकूजिपितव्यम्,	चोकूजितव्यम् ;
कूजनीयम्,	कूजनीयम्,	चुकूजिपणीयम्,	चोकूजनीयम् ;
^५ कूज्यम्,	कूज्यम्,	चुकूजिप्यम्,	चोकूज्यम् ;
ईषत्कूजः-दुष्कूजः-सुकूजः ;	—	—	—

1. ' ऋदोरप् ' (3-3-57) इत्यप् भावे ।
2. ' कर्तारि कर्मव्यतीहारे ' (1-3-14) इति आत्मनेपदम् । तेन ज्ञानच् ।
3. ' चोः कुः ' (8 2-30) इति पदान्ते कुत्वम् ।
4. ' चलनशब्दाद्यर्थाद्वर्मकाद्युच ' (3-2-148) इति ताच्छीलिको दुच् ।
5. निघायां सेट्त्वात् कुत्वं न ।
- A. ' प्रध्वज्य मोदं स दृष्टञ्ज तद्वर्नं चजोद्गतिष्वजितकूजदृष्टञ्जम् । ' घा. का 1-30.

कूटयितुम्,	चुकूटयिषितुम् ;
कूटना,	चुकूटयिषा ;
कूटनम्,	चुकूटयिषणम् ;
कूटयित्वा,	चुकूटयिषित्वा ;
सङ्कूटय,	सञ्चुकूटयिष्य,
कूटम् २, }	चुकूटयिषम् २ ; }
कूटयित्वा २, }	चुकूटयिषित्वा २. }

(241) “कूट परितापे” (X-चुरादिः-1891. अक. सेद्-उभ.)

‘कूड’ इति हरदत्तः । ‘परिदाहे-’ इत्यन्ये । अदन्तः कथादिः ।

‘कूटयेताप्रसादे णौ, कूटेदाहे तु कूटयेत् ।’ (श्लो-75) इति देवः ।

कूटयन्-न्ती, चुकूटयिषन्-न्ती, कूटयिष्यन्-न्ती-ती,

चुकूटयिषिष्यन्-न्ती-ती, इति शत्रुप्रत्ययोऽधिकोऽत्रेति विशेषः ।

अन्यानि सर्वाण्यपि रूपाणि पूर्वलिखित (240) चौरादिककूटयतिवञ्जेषानि ।

संकूटिने वर्तते । समन्ताद् दाह इत्यर्थः । ‘अभिविषौ भाव इनुण्’

(3-3-44) इति इनुणि, इनुणन्तात् ‘अण् इनुणः’ (5-4-15) इति अण्

तद्धितप्रत्ययः । आदिवृद्धिः । ‘सङ्कूटनम् इत्यपि लुपटा समावेश इष्यते,

‘भावे’ इति वर्तमाने पुनर्भावप्रहणात् ।’ इति भाष्यम् । इनुणन्तः स्वभावात्

नपुंसके वर्तते इति काशिका ।

(242) “कूण सङ्कोचे” (X-चुरादिः-1689. सक.सेद्.आत्म.) आकृष्मीयः।

कूणकः-णिका, चुकूणयिषकः-षिका, इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि

‘कूट आपदाने’ (240) इति घातुवत् ज्ञेषानि ।

(243) “कूण सङ्कोचने” (X-चुरादिः-1896-अक. सेद् उभ.)

कूणयन्-न्ती, कूणयिष्यन्-न्ती-ती, चुकूणयिषन्-न्ती-ती, चुकूणयिषिष्यन्-

न्ती-ती, इति शत्रुप्रत्ययोऽधिकोऽत्रेति विशेषः । अन्यानि सर्वाण्यपि

रूपाणि ‘कूट आपदाने’ (240) इति चौरादिकघातुवञ्जेषानि ।

(244) “कूल आवरणे” (I.म्वादिः-525. सक. सेद्.पर.)

कूलकः-लिका, कूलकः-लिका, चुकूलिषकः-षिका, चोकूलकः-लिका ;

कूलिता-त्री	कूलयिता त्री,	चुकूलिपिता-त्री,	चोकूलिता-त्री ;
कूलन्-न्ती,	कूलयन्-न्ती,	चुकूलिपन्-न्ती ;	—
कूलिप्यन्-न्ती-ती,	कूलयिप्यन्-न्ती-ती,	चुकूलिपिप्यन्-न्ती ती ;	—
^१ व्यतिकूलमानः,	कूलयमानः,	—	चोकूल्यमानः ;
व्यतिकूलिप्यमाणः,	कूलयिप्यमाणः,	—	चोकूलिप्यमाणः ;
कूल-कूलौ-कूलः ;	—	—	—
कूलितम्-तः,	कूलितः,	चुकूलिपितः,	चोकूलितः-तवान् ;
^२ कूलः,	^३ सन्मार्गसङ्कली, ^४ कूलः,	चुकूलिपुः,	चोकूलः ;
कूलितव्यम्,	कूलयितव्यम्,	चुकूलिपितव्यम्,	चोकूलितव्यम् ;
कूलनीयम्,	कूलनीयम्,	चुकूलिपणीयम्,	चोकूलनीयम् ;
कूल्यम्,	अनुकूल्यम्,	चुकूलिप्यम्,	चोकूल्यम् ;
ईपस्कूलः-दुष्कूलः-सुकूलः ;	—	—	—
कूल्यमानः,	कूल्यमानः,	चुकूलिप्यमाणः,	चोकूल्यमानः ;
कूलः,	^५ कुकूलम्, (तुपामिः)	कूलः, चुकूलिपः,	चोकूलः ;
कूलितुम्,	कूलयितुम्,	चुकूलिपितुम्,	चोकूलितुम् ;
कूला,	कूलना,	चुकूलिपा,	चोकूला ;
कूलनम्,	कूलनम्,	चुकूलिपणम्,	चोकूलनम् ;
कूलित्वा,	कूलयित्वा,	चुकूलिपित्वा,	चोकूलित्वा ;
अनुकूल्य,	प्रतिकूल्य,	सञ्चुकूलिप्य,	प्रचोकूल्य ;
कूलम् २, } कूलम् २, }	चुकूलिपम् २, }	चोकूलम् २ ; }	
कूलित्वा २, } कूलयित्वा २, }	चुकूलिपित्वा २, }	चोकूलित्वा २. }	

१. 'कर्तारि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इति आत्मनेपदम् । धानच् ।

२. 'इगुपघञा—' (3-1-135) इति कर्तारि कः । यद्वा 'हलश्च' (3-3-121) इति संज्ञायाम् ।

३. 'सुप्यञातौ णिनिस्ताच्छीभ्ये' (3-2-78) इति णिनिः ।

४. 'कृष्णादीनां द्वे च' (भा. 6-1-12) इति वार्तिके चकारात् घनये कप्रःशये, द्विवे च रूपम् । कुकूलम् = तुपामिः । — इति धूर्तरत्नरङ्गिणी ।

५. 'सन्मार्गसङ्कलीपु घलदायित्ते दहन्तमेनाधि च दल्पूर्लषत् ।' भा. का. 1-68-

(245) “ कृञ् हिंसायाम् ” (V-स्वादिः-1253. सक. अनि. उम.)

‘ हिंसाकरणयोः श्रावौ कृणोति कृणुते कृञः ।

करोति कुरुते द्वे द्वे सम्पद्येते पदे क्रमात् ॥ ’ (श्लो-31) इति देवः ।

कारकः-रिका,	कारकः-रिका,	¹ चिकीर्षकः-र्षिका,	² चेक्रीयकः-यिका ;
कर्ता-त्री,	कारयिता-त्री,	चिकीर्षिता-त्री,	चेक्रीयिता-त्री ;
³ कृण्वन्-ती,	कारयन्-न्ती,	चिकीर्षन्-न्ती ;	—
⁴ करिष्यन्-न्ती-ती,	कारयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकीर्षिष्यन्-न्ती-ती ;	—
कृण्वानः,	कारयमाणः,	चिकीर्षमाणः,	चेक्रीयमाणः ;
करिष्यमाणः,	कारयिष्यमाणः,	चिकीर्षिष्यमाणः,	चेक्रीयिष्यमाणः ;
⁵ कृत्-कृतौ-कृतः ;	—	—	—
^A कृतम्-तः-तवान्,	कारितः,	चिकीर्षितः,	चेक्रीयितः-तवान् ;
करः,	कारः,	चिकीर्षुः,	चेक्रियः ;
कर्तव्यम्,	कारयितव्यम्,	चिकीर्षितव्यम्,	चेक्रीयितव्यम् ;
करणीयम्,	कारणीयम्,	चिकीर्षणीयम्,	चेक्रीयणीयम् ;
कार्यम्,	कार्यम्,	चिकीर्ष्यम्,	चेक्रीय्यम् ;
ईषत्करः-दुष्करः-सुकरः ;	—	—	—
⁶ क्रियमाणः,	कार्यमाणः,	चिकीर्ष्यमाणः,	चेक्रीय्यमाणः ;
कारः,	कारः,	चिकीर्षः,	चेक्रीयः ;
कर्तुम्,	कारयितुम्,	चिकीर्षितुम्,	चेक्रीयितुम् ;
कृतिः,	⁷ कारा,	कारणा,	चिकीर्षा,
			चेक्रिया ;

1. ‘ इको शल् ’ (1-2-9) इति क्त्विम् । ‘ अञ्जनगमा अनि ’ (6-4-16) इति दीर्घः । ‘ ऋत् इद्गतोः ’ (7-1-100) इतीएवम् । रपरत्वम् ।
2. ‘ रीवृत्ः ’ (7-4-27) इति रीवृ । गुणोऽभ्यासस्य ।
3. ‘ स्वादिभ्यः श्रुः ’ (3-1-73) इति श्रुः विकरणप्रत्ययः । ‘ ह्ररुवोः साभञ्जादुके ’ (6-4-87) इति षण् । णत्वम् ।
4. ‘ ऋद्धनोः ह्ये ’ (7-2-70) इतीद ।
5. ‘ ह्रस्वस्य षिति कृति तुक् ’ (6-1-71) इति तुक् ।
6. ‘ रिङ् षयग्लिङ्शु ’ (7-4-24) इति रिङ् ।
7. ‘ कारा बन्धने ’ (ग. म. 3-3-101) इति भिदादिगणदृष्टम् ।
8. ‘ कुञ्जा छतारिबलमंथन इत्यती सा पात्रं समीप्युनसौरमधुनृत्तम् ॥ ’ भा. का. 2-68.

करणम्,	कारणम्,	चिकीर्षणम्,	चेक्रीयणम् ;
कृत्वा,	कारयित्वा,	चिकीर्षित्वा,	चेक्रीयित्वा ;
विकृत्य,	विकार्य,	प्रचिकीर्ष्य,	प्रचेक्रीय्य ;
कारम् २, } कृत्वा २, }	कारम् २, } कारयित्वा २, }	चिकीर्षम् २, } चिकीर्षित्वा २, }	चेक्रीयम् २ ; } चेक्रीयित्वा २. }

(246) “डु कृञ् करणे” (VIII-तनादिः-1472-सक. अनि. उभ.)

‘हिंसाकरणयोः श्रावौ कृणोति कृणुते कृञः ।

करोति कुरुते द्वे द्वे सम्पद्येते पदे क्रमात् ॥’ (श्लो-31) इति देवः ।

अयं घातुः भ्वादिगणेऽपि पठ्यते । तेन करति, करते इति रूपद्वयमपि साधु—इति धीरस्वामी मन्यते । अत एव, कस्याञ्चिदुणादिवृत्तौ ‘करति, कृणोति, करोतीति वा कारुः’ इति कारुशब्दव्युत्पादनं कृतं सङ्गच्छते । पुरुषकारोऽप्यस्यानुकूलः । अन्ये तु बहवः भ्वादिपाठं नाम्युपगच्छन्ति । अत एव, न्यासग्रन्थे ‘कः करत्करति—’ (8-3-50) इत्यत्र, ‘करतिरिति छान्दसत्वात् व्यत्ययेन शप् ।’ इति प्रोक्तम् । यदि भ्वादिपाठोऽभिमतः स्यात्, तदा शपो व्यत्ययकरूपनमसङ्गतं भवेत् । अत एव, देवः श्नुप्रत्यये, उप्रत्यये च साधुत्वमभ्युपैति ।

कारकः-रिका,	कारकः-रिका,	^१ चिकीर्षकः-र्षिका,	^२ चेक्रीयकः-यिका ;
कर्ता-त्री,	कारयिता-त्री,	चिकीर्षिता-त्री,	चेक्रीयिता-त्री ;
^३ कुर्वन्,	^४ उपकुर्वन्,	(चित्तं) ^५ विकुर्वन्,	^६ अनुकुर्वन्,

1. ‘अज्जनगमां सनि’ (6-4-10) इति दीर्घे, ‘इच्छे इत्’ (1-2-9) इति सनः क्तिवे, ‘कृञ् इद् घातोः’ (7-1-100) इति इत्वे रपरत्वे, ‘सन्त्यणोः’ (6-1-9) इति द्वित्वादिकम् ।
2. ‘रिक् षायग्लिस्तु’ (7-4-25) इति रिजदिने, द्वित्वे, ‘गुणो यस्तुद्धेः’ (7-4-82) इत्यभ्यागस्य गुणे, ‘अष्टगार्वाकानुक्तयोः—’ (7-4-25) इति दीर्घः ।
3. ‘तनादिहृञ्च उः’ (3-1-70) इत्युप्रत्यये, गुणे, ‘अत उद् घावैकानुक्ते’ (6-4-110) इत्युत्वे, उप्रत्ययस्य यपादेशः ।
4. ‘वेः षब्दकर्मणः’ (1-3-34) इत्यत्र ‘षब्दकर्मणः’ इत्युक्तवाच्यं न शानम् ।
5. ‘अनुपराभ्यां कृञः’ (1-3-70) इति शतृप्रत्ययः ।
- A. ‘उपकुर्वन्तमात्सवं प्रकुर्वानोऽनुजीवित् ॥’ म. का.9-18.

¹जङ्घाकरः- ²बाहुकरः- ³अहस्करः- ⁴घनुष्करः-अरुष्करः, ⁵कर्मकरः-कर्मकारः,
⁶शब्दकारः-श्लोककारः कलहकारः-गाथाकारः-^Aवैरकारः-चाटुकारः-सूत्रकारः-
मन्त्रकारः-पदकारः, ⁷स्तम्बकरिः (ग्रीहिः)-शकृत्करिः (वत्सः), स्तम्बकारः-शकृ-
त्कारः, ⁸मेघङ्करः-^Bभ्रतिङ्करः-भयङ्करः, अभयङ्करः, ⁹शिवङ्करः, ¹⁰क्षेमङ्करः ^Cप्रिय-

1. 'जङ्घाकरः' इत्यत्र जङ्घाशब्देन लक्षणया तत्साध्यवेगो लक्ष्यते ।
2. 'बाहुकरः' इत्यत्र बाहुशब्देन बाहुसाध्या गतिः, प्रवृत्तिर्वा बोध्यते ।
3. 'कस्कादिषु च' (8-3-48) इति सूत्रे गणपाठात् षत्वम् । तेन जिङ्घामूलीयो न भवति ।
4. 'घनुष्करः अरुष्करः' इत्यत्र 'नित्यं समासेऽनुत्तरपदस्यस्य' (8-3-45) इति षत्वम् ।
5. 'कर्मणि श्रुतौ' (3-2-22) इति टः । श्रुति यः सेवते स कर्मकरः ; अन्यत्र कर्मकारः ।
6. 'न शब्दश्लोककलहगाथावैरचाटुमूत्रमन्त्रपदेयु' (3-2-23) इति हेत्वादिषु प्राप्तस्य टप्रत्ययस्य निषेधात् औत्सर्गिकः अण् । एवं 'पदकार' इति पर्यन्तं ज्ञेयम् ।
7. 'स्तम्बशकृतोरिन्' (3-2-24) इति इन् प्रत्ययः । 'ग्रीहिवरस्योरिति षक्त्यम्' (वा. 3-2-24) इति वार्तिकात् स्तम्बकरिः ग्रीहिः-शकृत्करिः वत्सः । अन्यत्र स्तम्बकारः शकृत्कारः इति ।
8. 'मेघातिभयेषु छत्रः' (3-2-43) इति खच् । खित्वात् 'अर्हाद्विपदन्तस्य—' (6-3-67) इति पूर्वपदस्य मुम् । 'मयाङ्गादिषु तदन्तविधिः' (माध्यम्— (1-1-72) इति भाष्यात् 'अभयङ्करः' इत्यपि षाष्पुः ।
9. 'शिव एषो ध्येयः शिवङ्करः'—इत्याद्यवर्णोपनिषद्भिः श्रूयते । छान्दसत्वात् बहुलग्रहणेन खचि रूपनिष्पत्तिरिति पदमञ्जरी । 'क्षेमङ्करोऽरिष्टतातिः शिवतातिः शिवङ्करः ।' इत्यभिधानरत्नमाला (2-185) ।
10. 'क्षेमप्रियमद्रेऽण् च' (3-2-44) इति छत्रणौ ।
  - A. 'यो वैरकारः स्वयमेव गोश्वभूत् सृजेति नो स स्म शकृत्करीनपि । नासीदकालेऽप्यकालेऽप्रहिर्दुमस्तदर्ववः कर्मकरा इशामवन् ॥' वा. वि. 2-69.
  - B. 'मेघङ्करमिवायान्तमृष्टं रामं बलमाश्रितः । इणु मेने न सुप्रोक्तो बालिमानु भयङ्करम् ॥' म. का. 6. 104.
  - C. 'महाकुलीन ऐस्वाके वंशे दाशरयिर्नम । विदुः प्रियङ्करो भर्ता क्षेमकारस्तपस्विनाम् ॥ निहन्ता वैरकारानां सदा यहुकरः यदा । पारथिविकतामस्य शक्रेरन्तकरो रणे ॥' म. का. 3-77-78.

¹कृत्यम्-^Aकार्यम्, कार्यम्, चिकीर्ष्यम्, चेक्रीय्यम् ;

ईपत्करः-^Bदुष्करः-सुकरः, ²ईपदाढ्यङ्करः-^Cदुराढ्यङ्करः-स्वाढ्यङ्करः ;

³क्रियमाणः-संस्क्रियमाणः, कार्यमाणः, चिकीर्ष्यमाणः, चेक्रीय्यमाणः ;

कारः-उपकारः-^Dअपकारः-⁴प्राकारः, ⁵चक्रम्, ⁶कृत्रिमम्-^Eअसंस्कृत्रिमम्,
कारः, चिकीर्षः, चेक्रीयः ;

कर्तुम्-^Fव्याकर्तुम्,

1. 'विभाषा कृत्वोः' (3-1-120) इति षष्प वा भवति । पक्षे, 'ऋह्लोः—' (3-1-124) इति ष्यत् । षष्पि तुक् ।

2. 'कर्तृकर्मणोश्च भूकृजोः' (3-3-125) इति खल् । 'कर्तृकर्मणोश्च्ययोरिति षष्प्यम्' (वा. 3-3-127) इति वार्तिकत्वात् च्ययर्थे । 'ईवन्मालङ्करे पुष्ये सुपिण्डङ्कर ओदनः । दुस्सेनानिङ्करो भीरुः, खित्नाद्घ्रस्वमुमागमौ ॥' इति प्रक्रियासर्वस्ये ।

3. यकि, 'रिच् शयग्लिङ्क्षु' (7-4-28) इति रिञादेशः । 'रीळि प्रकृते रिञादेश-विधानसामर्थ्यात् 'अकृत्सार्वधातुकयोः—' (7-4-25) इति दीर्घो न ।' इति सिद्धान्तकौमुदी ।

4. 'उपसर्गस्य षष्प्यमनुष्ये बहुलम्' (6-3-122) इति उपसर्गस्य दीर्घः । प्रक्रियते इति प्राकारः=सालः । कर्मणि षच् ।

5. 'घञर्थे कविधानम्—' (वा. 3-3-19) इति वार्तिकत्वात् घञर्थे कः प्रत्ययः । 'द्वित्वप्रकरणे के कृञ्जादीनामिति षष्प्यम्' (वा. 6-1-12) इति द्वित्वम् । यण् ।

6. 'द्वित्तः क्त्रिः' (3-3-88) इति भावे क्त्रिः । 'क्त्रेर्मन्त्रियम्' (4-4-20) इति सूत्रेण, 'निर्गृते—' (4-4-19) इत्यस्मिन्नर्थे मप्प्रत्ययः । 'निलम्' इत्युक्तेः मप्प्रत्ययान्त एव प्रयोज्यः ।

A. 'घर्मकृत्यरतां नित्यम् अट्ट्यफलमोजनाम् ।' म. का. 6-62.

B. 'अरण्ययाने शुङ्करे पिता मां प्रायुष्क राज्ये यत् दुष्करे त्वाम् ।' म. का. 3. 51.

C. 'ईपदाढ्यङ्करोऽप्येव न परप्राश्रमक्रियः ।' म. का. 7-84.

D. 'अपकारे कृतेऽप्यज्ञो विजिगीषुर्न वा भवान् ॥' म. का. 5-9.

E. 'असंस्कृत्रिमसंख्यानी अनुष्त्रिमकलाशिनौ ।' म. का. 4-37.

F. 'प्रत्यानधीत्य व्याकर्तुमिति दुर्मेघशोऽप्यलम् ॥' शिशुमालवधे 2-26.

—^Aकारयितुम्, चिकीर्षितुम्, चेक्रीयितुम् ;
 कृतिः, ¹क्रिया, कृत्या, ²कारिः^B-कारिका, कारणा, चिकीर्षा, चिकारयिषा,
 चेक्रीया ;
 कारणम्, ³आढ्यङ्करणम्-सुभगङ्करणम्-स्थूलङ्करणम्-पलितङ्करणम्-
 नमनङ्करणम्-अन्धङ्करणम्-^Cअन्धङ्करणी, प्रियङ्करणम्, ⁴उष्णङ्करणम्-भद्रङ्करणम्,
⁵स्वादयङ्करणम्, कारणम्, चिकीर्षणम्, चेक्रीयणम् ;
 कृत्वा, ⁶तिरस्कृत्वा-तिरःकृत्वा, ⁷उपाजेकृत्वा-अन्वाजेकृत्वा,
⁸साक्षात्कृत्वा, ⁹उरसिकृत्वा, मनसिकृत्वा, ¹⁰मध्येकृत्वा-पदेकृत्वा-निवचने-

1. 'कृञः श च' (3-3-100) इति स्त्रियां भावादौ शप्रत्यये, रिहादेशे च क्रिया इति सिद्धयति । सूत्रे चकारात् क्यपि तुकि, कृत्या इत्यपि भवति ।
  2. 'विभाषाऽऽख्यानपरिश्रयोर्नि च' (3-3-110) इति इन् प्रत्यये कारिः इति भवति । चकारात् षुलि कारिका इति रूपमपि भवति ।
  3. 'आन्धसुभगस्थूलपलितनमान्धप्रियेषु च्ययैष्वध्वौ कृञः करणे ख्युद्' (3-2-56) इति ख्युद् प्रत्ययः । खित्वाङ्मुम् । एवं प्रियङ्करणमिति पर्यन्तम् ।
  4. 'उष्णभद्रयोः करणे' (वा. 6-3-70) इति ख्युद्भन्ते पदे परतः, मुम् ।
  5. 'भयाद्यादिषु तदन्तप्रदणम्' (भाष्यम् 1-1-72) इति वचनात् तदन्तविधिः ।
  6. 'विभाषा कृञि' (1-4-72) इति गतिसंज्ञाविकल्पः । यदा गतिसंज्ञा, तदानीं 'तिरसोऽन्यतरस्याम्' (8-3-42) इति विसर्जनीयस्य उत्त्वविकल्पः । यदा गतिसंज्ञा न, तदानीं विसर्जनीयः, समासोऽपि न । एवं ल्यप्यपि ।
  7. 'उपाजेऽन्वाजे' (1-4-73) इति गतिसंज्ञायां समासविकल्पः । यदा समासः, तदानीं ल्यप्यपि ।
  8. 'साक्षात्प्रमृतीनि च' (1-4-74) इति गतिसंज्ञा । 'साक्षात्प्रमृतिषु च्ययैर्वचनम्' (वा. 1-4-74) इति वचनात् च्ययै एव गतिसंज्ञा । समासे तु स्वप् ।
  9. 'अनत्याधान उरसिमनसो' (1-4-75) इति गतिसंज्ञायां समासविरहः । एवं ल्यप्यपि । अत्याधानम् = उपश्लेषणम् । तदभावोऽनत्याधानम् ।
  10. 'मध्ये पदे निवचने च' (1-4-76) इति गतिसंज्ञायां समासविकल्पः । अप्रापि चकारात् 'अनत्याधाने' इत्यनुवर्तते । निवचनम् = वचनाभावः । निवचने-कृत्वा = वार्चं नियम्येत्यर्थः ।
- A. 'ऐहिष्ठ तं कारयितुं कृतात्मा क्रतुं नृप-पुत्रकलं मुनीन्द्रम् ।' म. का. 1-11.
 B. 'यां कारिं राजुत्रोऽयमनुतिष्ठति ता क्रियाम् ।' म. का. 7-75.
 C. 'पुराऽयमेति श्रुतस्मन्वस्ते क्रुधं विमोऽन्धङ्करणीं दधान-॥' वा. वि. 3-30.

कृत्वा ¹नीचैःकृत्वा-उच्चैःकृत्वा, ²तिर्यक्कृत्वा, ³मुखतःकृत्वा, ⁴नाना-
कृत्वा-विनाकृत्वा-द्विधाकृत्वा-द्वैधंकृत्वा-द्वेषाकृत्वा, कारयित्वा, चिकीर्षित्वा, }
चेकीयित्वा ; }

उपकृत्य, नीचैःकृत्य-उच्चैःकृत्य, तिर्यक्कृत्य, ^Aगलतःकृत्य,
नानाकृत्य-विनाकृत्य-द्विधाकृत्य-द्वैधंकृत्य-द्वेषाकृत्य, ⁵कारिकाकृत्य, ⁶ऊरी-
कृत्य-उररीकृत्य-शुक्लीकृत्य-वपटकृत्य-पटपटाकृत्य, ⁷खाद्रकृत्य, ⁸सत्कृत्य-
असत्कृत्य, ⁹अलङ्कृत्य, ¹⁰पुरम्कृत्य, नमस्कृत्य ¹¹हस्तेकृत्य^B-पाणौकृत्य,

1. 'अव्ययेऽयथाभिप्रेताख्याने कृञः क्त्वाणमुलौ' (3-4-59) इति क्त्वाणमुलौ । 'तृतीयाप्रभृतीन्मन्यतरस्याम्' (2-2-21) इति समासविकल्पः । ततश्च ल्यवपि । अयथाभिप्रेताख्यानं नाम = अप्रियस्योच्चैः, प्रियस्य च नीचैः कथनम् ।
  2. 'तिर्यच्यपवर्गो' (3-4-00) इति कृञः क्त्वाणमुलौ । अपवर्गः = समाप्तिः । ल्यवप्येवम् ।
  3. 'स्वप्ने तत्प्रत्यये कृभ्योः' (3-4-61) इति कृञः क्त्वाणमुलौ, ल्यवपि । सूत्रे यथासंख्यं नेष्यते ।
  4. 'नाघार्धप्रत्यये च्यर्थे' (3-4-62) इति कृञः क्त्वाणमुलौ, ल्यवपि । धार्थत्वेन 'द्विभ्योश्च-' (5-3-45) इति धमुजः, 'एघाच्च' (5-3-46) इति एघाच्च प्रहणम् ।
  5. 'कारिकाशब्दस्योपसंख्यानम्—' (वा. 1-4-60) इति गतिसंज्ञायां समासे ल्यप् ।
  6. 'लभ्यादिचिब्रह्मच' (1-4-61) इति, ऊरी उररी इत्यादीनां गतिसंज्ञायां, 'कुगतिप्रादयः' (2-2-18) इति समासे, ल्यप् । तुक् । ऊरी उररी शब्दौ, अङ्गोकरणे, विस्तारे च वर्तते । शुक्लीकृत्येत्येतत् चिब्रप्रत्ययान्तस्य, पटपटा-कृत्येत्येतत् ङाजन्तस्य चोदाहरणम् । 'दाचि बहुलं द्वे भवतः—' (वा. 8-1-12) इति ङाजन्ते द्वित्वम् ।
  7. 'अनुकरणं चानितिपरम्' (1-4-62) इति गतिसंज्ञायां समासे ल्यपि रूपम् ।
  8. 'आदरानादरयोः सदसतो' (1-4-63) इति गतिसंज्ञायां समासे ल्यपि रूपम् । प्रीत्यतिशयः = आदरः । परिभवः, औदासीन्यं वा अनादरः ।
  9. 'अनेकार्धकस्यालंशब्दस्य भूषणेऽलम्' (1-4-64) इति भूषणेऽर्थे गतिसंज्ञायां समासे ल्यप् ।
  10. 'पुरोऽव्ययम्' (1-4-67) इति गतिसंज्ञायां, 'नमस्पुरसोर्गत्योः' (8-3-40) इति विसर्जनीयस्य सत्त्वे च रूपम् ।
  11. 'नित्यं हस्ते पाणानुपयमने' (1-4-77) इति नित्यं गतिसंज्ञायां समासे ल्यप् । उपयमनम् = दारकर्म ।
- A. 'सा माला करतःकारं मुखतोभावमागता ।
तां पशुर्गुलतःकृत्य पार्श्वतोभूय च स्थिता ॥' इति प्रक्रियासर्वरूढे ।
- B. 'श्रियमाशाश्वते लोला तां हस्तेकृत्य मा श्वरीः ॥' म. का. 5-16.

¹प्राध्वंकृत्य, ²जीविकाकृत्य-उपनिषत्कृत्य, तिरस्कृत्य-तिरःकृत्य, उपाजे-
कृत्य-अन्वाजेकृत्य, ^Aसाक्षात्कृत्य, उरसिकृत्य-मनसिकृत्य, मध्येकृत्य-पदेकृत्य-
निवचनेकृत्य, ³लवणङ्कृत्य, विकार्य, प्रचिकीर्ष्य, प्रचेकीर्य ;
^{4B}भीतङ्कारं-^Cचोरङ्कारं (आक्रोशति), ⁵स्वादुङ्कारं^D (मुङ्क्ते),
सम्पन्नङ्कारम्-लवणङ्कारम्, ⁶अन्यथाकारं-एवङ्कारं-^Eकथङ्कारं-इत्यङ्कारं
(मुङ्क्ते), ⁷यथाकारं^F (अहं मोक्ष्ये) तथाकारं (मोक्ष्ये, किं तवानेन !),
⁸अकृतकारं (करोति), नीचैःकारं-^Gउच्चैःकारं, तिर्यक्कारम्, करतः-

1. 'प्राध्वं बन्धने' (1-4-78) इति नित्यं गतिसंज्ञायां समासे ल्यप् । प्राध्वंकृत्य=
बन्धनेनाकूलं कृत्वैत्यर्थः ।
  2. 'जीविकोपनिषदावौषम्ये' (1-4-79) इति नित्यगतिसंज्ञायां समासे ल्यप् ।
  3. साक्षात्प्रमृतिषु (1-4-74) लवणशब्दस्य गतिसंज्ञासन्नियोगेन मान्तत्वं निपातत्वे,
तेन लवणङ्कृत्येति भवति ।
  4. 'कर्मण्य्याक्रोशे कृञः खमुञ्' (3-4-25) इति खमुञ् खित्वात् पूर्वपदस्य मुम् ।
  5. 'स्वादुमि णमुल्' (3-4-26) इति णमुल् । 'स्वादुमि' इति स्वादुपर्व-
याणामपि प्रहणम् ; तेन लवणङ्कारं, सम्पन्नङ्कारम् इत्यपि सिध्यति ।
उपपदस्य मान्तत्वं निपातनात् ।
  6. 'अन्यथैवंकथमिरथंषु सिद्धाप्रयोगश्चेत्' (3-4-27) इति णमुल् । अन्यथा भुरृत्ते
इत्यर्थः ।
  7. 'यथातथयोरसूयाप्रतिवचने' (3-4-28) इति णमुल् ।
  8. 'समूलाकृतजीवेषु हन्कृञ्प्रह.' (3-4-30) इति णमुल् । 'कदादिषु यथावि-
ष्यनुप्रयोगः' (3-4-46) इत्यनुप्रयोगः ।
- A. 'साक्षात्कृत्याभिमन्येऽहं त्वां हरन्ती भ्रियं भ्रियः ॥' म. का. 5-71.
B. 'तं भीतङ्कारमाकुश्य एवणः प्रत्यभाषत ।' म. का. 5-39.
C. 'भुजवित्पमदेन व्ययमन्धम्भविष्णुः धिगवसरसि चोरङ्कारमाकुश्यमानः ।
त्वदुरसि विदधातु स्वामपस्कारकेलिं कुटिलकरजकोटिकूरकर्मा जटायुः ॥'
अनर्घराघवे 5.11.
D. 'स्वादुङ्कारं कालखण्डोपदेशं क्रोष्ट डिम्भं व्यष्वणत् व्यस्वनथ ॥'
शिशुपालवधे-18-77.
E. 'अकृत्वा हेलया पादम् उच्चैर्मुर्धंषु विद्रिषाम् ।
कथङ्कारमनालम्भ क्रीर्तियामधिरोहति ॥' शिशुपालवधे 2-52.
F. 'किं त्वमेवं ववीषीति पृष्टेऽन्यो षक्यमर्षतः ।
यथाकारमहं जाने तथाकारं वदाम्यहम् ॥' इति प्रक्रियासर्वस्वे ।
G. 'समूलकापं चकपु हृद-नो रामादिगकं हृहितमनुयेताः ।
आदेवन्तः शिशुपालमुचैःङ्कारं मृदं रामविशोऽगोकार ॥' म. का. 3-49.

कारम्, मुखतःकारम्, नानाकारं-विनाकारं-द्विधाकारं-द्वैधंकारं-द्वेषाकारम् ;

कारम् २, } कारम् २, } चिकीर्षम् २, } चिक्रीयम् २ ; }
 कृत्वा २, } कारयित्वा २, } चिकीर्षित्वा २, } चिक्रीयित्वा २ ; }

^१कारुः, ^२क्रतुः, ^३करेणुः, ^४कर्म.

(247) “ कृड घनत्वे ” (VI-तुदादिः-1382.अक. सेट्. पर. कुटादिः।)

‘घसने’—इत्येके। घनत्वम्=सान्द्रता ।

कडकः-डिका, कडकः-डिका, ^६चिकृडिपकः-पिका, ^६चरीकृडकः-डिका ;

कृडिता-त्री, कडयिता-त्री चिकृडिपिता-त्री, चरीकृडिता-त्री ;

कृडन्-न्ती-ती, कडयन् न्ती, चिकृडिपन्-न्ती ; —

कृडिप्यन्-न्ती-ती, कडयिप्यन्-न्ती-ती, चिकृडिपिप्यन्-न्ती-ती ; —

^७व्यतिकृडमानः, कडयमानः, — चरीकृडयमानः ;

व्यतिकृडिप्यमाणः, कडयिप्यमाणः, — चरीकृडिप्यमाणः ;

कृड्-कृड्-कृडौ-कृडः ; — — —

कृडितम्-तः, कडितः, चिकृडिपितः, चरीकृडितः-तवान् ;

^६कृडः, ^८कडः, चिकृडिपुः, चिकडयिपुः, चरीकृडः ;

कृडितव्यम्, कडयितव्यम्, चिकृडिपितव्यम्, चरीकृडितव्यम् ;

कृडनीयम्, कडनीयम्, चिकृडिपणीयम्, चरीकृडनीयम्,

1. करोतीति कारुः=शिल्पी । औणादिके [द. उ. 1-86] उण् प्रत्यये रूपम् ।
2. क्रियतेऽधौ धर्मायिभिरिति क्रतुः=यज्ञः । औणादिकः [द. उ. 1-130] कतुः प्रत्ययः ।
3. ‘कृडभ्यामेणुः’ [द. उ. 1-133] इति एणुः प्रत्ययः । करेणुः=इभी ।
‘के-मस्तके रेणुर्यस्य करेणुः’ इति न्युत्पत्त्याऽपि साधयन्ति ।
4. ‘मनिन्’ [द. उ. 6-73] इति मनिनि रूपम् । क्रियते यत् फलायिभिस्तत् कर्म ।
5. ‘गाङ्कुटादिभ्योऽङ्गिण्डित्’ (1-2-1) इति ङिण्डितस्य प्रत्ययस्य षिद्धत्वात्-
तिदेशात् लघूपधगुणो न ।
6. ‘रीगृदुपधस्य च’ (7-4 90) इत्यभ्यासस्य रीगागमः ।
7. ‘कर्तरि कर्मव्यतीहारे’ (1-3-14) इति शानम् ।
8. ‘इगुपधज्ञा—’ (3-1-135) इति कर्तरि कप्रत्ययः ।
- A. ‘शोडषोऽयं चुडतेति केऽपि, जुडतेत्यन्ये कडन्तोऽलुडन्
देवे स्तुतिष्ठन्ते कृडतिषि कृडन्गन्त्रे पुडित्वाऽऽदरम् ।’ धा. क. 2-81.

^१ कृडयम्, कडयम्,	चिकृडिष्यम्,	चरीकृडयम्;
ईषत्कृडः-दुष्कृडः-सुकृडः;	—	—
कृडयमानः, कडयमानः,	चिकृडिष्यमाणः,	चरीकृडयमानः;
कडः, कडः,	चिकृडिषः,	चरीकृडः;
कृडितुम्, कडयितुम्,	चिकृडिषितुम्,	चरीकृडितुम्;
^२ कृडिः, कडना,	चिकृडिषा,	चरीकृडा;
कृडनम्, कडनम्,	चिकृडिषणम्,	चरीकृडनम्;
कृडित्वा, कडयित्वा,	चिकृडिषित्वा,	चरीकृडित्वा;
विकृडय, विकडय,	विकृडिष्य,	प्रचरीकृडय;
कडम् २, } कडम् २, }	चिकृडिषम् २, }	चरीकृडम् २; }
कृडित्वा २, } कडयित्वा २, }	चिकृडिषित्वा २, }	चरीकृडित्वा २. }

(248) “कृती छेदने” (VI-तुदादिः-1435. सक. सेट्. पर.) मुचादिः ।

‘कृणति कृन्ततीत्येते वेष्टने च्छेदने क्रमात् ।

कीर्तयेदिति संशब्दे—’ (श्लो-95) इति देवः ।

कर्तकः-र्तिका, कर्तकः-र्तिका, ^३चिकृत्सकः-^४चिकर्तिषकः, ^५चरीकृतकः-तिका ;
 कर्तिता-त्री, कर्तयिता-त्री, चिकृत्सिता-त्री, चिकर्तिषिता-त्री, चरीकृतिता-त्री ;
^६कृन्तन्^A-^७न्ती-ती, कर्तयन्-न्ती, चिकृत्सन्-चिकर्तिषन्-न्ती; —
^८कर्तिष्यन्^B-कर्त्यन्-न्ती-ती, कर्तयिष्यन्-न्ती-ती, चिकृत्सिष्यन्-चिकर्तिषि-
 ष्यन्-न्ती-ती;

1. ‘ऋदुषधाञ्चल्लपिचृतेः’ (3-1-110) इति कपम् ।
2. ‘तिशुत्र—’ (7-2-9) इति इडभावे बत्वे छुत्वे च रूपम् ।
3. ‘हलन्ताथ’ (1-2-10) इति सनः कित्वाद्गुणाभावः ।
4. ‘सेऽधिचि छतधृतष्टदृष्टतः’ (7-2-57) इति सनः इडिकल्पः । इडि गुणः ।
5. ‘रीष्टदुषस्य च’ (7-4-90) इत्यभ्यासस्य रीगगमः ।
6. ‘शे मुचादीनाम्’ (7-1-59) इति शुम् ।
7. ‘आच्छीनथोर्नुम्’ (7-1-80) इति शुम् वा ।
8. ‘सेऽधिचि—’ (7-2-37) इति सादेरार्थभावकस्य इडं वा ।
- A. ‘भुक्त्वा गोरसधिकमजमजितः कंसस्य कृन्तन् मुदं
 तं येत्स्यन् विशिताशदाहणमसौ मोदेन निन्वे निशान् ॥’ धा. का. 2-84.
- B. ‘वत्ते चचार कर्तिष्यन् नार्त्यन्तिव निरक्कृय. ॥’ ग. का. ७-12.

^१व्यतिकृन्तमानः, कर्तयमानः, — चरीकृत्यमानः;
 व्यतिकर्तियमाणः-व्यतिकर्त्स्यमानः, कर्तयिष्यमाणः, ^२चरीकृतिष्यमाणः ;
 काष्ठकृत-कृतौ-कृतः ; — — —
^३कृत्तम्^४-चः, कर्तितः, चिकृत्सितः-चिकर्तिपितः, चरीकृतितः-तवान् ;
^५कृतः, ^६विकर्तनः, कर्तः, चिकृत्सुः-चिकर्तिषुः, चरीकृतः ;
 कर्तितव्यम्, कर्तयितव्यम्, चिकृत्सितव्यम्-चिकर्तिपितव्यम्, चरीकृतितव्यम् ;
 कर्तनीयम्, कर्तनीयम्, चिकृत्सनीयम्-चिकर्तिषणीयम्, चरीकृतनीयम् ;
^७कृत्यम्, कर्त्स्यम्, चिकृत्स्यम्-चिकर्तिष्यम्, चरीकृत्यम् ;
 ईषःकर्तः-दुष्कर्तः-सुकर्तः ; — — —
 कृत्यमानः, कर्त्स्यमानः, चिकृत्यमानः-चिकर्तिष्यमाणः, चरीकृत्यमानः ;
 कर्तः, कर्तः, चिकृत्सः-चिकर्तिषः, चरीकृतः ;
 कर्तितुम्, कर्तयितुम्, चिकृत्सितुम्-चिकर्तिषितुम्, चरीकृतितुम् ;
 कृतिः, कर्तना-चिकृत्सा, चिकर्तिषा- चरीकृता ;
 कर्तनम्, कर्तनम्, चिकृत्सनम्-चिकर्तिषणम्, चरीकृतनम् ;
^८कर्तित्वा, कर्तयित्वा, चिकृत्सित्वा-चिकर्तिषित्वा, चरीकृतित्वा ;
 विकृत्य, विकर्त्स्य, विचिकृत्स्य-विचिकर्तिष्य, प्रचरीकृत्य ; —
 कर्तम् २, } कर्तम् २, } चिकृत्सम् २, चिकर्तिषम् २, }
 कर्तित्वा २, } कर्तयित्वा २, } चिकृत्सित्वा २, चिकर्तिषित्वा २, }
 चरीकृतम् २; }
 चरीकृतित्वा २. }

1. 'कर्तरि कर्मव्यतीहारे' (1-3-14) इति शानच् ।
2. यञः, अल्लोपस्य स्थानिवद्भावात् गुणो न ।
3. 'शीदितो निष्ठायाम्' (7-2-14) इति इग्णिवेद्यः ।
4. 'इगुपध—' (3-1-135) इति कर्तरि कः प्रत्ययः ।
5. नन्यादिपाठात् 'नन्दिमहि—' (3-1-134) इति कर्तरि ष्युः । विशेषेण कर्तयति भक्तानां रोगादिकमिति चिकर्तनः=सूर्यः । 'आरोग्यं भास्करादिच्छेत्—' इति स्मरणम् ।
6. 'ऋदुपधाच्चाकलुषि—' (3-1-110) इति षथ् ।
7. 'म यत्वा सेट्' (1-2-18) इति क्तिप्चनिचेरात् गुणः ।
- A. 'निकृत्तमतद्विपकुम्भमाघेः संवृत्तमुफैर्हरयोऽप्रवादैः ।' म. का. 11-42.

(249) “कृती वेष्टने” (VII-रुधादिः-1447. सक. सेट्. पर.)

‘कृणत्ति कृन्ततीत्येते वेष्टने च्छेदने क्रमात् ।

कीर्तयेदिति संशब्दे—’ (श्लो. 95) इति देवः ।

कर्तकः-र्तिका, कर्तकः-र्तिका, चिकृरंसकः-चिकर्तिषकः-षिका, चरीकृतकः-
तिका ; इत्यादीनि सर्वाण्यपि रूपाणि तौदादिककृतीषातुवत् (248) ज्ञेयानि ।

शतरि कृन्तन्-ती, ‘रुधादिभ्यः श्रम्’ (3-1-78) इति श्रमि, ‘शसोरल्लोपः’
(6-4-111) इत्यल्लोपः, इति विशेषः ।

(250) “कृप अवकल्कने” (X-चुरादिः-1749. सक. सेट्. उभ.)

अवकल्कनम्—मिश्रीकरणम् । [अ]

‘कल्पते शपि सामर्थ्ये, कल्पयत्यवकल्कने ।

अदन्तस्य कृपेर्णो तु दौर्बल्ये कृपयेदिति ॥ (श्लो. 135) इति देवः ।

१कल्पकः-ल्पिका,	चिकल्पयिषकः-षिका ;
कल्पयिता-त्री,	चिकल्पयिषिता-त्री ;
कल्पयन्-न्ती,	चिकल्पयिषन्-न्ती ;
कल्पयिष्यन्-न्ती-ती,	चिकल्पयिषिष्यन्-न्ती-ती ;
कल्पयमानः,	चिकल्पयिषमाणः ;
कल्पयिष्यमाणः,	चिकल्पयिषिष्यमाणः ;
२कल्-कल्पौ-कल्पः ;	—
कल्पितम् तः,	चिकल्पयिषितः-तवान् ;
कल्पः, कल्पनः,	चिकल्पयिषुः,
कल्पयितव्यम्,	चिकल्पयिषितव्यम् ;

1. घातोरस्य गिजन्तरवेनानेकावत्वात् यच् न । ‘कृपो रो लः’ (8-2-18) इति लत्वम् ।

2. पकारस्य ‘संयोगान्तस्य लोपः’ (8-2-23) इति लोपः । गिचः स्थानिवत्त्वं तु न,
‘पूर्वत्रासिद्धे न स्थानिवत्’ (वा. 1-1-58) इति निषेधात् ।

[अ] ‘क्षीरस्वामी इव ‘कृपेस्तादर्थ्ये’ (ग. सू. चुरादौ) इति पठित्वा,
‘तादर्थ्ये’ इति—प्रस्तुतस्य भुचोऽर्थे मिश्रीकरणे ; अथवा, तच्छब्देन कल्पयिः
पराम्बरवत्ते ; तस्य योऽर्थः= धामर्थ्यलक्षणः, तस्मिन्—इति द्वेषाभ्याख्यत् ॥
इति प्रौढमनोरमा ।

कल्पनीयम्,	चिकल्पयिषणीयम् ;
कल्प्यम्,	चिकल्पयिष्यम् ;
कल्प्यमानः,	चिकल्पयिष्यमाणः ;
ईषत्कल्पः-दुष्कल्पः-सुकल्पः ;	—
कल्पः,	चिकल्पयिषः ;
कल्पयितुम्,	चिकल्पयिषितुम् ;
कल्पना,	चिकल्पयिषा ;
कल्पनम्,	चिकल्पयिषणम् ;
कल्पयित्वा,	चिकल्पयिषित्वा ;
प्रकल्प्य,	प्रचिकल्पयिष्य ;
कल्पम् २, }	चिकल्पयिषम् २ ; }
कल्पयित्वा २, }	चिकल्पयिषित्वा २. }

शुद्धिपत्रिका

पुटम् पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
1	7 मखिल । गम-	मखिलागम
"	16 कृतन्त-	कृतन्त
3	24 असाम्य	असम्य
4	22 अद्ध्यमानः,	अद्ध्यमानः
5	8 अद्ध्यमानम् २-	अद्ध्यमानम्
6	26 कर्मण्यण्-	कर्मण्यण्
7	7 अरद्धि	अरद्धि
"	8 सदा	तदा
8	13 वेवीयक ;	वेवीयकः ;
"	22 वेवीय ;	वेवीयः ;
"	24 (4-131)	(द. उ. 1-59)
"	27 पशुवात	पशुवात
9	7 1समजः, 1Aसमाजः B,	1समजः B, 1Aसमाजः,
10	Title अजि	अट
11	19 ऽरण्यानि	ऽरण्यानी
"	23 1-39-5	1-39.
"	24 (वा. 1-1-64)	(वा. 6-1-94)
"	27 यकिटधशब्दस्य	यकि टधशब्दस्य
12	7 -न्ती-ती ;	न्ती-ती ;
"	28 संघोष्टि-	संगोष्टि-
"	29 स्फुटद्दुमे	स्फुटद्दुमे
13	5 अट्टयित्वा	अट्टयित्वा 2
14	14 ड्डिका,	ड्डिका,
"	17 न्ती-न्ती,	न्ती-ती,
"	19 अद् ^A -	अद् ^C -
"	23 खलैः	कलैः
"	24 A	C
15	15 प्राणते	प्राणने
16	15 "	"
17	15 ऽतति चिन्तयेत् ।	ऽतति—।
"	24 उपधादीर्घः ।	उपधादीर्घः ।
18	17 ऽतति, चिन्तयेत् ।	ऽतति—।

पुटम् पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
18	23 प्रस्थितं	प्रथितं
"	28 दशपायुणादिपौ 1-44	दशपायुणादिपु (1. 44)
20	18 ' वाऽसरूपो—'	' वाऽसरूपः—'
"	22 (2-4-54)	(वा-2.4.54)
21	Title अदि	अन
"	18 हे ^१ प्राण् ;	[हे] ^१ प्राण् ,
"	21 ऋयिः ।	ऋयिः ।
24	22 उम-से.)	सक. सेट्. उम.)
25	Title अञ्जू	अञ्जू
"	28 ....(6-4-111)	...(6-4-111) इत्यकारलोपः ।
27	15 अन्दिदयिपित्वा	अन्दिदयिपित्वा
28	Title अभि	अभ्र
"	27 बभ्रद्रधू	बभ्रद्रधू
29	23 ... (6-4-32)	(6-4-32)
"	27 झमज्जेमन	झमजेमन
34	25 लञ्छिताज्ञे	लञ्छिताज्ञे
"	27 अथाच्यं	अथाच्यं
35	5 से. उ.	सक. सेट्. उम.
"	8 इत्यादिकानां	इत्यादिकानां रूपाणां
37	1 उपयाञ्जनायाम्	उपयाञ्जनायाम्
"	30 ....वधा....	....वध....
"	31 जिहिया	जिहयां
38	2 ऽदेषो—	ऽदेषो
"	25 ' नन्दिदग्रहिपचादिभ्यो—' (3-1-134) इति नन्यादिस्वात् }	नन्यादिस्वात् (3-1-134)
"	27 स्वनैः	स्वरैः
40	28 मच्छंद	मच्छदन्
41	11 अर्वक A :-	Aअर्वकः—
"	15 पूजायाम्	पूजायाम्
42	2 Aअर्हणीयम् ,	Aअर्हणीयम् ,
44	22 ङीष् ।	ङीष् ।
45	26 ङीयि	ङीयि
"	27 ऊट्	ऊट्
46	15 इति आ-	इति आ
"	17 (6-4-111)	(6-4-112)
"	27 (3-54)	9-54

पुटम् पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
46	28 'उपेयिवान्-'	'उपेयिवाननाधान्'
47	16 'आशितम्	आशितम्-
,,	20 3. इति श्नुविक-	(3-1-73) इति श्नुः विक-
,,	30 प्रायुः	प्रापुः
49	3 184	185
50	2 गत्यादौ'.....184	गत्यादौ,.....185
,,	20 शानच्' ।	शानच् ।
,,	24 किति'	किति'
,,	25 आर्धघातुक	आर्धघातुक.....
51	7 अनुभावयिष्य,	अनुविभावयिष्य,
,,	13 184	185
,,	19 निरस्यमानः, निरस्यन्,	निरस्यमानः,
,,	24 बट्टयज्ञेषु	बट्टयज्ञेषु
53	26 वष्कयतीह	वष्कयतीह
56	2 Aदुरंहः, इति रूपाणि ।	इति रूपाणि । Aदुरंहः ।
57	16 आञ्छिच्छित्वा	आञ्छिच्छित्वा
59	Title आष्ट	आस
61	27 'सार्धघातुक.....	'सार्धघातुक.....
62	2 ईविष्यमाणः	ईविष्यमाणः
,,	23 (वा. 2-4-45)	(वा. 2-4-46)
,,	30 "	"
63	26 "	"
66	17 (6-4-16) दीर्घः ।	(6-4-16) इति दीर्घः ।
67	20 इयञ्जनं	इयञ्जनं
70	22 'सम्पदादित्वात्—'	सम्पदादित्वात्,
,,	25 'कृत्यच'	'कृत्यचः'
,,	33 मार्शत्	मार्शत्
71	29 चित्तगजेन्द्र	चित्तगजेन्द्र .....
72	7 1548	1448
,,	22 का न	कालेन
,,	28 'कर्मण्यन्'	'कर्मण्यन्'
73	11 घातुकाम्ये	घातुकाम्ये (2-78)
75	25 'कुन् शिल्पिसंशयोः'	'कुन् शिल्पिसंशयोः' [इ. व. 3 5]
78	31 'इयञ्जनं.....	'इयञ्जनं.....
83	27 शुगदित्त	शुगदित्त

पुटम् पदक्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्	
85	10	‘इरयतीरति ।	‘—इरयतीरति ।
„	18	इररियिष्यमाणः ;	इरिरियिष्यमाणः ;
87	20	ईर्ष्ययिषणम् ;	ईर्ष्ययिषणम् ;
„	22	समीयिष्य,	समीर्ष्ययिष्य,
88	20	चानशू	चानशू
„	25	सुस्वाय	सुस्ताय
89	20	भाष्ये ।	भाष्ये (3-3-43) ।
90	26	विश्वन्	विश्वं
91	30	...मुद्धितं	.....मुद्धितं
93	17	ओकः, ओचिचिपुः,	ओचः, ओचिचिपुः,
„	23	ओकः, ओचिचिपः ;	ओचः, ओचिचिपः ;
95	11	1254	1294
„	19	(श्लो. 56)	(श्लो. 55-56)
96	21	(श्लो-55)	„
„	22	(6-3-19)	(6-4-19)
97	1	घातुकाव्ये ।	घातुकाव्ये (1-73) ।
100	21	उभितः-तम्-तवान् ,	उभितः-तम्-तवान् ;
„	26	(द. उ. 1-197)	(द. उ. 1-97)
102	10	ओभिभयिषा ;	ओभिभयिषा ;
103	11	उच्चः, समुद्रः, ¹ न्युच्चः, } (रोगः) }	¹ न्युच्चः (रोगः), समुद्रः, उच्चः,
105	30	पूर्वित.....	पूर्वित.....
109	5	ऊः-ऊनौ-	ऊ-ऊनौ-
113	26	स्तुतास्याः	स्तुताक्षाः ।
„	28	तं प्रोर्णुषु....	तं प्रोर्णुषु.....
114	22	सक्षिथः ।	सक्षिथ ।
„	26	...मजूषकस्त्वं	.....मजूषकस्त्वं
115	26	....ध्रस्व	.....ध्रस्व
116	17	(7-1-86)	(7-3-86)
„	27	(7-2-20)	(7-2-70)
117	23	(वा. 4-1-40)	(वा. 4-1-49)
118	12	‘तत्रेयस्यृच्छ....	‘तत्रेयस्यृच्छ.....
„	23	अर्मकः	अर्मकः =
119	10	“...वृच....	“...वृच.....
121	20	घातुकाव्ये ।	घातुकाव्ये (1-24) ।

पुटम् पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
124	1 " कृणु.....	" कृणु.....
"	21 ....कृञ्भ्य उः'	.....कृञ्भ्य उः'
"	30 ...घृणिमान्	.....घृणिमान्
126	20 दुर्द्धतीयः-	दुर्द्धतीयः-
128	23 (7-3-56)	(7-2-56)
"	28 ....क्षीयमानां	....क्षीयमानां
129	14 दुर्द्धम्फः,	दुर्द्धम्फः,
131	3 तुदादिः, सक.	तुदादिः-1287. सक.
132	16 क्तिद्गवाञ्	क्तिद्गवाञ्
"	30 क्ति'	क्ति'
133	27 ' कृत्वादिभ्यः	' कृत्वादिभ्यः
140	27 वनप्रदेशात्	वनप्रदेशात्
142	19 क्लयिष्यमाणः,	क्लयिष्यमाणः, क्लितः-तवान्,
146	12 शोके यौ	शोके यौ
147	11 "	"
148	16 शोके स्यात्	शोके यौ
151	31 वनात्.....	वनात्
155	30 धा. का. 5. 93.	धा. का. 3. 59.
158	28 (धातुकाव्यव्याख्याने)	(धातुकाव्यव्याख्याने 2-5.)
159	28 स्तनात्	स्तनात्
160	23 ....प्रत्ययेऽपि ।	.....प्रत्ययेऽपि दीर्घः ।
163	23 (7-3-4)	(7-3-34)
164	32 ' प्रधिष्य...परिषुष्य...प्रघृष्य	' प्रधिष्य...परिषुष्य...प्रघृष्य
167	27 ज्ञेयानि ।	ज्ञेयानि । 'कञ्' इत्यस्य पाठमेवोऽयं धातुः ।
171	6 कलने	कलने
"	27 ....मबेलयद्	....मबेलयद्
"	28 शर्षणखा....	शर्षणखा....
172	5 अदन्तः ।	अदन्तः ।)
173	18 प्रतिष्कशः, काशः,	प्रतिष्कशः, काशः,
"	30 नतचित....	नतचित...
175	16 कस्ते	कस्ते
181	30 स्ववैरि.....	स्ववैरि.....
182	15 भ्वादि' 62.	भ्वादि'-623.
186	11 चिक्किरिष्युः,	चिक्किरिष्युः,

पुटम्	पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
187	27	प्रचक्रमे	प्रचक्रमे
196	25	' सार्वधातुक...	' सार्वधातुक.....
197	28	निष्ठायामनिद	निष्ठायामनिट्
204	16	सेद्	सेट्
206	28	ऋष्यण्	ऋष्यण्
207	8	चुचुत्सथिषम्	चुचुत्सथिषम्
„	13	38	98
212	29	ऽकरो	करो
217	28	इत्युभयपि	इत्युभयमपि
221	8	चुकुशिषणम्	चुकुंशिषणम्
223	31	विसित	विसित
228	27	किति	विकिति
229	29	प्रभृज्य	प्रभृज्य
230	29	इनण्यनपत्ये	इनण्यनपत्ये
232	2	चुकूलिपन्-न्ती;	चुकूलिपन्-न्ती;
234	Title	इ कृञ्	ह कृञ्
„	21	ऋत	ऋत
236	31	....मृतमुत्तमम्	मृतममुत्तमम्
240	28	संख्यानौ	संख्यानौ